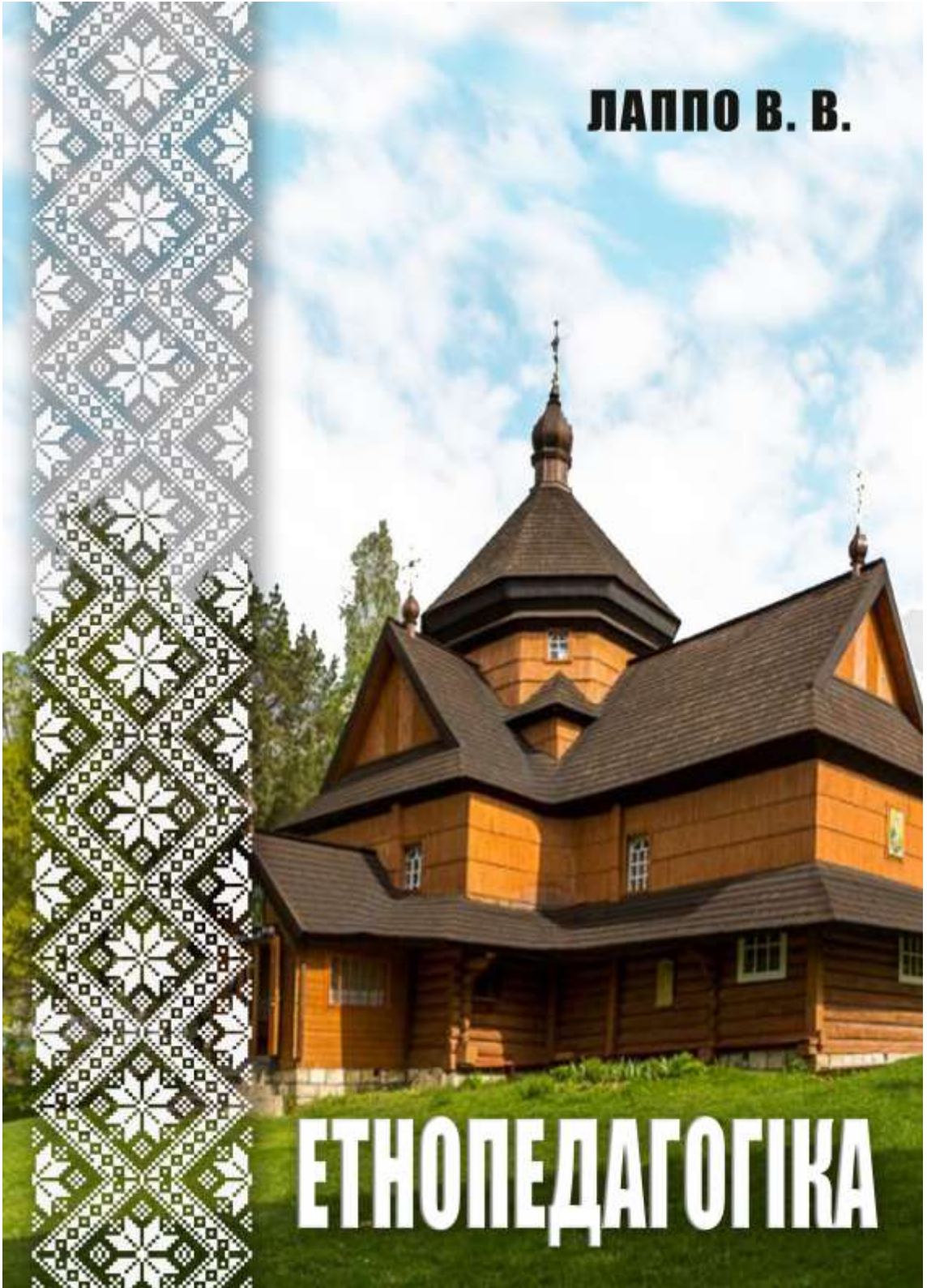

ЛАППО В. В.

ЕТНОПЕДАГОГІКА

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Коломийський навчально-науковий інститут

Віолетта Лаппо

ЕТНОПЕДАГОГІКА

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ
НАІР
2023

УДК 37.035:39(=161.2)(075)

Лаппо Віолетта Валеріївна. Етнопедагогіка: навчально-методичний посібник.
Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 420 с.

У посібнику визначено й систематизовано провідні аспекти української народної педагогіки. Автором здійснено пошук ефективних форм та методів залучення народного виховного потенціалу в роботу сучасних освітніх закладів України.

Навчально-методичний посібник орієнтований на студентів педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти, викладачів гуманітарних дисциплін, педагогів-практиків, батьків.

Рецензенти :

Тернопільська В.І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної освіти і соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Червінська І.Б. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти, завідувач творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №10 від 28 листопада 2023 року).

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	
ЕТНОПЕДАГОГІКА /НАВЧАЛЬНИЙ КУРС.....	
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЕТНОПЕДАГОГІКА»	
ОРІЄНТОВНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ	
ТЕМА № 1. ЕТНОПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК.....	
ТЕМА № 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	
ТЕМА № 3. ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА І ДУХОВНИЙ ПРОГРЕС СУСПІЛЬСТВА.....	
ТЕМА № 4. ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.	
ТЕМА № 5. ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЕТНОСУ.....	
ТЕМА № 6. ЕТНОПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ВИХОВАННЯ.....	
ТЕМА № 7. ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ . ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ.....	
ТЕМА № 9. НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР – СИНТЕЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	
ТЕМА № 10. ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ СВЯТКОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ.....	
ТЕМА № 11. ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ.....	
ТЕМА № 12. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА.....	
ТЕМА № 13. АКТИВІЗАЦІЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ.....	
ТЕМА № 14. ПРОВІДНІ ЗАСАДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ.....	
ТЕМА № 15. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	
ТЕМА № 16. ВІДОБРАЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	
ТЕМА № 17. ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ.....	
ТЕМА № 18. ІНТЕГРАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ ГУЦУЛЬЩИНИ В ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ.....	

ГЛОСАРІЙ	
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	
СЕМІНАР № 1. ЕТНОПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК.....	
СЕМІНАР № 2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	
СЕМІНАР № 3. ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА І ДУХОВНИЙ ПРОГРЕС СУСПІЛЬСТВА.....	
СЕМІНАР № 4. ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.	
СЕМІНАР № 5. ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЕТНОСУ.....	
СЕМІНАР № 6. ЕТНОПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ВИХОВАННЯ...	
СЕМІНАР № 7. ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ	
СЕМІНАР № 8. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ.....	
СЕМІНАР № 9. НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР – СИНТЕЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	
СЕМІНАР № 10. ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ СВЯТКОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ.....	
СЕМІНАР № 11. ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ	
СЕМІНАР № 12. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА.....	
СЕМІНАР № 13. АКТИВІЗАЦІЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ.....	
СЕМІНАР № 14. ПРОВІДНІ ЗАСАДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ.....	
СЕМІНАР № 15. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	
САМОСТІЙНА РОБОТА.....	
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА» В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС.....	
1. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА « ЕТНОГРАФІЧНА КАРТА УКРАЇНИ».....	
2. ЕКСКУРСІЯ «МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ»	
3. КРУГЛИЙ СТІЛ «УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ СВЯТА».....	
4. СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ «ЕТИКЕТ І КУХНЯ РІЗНИХ НАРОДІВ».....	

5. ВИСТАВКА ТВОРЧИХ РОБІТ «УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР».....	
6. СЕМІНАР-ПРАКТИКУМ «ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ».....	
ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	
ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	
ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ, ДОПОВІДЕЙ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ.....	
ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА»	
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА».....	
ДОДАТКИ ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА».....	
ДОДАТОК 1. ЕТНОПЕДАГОГІЧНА РОЗВІДКА.....	
ДОДАТОК 2. ВІДЕОМАТЕРІАЛИ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ.....	
ДОДАТОК 3. ХЛІБЦЯ ДІЛИТИ (ОПОВІДАННЯ Г.МАКОВІЙ З КНИГИ «ЗОЛОТЕ ВІНО З БАБУСИНОЇ СКРИНІ»).....	
ДОДАТОК 4. ДЕНЬ МИКОЛИ ЧУДОТВОРЦЯ (ОПОВІДАННЯ Г.МАКОВІЙ З КНИГИ «ЗАТОПТАНИЙ ЦВІТ»).....	
ДОДАТОК 5. ЕТНОПЕДАГОГІЧНИЙ ПАСПОРТ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ.....	
ДОДАТОК 6. КОЛЯДНИЧКИ – БОЖІ ДЯЧКИ (ОПОВІДАННЯ М.ДОЧИНЦЯ З КНИГИ «КАРБИ І СКАРБИ»).....	
ДОДАТОК 7. ДІТИ ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ (ФРАГМЕНТ РОМАНУ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ)	
ДОДАТОК 8. СЦЕНАРІЇ ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ	
ДОДАТОК 9. ЗРАЗКИ ГУЦУЛЬСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ.....	
ДОДАТОК 10. ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ТЕМАТИКИ.....	
ХРЕСТОМАТІЯ З ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	
З КРИНИЦІ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ /ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ/.....	
ДУХНОВИЧ О.В. НАРОДНА ПЕДАГОГІЯ /ФРАГМЕНТ/.....	
УШИНСЬКИЙ К. Д. ПРО НАРОДНІСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ВИХОВАННІ /ФРАГМЕНТИ/.....	
РУСОВА С.Ф. РОЛЬ ЖІНКИ У ДОШКІЛЬНОМУ ВИХОВАННІ /СТАТТЯ/.....	
ОГІЄНКО І.І. НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОBOB'ЯЗКИ /ФРАГМЕНТИ/.....	
ВАЩЕНКО Г.Г. ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ /ФРАГМЕНТ/.....	
СУХОМЛИНСЬКИЙ В.О. МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СІМ'Ї /СТАТТЯ/.....	

СТЕЛЬМАХОВИЧ М.Г. УКРАЇНСЬКА РОДИННА ПЕДАГОГІКА /ФРАГМЕНТ/.....

СКУЛЬСЬКИЙ Р.П. ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЦІННОСТІ У СТРУКТУРІ
ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ /СТАТТЯ/.....

ЧЕПЛІВ М.М. ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ /СТАТТЯ/
.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ПЕРЕДМОВА

Одним з провідних завдань сучасної української освіти є активне прилучення підростаючого покоління до культурних вартостей рідного народу. У національній доктрині розвитку освіти визначено: «Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури».

Розв'язання означеної мети неможливе без звернення до педагогічного досвіду народу. Адже педагогічна культура українців відображена у фольклорі, виховних традиціях, етнографічних матеріалах, святах і обрядах народного календаря, у трудовому і громадському житті, стала провідним чинником культурного поступу українського суспільства.

Народно-педагогічні знання мають значну практичну цінність, оскільки пройшли апробацію часом і повсякденною життєдіяльністю, а відтак переконливо довели свою ефективність. Набуті впродовж століть знання особливо стануть у пригоді майбутнім педагогам, адже їм доведеться реалізовувати виховні традиції, у процесі духовного, морального, фізичного, інтелектуального становлення і розвитку наступних поколінь.

Етнопедагогіка – це наука про народний досвід виховання і навчання, виховну мудрість певної етнічної спільності людей. Предметом вивчення етнопедагогіки виступає народна педагогіка – сукупність педагогічних знань і виховного досвіду, що збереглися в традиціях сімейного виховання, усній народній творчості, народних обрядах і звичаях. Вона перебуває в тісному зв'язку з науковою педагогікою, яка виникла і базується на здобутках народної педагогіки, продовжує осмислювати і розвивати її досвід.

Реальним кроком у прилученні майбутніх фахівців до педагогічної спадщини рідного народу стало запровадження навчального курсу етнопедагогіки на освітніх програмах педагогічних спеціальностей у закладах вищої освіти, інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Визначальною метою навчального посібника є узагальнення й систематизація фахових знань етнопедагогічного змісту.

Пропонований посібник охоплює програму навчальної дисципліни «Етнопедагогіка», орієнтовний конспект лекцій, плани семінарських занять, різновиди самостійної роботи, зразки тестових завдань, глосарій, програмові вимоги, рекомендовану літературу.

Окремий змістовий модуль присвячено етнокультурній самобутності та виховним традиціям Гуцульщини з огляду на те, що українська культура визначається синтезом культурної самобутності етнічних груп, які утворюють українську націю.

Відтак етнічне різноманіття української культури спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань з метою активного залучення в освітню практику. В означеному контексті увагу зосереджуємо на культурній самобутності гуцульського етноregionу.

Зважаючи на те, що своєму становленню і розвитку етнопедагогіка як наука завдячує педагогічному доробку видатних українських вчених, увазі читачів запропоновано «Хрестоматію з етнопедагогіки» – добірку праць, що слугують теоретичним підґрунтям реалізації виховних традицій у системі сучасної української освіти.

Пропонований навчально-методичний посібник адресований насамперед студентам ЗВО спеціальності «Початкова освіта». Водночас він буде корисним здобувачам вищої освіти інших педагогічних спеціальностей, вчителям і викладачам загальноосвітньої та вищої школи, батькам, а також працівникам різних установ освітньої галузі. Знання з етнопедагогіки допоможуть підвищити загальну й педагогічну культуру широкого кола читачів та сприятимуть успіхам у професійній діяльності майбутніх освітян.

Е Т Н О П Е Д А Г О Г І К А
Навчальний курс

Мета та завдання навчальної дисципліни

Інтеркультурне різноманіття українського суспільства визнано як позитивний фактор, що забезпечує духовне багатство народу України. Наявність численних етнічних спільнот усвідомлюється невід'ємним чинником у процесі державотворення. Його визначальними принципами розглядається громадянська єдність, загальна політика інтеграції країни в соціальній, етнічній, регіональній, правовій сферах. Утвердження означених принципів сприяє міжкультурному діалогу, а відтак кожна етнічна спільнота має можливість зберігати самобутність, забезпечувати її розвиток, вносити свою частку в інтеграцію й консолідацію українського суспільства.

Національна доктрина розвитку освіти наголошує на потребі збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин.

Розв'язанню вище означених проблем сприятиме вивчення курсу «Етнопедagogіка».

Мета навчальної дисципліни:

- вивчення онтологічних та світоглядних основ системи етнічного виховання;
- визначення загальнолюдських і етнічно особливих чинників суспільного впливу, що обумовлює виховання й розвиток особистості;
- узагальнення педагогічного потенціалу етнокультури задля його актуалізації в системі чинників сучасної освітньої роботи.

Опанування навчальним курсом «Етнопедagogіка» передбачає читання лекцій, проведення семінарських занять, консультацій, самостійну роботу студентів, тестовий контроль. Загалом програма розрахована на 180 академічних годин.

Завдання навчальної дисципліни.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- визначення етнопедagogіки як галузі педагогічного знання;
- характерні риси різноманітних етносів України;
- основні етапи становлення і розвитку етнопедagogіки як науки;
- особливості педагогічної культури;
- характерні риси виховного ідеалу в контексті етнопедagogічного знання;
- визначення основних категорій етнічної виховної системи;
- провідні чинники, форми, методи і засоби виховання в педагогічній традиції етносу;
- шляхи використання етнічного виховного досвіду в сучасному навчально-виховному процесі;

вміти:

- кваліфіковано використовувати етнопедagogічну термінологію;
- зрозуміло і вичерпно давати визначення основних категорій і понять етнопедagogіки;

- розкривати зміст наукової спадщини видатних зарубіжних та вітчизняних педагогів стосовно етнопедагогічної проблематики;
- вміти здійснювати етнопедагогічний аналіз культурної самобутності національно-етнічних спільнот;
- самостійно опрацьовувати відповідну педагогічну, етнографічну та етнопедагогічну літературу;
- володіти елементами народних ремесел;
- застосовувати етнічний досвід виховання у педагогічній діяльності.

Компетентності

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

КЗ-9. Здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання молодших школярів, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.

КЗ-10. Здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє розвитку й саморозвитку учнів, творчому підходові до навчально-виховного процесу початкової школи. Здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; здатність до педагогічної рефлексії.

СК-3.2. Здатність випускника до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами; здатність до планування, проектування й аналізу виховного процесу початкової школи як цілісної педагогічної системи, яка включає мету, завдання, зміст, методи, прийоми, педагогічні засоби, форми організації, діяльність вихователя й вихованців; спрямованість на досягнення відповідних результатів; здатність ефективно використовувати виховний потенціал уроків і занять з учнями в позаурочний час тощо.

СК-3.3. Здатність до організації навчально-виховного процесу в початковій школі, систематичного підвищення професійно-педагогічної кваліфікації.

СК-5.2. Здатність педагога володіти доцільними формами вербального професійного спілкування в колективі, сприймати, осмислювати й відтворювати зміст і основну думку усних і письмових висловлювань, коригувати власне й чуже мовлення; здатність опрацьовувати, групувати навчальну інформацію, адекватно усвідомлювати комунікативний сенс повідомлень, запам'ятовувати й у разі необхідності актуалізувати в пам'яті професійні знання, фактичні дані, навчальну інформацію.

5. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

РН2 Здатність визначати мету, завдання, зміст, методи, організаційні форми й засоби початкової освіти, суть процесів виховання, навчання й розвитку учнів початкової школи (педагогічна компетентність + ПКК); структуру календарно-тематичного планування, особливості ведення журналу обліку успішності

учнів. Знати специфіку виховної роботи на уроках й у позаурочній діяльності.

РНЗ Здатність враховувати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, індивідуальні відмінності в перебігу пізнавальних процесів учнів початкової школи.

РН12 Здатність до проектування змісту і методики проведення виховних заходів для учнів початкової школи.

РН18 Здатність створювати рівноправний і справедливий клімат, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від соціально-культурно-економічного контексту.

Програма навчальної дисципліни Змістовний модуль № 1.

Методологічні засади етнопедагогічної науки

Тема 1. Етнопедагогіка в системі педагогічних наук

Основні спільноти людей і система виховання. Підходи до розуміння феномену етнічності. Типологізація етнічних спільнот. Визначення понять «етнос», «нація», «титульна нація».

Етнопедагогіка – педагогічна дисципліна, що вивчає особливості етнічного виховання. Місце і значення етнопедагогіки в системі педагогічних знань. Предмет, методи, функції і принципи етнопедагогіки. Зв'язок етнопедагогіки з іншими науками.

Сучасна етнічна карта України: ареал компактних поселень національних меншин. Територія проживання етносів, що утворюють українську націю. Етнічний склад Івано-Франківської області. Країни компактного проживання українців.

Основні поняття: етнос, етнічна група, нація, титульна нація, виховання, аксіологія, принцип природовідповідності, народності, історизму, соціального детермінізму, етнопедагогіка, етнографія, етимологія, етнічна самоідентифікація, ареал.

Тема 2. Історія розвитку етнопедагогіки

Проблеми народного виховання у працях визначних педагогів Європи XVII – XVIII ст. Ян-Амос Коменський про важливість дослідження усної народної творчості. Значення родинного виховання у творах Й-Г. Песталоцці.

Становлення української етнопедагогіки. Провідні вітчизняні педагоги про важливість дослідження педагогічного потенціалу народу / К.Д. Ушинський, О.В. Духнович, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, М.Г.Стельмахович/.

Українська етнопедагогіка на сучасному етапі розвитку. Основні напрями дослідження української етнопедагогіки.

Основні поняття: становлення, спадщина, розвиток, усна народна творчість, рідна мова, народна пісня, менталітет, народознавство.

Родинна педагогіка, родинознавство, народне дитинознавство, народна дидактика, народна педагогічна деонтологія.

Тема 3. Педагогічна культура і духовний прогрес суспільства

Педагогічна культура, її сутність і зміст. Передумови формування педагогічної культури. Матеріальна і духовна сфери педагогічної культури. Проблеми взаємозв'язку педагогічної культури і цивілізаційного розвитку.

Наступність поколінь – визначальний чинник етнічного виховання.

Педагогічні традиції та їх місце в духовній культурі українського народу. Сім'я – основний осередок формування особистості. Народні обряди та звичаї з догляду та виховання дітей. Виховання в праці – традиційна форма української народної педагогіки.

Народна та елітарна етнопедагогіка. Відмінні риси народу і еліти. Роль етнічної еліти у збереженні та популяризації суспільно-історичного досвіду народу.

Внесок української еліти у справу вивчення духовної спадщини українського народу.

Діалог культур і етнічний досвід виховання.

Основні поняття: культура, матеріальна культура, духовна культура, педагогічна культура, прогрес, цивілізація, традиція, педагогічна традиція, обряд, звичай, повір'я, сім'я, родина, родинне виховання, еліта, духовна спадщина.

Тема 4. Виховний ідеал етнопедагогіки

Визначення поняття «виховний ідеал». Проблема виховного ідеалу в етнопедагогічному дослідженні. Григорій Ващенко про виховний ідеал як найважливіший компонент духовності особистості та народу.

Виховання досконалої людини – мета педагогічної традиції. Загальновизнані риси виховного ідеалу. Етнічні відмінності у поглядах на образ досконалої людини. Виховний ідеал українського народу. Суспільно-економічні та історико-культурні передумови формування українського виховного ідеалу.

Етнічні чинники у вихованні досконалої людини. Ім'я як етична характеристика людини. Народні традиції з надання імені. Усна народна творчість як визначальний чинник формування довшеної особистості.

Основні поняття: ідеал, мета виховання, виховний ідеал, зразок, духовність, мораль, етика, гармонія, етнонаціональна гідність, щастя, усна народна творчість, традиція, обряд, благопобажання, ім'я, риси характеру, самовиховання.

Змістовний модуль № 2.

Характеристика провідних етнопедагогічних понять

Тема 5. Традиції та звичаї – основа виховної системи етносу

Традиція як передумова передачі культурної спадщини етносу. Традиції народної педагогіки. Народні звичаї, їх визначення і педагогічна сутність. Обрядовість як визначний компонент етнічної культури. Значення звичаїв і обрядів у народному дитинознавстві.

Календарно-обрядова система та її значення у виховній практиці народу. Людина як невіддільна частина природи. Організація виховання на основі зв'язку з життям. Роль народного календаря у процесі передачі суспільного досвіду. Обрядова система як засіб передачі практичного і духовного досвіду етносу.

Українська календарно-обрядова система – феномен духовної культури. Виховний аспект родинних свят. Українські народні свята в контексті організації виховного процесу.

Основні поняття: традиція, звичай, обряд, свято, виховання, народний календар, календарно-обрядова система, суспільно-історичний досвід, духовна культура, повір'я, передання, символ, оберіг, марновірство.

Тема 6. Етнопедагогічна сутність визначальних чинників формування особистості

Природа як важливий чинник етнічного виховання. Значення природи в патріотичному вихованні. Природнича тематика в усній народній творчості. Олюднення природних стихій рослинного і тваринного світу. Застосування народного досвіду в екологічному вихованні дошкільників і молодших школярів.

Рідна мова – необхідний фактор у становленні етнічної самосвідомості особистості. В. О. Сухомлинський про роль рідної мови в формуванні світогляду дитини. Проблема вивчення рідної, державної та іноземних мов у педагогічній практиці народу. Значення мовної культури вихователя у педагогічному процесі, основні риси правильного мовлення. Передумови засвоєння мовленнєвого етикету в дитячому садку.

Дитяча гра, її значення у виховному процесі. Види і характеристика дитячих народних ігор. Дитяча гра в різні вікові періоди дошкільнят. Іграшка – супутник дитячої гри. Організація народних ігор.

Етикет як чинник виховання. Етнічний аспект етикету. Різновиди етикету. Особливості українського етикету. Роль освітнього закладу в формуванні у дітей загальноухвалених і етнічноособливих норм поведінки.

Народне мистецтво – визначальний чинник естетичного виховання у народній традиції. Основні жанри народного мистецтва. Художньо-ужиткове мистецтво. Імпровізація – визначальний чинник народного мистецтва. Форми застосування різних жанрів народного мистецтва в дитячому садку.

Релігія в контексті етнічного виховання. Загальнолюдські духовно–моральні цінності та етнічна обрядова традиція. Моральна квінтесенція релігійних творів. Релігійне мистецтво в естетичному вихованні дитини. Використання релігійної спадщини у виховній роботі з дітьми.

Основні поняття: природа, патріотизм, антропоморфізм, міф, легенда, казка, екологія, мова, рідна мова, державна мова, іноземна мова, світогляд, самоідентифікація, культура мовлення, дитяча гра, іграшка, етикет, норми поведінки, манери поведінки, менталітет, традиція, ритуал, мистецтво, жанр, художньо-ужиткове мистецтво, імпровізація, релігія, світові релігії, національні релігії, етноконфесійність, релігійна література, релігійне мистецтво, загальнолюдські цінності, релігійна обрядовість, релігійна толерантність.

Тема 7. Форми та методи виховання дітей засобами етнопедагогіки

Вікова періодизація у народній віковій практиці. Українська народна традиція про вікові особливості догляду і виховання дитини. Принципи української етнопедагогіки. Характеристика принципів виховання. Визначення принципів української етнопедагогіки. Повага до особистості дитини – основа української етнопедагогіки. Значення громадської думки в процесі виховання і самовиховання дитини.

Основні форми організації виховного процесу. Народне дитинознавство про необхідність урахування віку дитини задля ефективності виховного впливу. Характеристика індивідуальної, групової і фронтальної форм організації виховання.

Узвичаєні методи народного виховання. Словесні методи і прийоми виховання. Практичні методи виховання. Методи заохочення і покарання. Проблема застосування методів покарання. Народний виховний досвід у сучасному загальноосвітньому закладі.

Основні поняття: вікова періодизація, принципи виховання, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, демократизм, виховний вплив, методи виховання, прийоми виховання, громадська думка, осуд, бесіда, роз'яснення, порада, докір, застереження, заборона, приклад, вимога, вправа, привчання, доручення, обов'язок, заохочення, покарання.

Тема 8. Характеристика засобів народного виховання

Визначення основних засобів народного виховання. Різновиди дитячого фольклору. Колискові пісні та їх психологічна характеристика. Виховне значення пестушок і потішок. Заклички, примовки, лічилки, скоромовки, дражнилки, мирилки як невід'ємна частина дитячого фольклору. Виконання пісень в дитячих іграх. Виховна роль календарно-обрядових пісень.

Народний танець як засіб морально-естетичного виховання. Етнічні особливості народних танців. Танець – невід'ємна складова молодіжного дозвілля.

Найкоротші жанри усної народної творчості та їх педагогічний зміст. Прислів'я та приказки: їх констатуюче відображення реальності й повчальний характер. Ян-Амос Коменський про виховне значення прислів'їв і приказок. Загадка як важливий засіб розумового, морального й естетичного виховання дитини.

Казка – унікальний жанр народної творчості. Видатні українські письменники про феномен народної казки. Казка як носій педагогічної спадщини етносу. Загальнолюдське і етнічноособливе в народних казках. Особливості народних казок як засобу виховання.

Роль іграшки в педагогічній традиції народу. Матеріал і технологія виготовлення народних іграшок. Етнічні риси народної іграшки. Українська народна іграшка. Регіональні особливості народних іграшок.

Використання засобів народного виховання у роботі дошкільних закладів і початкової школи. Актуалізація і пошук нових форм використання засобів народного виховання. Співпраця сім'ї та педагогів в справі відродження традиційних українських засобів виховання.

Основні поняття: засоби виховання, жанр, фольклор, дитячий фольклор, пісня, колискова пісня, пестушка, потішка, закличка, примовка, лічилка, скоромовка,

дражнилка, мирилка, колядка, щедрівка, веснянка, гаївка, народний танець, прислів'я, приказка, загадка, казка, народна іграшка.

Змістовий модуль 3.

Етнопедагогічні аспекти українського народного календаря

Тема 9. Народний календар – синтез культурної спадщини українського народу

Мета і завдання курсу «Етнопедагогічні аспекти українського народного календаря». Історія формування літочислення у стародавньому світі. Походження назв місяців. Проблеми календарної системи та способи їх усунення. Природно-кліматичні й соціально-культурні передумови формування українського календаря. Становлення календаря на Русі. Роль народного календаря в справі збереження народних звичаїв і традицій. Актуальні проблеми відродження української календарної системи.

Основні поняття: літочислення, народний календар, церковний календар, світський календар, культура, традиції, звичаї, обряди.

Тема 10. Педагогічна сутність святкової обрядовості українського народного календаря

Циклічність українського народного календаря. Характеристика обрядової звичаєвості традиційних народних свят. Місце пісенно-танцювального комплексу в системі календарної обрядовості. Особливості відзначення свят зимового, весняного, літнього, осіннього циклу. Участь дітей і молоді у підготовці та відзначенні народних свят. Духовно-моральна сутність українського народного календаря.

Основні поняття: зимовий (весняний, літній, осінній) цикл, «за старим (новим) стилем», дохристиянські вірування, церковні свята, марновірство, переказ, коляда, щедрування, посівання, масляна, освячення, квітчання, обжинки, примовляння, символ, емблема.

Тема 11. Залучення дітей до традицій українського календарного циклу

Система традиційного народного календаря як втілення принципу природовідповідності. Форми залучення дітей і молоді у процес відзначення календарних свят й урочистостей. Виховний потенціал народного календаря. Праця – лейтмотив традиційної календарної системи. Характеристика святкових звичаїв і обрядів спрямованих на формування господарності. Естетичний зміст календарної обрядовості. Провідні напрями екологічного виховання в системі традиційного народного календаря.

Основні поняття: принцип природовідповідності, циклічність, хліборобські культури, культ матері, церковні свята, свята народного календаря, етнорегіональні особливості, гармонія, краса, творчість, працелюбність, господарність, екологічне виховання.

Тема 12. Формування творчої особистості засобами календарно-обрядового дійства

Творчість – найвищий прояв самореалізації особистості. Різновиди творчої діяльності в дитячому віці. Календарна специфіка та етнорегіональне різноманіття обрядовості. Календарна обрядовість – синтез християнської моралі та язичницької естетики. Виявлення морально-естетичної сутності українського народного календаря на прикладі обряду «квітчання». Обрядове дійство – акт виявлення творчого потенціалу особистості.

Основні поняття: творчість, діяльність, обряд, символіка, оберіг, квітчання, етнорегіональні відмінності.

Змістовий модуль 4.

Провідні засади актуалізації традицій народного календаря в системі сучасної української освіти

Тема 13. Активізація етнопедагогічного досвіду в умовах сучасної української освіти

Визначення провідних чинників виховання сучасної української навчально-виховної системи. Завдання основних напрямів всебічного розвитку особистості: розумового, морального, естетичного, екологічного, трудового, економічного, правового, фізичного виховання. Національне виховання – провідний напрям у вихованні сучасного молодого покоління України. Завдання національного виховання, його взаємозв'язок з етнічним вихованням.

Залучення педагогічного досвіду українського народу в реалізації визначених чинників виховання. Народна традиція про першочерговість розумового виховання. Форми, методи і засоби розумового виховання в українській виховній практиці.

Мораль – провідний напрям народного виховання. Фольклорні твори як визначні носії морального імперативу українського народу. Підготовка молоді до сімейного життя – важливий чинник морального виховання.

Провідні засади екологічного виховання в українській народній педагогіці.

Основні етапи трудового виховання у педагогічній традиції українців. Методи і засоби прищеплення дітям любові до праці.

Український фольклор та художньо-ужиткове мистецтво – провідні чинники естетичного виховання.

Народна мудрість про важливість ведення здорового способу життя, формування здорової особистості. Основні періоди фізичного виховання в українській народній педагогіці. Форми і методи фізичного розвитку дітей та молоді.

Значення національного виховання в українській народній педагогічній системі. Знання історії, збереження рідної мови, плекання народних звичаїв та обрядів як фундаментальні чинники національного виховання.

Основні поняття: всебічний розвиток, національно-етнічна свідомість, особистість, напрям виховання, форми виховання, методи виховання, засоби виховання, народний досвід виховання, українська виховна традиція.

Тема 14. Провідні засади актуалізації традицій народного календаря в системі сучасних освітніх закладів України

Передумови впровадження елементів українського народного календаря в навчально-виховний процес сучасних закладів освіти. Видатні педагоги про значення народної педагогіки у вихованні зростаючого покоління. Календарна обрядовість українців – важливий змістовний чинник національного виховання учнівської молоді. Форми залучення елементів народного календаря в навчально-виховну роботу з молодшими школярами. Роль класного керівника у справі відродження кращих календарних традицій. Етнопедагогічні чинники організації самостійної роботи учнів.

Основні поняття: система національної освіти, відродження, актуалізація, традиції, звичаї, обряди, прикмети, напрями виховання, навчально-виховний процес, організація виховної роботи, самостійна робота учнів, співпраця школи та громади.

Тема 15. Шляхи впровадження етнокультурних цінностей в освітній простір Нової української школи

Календарна обрядовість в контексті народознавчої роботи НУШ. Облаштування освітнього осередку як передумова ефективного засвоєння молодшими школярами кращих традицій українського народу.

Місце календарної обрядовості в народознавчому компоненті початкової освіти. Використання елементів народного календаря у виховній роботі з молодшими школярами. Формування національної самосвідомості молодших школярів засобами календарної обрядовості.

Форми роботи з батьками та педагогічними кадрами з актуалізації етнопедагогічних традицій в родинному вихованні й освітньому закладі.

Основні поняття: народознавчий компонент, принцип послідовності, методичні рекомендації, пізнавальна діяльність, творча діяльність, освітній осередок, засоби виховання, виховні заходи, співпраця з родиною.

Змістовий модуль №5

Визначальні чинники культурної самобутності гуцульського етноregionу та їх місце в освітньому просторі

Тема 16. Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях.

Особливості Карпатського регіону, життєдіяльності та світогляду гуцульської етнічної групи. Своєрідність побуту та самобутність обрядів і звичаїв гуцулів у творах іноземних дослідників.

Гуцульщина – місце етнографічних розвідок вітчизняних науковців. Відображення гуцульської етнокультури в літературних та мистецьких творах кінця XIX-го–поч. XX-го ст.

Роль української діаспори у справі збереження й примноження гуцульської етнокультури. Дослідження культурної самобутності Гуцульщини за часів радянської влади. Активізація етнографічних розвідок та наукових досліджень гуцульського етнорегіону в добу незалежної України.

Основні поняття: етнорегіон, господарська діяльність, життєустрій, етнографічна розвідка, етнокультурна самобутність, українська діаспора.

Тема 17. Педагогічний зміст гуцульської етнокультури

Особливості гуцульської родинно-побутової культури. Етнопедагогічні традиції виховання Гуцульщини. Звичаї й обряди як відображення виховного потенціалу гуцульської етнокультури.

Наступність поколінь – визначальний чинник етнічного виховання.

Сім'я – основний осередок формування особистості. Гуцульські обряди та звичаї з догляду та виховання дітей. Виховання в праці – традиційна форма гуцульської етнопедагогіки.

Характеристика гуцульського фольклору в контексті виховання підростаючого покоління. Самобутність малих жанрів гуцульського фольклору. Коломийка – унікальний твір усної народної творчості. Виховний потенціал коломийок. Різновиди казок Гуцульщини. Дидактичний і виховний зміст гуцульських народних казок.

Основні поняття: гуцульська етнокультура, матеріальна культура, духовна культура, етнопедагогічні традиції, звичаї, обряди, повір'я, сім'я, родина, малі жанри фольклору, пісенний фольклор, гуцульська народна казка.

Тема 18. Інтеграція етнокультурних надбань Гуцульщини в освітню практику

Залучення етнокультурних цінностей Гуцульщини у процес виховання дітей. Формуванню етнічної самосвідомості і ціннісного ставлення до рідного краю. Жанрове різноманіття, символізм, художня образність, емоційна насиченість етнокультурних цінностей Гуцульщини.

Педагогічні умови залучення етнокультурних цінностей в освітній процес в якості засобів виховання.

Відображення гуцульської етнокультури в фольклорних і літературних творах, декоративно-ужитковому й образотворчому мистецтві, звичаях і обрядах. Інтегрування гуцульських етнокультурних цінностей у процес прилучення зростаючого покоління до культурних надбань рідного народу.

Основні поняття: етнокультурні цінності, засоби виховання, фольклор, література, мистецтво, родинні традиції, календарні традиції, освітній процес.

ОРІЄНТОВНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Т Е М А № 1.

ЕТНОПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Мета: ознайомити студентів з етнопедагогікою як цариною науково- педагогічного знання.

План лекції:

1. Основні спільноти людей і система виховання. Місце й значення етнопедагогіки в системі педагогічних знань.
2. Предмет, методи та принципи етнопедагогіки.
3. Сучасна етнічна карта України.

Література до теми:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011. 376 с.
2. Горлова В. Кобзарі. Світова слава української пісні : елементи народознав. на уроках укр. мови : посібник. Тернопіль: 2011. 80 с.
3. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
4. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.
5. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посібник. 5-те вид., доп. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
6. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с.

У справі оновлення сучасної освіти незалежної України неможливо переоцінити роль народного виховання, позаяк воно є реальним процесом передачі суспільно-історичного досвіду від минулих до прийдешніх поколінь. Дослідження виховних традицій народу є компетенцією народної педагогіки як окремої галузі педагогічної науки. У кожній країні є науковці, які вивчають виховні традиції свого народу.

Незаперечною істиною є те, що система виховання кожного народу акумулює в собі суттєві відмінності. Самобутні риси системи народного виховання досліджуються у царині педагогічної науки – етнопедагогіці. При визначенні співвідношення категорій «народне виховання», «народна педагогіка» та «етнопедагогіка» під народним вихованням розуміємо повсякденну практику передачі досвіду зростаючому поколінню, що є об'єктом дослідження науковців й складає предмет народної педагогіки. Самобутній аспект народної педагогіки є предметом дослідження етнопедагогіки (Таблиця 1).

Таблиця 1. Дослідження виховного досвіду у різних царинах педагогічної науки

Виховний досвід (за рівнями)	Предмет дослідження (педагогічної науки)
Людства	Загальна педагогіка
Нації	Національна (українська) педагогіка
Етносу (окремої етнічної групи)	Етнопедагогіка

Задля уточнення перелічених у схемі 1 сфер людського співбуття зазначимо:

Нація – це народ об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що й вирізняє його з-поміж інших народів /політично/. Менші народи, що живуть в даній народності різняться етнічно.

Етнос – це народ об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей. До складу етносу здебільшого входить кілька етнічних груп.

Етнічна група – частина етносу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя.

Етнопедагогіка – педагогічна наука, яка вивчає особливості етнічного виховання.

Методологічним підґрунтям етнопедагогіки є визнання того, що дитина формується в певному етнічному осередку, який має визначальний вплив на її

світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння. Завдяки цьому в дитини формуються почуття, світогляд, практична і творча діяльність.

Етнопедагогіка досліджує:

1) основні педагогічні поняття народу (догляд, виховання, самовиховання, перевиховання, повчання, навчання, привчання);

2) дитину як об'єкт і суб'єкт виховання (рідне дитя, сирота, приймак, однолітки, друзі, чужі діти, дитячий осередок);

3) функції виховання (підготовка до праці, формування морально-вольових рис характеру, розвиток розуму, турбота про здоров'я, прищеплення любові до прекрасного);

4) чинники виховання (природа, гра, слово, спілкування, традиція, побут, мистецтво, релігія, приклад-ідеал (особистості-символи, події-символи, ідеї-символи));

5) методи виховання (переконання, приклад, наказ, роз'яснення, привчання і вправа, побажання і благословення, заклинання, клятва, прохання, рада, натяк, схвалення, докір, домовленість, заповідь, повір'я, зарікання, розкаяння, покаяння, проповідь, заповіт, заборона, загроза, прокляття, лайка, покарання, побої);

6) засоби виховання (забавки, лічилки, прислів'я, приказки, загадки, епос, казки, легенди, перекази, міфи тощо):

7) організацію виховання (трудові об'єднання дітей і молоді, молодіжні свята, загальнонародні свята).

Становлення і розвиток науки (чи окремої її галузі) передбачає виконання низки соціально значущих потреб, вирішення яких перебирає на себе певна наука. Відтак, етнопедагогіка виконує наступні ***функції:***

1. Пізнавальна.
2. Ідеологічна.
3. Аксиологічна.
4. Практична.

Реалізація наукових пошуків неможлива без дотримання принципів, що їх визначено як систему вихідних положень, які набувають сили закону задля

дотримання об'єктивності у процесі теоретичних пошуків й одержання максимального ефекту в експериментальній діяльності.

Етнопедагогіка ґрунтується на таких *принципах*:

1. Природовідповідності.
2. Народності.
3. Історизму.
4. Соціального детермінізму /вивчення виховних традицій етносу з урахуванням класового поділу й соціальної приналежності/.
5. Системності /визначення категоріального апарату/.

Етнопедагогіка, як і будь-яка інша наука, може функціонувати і розвиватись за умови активного й усестороннього дослідження явищ і процесів, що перебувають у сфері її компетенцій. Відтак дослідницька робота вимагає системи загальноусталеного, апробованого інструментарію – методів.

Методи дослідження – прийоми, способи та процедури емпіричного й теоретичного пізнання явищ і процесів.

Найбільш активно науковці в царині етнопедагогіки послуговуються наступними *методами дослідження*:

1. Спостереження.
2. Метод наукової абстракції /аналіз, синтез, дедукція, індукція/.
3. Діалектичний метод.
4. Педагогічний експеримент.

Міжпредметні зв'язки етнопедагогіки – зв'язки з іншими науками, що дають змогу всесторонньо пізнати педагогічні факти, явища і процеси. Наукові дисципліни, що пов'язані з етнопедагогікою, умовно поділяються за такими напрямками: етнологічні, філософські, педагогічні, історико-географічні (Таблиця 2).

Наукові дисципліни етнологічного спрямування визначають і характеризують провідні поняття етнопроблематики (етнологія), накопичують знання про матеріальні й духовні цінності етноспільноти (етнографія), окреслюють етносоціальний склад певної держави чи регіону (етносоціологія), виявляють

механізми формування етнічної самоідентифікації та етнонаціонального менталітету (етнопсихологія).

Філософія, культурологія, релігієзнавство допомагають етнопедагогіці визначити загальні закономірності людського буття і мислення, виявити релігійне підґрунтя виховних традицій етносу, пояснити самотність виховного процесу в осередку певної етнокультури.

В загальному розумінні педагогіка вивчає ефективність виховних впливів, що спричиняють зміни у внутрішньому світі та поведінці людини. Кожна галузь педагогічної науки формує й збагачує понятійно-категоріальний апарат (загальна педагогіка), надає матеріал необхідний для осмислення закономірності формування особистості в різні вікові періоди (дошкільна педагогіка), певні історичні часи, шляхи та форми залучення виховного досвіду народу в навчально-виховний процес (основи педагогічної майстерності).

Таблиця 2. Зв'язок етнопедагогіки з іншими науковими дисциплінами.

Етнологія	Етнографія	Етносоціологія	Етнопсихологія	Філософія	Загальна педагогіка	Дошкільна педагогіка	Історія педагогіки	Основи педагогічної майстерності
				Культурологія				
				Релігієзнавство				
				Е т н о п е д а г о г і к а				
				Географія				
				Історія				
				Народознавство				

Українська виховна традиція своїм корінням сягає своєї давнини. У ній відображено самотність побуту, вдачі, звичаїв і віри наших пращурів. Свою унікальну етнокультуру наш народ почав створювати ще до заснування Київської держави, коли українські племена за словами літописця, «мали кожде свої обичаї, закони і науку батьків своїх і свої нориви кожде». Самотність виховна система

українців постала й отримала своє поетичне віддзеркалення в усній народній творчості – у прислів'ях та приказках, піснях, билинах, притчах. Продукування ідей, уявлень, свідомості від самого початку безпосередньо вплетене у світогляд, трудову діяльність, людські взаємовідносини.

Багатогранність і різноманітність традиційної української культури дивує світ своєю самобутністю. Хоча промислове тиражування стандартних сувенірів, вишивок, рушників тощо призвело до уніфікації й утворення усередненого українського стилю, який практично ніколи не існував.

Наприкінці ХХ ст., коли процес занепаду традиційної культури наблизився до критичної межі, виразно постала проблема відродження саме регіональних етнічних особливостей, народних промислів, фольклорних, мовних, звичаєвих перлин українського народу. Відтак перед сучасною вітчизняною наукою постало питання етнографічного районування України.

Етнографічне районування – це поділ території на локальні культурно-побутові групи населення, що мають спільні риси мовного, звичаєвого, господарського характеру, зумовлені природним середовищем та історичним розвитком кожної групи, а також етнокультурними взаємозв'язками з сусідніми народами.

На сьогодні Україну поділяють на шість історико-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь. На території кожного проживають представники етнічних груп (таблиця 3).

Таблиця 3. Етнічні поселення, які утворюють українську націю в межах держави.

Назви етнічної групи	Область (регіон) розташування (згідно адміністративного поділу України)
Наддніпрянці	Київська , Черкаська
Подільяни	Хмельницька, Вінницька
Поліщуки	Рівненська, Житомирська
Слобожани	Полтавська, Харківська. Луганська
Волиняни	Волинська

Таврійці	Одеська, Херсонська, Миколаївська, республіка Крим
Гуцули	Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська
Бойки	Львівська, Івано-Франківська
Лемки	Переселена етнічна група з Південно-східної Польщі, що проживає в окремих селах Тернопільської, Львівської та Івано- Франківської областей.

Зауважимо, що між етнографічними районами України не існує чітких меж, тому такий поділ має досить умовний характер. Водночас науково-технічний прогрес, масове поширення стандартизованих форм культури, а також процеси міжетнічної інтеграції згладжують етнографічні особливості окремих регіонів. Яскравим прикладом може слугувати Івано-Франківська область, на території якої розташовано етнокультурний осередок одразу кількох етнічних груп. (Таблиця 4)

Таблиця 4. Етнічні групи, що проживають на території Івано-Франківської області.

Назва етнічної групи	Район проживання
Ополяни	Рогатинський, Галицький, Тлумацький
Покуття	Снятинський, Городенківський
Гуцули	Богородчанський, Верховинський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський.
Бойки	Долинський, Калуський, Рожнятівський.
Лемки	переселена етнічна група з Південно-східної Польщі. Проживають компактно /с.Тарновиця/

Стрижнем українського народу виступає українська нація, яку визначаємо *титульною нацією*. Окрім титульної нації на території України проживають представники інших нації та етносів. Згідно даним всеукраїнського перепису

населення 2001 року на теренах України налічується 130 національних та етнічних меншин. За певних історичних обставин іноземцями створено власні компактні поселення, в осередку яких набуває розвитку їх самобутня етнокультура (таблиця 5).

Таблиця 5. Компактні етнічні поселення на території України.

Регіон	Національна меншина
Закарпаття	угорці, румуни, словаки
Чернівецька область	румуни, молдовани
Житомирщина, Вінничина	поляки
Одещина	болгари, гагаузи, німці
Крим	кримські татари, караїми, греки

ВИСНОВОК.

Український народ – це національно-етнічна мозаїка; для всіх існує одна національна ідея – наша Україна, її суверенність і добробут, її доля, що залежить від виховання прийдешніх поколінь.

Запитання і завдання до теми № 1

- Визначити поняття «народне виховання», «народна педагогіка», «етнопедагогіка». Поясніть специфіку їх субординації.
- Коротко охарактеризуйте міжпредметний зв'язок етнопедагогіки з історією, географією, народознавством (за вибором).
- Чому у переліку компактних поселень української діаспори не названо Австралію, Бразилію, Канаду, США?
- Послуговуючись таблицями 3-5, спробуйте визначити власну етнічну приналежність.
- Доберіть 3-5 прозових чи поетичних творів, в яких яскраво змальовано етнічну самобутність українців.

Т Е М А № 2.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Мета: розкрити провідні історичні етапи вивчення народної педагогіки видатними діячами в галузі освіти.

План лекції:

1. Проблеми народного виховання у працях визначних педагогів Європи XVII – XVIII ст.
2. Становлення української етнопедагогіки. Провідні вітчизняні педагоги про важливість дослідження педагогічного потенціалу народу /К.Д.Ушинський, О.В.Духнович, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, М.Г.Стельмахович/.
3. Українська етнопедагогіка на сучасному етапі розвитку.

Література до теми:

1. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 2012. 407 с.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008.
3. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
5. Ушинський К.Д. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1983.
6. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О.Любар. Київ: ЗНАННЯ, 2003. 766 с.

Етнопедагогіка вивчає процес соціальної взаємодії та суспільного впливу, під час якого виховується, розвивається особистість, що засвоює соціальні норми, цінності, досвід; збирає і систематизує народні знання про виховання і навчання дітей, народну мудрість, відображену в релігійних вченнях, казках, оповідях, билинах, притчах, піснях, загадках, прислів'ях і приказках, грі, іграшках; в сімейному і громадському укладі, побуті, традиціях, а також філософсько-етичні, власне педагогічні думки і переконання, тобто весь педагогічний потенціал, що впливає на процес історико-культурного формування особистості.

Видатні педагоги минулого багато уваги приділяли вивченню педагогічних переконань народу і розглядали їх стрижнем кожної виховної системи. Я.-А. Коменський (1592-1670) на основі узагальнення досвіду домашнього виховання в трудових сім'ях висловив і розробив ідею «материнської школи». Її мета – всі сім'ї підняти до рівня кращих, в яких бездоганне родинне виховання. При обґрунтуванні принципу природовідповідності великий педагог також враховував народний досвід. Деякі дидактичні правила він подавав у формі народних афоризмів, натомість в інших випадках народні афоризми творили певний елемент дидактичних положень. Показово, що батько педагогічної науки свою просвітницьку діяльність почав як збирач творів усної творчості чеського народу, як дослідник його традицій і звичаїв. Перша праця, яку він замислив – це «Скарбниця чеської мови», в якій педагог мріяв зібрати всі викристалізовані граніти слів, перлини приказок, тонке співзвуччя виразів і зворотів мови.

Фундаментальній праці Я.-А. Коменського «Велика дидактика» передував не менш популярний в тогочасному просвітницькому осередку твір «Материнська школа». Лейтмотивом означеного твору постав заклик до того, щоб вчителі дітей народу були справді народними. Перша і головна до них вимога – любити й вивчати рідну мову, яку збережено в усній народній творчості

Організація виховного процесу рідною мовою на думку Я.-А.Коменського є першопочатковим завданням освітньої системи кожної держави. Зокрема він зазначав: «Нехай усякому народу усіяке знання передається рідною мовою...». Відтак національні цінності, традиції та світогляд повинні передаватися, формуватися й виховуватися через багатство рідної мови.

Швейцарський педагог Й-Г Песталоцці (1746-1827) в творах «Як Гертруда вчить своїх дітей», «Книга для матерів», «Лінгард і Гертруда» подав педагогічні висновки в формі народної педагогіки, як результат узагальнення педагогічного досвіду селянської сім'ї, як втілення своєї мрії про таку школу, що відповідає потребі народу. Песталоцці повсякчас звертався до народного педагогічного досвіду і народних поглядів на виховання. Батьківський дім він називав «школою вдачі». На

його думку народна школа повинна черпати засоби виховання в самому житті народу.

Найвагомішим здобутком народної педагогіки Й-Г Песталоцці вважав вироблену протягом сторіч систему трудового виховання. Він одним з перших педагогів-практиків поєднав початкове навчання з продуктивною працею дітей. У посильній трудовій діяльності учнів (праця на пришкільній ділянці, у полі, ткацькій, гончарній, годинниковій майстернях, догляді за тваринами тощо) Песталоцці вбачав величезний виховний потенціал. Зокрема у творі «Про народну освіту та індустрію» автор висловлював думку про те, що спираючись на виховний досвід народу потрібно привчати дітей до сільськогосподарської та домашньої праці; самообслуговування у всьому, що стосується одягу і домашнього побуту; приготування їжі і прання.

Швейцарський педагог у художній формі відобразив зразок родинного виховання в творах «Як Гертруда вчить своїх дітей» та «Лінгард і Гертруда». Головна героїня романів розумна селянка Гертруда прищеплює своїм дітям повагу до усталених патріархальних взаємин, спрямовує на практикування благочестивого життя. Гертруда показала приклад ведення раціональної системи господарства і з'єднала навчання своїх дітей з їх працею. У романі «Лінгард і Гертруда» вчитель проводив навчання в школі за зразком Гертруди. Отож Песталоцці означив шляхи допомоги освітян селянам й водночас доводив, що кожна мати повинна вміти навчати дітей.

Становлення і розвиток народної педагогіки своїми витокami сягає давніх часів. Однак поява першого обґрунтування принципу народності в навчанні й вихованні дітей неподільна з педагогічною діяльністю К. Д. Ушинського (1824-1870) і припадає на кінець XVIII - початок XIX ст.

Видатний вітчизняний педагог першим запропонував і обґрунтував важливе положення педагогічної теорії – вимогу народності виховання, ввів у науковий обіг термін «народна педагогіка». Він доводив, що виховання не може бути ізольованим від історичного життя народу, прагнув створити таку систему освіти, в якій би віддзеркалювався сам дух народів, його яскрава неповторність, особливості

національної культури. Ушинський вважав, що користування педагогічною досвідченістю іншого народу не завдасть шкоди тільки за умови, якщо в дитині міцно закладені національні основи, якщо вона перейнялась духом свого народу. Інакше вона виросте в штучно створеній атмосфері, залишаючись чужою в житті народу.

Визначний педагог слушно вважав, що народ треба вчити. Однак, зазначав педагог, ще більше треба вчитись у народу. К. Д. Ушинський дійшов висновку, що система виховання в кожній країні будується відповідно з інтересами народу, а відтак розвиває й зміцнює в дітях ті цінні особистісні риси і моральні якості, які є основою патріотизму, національної гордості.

Народну педагогіку К.Д. Ушинський визнав одним з найважливіших факторів, під впливом яких складалась вітчизняна наука. З великою пошаною науковець ставився до народної педагогіки, зробивши її вінцем своєї педагогічної теорії, наголошував на особливій ролі виховного досвіду народу. «Виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу. Проте, крім того, тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку», – відзначав К.Д.Ушинський.

За К.Д. Ушинським виховання не треба вигадувати, бо воно існує у народі стільки віків, скільки існує сам народ, з ним народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю історію і всі його якості. «Не педагогіка і не педагоги, але сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання і тільки йде цим шляхом, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням.

У науковій спадщині К.Д.Ушинського означена провідна роль казки як засобу розумового виховання. Захоплюючись казками як пам'ятками народної педагогіки, він стверджував, що ніхто не в змозі змагатись з педагогічним генієм народу.

Провідним популяризатором виховного досвіду етнічних груп був О. В. Духнович (1803-1865), найвизначніший з представників культурно-освітнього руху на Закарпатті. Духнович активно обстоював принцип народності у вихованні.

Оскільки домінуючою ознакою народності видатний педагог визначав мову, він виступав за те, щоб на Закарпатті викладання в школах здійснювалось рідною мовою. Водночас О.В. Духнович у своїх педагогічних творах неодноразово наголошував на тому, що шкільна система виховання має спиратись на виховні традиції народу. Важливим засобом народного виховання Духнович вважав народну пісню, оскільки саме пісня здатна якнайкраще виховати в людині любов до рідного краю.

Яскравим зразком синтезу народної педагогіки й наукового пошуку є перший в Україні підручник педагогіки для сільських учителів – «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (1857) О.Духновича, в якій він об'єднав елементи народної педагогіки з поглядами передових діячів просвітительства – Я.А.Коменського, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Г. Сковороди та ін. У вступному слові до «Народної педагогії» О.Духнович зазначав: «Людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання». Він першим серед українських педагогів теоретично і практично довів, що народна педагогіка є золотим фондом педагогіки наукової. Засоби української народної педагогіки знайшли повне відображення у його шкільних підручниках, букварях, книгах і календарях для народного читання. О.Духнович у систему виховання дітей включив народні рухливі ігри, танці, стрибки, біг, лазіння по деревах, риболовство, збирання ягід і грибів тощо, тобто такі види вправ, які близькі і рідні селянським дітям.

Художні твори О.Духновича (зокрема, комедія «Доброчесність перевищує багатство», байка «Проти стидливців свого народу») сприяли популяризації української народної педагогіки.

Важливим засобом національного виховання були українські традиції, що будили свідомість «колишньої, частково самими змарнованої слави», а через пізнання славного минулого сприяли збереженню почуття власної гідності, запалювали надії на краще майбуття». Педагог вказував, що для поступу в народній просвіті потрібно насамперед пізнати, як відбувалось особистісне становлення

наших пращурів, які були в них звичаї, приписи, переконання. Це сприятиме досягненню якісно нового шабля культурного розвитку.

При цім педагог повинен добре знати свій народ, перейнятися його сучасним і минулим віддзеркаленим в історії, думках, прислів'ях тощо. Відтак важливе завдання вчителя – збирання фольклору для виявлення багатства народної мови й зміцнення підвалин літератури як першої умови для подальшого розвою українського народу.

Дещо новий підхід до вивчення народної педагогіки означився в період діяльності С.Ф. Русової (1856-1940). Визначний педагог повсякчас стверджувала думку про необхідність творити систему національного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку на традиціях і з урахуванням народної педагогічної мудрості. На початку ХХ ст. педагог уважно вивчала погляди народу на виховання дітей, наголошувала на українській ментальності й обов'язковості її урахування в роботі навчально-виховних закладів для дітей. Адже на дитину впливають природа і клімат краю, народні звичаї й традиції, суспільний устрій і становище матері та дитини в сім'ї.

Визначаючи реальні кроки у реформуванні тогочасної школи, С.Ф. Русова наголошувала на важливості облаштування виховного осередку, в якому відбувається освітній процес. За її переконанням виховний осередок має бути пройнятий культурною самобутністю народу: «Хай навкруги учня будуть речі рідні, щоб він в них кохався, привчався любити все рідне, присвячувати йому всі сили свого духа і тіла». В цьому Русова вбачала квінтесенцію національного виховання позаяк: «Любов до рідної країни – се перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності. Пошана до людей – се вияв самоповаги й бажання собі і другим волі і незалежності /мова оригіналу/.

С.Ф. Русовій належать пріоритети в розробці системи принципів побудови українського дитячого садка. Насамперед це виявлення й обґрунтування потреби у створенні національного дошкільного виховання на засадах багатовікового досвіду народу у поєднанні з новітніми досягненнями психолого-педагогічної науки. У праці «Дошкільне виховання» зокрема зазначено, що «Наші змагання до того, щоб виховати гармонійну людину, приводять нас до таких переконань:

- 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини;
- 2) національне;
- 3) повинно відповідати соціально-культурним вимогам часу;
- 4) бути вільним від тих або других урядових вимог, на ґрунті громадської організації /мова оригіналу/».

Активізація етнічного виховання зумовлена потребою збереження самобутності українського етносу. Русова писала про те, що характерною ознакою українського народу є його духовність, що сконцентрована в «естетичній творчості, яка протягом століть виявляється і в творах словесних, і в пісні, і в орнаменті, і в архітектурі». Відтак «Це такий фактор, який має впливати на розвиток наших дітей, щоб найкраще викликати в них творчість в цьому напрямкові.» /мова оригіналу/.

Про важливість комплексного використання матеріальних і духовних цінностей у процесі виховання дошкільників, неодноразово наголошувала талановитий педагог і громадська діячка. У своєму творі «Нові методи дошкільного виховання» вона писала: «Вже змалечку оченята дитини повинні кохатися в українських національних кольорах та орнаментах; розвиток дитячої уяви має здійснюватись на основі народних оповідань, казок, віршів, легенд, а слух на основі рідних пісень».

Педагогічна спадщина С.Ф.Русової входить сьогодні невід'ємною частиною у скарбницю педагогічної думки в Україні кінця ХІХ початку ХХ ст.

Перерва у вивченні української народної педагогіки тривала до 60-х рр. і лише з середини 70-х дослідження її проблеми набуло нового поштовху новаторським пошуком В.О.Сухомлинського (1918-1970). Видатний педагог був переконаний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу, оскільки в ній розкриваються особливості національного характеру. З цього приводу він зауважував, що «про народну педагогіку до цього часу ніхто серйозно не думав і це, мабуть, принесло педагогіці багато шкоди».

Ідея виховання любові до рідного краю виголошується й реалізується в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. У роки тоталітаризму педагог першим почав відроджувати і розбудовувати національну систему виховання. Основу його педагогічної спадщини складають перлини народної творчості: казки, пісні, думи,

прислів'я, приказки, легенди, що він називав вічним і невичерпним джерелом народної мудрості, головною підвалиною народного виховання. Сухомлинський аргументував концепцію виховання особистості на основі культурно-історичних традицій рідного народу. Вважаючи, що дитина найкраще засвоює матеріал, коли емоційно його переживає, Сухомлинський розробив методику уроків мислення на лоні природи.

Справжнім взірцем побудови навчально-виховного процесу початкової школи на основі народнопедагогічних поглядів і досвіду українців є науково-експериментальний досвід В.О.Сухомлинського. Розроблена дидактична система початкової школи базувалась на провідних принципах української етнопедагогіки – природовідповідності, зв'язку навчання з працею, народності. Аналіз архівних джерел, друкованих праць ученого, матеріалів Педагогічно-меморіального музею у Павлиській школі засвідчує розгорнутість тлумачення В.О.Сухомлинським принципу природовідповідності, що передбачав погляд на дитину як на особистість, чие формування має відбуватись у тісному зв'язку з природним осередком, а також з урахуванням індивідуальних і вікових, фізіо-психологічних особливостей, задатків, здібностей.

Реалізація означеного принципу простежувалась у змісті навчання молодших школярів (спостереження за природними явищами і процесами як основа набуття природничих знань, розвитку емоційної сфери, збагачення дитячого мовлення; формування умінь і навичок догляду за рослинами і тваринами), особливостях організації навчального процесу початкової школи (уроки мислення у природі, заняття у кімнатах і куточках природи, оранжереях, у «Школі під голубим небом»), загальній природоохоронній спрямованості позаурочної навчальної суспільнокорисної праці.

Новаторство В.О.Сухомлинського полягає у втіленні принципу зв'язку навчання з працею. Реальне втілення це знайшло у залученні молодших школярів до продуктивної праці й формуванні переконання, що навчання – це теж соціально значуща, складна і копітка праця.

Провідну роль у системі морально-естетичного виховання В.О.Сухомлинський надавав народній пісні, що виступала як самостійний жанр, і як компонент обряду чи гри. Образно-художня форма побутування народної музично-поетичної творчості підсилює емоційний вплив на свідомість молодших школярів тих чи інших ідей, допомагає вчителю більш наочно і переконливо розкрити їх зміст, сприяє кращому засвоєнню. Відтак забезпечується комплексний вплив на інтелектуальну й емоційну сферу особистості.

Видатний педагог радив якомога активніше залучати народні ігри у навчально-виховну роботу. Різноманітні дитячі ігри та елементи обрядів як засіб народної педагогіки дають можливість формувати у дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей. Синтетична форма обрядів та ігор передбачає наявність елементів інструментальної та вокальної музики, хореографії, декоративно-ужиткового і драматичного мистецтва. Цим практичне засвоєння ігор та обрядів створює умови для формування у молодших школярів навичок різноманітної художньо-естетичної діяльності.

На сучасному етапі проблеми української народної педагогіки та її місце у вихованні й навчанні досліджував академік М.Г.Стельмахович (1934-1998). За його визначенням народна педагогіка це «галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду трудящих мас, що виробляється в домінуючих у народі поглядах на мету і завдання виховання у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання». За М.Г.Стельмаховичем «джерелами вивчення народної педагогіки виступають твори фольклору з педагогічним змістом і спрямуванням; етнографічні матеріали, народні виховні традиції, ігри та іграшки, народні й молодіжні свята, досвід сімейного виховання».

У фундаментальних працях «Українська родинна педагогіка», «Українське дитинознавство» М.Г. Стельмахович ґрунтовно і переконливо доводив, що від стану сім'ї, охорони домашнього вогнища, батьківства, дитинства й материнства у вирішальній мірі залежить не тільки особисте благополуччя кожної людини, але й життєва міць народу, української держави. «Сім'я, – зазначав учений, – це життєдайний осередок, що приводить на світ Божий, плекає найвищу цінність

людства – дітей, цвіт нації, майбутнє народу, завдяки яким кожний батько і мати мають реальну можливість повторити та продовжити себе в своїх потомках. Кожна людина є смертною, але сім'я, рід, родина, народ безсмертні».

У творах «Мудрість народної педагогіки», «Педагогіка життя», «Традиції української народної педагогіки» визначний український педагог наголошував на тому, що сфера дії етнопедагогіки має охоплювати не тільки родину, а й усі ланки освітньої системи, оскільки «...народна дидактика виступає тим містком, який з'єднує домашнє навчання з шкільним, школу з сім'єю».

В контексті наукових пошуків розв'язання проблем національного виховання, українського характеру, вчений обґрунтовував необхідність опанування кожною особистістю духовними скарбами українського народу, розширював обрії релігійного виховання, спрямованого на формування національної гідності, свідомості і самосвідомості.

Саме академік Стельмахович вперше обґрунтував науковий поділ української етнопедагогіки. За його визначенням українська етнопедагогіка складається з розділів:

народне родинознавство – це знання і досвід будівництва міцної та здорової сім'ї;

народне дитинознавство (розкриває вікові та психологічні особливості дітей, специфіку їх мислення, своєрідність світосприймання);

батьківська родинна педагогіка (це досвід виховання дітей в умовах родини);

народна дидактика (її головне положення – найважливішим у навчанні є не стільки результат, як пошуковий шлях, яким пройшов учень з якомога більшою самостійністю);

народна деонтологія (з грецької мови – потрібне, необхідне, вивчає проблеми обов'язку і обов'язковості національного виховання). Ідеї народної педагогічної деонтології – любов до батьків, родичів, повага до родоводу, людей праці, рідної мови, хліба, рідної землі, співчуття та милосердя. Справу академіка Стельмаховича продовжують його учні та колеги – працівники Інституту українознавства і етнопедагогіки АПН України.

ВИСНОВОК:

Вивчення і творче осмислення педагогічного досвіду народу є запорукою успіху у вихованні молодого покоління, якому належить продовжити справу будівництва української держави.

Запитання і завдання до теми № 2

- Прочитайте вислови Я-А Коменського:
«Без прикладу ні чому не навчишся»;
«Легко прямувати за тим, хто вірно прямує попереду»;
«Немає нічого важчого, аніж перевиховання людини».
 Наведіть приклади на підтвердження наведених цитат.
- Доберіть кілька визначень понять «етнопедагогіка» і народна педагогіка» (Г.С. Виноградов, Г.Н. Волков, М.Г.Стельмахович та ін) порівняйте їх.
 Сформулюйте власне визначення цих понять.
- Укладіть анотований список праць М.Г. Стельмаховича (10-15 найменувань) з проблем дослідження виховних традицій українського народу.
- Випишіть наведені в тексті цитати визначних класиків педагогічної науки.
 Віднайдіть спільні для всіх думки, ідеї, переконання.
- Організуйте студентську конференцію на тему «Практична діяльність К. Д. Ушинського – чудовий приклад використання народної педагогіки в сім'ї та в школі», до участі в якій запросіть студентів інших спеціальностей (факультетів).

Т Е М А 3.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА І ДУХОВНИЙ ПРОГРЕС СУСПІЛЬСТВА

Мета: проаналізувати теоретичне підґрунтя вивчення педагогічної культури українського народу.

План лекції:

1. Педагогічна культура, її сутність і зміст.
2. Педагогічні традиції та їх місце в духовній культурі українського народу.
3. Наступність поколінь – визначальний чинник етнічного виховання.
4. Народна та елітарна етнопедагогіка.
5. Діалог культур і етнічний досвід виховання.

Література до теми:

1. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 462 с.
2. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2014. 287 с.
3. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор, 2015. 670 с.
4. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
5. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання. Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти: хрестоматія. Чернівці : Книги-XXI, 2016. 306 с.

Педагогічна культура народу – це та сфера його матеріальної й духовної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей. Вона виявляється в колискових та ігрових піснях, іграшках і дитячому одязі, у рухливих іграх, дитячих знаряддях праці, у дитячому харчуванні й правилах годування дітей, у дитячому фольклорі, традиційних дитячих святах й у багатьох інших елементах народного життя.

З виникненням освітніх установ і формуванням науки про виховання педагогічна культура охоплює державну систему народного утворення, включаючи підготовку вчителів і педагогічну освіту мас. У педагогічній культурі набула відображення еволюція педагогічних уявлень народу з найдавніших часів до сьогодення. Вона неоднорідна, оскільки водночас з найбільшими досягненнями педагогіки в ній збереглися упередження, марновірства, що сягають корінням у сиву

патріархально-родову стародавність. Така неоднорідність підсилюється також історичними умовами життя народів, нерівномірністю їх культурного розвитку.

У педагогічній культурі глибокої стародавності монопольна роль належала матері. Уже сам процес вигодовування первісної дитини грудьми значно триваліший, ніж у тварини. Тісна фізична близькість дитини з матір'ю були прообразом і початком контактів перших щиросердечних педагогічних впливів.

Не лише предмети догляду за дітьми, що сприяють вихованню, а й саме відношення до виховання постійно еволюціонують спільно з матеріальним і духовним прогресом суспільства. Еволюцію почуття любові до дітей як одного з перших морально-педагогічних почуттів, можна простежити на великому історико-етнографічному матеріалі. Це дає найцікавіші матеріали про духовний прогрес людства.

Кожній людині властива інстинктивна, безумовна любов до своїх дітей, відтак це породжує елемент стихійності в спілкуванні й вихованні. Внесення елементів усвідомлення в педагогічний процес передбачає розумну, усвідомлену, контрольовану любов до своїх дітей, як і турботу про них народом загалом. Процес виховання може стати керованим за умови врегульованості почуттів любові до власних дітей з урахуванням інтересів зростаючого покоління народу і країни. Любов до дітей можна розглядати не лише як виключно особисте почуття, а й як приналежність до них великої і малої родини, роду, племені, народності, народу і країни. Поняття про народну педагогічну культуру може бути цілком науковим тільки за умови врахування у вихованні зростаючого покоління інтересів усього народу.

Любов до дітей – найважливіший компонент педагогічної культури людства і водночас елемент педагогічної культури кожної людини. Педагогічна культура окремої особи в цивілізованому світі не може вимірюватися любов'ю тільки до власних дітей. Егоїстична любов винятково до своїх дітей як породження сімейного егоїзму була віддаленою від народного виховання. Еволюція громадського життя, розширюючи суспільний кругозір людей, спричинила підвищення рівня педагогічної культури. Її високий рівень неодмінно обумовлений суспільними

інтересами і передбачає занепокоєння за долю всього людства, за його майбутнє. Отож розумна любов до дітей можлива за умови високої педагогічної культури завжди діяльної, з участю кожного й усіх у вихованні й перевихованні зростаючого покоління, а також пролонгованого самовиховання.

У сфері педагогічної культури народу відсутня взаємно однозначна відповідність між знаннями, уміннями і навичками. У народній педагогіці непоодинокі випадки, коли люди опановують уміннями, минаючи знання. Це пояснюється тим, що в народній педагогіці не було теоретиків; народні педагоги були мислячими практиками. Водночас можлива невідповідність між знанням наукової теорії виховання і педагогічною діяльністю. Іронія Макаренка відносно професора педагогіки, що не впорався з вихованням власного сина, має цілком реальні підстави.

Одна справа – знання педагогіки, інша – уміння впливати на дітей. Зазвичай здоровий глузд, інтуїція, імпровізація впливають значно сильніше, ніж наука. Мало хто зважується сказати: «Я виховую своїх дітей, спираючись на вищі досягнення педагогічної науки». Натомість виховний вплив виявляється комплексно. Дещо по-іншому виглядає навчання, коли новітні технології сучасної дидактики використовуються не лише вчителями, а й батьками. Скажімо, в підготовці дітей до школи. Зафіксовано випадки, коли неписьменні й малограмотні батьки виявляють більше здорового глузду та розсудливості у вихованні своїх дітей, ніж ті, хто здобув вищу педагогічну освіту. Педагогічна розсудливість виявляється і в сфері інтуїції. Це не означає, що педагогічна культура може існувати незалежно від системи педагогічних знань, а лише підкреслює, наскільки складною є сфера виховання зростаючого покоління. Існує чимало різноманітних прикладів про розв'язання педагогічною наукою низки виховних і освітніх проблем незалежно від народних педагогічних традицій. Так високоосвічені педагоги з народу не були в змозі полегшити долю дітей з розумовими чи фізичними особливостями розвитку.

Людство не в змозі крокувати вперед, не оглядаючись і не переосмислюючи духовні цінності далеких і близьких поколінь. Шлях до розуміння майбутнього будь-якої науки в дієвості, в т.ч. й педагогічної, отож в осягненні її дійсного і

минулого. Вважаємо, що традиційність педагогічної культури виступає найважливішою ознакою високої культури народу. Чим більше збережених у практиці давніх традицій, і чим уважніший до них народ, тим вищою є його культура. Ще Гегель вважав, що «усякий новий розквіт науки й освіти виникає шляхом звернення до стародавності».

Високі результати виховання дітей у народному середовищі є найважливішим предметом аналізу педагогічної науки. Розкриття секретів народного виховання за готовими результатами виявляє особливості педагогічної культури народу і країни загалом. Давно відомі звичаї судити про людину за її походженням і вихованням, за батьками і вихователями. Гарна людина – від гарних вихователів. Для народу це звичайна закономірність, хоча відомі й парадокси: добропорядні люди можуть формуватись за несприятливості суспільних і сімейних умов. У народі віддавали належне внутрішнім можливостям особистості, її самостійності й особистої відповідальності за своє поведіння.

Народній педагогіці притаманне виховання справою й у справі, а відтак кращими вихователями зазвичай виявлялися найбільш здатні до конкретного виду діяльності майстри-ремісники, співаки, казкарі й ін.

Володіючи непогрішним моральним чуттям, народ критично й з пересторогою ставився до педагогічних новацій, відмежовуючи все невідповідне його виховному ідеалу. Історія педагогічної думки свідчить, що життєздатними виявилися лише ті педагогічні ідеї, які прийняті й підтримані народом. Водночас висока педагогічна культура народу є показником його високої культури загалом. Відтак визначально впливає на останню. Посилені спроби розвивати конкретні аспекти культури призводять зазвичай лише до тимчасових успіхів. Розвиток культури стає глобальним явищем лише за умови, коли дотична до її змісту робота спирається на високу культуру виховання зростаючого покоління.

Педагогічні традиції українського народу своїм корінням сягають у глибину віків. Дослідники відзначають землеробське спрямування українців, які збагачуючись і розвиваючись, витворили оригінальне світосприймання українського народу, що є основою його культури. В родинних святах і обрядах (родини,

хрестини, пострижини, весілля, похорон), у повір'ях і прикметах, народній магії віддзеркалюється усе життя українців. У народних традиціях, святах, іграх, декоративно-ужитковому мистецтві, піснях, переказах, легендах, обрядовій поезії, прислів'ях – неоціненний скарб педагогічної мудрості народу, віками накопичений досвід виховання особистості.

Педагогіка, створена народом, вирізняється своєю демократичністю, що зумовлено багатьма чинниками. Найважливіші з-поміж них: традиційна майнова рівноправність дітей в родині – кожен мав свою частку спадщини; сім'ї в Україні відзначалися міцністю, а дитина була свідком шанобливого ставлення батьків до старшого покоління та між собою; великий вплив громадської думки і церкви, які стежили за рівноправ'ям і відповідно засуджували порушення норм співжиття.

Сім'я – святиня. Наші предки славили силу і міць, велич і красу своєї родини, оспівували її високі моральні якості в піснях, прислів'ях, приказках: «Свого роду не цурайся», «Нема краще в світі, як рідня», «Від родини йде життя людини», «Без сім'ї нема щастя на землі». Українці розглядали сім'ю як святиню, а виховання дітей – святий обов'язок батьків. Нашими предками високо поцінювався союз чоловіка й жінки, а також виховання ними дітей. Шлюб між молодою дівчиною і парубком укладався задля створення родини і вважалося, що без дітей немає і родини в повному значенні. Появу дітей наш народ розцінював як великий дар Божий. Ідеальну гармонію повної сім'ї, як найкращий вияв Божої благодаті та довершеності природи, відображено в піснях, щедрівках: «Ясен місяць – пан господар, Красне сонце – жона його. Дрібні зірки – то їх дітки».

Дітей наші предки порівнювали з квітами: «Діти - наші квіти»; з рососою Божою: «Діти – то Божа роса». На Україні завжди схвально ставилися до багатодітності. Переривання вагітності вважалося гріхом, а безплідність – нещастя і кара Божа. На вагітну жінку завжди дивились з повагою, її вшановували.

Століттями склалися традиції сімейного виховання, шліфувалися основні його принципи, з-поміж яких народна педагогіка визначальну роль відводила трудовому вихованню – першооснові життя суспільства: «У праці – краса людини». В народі застерігали: неробство веде до нещастя. Потреба й уміння працювати – це

те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить основу народної педагогіки: «Без труда немає плода». Навіть народження дитини народною свідомістю сприймалося як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Отож найперші магичні дії, коли дитина побачила світ, спрямовувались на прищеплення їй працелюбності. Зав'язуючи пуповину хлопцеві, баба-повитуха бажала, щоб той «книжку читав і дрова рубав», а дівчинці – «аби хліб жала, на сорочку пряла».

За народним світоглядом дитина від дня її народження – невід'ємна від природи її матеріальна частина. Надзвичайно важливим моментом в житті новонародженого вважалося перше купання. Купали малу дитину щодня, окрім того дня тижня, в який вона народилася. Для купелю робили нові дерев'яні ночви. Для того щоб забезпечити дитині щасливу долю, у купіль клали предмети, освячені в церкві: воду, зілля, мед, молоко, обов'язково доливали свяченої йорданської води, яку називали «живою водою», примовляючи: «Ллю святу йорданську воду на твоє щастя, на твою вроду». Щоб дитина не була сутулою, щоб перевірити, чи немає вивиху чи перелому, її перед тим, як виймати з купелі, «міряли»: зводили докупи лікоть лівої ручки і колінце правої ніжки і навпаки.

Колискова пісня – світ добра, краси і справедливості. Необхідність раннього виховання завжди підкреслювала народна педагогіка. З колискового віку дитині прищеплювали любов до пісні, до уснопоетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього найкращого. До того ж народна творчість, поєднуючись з дитячою психологією, з дитячим світом вчить мріяти, оптимістично сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, повідомляючи знання про довкілля. Свої морально-етичні норми народ створював та вдосконалював упродовж багатьох століть. Завжди головними в них виступали повага та любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високих рис громадянства. Водночас нещадно засуджувалися негативні якості людей. Головними виховними засобами виховання у сім'ї розглядали поведінку, вчинки батьків, їх мову, працю, а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво,

ремесла та промисли тощо. Незважаючи на всі перешкоди, український народ створив своє власне життя і свою власну велику культуру.

Головною ознакою українського народу як окремого унікального етносу виступає його мова. За словами К.Д. Ушинського: «Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя, їх силу з рідної груді, рідного слова». Мова народу як найповніше відображення його духовного життя краще, ніж будь-хто розповість дитині про красу рідної природи; про характер людей, що її оточують; про історію та культуру рідного краю; про нетлінні цінності, що складають його духовне багатство. Мати і дитина – це найпрекрасніший образ у загальнолюдській скарбниці духовності. Т.Г. Шевченко писав: «Нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим».

Етноси, як і нації, складаються з народу та його еліти. Самодостатнім є той народ, який здатний створити еліту. Народ є духовним корінням еліти, відтак еліта – це культурний цвіт народу. Провідними завданнями еліти є наступні:

1. Акумулявати суспільно-історичний досвід народу.
2. Всебічно його розвинути.
3. Популяризувати в народі.

Кожен народ існує як самодостатній за наявності власної еліти. За інших обставин він розчиняється під етнокультурним впливом чужої еліти.

Таблиця 6. Відмінні особливості основних понять і категорій.

Народ	Еліта
багаточисельна група людей	малочисельна група людей
вирішує буденні справи	формує ідеологію етносу
в житті матеріальне превалює над духовним	в житті духовне превалює над матеріальним
низький рівень освіченості	високий рівень освіченості
консервативно-традиційний спосіб життя й свідомості	прогресивний спосіб життя й свідомості
етнічна замкнутість	Духовна відкритість

Зважаючи на те, що етнос складається з двох соціальних спільнот, очевидним є існування етнопедагогіки народної й елітарної. Їх сутність полягає в збереженні етнічного коріння у вихованні еліти й у прогресивному впливі елітарної педагогіки на виховання народу.

Головна мета етнопедагогіки полягає в тому, щоб сформувати етнічно довершену еліту і досконало вихований народ.

У народних культурах відсутні підстави для міжнаціональних протиріч. Війна – це сфера політики. Етнопедагогічний діалог як діалог культур підкреслює міжнаціональне, загальнолюдське в духовно-етичних цінностях народів. Живучи на різних континентах й у різні часи, розмовляючи різними мовами, практикуючи різні обряди та звичаї, усі народи сповідують цінності, за якими вони стають духовно близькими. Пансофія (з грецької мови – загальна мудрість, всезнання) – термін запропонований Я.-А. Коменським для позначення створеної педагогом своєрідної енциклопедії знань переслідує конкретне завдання подати широкий філософський синтез знань, ставши єдиною всеохоплюючою наукою наук.

Свідченням істинності запропонованої Я.- А. Коменським пансофійної теорії є фольклорні твори різних народів світу, що концентрують у собі виховний потенціал. Приміром, якщо уважно прочитати збірник казок народів світу, то можна помітити – позитивні герої, які гідно проходять крізь всі випробовування завдяки дотриманню кращих людських чеснот, завжди отримують жадану винагороду. Натомість ледачих та кривдників покарано за їх аморальні вчинки. Та найкраще спільність морально-етичних переконань усіх народів світу віддзеркалено у прислів'ях та приказках.

Одвічно тема будівництва міцної родини займала чільне місце в народному епосі. Місія піклування про добробут родинного осередку покладалась на всіх без виключення його членів. Старші мали за обов'язок передавати молодшим здобутки свого життєвого досвіду та подавати позитивний зразок для наслідування. Тому у фольклорній скарбниці кожного народу є приказки та прислів'я про родину, її життеустрій, турботи та сподівання: «Міцна родина – могутня країна» (вірменська),

«На злагоді родина тримається» (чеське) «Навіщо клад, коли в родині лад» (українська), «У турботливої дружини чоловік і в дорозі не буде спраглим» (кабардинська), «За доброго мужа, квітне жінка як ружа» (українська), «Чоловік возом не навозить, що жінка глечиком наносить» (сербська) «Хто батьків слухає, той горя не відає» (болгарська).

В усній народній творчості закладено численні поради щодо виховання дітей – формування моральних якостей, розвиток творчих здібностей, усунення негативного впливу: «Вчися поводитись, спостерігаючи за іншими» (китайська), «Добрий приклад кращий за сто слів» (болгарська), «Бурчання наскучить – приклад научить» (узбецька), «Роби для інших, вчись для себе» (абхазька), «Не використовуватимеш своїх здібностей – інші їх використовуватимуть» (єврейське), «Багатий той, хто багато знає» (іракська), «Карай дитину соромом, а не різкою» (словенська).

Норми і правила соціальної поведінки є чи не найпопулярнішою темою прислів'їв і приказок усіх народів світу. Позаяк життя соціуму ґрунтується на певних законах і приписах, порушення їх здатне зруйнувати загартовану віками усталену систему співбуття і взаємовідносин. Відтак народна мудрість навчає: «У Римі поведься як римляни» (італійська), «Заплакане обличчя бджола жалить» (японське), «Сто друзів - мало, один ворог – багато» (іракська), «Хто не в громаді, той ніби і не народився» (польське), «Велич аулу - люди, сила аулу – єдність» (казахська).

Провідними темами народного філософування були і залишаються теми добра і зла, правди і брехні, бажаного і можливого, справедливості і кривди – їх критерії, співвідношення та співіснування. Своє бачення кожен етнос відображав в усній народній творчості: «Хто бідних минатиме, то щастя не знатиме» (румунська), «Мисливець за оленем не бачить гір, охочий до золота не бачить людей» (китайська), «Якщо доля неласкава до тебе, то ти будь до неї ласкавий» (іракська), «Кожен любить правду, проте не кожен любить по правді жити» (єврейська), «Бува, скажеш чесно, проте невчасно» (естонська), «Лихий той, хто добрий лише для себе» (грузинська), «Хто не знав ані добра, ані зла думає, що все знає» (англійська),

«Добра людина не пам'ятає поганого, погана людина не пам'ятає доброго» (індійське), «З брехнею світ пройде, та назад не повернешся» (чеське).

ВИСНОВОК

Навіть першопочаткове знайомство засвідчує, що засвоєні й примножені не одним поколінням, відшліфовані тисячолітнім досвідом, виховні традиції народу несуть у собі неоціненний етнопедагогічний потенціал, який має стати визначальним чинником для розвитку сучасної освітньої системи. Проте не варто розглядати процес нинішнього духовного відродження як просте повернення до колишніх культурних надбань, якщо навіть вони у минулому цілком задовольняли наш народ. Адже світова культура не стоїть на місці – вона постійно розвивається. Відтак відродження – це не проста репродукція минулого досвіду, а творчість зорієнтована на майбутнє. Отож, надзвичайно важливо, щоб у цьому процесі педагогічна культура зберегла стійкі етнічні ознаки, інакше вона ризикує стати безликою.

Запитання і завдання до теми № 3

- Висловіть особисте розуміння співвідношення понять «педагогічна культура» і «етнопедагогіка».
- Згідно зі зразком заповніть таблицю «Провідні чинники педагогічної культури».

Матеріальна сфера		Духовна сфера	
Назва	Приклад	Назва	Приклад
Дитячі іграшки	Свищики, брязкальця	Фольклорні твори	Колискові пісні, потішки, пестушки

- Розпитайте старших членів родини спогади про їх дитинство та юність. На основі їх розповідей напишіть есе на тему «Виховні традиції нашої родини».
- Укладіть тематичну добірку приказок та прислів'їв на тему «Мудрість на

щодень».

Т Е М А 4.

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Мета: сформувати у студентів уявлення про визначальні риси виховного ідеалу в українській етнопедагогіці.

План лекції:

1. Визначення виховного ідеалу в етнопедагогічному дослідженні.
2. Виховання досконалої людини – мета педагогічної традиції.
3. Етнічні чинники в формуванні досконалої людини.

Література до теми:

1. Асташова Н. А. Концептуальні основи педагогічної аксіології. Педагогіка. 2012. №8. С.21-24.
2. Борисенко В. К. Українська етнологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2017. 400 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава, 2004. 208 с.
4. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
5. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид. доп. Київ : Знання, 2018. 568 с.
6. Скільський Д. М. Історія української педагогіки : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2012. 336 с.

Ідеал – універсальне явище, що відображає загальне завдання всього процесу формування особистості. В ідеалі виявляється кінцева мета виховання і самовиховання людини, подається вищий зразок, до якого вона повинна прагнути.

Удосконалення індивіда обумовлюється двома найвагомими надбаннями людського роду – спадковістю і культурою (матеріальною й духовною). Натомість прогрес людства неможливий без прагнення до досконалості.

Формування досконалої людини – лейтмотив народного виховання.

Найпереконливішим свідченням того, що людина є «найвище створіння» виступає постійне прагнення до досконалості. Здатність до самовдосконалення виступає вищою цінністю людської природи оскільки є визначальним фактором самореалізації.

Виховний ідеал залежить від внутрішніх сил та зовнішніх потреб народу, суспільно-політичного укладу, державотворчих процесів, етнічних особливостей, світогляду, рівня розвитку культури. Він відповідає психічним та природним властивостям народу, визначається національним характером народу.

Дослідження творчої спадщини українських педагогів XIX – початку XX ст. засвідчує, що у теорії виховання чітко було окреслено виховний ідеал, який ґрунтувався на загальнолюдських і національних цінностях. Важливо, що ідея національного виховання зросла на етнічному ґрунті з активним запозиченням народного досвіду. Кожен народ, зазначав К.Ушинський, має свій особливий ідеал людини і вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особах. Багатотомний усний «підручник» навчання і виховання – народна педагогіка – зберігається у пам'яті народу. Народ цим «підручником» постійно користується, систематично збагачуючи і вдосконалюючи його.

Головне у вихованні, зазначав Я.Чепіга, – формування особистості з високими моральними якостями і національною свідомістю. Вершина моральності – гуманність, яка поєднує любов до людини з милосердям, добротою, вмінням співпереживати, готовністю подати допомогу, розумінням цінності й неповторності людини, недоторканості людського життя тощо. Мета національного виховання полягає в тому, щоб допомогти дітям зрозуміти і полюбити свою мову, літературу, культуру, «бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх одмін національного духа і вдачі... національне виховання є інстинктом самоохорони, котрий в широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації». Основою такого виховання, вважав Я.Чепіга, мусить бути, з одного боку, сім'я, а з другого – школа. Треба створити такі умови для

виховання дітей, щоб можна було «вільно й легко розвиватися індивідуальним здібностям дитини, щоб нація, розвиваючись у своїй культурній поступовій творчості, могла б принести своє власне на вівар загальнолюдської культури».

Виховний ідеал обґрунтований і в педагогічній спадщині С.Ф.Русової. Аналізуючи гуманно-демократичні ідеї європейської та світової педагогічної думки щодо ідеалу людини, Русова прогнозувала, якою в кінцевому підсумку повинна стати людина – патріот своєї Батьківщини. Ця мета виховання обумовлена самим життям, станом розвитку тогочасного суспільства, довготривалою виснажливою боротьбою багатьох поколінь українців за утвердження своєї державності.

Мета виховання, як зазначала С. Ф. Русова, полягає в тому, щоб «допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини»; «високо поставити «культ особи, яка вільно виявляє усі свої творчі сили»; «виробити людину з широким розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним, високо розвинутим розумом, братерським почуттям до усіх людей, людину здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні при яких обставинах, не загине морально і фізично й проведе в життя свою незалежну думку». Досягти цієї мети можна при умові зміни програми навчання «з тенденцією внести ті науки, які дають найбільш громадської свідомості, – історію і географію рідного краю і народне мистецтво – музика, співи, орнаментика...».

Видатний український педагог Г.Г.Ващенко наголошував на тому, що найважливішим показником і компонентом духовності особистості й усього народу загалом виступає ідеал людини. Першочерговим завданням кожної держави, кожної національної системи в процесі виховання молоді є формування в неї ідеалу. Кожен народ, в т. ч. й український, має свій особливий ідеал – вище досягнення національного духу, здобуток духовної культури. Саме «виховний ідеал певного народу залежить від його державного устрою, світогляду, релігії, моралі, від рівня розвитку культури, від його національних властивостей» – писав великий педагог.

У багатьох історично-культурних пам'ятках, фольклорі, художніх творах класиків, у практичній діяльності український народ виплекав й опоетизував ідеал людини-трударя, селянина-хлібороба, господаря, власника землі, яка належала дідам і прадідам. Коли чужоземні загарбники разом із соціальними поневолювачами

позбавляли українського селянина-хлібороба свободи, права працювати на власній землі, пригнічували його, народ оспівував ідеал людини-козака, гайдамаки, бунтаря, повстанця, стрільця. Повсякчасним ідеалом народної педагогіки є людина праці, шляхетна і свідомо своєї людської й національної гідності.

Образ досконалої людини якнайкраще змальовано у фольклорі шляхом гармонійного поєднання загальнолюдських та суто етнічних уявлень. Аналіз творів народної творчості переконливо свідчить про універсальний характер досконалості. Всі етноси солідарні в поглядах на визначальні риси, якими має бути наділена особа гідна наслідування як-от:

1. Внутрішня і зовнішня краса;
2. Етнонаціональна гідність;
3. Прагнення до особистого, спільного і суспільного щастя.

Слід зауважити, що в усній творчості всіх народів героям притаманні риси, які свідчать про багатство людської натури. Навіть тоді, коли про епічного героя говориться одним чи двома словами, то вони виявляються вагомими, оскільки в них відбивається весь спектр характеристик особистості. Традиційні характеристики людини «красуня», «добрий молодець», «маленький та важненький», підкреслюючи головні риси, не обмежують складну природу людини винятково до названих якостей. Так, коли якістю красуні визначено розум, то він припускає володіння багатьма уміннями, вправністю в праці. Високопоетична характеристика «розумниця й красуня» – це і висока оцінка особистих якостей дівчини й ідеальний образ жінки, як конкретної мети виховання.

Виховання національної гідності творить підґрунтя морального вдосконалення особистості. Високим почуттям національної гідності передбачено осуд поведінки, яка ганьбить націю. Це сприяло вихованню відповідальності перед рідним народом за своє добре ім'я, а перед іншими народами – за добре ім'я свого народу: «Будь таким, щоб по тобі судили про твій народ, будь гідним сином (дочкою) свого народу», – така настанова присутня у педагогіці практично різних народів. Своєю поведінкою не давати приводу погано думати про свій народ, не зганьбити священну пам'ять про кращих його синів і дочок, скеровувати свої сили на

примноження слави народу – такими хоче бачити народ своїх вихованців і відповідно до цього будує свою педагогічну систему.

Слава нації твориться її славними синами. Не даремно високого імені сина народу удостоюються лише кращі його представники: поганого народу не має, водночас бувають поганими його сини. Почуття національної гідності передбачає наявність почуття відповідальності за долю народу, що складається століттями. Отож, етнонаціональна приналежність вимагає від кожного представника бути гідним сином свого народу і заслужити повагу від інших народів. Відтак у розвитку здорового почуття національної гідності закладено ідею етнонаціонального розквіту та ідею інтернаціонального зближення.

Природними є прагнення кожного народу до щастя. Загально визнано, що щастя для кожної людини має свій суб'єктивний зміст. Пригадаємо стале визначення цього поняття: це емоційно підсилене почуття задоволення.

Здавна народна мудрість шукала ефективні шляхи до щастя. Згідно народної традиції досягнення щастя не мислилося без прагнення до досконалості. А це – довершеність духовного світу особистості. Сюжети і схоже трактування того ж питання в казках різних народів свідчать, що на шляху до них чільними є гармонія розуму і почуттів.

Окрім цього народ високо поціновує працьовитість і визначає її як необхідну умову щасливого життя. В українській казці «Правда і Кривда» про одного з двох братів сказано, що жив він «правдою, працював, трудився, людей не обманював, а жив бідно...». Посилення конкретних проявів правди синонімами «працював», «трудився» свідчить про те, що за народним переконанням правда – у чесній праці. Аналогічні ідеї притаманні й іншим етносам.

Стосовно характерних особливостей виховного ідеалу народної педагогічної системи, зупинимось на його етнічних рисах, оскільки уявлення кожного народу про досконалу особистість розвивалися під впливом історичних умов. Їх своєрідність знаходить відображення у виховному ідеалі. Український народ здавна плекав ідеал самодостатньої особистості, яка б завдяки набутих знань і власної майстерності змогла забезпечити життєвий рівень собі, своїй родині, була

здатною захистити від ворогів рідну землю задля збереження й примноження культурних надбань свого народу.

Народ постійно пам'ятав про мету виховання, яку уявляв як турботу про вдосконалення особистості. Як тільки дитина з'являлася на світ, новонародженому хлопчику висловлювали побажання: «Будь, як батько, міцний, сильний, працьовитий, сміливий», а дівчинці – «Будь, як мати, привітна, скромна, запопадлива до роботи, майстриною прясти, ткати і візерунки вишивати». У першому ж молінні на честь немовляти його благословляли бути сміливим, хоробрим, щасливим, почитати батьків, старших і старих односельців, жити в здоров'ї й добрі.

Ім'я, що давали дитині, в багатьох народів було скороченим до одного слова благопобажанням, зведеним до можливого мінімуму магічних заклинань. Зміст таких благопобажань якнайкраще виявляється в слов'янських іменах, скажімо: Любомир, Володимир, Святослав, Ярослав, Людмила, Мирослава тощо.

Загальновідоме ім'я Надія укладає в собі не лише твердження – «Ти наша надія», а й благословення – «БУДЬ нашою надією й опорою». В імені Віра – не лише моральна чеснота, а й впевненість і довіра. В іменах відображено багато характеристик досконалої особистості. Ім'я посідає важливе місце в структурі самосвідомості особистості, в її самоідентифікації. Наречення немовлят іменами найпошанованіших членів родини і роду виявляє турботу про збереження і розвиток нащадками добрих рис попередників, про передачу з покоління в покоління всього найкращого, чого досягли пращури. Імена давали мудрі, похідні від назв тих якостей, що бажали немовляті. Здебільшого називали декількома іменами.

В українському народі здавна побутує відома заповідь про три добрі людські якості – добрий намір, добре слово, добру дію. Формування позитивних людських властивостей не можливе без *самовиховання*. У всіх педагогічних традиціях самовиховання – це опір негативному впливу. Формування позитивних рис особистості розуміється тут передусім, як підтримка внутрішніх сил людини для протистояння негативному. Якщо ж людині незмога подолати якості, що протистоять чеснотам, то позитивні якості втрачаються, гинуть, зникають.

Тисячолітній досвід народного виховання пропонує найефективніші засоби вдосконалення особистості. Пріоритетним виступає *усна народна творчість*. У ній концентрується виховний потенціал етносу. Розв'язуючи загадки, дитина розвивається розумово; співаючи пісні – естетично, повторюючи приказку – морально. Фольклорні твори настільки універсальні, що забезпечують комплексний розвиток особистості. Власне гармонійне поєднання кращих рис людської природи і є визначальною метою виховання.

ВИСНОВОК

Уявлення народу про сутність і зміст досконалості свідчать про стійкість народних, етнічних ідеалів виховання, що утверджувалися в житті не лише за допомогою слів, а й у конкретній діяльності. Підхід до виховання як до цілісного процесу виявлявся й у комбінованому використанні заходів впливу на дітей та у комплексних формах організації їх життя і діяльності.

Запитання і завдання до теми № 4

- Послугуючись тлумачним словником, дайте визначення понять «кумир», «герой», «ідеал». Що спільного і відмінного в цих поняттях?
- Прокоментуйте вислів *Б. Брехта* «Жалюгідна країна, в якій немає своїх героїв».
- Висловіть своє бачення проблеми «Ідеали сучасної молоді». Спробуйте означити позитивні й негативні аспекти обраних сучасною молоддю ідеалів.
- Доберіть кілька казок різних народів світу, сюжетна лінія та характеристика героїв яких підлягають узагальненню.
- Організуйте диспут на тему: «Архаїчне й актуальне у «Виховному ідеалі» Г. Г. Ващенко».

Т Е М А 5.

ТРАДИЦІЇ ТА ЗВИЧАЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЕТНОСУ

Мета: конкретизувати провідні ознаки звичаїв і обрядів та їх місце в етнопедагогічній традиції

План лекції:

1. Традиція як передумова передачі культурної спадщини етносу.
2. Народні звичаї, їх визначення і педагогічна сутність.
3. Календарно-обрядова система та її значення у виховній практиці народу.

Література до теми:

1. Борисенко В. К. Українська етнологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2017. 400 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Грушевський М. Ф. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. 2011. Отримано з http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi_Marko/Dytyna_u_zvychayah_i_viruvannia_h_ukrainskoho_narodu/.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник- довідник. Київ : Довіра. 2016. 703 с.
5. Сапіга В.К. Українські народні свята та звичаї. Київ: Знання, 2013. 442 с.
6. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.

Кожен етнос відповідно до суспільно-історичного розвитку накладає свій відбиток на зміст виховання дітей та молоді. Водночас він зберігає основний стрижень, в якому відображено визначальну сутність етнопедагогічної системи. Її провідним носієм і пильним охоронцем є національні традиції та звичаї нашого народу, що в етнізації дітей та молоді посідають чільне місце.

Традиція /з лат.озн. передача/ – досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони водночас виступають як результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків, як

незмінний виховний засіб. У системі традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, характер і психологію.

У неподільній єдності з традиціями перебувають звичаї і обряди.

Звичай – успадкований стереотипний спосіб поведінки, що є звичним для членів визначеної спільноти. Слушно кажуть: «Кожен край має свій звичай». Найширше послуговування визначенням звичаю – все, що стало звичним, засвоєним, визнаним, насущним. Отож й в українській мові слово «звичай» походить від дієслова «звикати», тобто привчатися до чогось, взяти щось у звичку; звичка поступати певним чином у праці, побуті, в громадському й духовному житті.

Обряд – ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом (формою) наочного вираження, певних соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій.

Звичай в етнопедагогіці виступає як форма вияву народної традиції. Відтак їх зміст і педагогічна роль обох за сутністю є ідентичними: обидві слугують засобом збереження і передачі від покоління до покоління досвіду народу, зміцнення порядку й форм життя, регламентації та контролю поведінки індивідів, посилення їх зв'язку з тією соціальною групою (нацією, суспільною верствою, формацією), до якої вони належать.

Водночас з констатацією спільних ознак, вважаємо за доцільне виділити шляхом зіставлення і деякі досить важливі специфічні риси, що стосуються передусім самого механізму педагогічної дії та її результативності, які й виявляються по-різному.

Народна традиція своє виховне завдання розв'язує шляхом урегулювання духовних якостей індивіда необхідних для його правильної поведінки. Звичай виводить поведінку кожної зростаючої особистості на життєву стежу, прокладену старшими поколіннями, детальною регламентацією дій у кожній конкретній ситуації без особливої мотивації чи будь-яких духовних приписів, оскільки норми поведінки людини не потребують цього, вони виконуються майже автоматично, ставши звичкою. В цьому нас переконують численні життєві спостереження. Варто

запитати, скажімо, сільського мешканця України, чому він вітається з кожним зустрічним односельцем? У відповідь почуємо: так прийнято!

У народу існує чимало правил і приписів відображених у крилатих висловах, прислів'ях і приказках. Здебільшого вони дають вказівку про те, що потрібно робити чи не робити, залишаючи поза увагою мотивування вчинку, як-от: «Нових друзів наживай, старих не забувай»; «Не пнишь бути найвищим, а вчись бути корисним»; «Зобов'язався словом – закріпи ділом» тощо.

Зовнішньою стороною звичаю виступає правило поведінки – детальний припис вчинку в конкретній ситуації. Водночас й в традиції провідною завжди виступає норма чи принцип поведінки. Отже, проглядається певна виховна закономірність – педагогічні механізми в них діють по-різному. У звичаї – шляхом детальних приписів учинків у конкретних ситуаціях. У традиціях – шляхом формування відповідних духовних якостей людини. Отож виховні наслідки є диференційованими: звичай формує звички прості, тобто стереотипні, напівавтоматичні, натомість традиції – складні, що визначають спрямованість поведінки.

Однак жодною мірою не применшується педагогічне значення звичаю, оскільки обидва види звичок людини є життєво необхідними. Рівень складних звичок визначається якістю простих звичок, оскільки перехід від простого до складного є об'єктивною закономірністю педагогічного процесу, а в окремих випадках навіть категоричною необхідністю педагогічного процесу. Скажімо, соціалізація дитини в перші роки її життя без вироблення в неї простих звичок унеможлиблюється, оскільки індивідуальному розвитку кожного притаманний поступ від простих до складніших суспільних відносин.

По цьому впливає наступний важливий педагогічний висновок: кожна новонароджена людина впродовж росту й духовного розвитку опановує досвідом етнічної поведінки спочатку шляхом засвоєння звичаїв, а за тим – сприйняттям традицій. Завдяки звичаям дитина звикає дотримуватися правил поведінки значно раніше, ніж навчиться розуміти їх моральну сутність. Це відбувається в молодому віці, коли кожна людина повною мірою сприймає вплив етнічного /національного/

довкілля. Педагогічна сила звичаю полягає в тому, що він підсилюється фізіологією певних умовних рефлексів, які формують динамічну стереотипну поведінку.

Традиції народної педагогіки наділені ознаками високого одухотворення. Завдяки цьому в народі впродовж віків живуть, естафетно передаючись з покоління в покоління благородні людські якості: любов до рідної землі, отчого краю і домівки, де виріс і став людиною, повага до батька-матері, світлої пам'яті своїх пращурів, до рідної мови, історії, відчуття приналежності до народу, усвідомлення себе його кров'ю і плоттю, прагнення пізнати, зберегти й передавати його духовні надбання у спадок своїм дітям, онукам, правнукам.

Значення традицій у наш час полягає не лише в тому, що вони надійно захищають національну самобутність кожного народу, а й у тому, що в несприятливих екологічних умовах вони орієнтують людину на одухотворення її виробничої діяльності.

Традиція не лише вчить жити, а й зобов'язує жити згідно з її вимогами і настановами. Тобто жити не лише для того, щоб існувати, а щоб присвятити своє життя певній благородній меті, вірі, мрії і добру. Традиція – підґрунтя національного, відтак національне – основа культури. Отож відчуження людини від національної культури ініціює її безликість. Знеособлена людина, яку позбавлено власної індивідуальності, не здатна створювати духовні цінності. Оскільки для духовних зусиль замало тільки бажання чи навіть таланту, а конче потрібне відмінне від інших світовідчуження, самобутнє сприйняття навколишнього. Безрідний гомункулус – ворог будь-якого народу.

Порушення спадкоємності поколінь ламає народне свято, а їм на зміну приходять безпросипні пиятики. Відречення від рідної мови породжує суржиковий сурогат і отупіння розуму. Коли вмирає народна пісня, їй на зміну приходять одурманюючий шовіністичний поп-гоп-галас, який своїм грюком наче намагається заглушити тугу за втраченою душевністю, придушити совість і честь.

При доборі традицій варто керуватись наступними критеріями:

- 1) традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;
- 2) важливо сприяти традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з ними відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- 3) з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добираються такі, що виконувались молоддю, на честь молоді.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднуються у так звані комплекси згідно їх функціонального призначення – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу [4, с.203].

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення оточуючих. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а поводитися згідно усталених норм певного соціального середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самобутні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже спостерігаючи й приймаючи участь в обрядових діях, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, які адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання. Формування звичаєво-

обрядового комплексу забезпечило розв'язання низки соціально й педагогічно значущих завдань:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;
- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності /рутинності/ у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;
- зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню набуті практичні й теоретичні знання.

Народна педагогіка обумовлена життям трудівників. І справді, уявити собі народну виховну практику без зв'язку з життям просто неможливо. Адже основна мета народної педагогіки – дати молоді ґрунтовну підготовку до життя, сформувані в неї уміння і навички, необхідні для майбутньої суспільної діяльності. Виховна практика в трудових сім'ях склалася так, що дітей включали в життя та діяльність дорослих. Така посильна участь дітей у справах розглядається в народній педагогіці як природний і необхідний процес.

Організація виховання на основі зв'язку з життям – єдиний шлях адекватного розв'язання найважливішого завдання народної педагогіки – прилучення до соціального досвіду кожного нового покоління. Означену ідею якнайкраще втілено в календарно-обрядовому циклі, якого дотримується етнічна спільнота. Сама календарна система творилась народом упродовж віків й містить знання з астрономії, агрономії, біології, екології, медицини, кулінарії тощо. Водночас календарний поступ означений обрядовою символікою, яка є унікальною для кожного етносу. Саме в обрядовості кожен народ виражає свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання.

ВИСНОВОК:

Традиційна етнопедагогіка не завжди спроможна забезпечити відповіді на запитання, що і як робити в наш стрімкий час. Проте вона неодмінно може застерегти, що нам не слід робити. З огляду на це недоцільно перетворювати її на

музейний експонат. Адже етнопедагогіка – не лише день вчорашній, а й наше майбутнє. Вірніше, тільки з допомогою дотичного використання її скарбів зможемо перейти в завтрашній день, не загубивши ані своєї сутності, ані самобутності та історичної пам'яті, що і є визначальною метою виховання.

Запитання і завдання до теми № 5

- Спробуйте схематично зобразити спів підпорядкування понять «традиція», «звичай», «обряд».
- Висловіть свої міркування, які з новітніх свят згодом увійдуть до календарно-обрядової системи. Обґрунтуйте своє припущення.
- Доберіть 5-6 фрагментів з творів української літератури, в яких описано традиції відзначення народних свят.
- Послуговуючись етнографічними матеріалами та спогадами старших членів родини, укладіть словник обрядово-звичаєвих термінів українського весілля з урахуванням етнорегіональної самобутності (приміром «Подільське весілля»).
- Разом з однокурсниками влаштуйте міні-вікторину «Обряд чи звичай», під час якої (поділені на дві команди) учасники подають опис елементів святкового дійства, а їх суперники намагаються визначити – обряд це чи звичай. Виграє команда, яка дала найбільшу кількість вірних відповідей.

Т Е М А 6.

ЕТНОПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Мета: ознайомлення студентів з різновидами, провідними чинниками виховання.

План лекції:

1. Природа як важливий чинник етнічного виховання.
2. Рідна мова – необхідний фактор у становленні етнічної самосвідомості особистості. Значення мовної культури вихователя в педагогічному процесі.
3. Дитяча гра, її значення у виховному процесі. Види і характеристика народних ігор.

4. Етикет як чинник виховання. Етнічний аспект етикету. Роль освітнього закладу в формуванні у дітей загальноухвлених і етнічно особливих норм поведінки.
5. Народне мистецтво – визначальний чинник естетичного виховання у народній традиції. Використання різних жанрів народного мистецтва в освітньому середовищі.
6. Релігія в контексті етнічного виховання. Загальнолюдські духовно–моральні цінності та етнічна обрядова традиція. Використання релігійної спадщини у виховній роботі з дітьми.

Література до теми:

1. Артемова Л.В. Вчися, граючись. Київ: Знання, 2013. 286 с.
2. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посібник. Київ : Веселка, 2018. 246 с.
3. Борейко В. Є., Пустовіт Н. А. Екологічна естетика : метод. посіб. Київ : Логос, 2012. 150 с.
4. Лисенко Н.В., Кононенко В.І. Етнопедагогічні засади українського дошкільця: навч.–метод. посібн. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 304 с.
5. Панамарьов А.М. Українська етнографія. Київ: Наукова думка, 2014. 487 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
7. Творун С. О. Практична етнологія для ділових людей. Вінниця : Книга-Вега, 2019. 287 с.

В Україні споконвіку приділяли великого значення вихованню дітей. Найбільш значущими вважали формування таких якостей як доброта, справедливість, любов до свого народу, рідної природи, працелюбність тощо. З цією метою дітей якомога активніше залучали до культурних надбань етносу. При цьому кожен народ намагався створити свої власні дієві чинники формування особистості. Водночас існують чинники, що є універсальними для всіх етноспільнот світу – природа, мова, гра,

етикет, народне мистецтво, релігія. Досвід етнічного виховання є неозціненним у справі оновлення усіх ланок сучасної української освіти.

Природа – один з найважливіших чинників народної педагогіки. Вона є не лише осередком існування, а й рідним краєм. Природа батьківщини має нез'ясовану владу над людиною. Це добре відчували наші пращури і, виховуючи дітей, завжди дотримувались принципу природовідповідності.

З природою як вирішальним фактором виховання узгоджується твердження про народну педагогіку як педагогіку волі й любові. Згідно Міжнародної «Декларації прав людини»: «Людина народжується вільною».

В узагальненому значенні природа – це і подвір'я батьківського будинку, і Всесвіт, і світовий космічний простір. Навіть зірки на небі батьківщини – рідні. Згадаємо їхні народні назви: «Ведмедиця» (Велика і Мала), «Чумацький шлях». Увесь традиційний спосіб життя визначається рідною природою. Її руйнування рівносильне руйнуванню етносфери, отже і самого етносу. Природа впливає на формування особистості людини, а вислів «на лоні природи» якнайкраще визначає роль природи в її житті. Народ і природа неподільні. У їх єдності – найвища гармонія життя на Землі.

Природовідповідний підхід у вихованні забезпечує гармонійний, комплексний підхід до формування особистості, оскільки природа впливає на почуття, свідомість, поведінку людини. У народній творчості олюднено образи батьківщини, рідної природи: дуб-батенько, земля-матінка, джерело – «журавлине око...».

Народними педагогами створено «сонячну стежку», що пролягає найкрасивішими місцями Батьківщини. В їх системі виховання – і поезія, і моральність, і фізичне, і духовне здоров'я.

Прихильність до рідних місць – стрижнева властивість здорового патріотизму. Народ, що любить рідну природу, який складає пісні про неї, завжди виборює волю і незалежність. Адже рідне природне оточення дарує свободу особи, нагороджує любов'ю, вселяє віру, впевненість, надію.

Сучасній педагогіці необхідно запозичувати в етнічній педагогіки засоби ефективнішого приучення дітей до духовного спілкування з природою, яке духовно

збагачує народну педагогіку. Цей досвід завжди етнічно особливий і ніколи не випадає з русла загальнолюдських тенденцій. Ластівка зів'є гніздо на фронтоні будинку: «Чоло будинку сподобалося ластівкам» – щастя родині. Дятла стукіт почуєш – день має бути радісний; побачиш дятла – день виявиться щасливим: «Родинний птах, родинна душа – вічно в працях і турботах». Людина без запаху землі довго не проживе. І нехай у висотних будинках у центрі величезного міста будуть хоча б квіти в горщиках.

Це місце може бути дуже маленьким, а й про нього людина може сказати: дивіться навколо, усе це моє. Тут я живу, тут я люблю, тут я знаходжу відпочинок, тут моя Батьківщина.

Отже природа як чинник народного виховання має значно більше значення, ніж традиційно вважали дотепер в педагогічній науці. Остання могла б чимало запозичити з народного досвіду і не лише у викладанні природничих дисциплін у закладах освіти.

Рідне слово виступає важливим чинником формування особистості. Видатний український педагог В.Сухомлинський писав: «Мова – це віконця, через які дитина бачить світ». Видатний учитель вважав, що мова є складовою духовної культури дитини та культури її мови зокрема: «Багата мова – багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова – висока моральна культура. Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної товстошкірості».

У народній педагогіці рідне слово піднесено на недосяжну висоту. Духовність обумовлено насамперед словом, мовою. Їх сила неймовірна в людському житті. Про слово кажуть: «можна ним убити, можна і воскресити». Покаяння, каяття, сповідь, проповідь, заклинання, клятва, благословення, заповіт – це слова, в яких сконцентовано вищі прояви людського духу. Покаяння – це рівень самосвідомості, духовності, совісності, моральності.

У народній педагогіці існують різноманітні словесні форми, що впливають на почуття, свідомість, поведінку людини. Так виникли словесні прийоми впливу на особистість, як от: умовляння, домовленість, роз'яснення, наказ, прохання,

доручення, повір'я, привчання, наставляння, повчання, побажання, порада, натяк, схвалення, подяка, осуд, докір, зарікання, заборона, заповіт, заповідь, проповідь, сповідь.

Безмежна сила доброзичливого слова в народній педагогіці, а найбільше – рідного слова, рідної мови. Світові, регіональні, офіційні, державні мови, в жодному разі не можна вивчати за рахунок рідних мов. У народній педагогіці це вирішувалося природно і просто. Наші прашури не знали мовного бар'єру з іноплеменними сусідами. У педагогічній традиції процес оволодіння мовою – стихійний, спонтанний. У регіонах, де проживає багато етнічних спільнот, діти, які досягли шкільного віку, володіють двома-трьома мовами майже на однаковому рівні. Це Закарпаття, Крим та ін.

Висока культура мовлення немислима без дотримання мовленнєвого етикету, що полягає в умінні уважно, зацікавлено слухати співрозмовників, не перебиваючи тактовно включатися в розмову, змістовно та зрозуміло висловлюватися. У цьому незаперечним взірцем є вихователь. Саме він повинен своїм прикладом подавати дітям уявлення про мовленнєвий етикет.

Мовлення вихователя повинно вирізнятися такими ознаками:

- виразність – змістова, інтонаційна (експресивна), візуальна;
- правильність – орфоепічна, граматична, орфографічна, пунктуаційна;
- чистота – що не допускає ультрапуританізму (словникового, стильового чи колоритного), штучності, фальшивого професіоналізму;
- лаконізм – при збереженні змістової вичерпності, різноманітності засобів для висвітлення теми.

Такий педагог виховає дітей, які усвідомлюватимуть, що людина, байдужа до власної мови – «дикун», що культура людини – це і культура її мовлення, що культура спілкування – це не лише власне бездоганне мовлення, а й уміння вислуховувати співбесідника, етика спілкування засобами мови; міміка, жести (поза), інтонація мовлення є теж засобами комунікації, які часом володіють більшою силою впливу, аніж слово. Усвідомлюватимуть, що спеціаліст, мовленню якого притаманні граматичні й стилістичні помилки, не може бути справжнім фахівцем,

оскільки все, що нечітко уявляєш – нечітко і висловлюєш: якість висловлювання є ознакою якості мислення.

На вихователя покладено велику відповідальність за передачу мовних скарбів наших пращурів наступним поколінням. Отож саме від нього залежить барвистість й чистота мови в майбутньому.

Дитяча гра є одним з основних видів діяльності малюків, що спрямована на практичне пізнання предметного довкілля і явищ шляхом відтворення дій та стилю взаємин дорослих.

Діти всіх народів світу мають спільну характерну рису – вроджений потяг до гри. Відтак ігри здебільшого дуже схожі між собою, зазвичай і однакові. Зведіть до купи дітей з різних кінців земної кулі і вони швидко знайдуть між собою спільну мову – почнуть гратися.

Гра, забава, і передусім іграшка, належать до головних атрибутів дитинства. Діти граються скрізь, де тільки трапляється для цього нагода: в хаті, на вулиці, в полі, в лісі, на річці, на пасовиську, спортивному майданчику тощо.

Гра – явище соціальне, зумовлене трудовою діяльністю дорослої людини. Отже гра – діяльність, що виникла у відповідь на потреби суспільства, в якому живуть діти, й активними членами якого вони готуються стати.

За своїм змістом ігри органічно зініційовані й обумовлені життям, працею і поведінкою дорослих членів суспільства. Сюжети ігор необмежено різноманітні й віддзеркалюють реальні умови життя дитини. Вони змінюються залежно від змінюваності конкретних умов, під впливом специфіки входження дитини в реальний світ, збагачення її кругозору.

Народна педагогіка виділяє дві основні групи ігор. Ігри першої групи придумані самими дітьми. У них діти наслідують функції дорослих, те, що в майбутньому стане для них серйозним обов'язком – трудовим, сімейним, громадським. Друга група – це ігри спеціально вигадані дорослими для розваги малюків.

Постійним супутником дитячої гри є іграшка – умовне відображення реальних предметів; річ, призначена дітям для гри і забави. Іграшка є відтворенням у

спрощеній, узагальненій і схематизованій формі предметів з реального життя і діяльності суспільства, які пристосовані до особливостей дітей певного віку.

Народна іграшка побутує з давніх-давен у середовищі дітей трудящих, найчастіше виготовлена дітьми чи дорослими. На саморобних дитячих іграшках упродовж століть виховувалося не одне покоління дітей. Для тематики, образів і змісту іграшок різних народів притаманні особливості праці й побуту їх регіону, етносу, країни.

У практиці народного виховання до гри дитина залучається дуже рано. Її первинні форми з'являються вже в другому півріччі першого року життя і обумовлені розвитком орієнтації дитини в просторі. Це різні маніпуляційні ігри з багатьма предметами. У ранньому дитинстві (1–3 роки) ігри дітей набирають предметної форми, коли вони вчаться адекватно використовувати різні предмети, опановують т. з. предметними діями.

Під кінець раннього дитинства з розвитком самостійності зароджується рольова (творча) гра як основний вид ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Рольовою вона виступає завдяки тому, що діти намагаються виконувати роль дорослої людини. Відтак вона є наслідуванням серйозних занять з життя людей. У них відображено все те, що доведеться робити дитині, коли вона стане дорослою людиною.

Переоцінити значення гри в житті дитини важко. Водночас як і уявити дитинство без гри неможливо. Окрім рольових ігор, у дитячому товаристві побутують вироблені народною педагогікою ігри з готовими правилами – рухливі й розумові, які сприяють їх фізичному й розумовому розвитку, підвищенню емоційного тону тощо.

Етикет – слово французького походження, що означає манеру поведінки. Включає правила чемності й ввічливості ухвалені в суспільстві.

Сформовані норми моральності є результатом тривалого за часом процесу становлення взаємин між людьми. Без дотримання означених норм неможливо налагодити політичні, економічні й культурні відносини, оскільки не можна існувати, не поважаючи один одного, не накладаючи на себе певних обмежень.

Уявлення про пристойне поведження, про ввічливість, якщо їх розглядати з огляду різних культур, стають дуже відносними. Скажімо відома заповідь, як шанування батьків. Певним чином це поняття входить до загальнолюдської норми співіснування. Однак в мусульманських і кавказьких народів її зміст зведено до рангу культу. В європейських народів шанування батьків виявляється слабше і є досить віддаленим від культового значення.

Порівнюючи різні культури, знаходимо численні розбіжності й протилежності. В багатьох народів етикету, тобто правилам поведінки, властива ритуальна основа – древні історичні традиції. Скажімо, ставлення до жінки в східній і європейській системах принципово різняться. У традиційній мусульманській родині жінка, приготувавши їжу і накривши стіл, не сідає поряд з чоловіками до трапези, виявляючи таким чином повагу до своєї родини і лагідне ставлення. Водночас, вона не відчуває своєї обділеності, позбавлення якихось прав.

Сучасний етикет успадковує звичаї практично всіх народів від сивої давнини до наших днів. У своїй основі ці правила поведінки є загальними, оскільки їх дотримуються представники не лише певного суспільства, а й представники різних соціально-політичних систем, що існують у сучасному світі. Народи кожної країни вносять в етикет свої виправлення і доповнення, обумовлені суспільним устроєм країни, її історичною специфікою, національними традиціями і звичаями.

Вирізняють такі види етикету:

- придворний – чітко регламентований порядок і форми поведінки встановлені при дворах монархів;
- дипломатичний – правила поведінки дипломатів й інших офіційних осіб при контактах один з одним на різних дипломатичних прийомах, візитах, переговорах;
- військовий – кодекс загальноухвалених в армії правил, норм і манер поведінки військовослужбовців у всіх сферах діяльності;
- загальногромадянський – сукупність правил, традицій і умовностей, яких повинні дотримуватись громадяни.

Відповідно до соціальних умов та особливостей етнокультурного оточення дитина опановує певні правила поведінки. Першим осередком, в якому вона навчається етикету, безумовно є родина. Спостерігаючи за поведінкою дорослих, копіюючи їх манери, малюк опановує закони міжособистісних стосунків. Отож, батьки повинні постійно про це пам'ятати і бути якнайкращим зразком для наслідування.

Не менш важливою є відповідальність за формування поведінки дитини, що покладається на вихователів, які першочергово мають бездоганно володіти правилами етикету й в усьому бути прикладом. Це важливо й тому, що сьогодні здебільшого внаслідок низького культурного рівня сім'ї, дитина не опановує навіть мінімальні норми поведінки. Зарадити цьому може освітній заклад. Перебуваючи в дитячому колективі, дитина отримує перші уроки спілкування і поводження. Відтак вихователь повинен докласти максимум зусиль для створення позитивного мікроклімату в класі, сприяти формуванню тактовного поводження доброзичливого ставлення дітей один до одного й до старших.

Завдання сучасної виховної системи полягає у відродженні й актуалізації етнічних особливостей етикету, а також умілому їх поєднанні з загальноухваленими нормами поведінки. Мету процесу виховання доцільно спрямовувати на те, щоб у майбутньому вихованець зумів гідно наслідувати норми етикету свого народу, гармонійно поєднуючи їх із загальноухваленими.

Народне мистецтво як фактор виховання свідчить про загальну спрямованість народу до прекрасного. Нажаль у державній виховній системі мистецтво ніколи не посідало (і невідомо чи посяде) те місце, яке йому приділено в народній педагогіці етнічних спільнот.

Народне мистецтво протистоїть масовій культурі, що призводить до духовного зубожіння. Отож антинародну культуру, що насаджується в країні, можна усунути лише за допомогою популяризації народного мистецтва.

Мистецтво, збагачуючи народне життя і пронизуючи всі його сфери сприяє зміцненню народних традицій, є безцінним у вихованні зростаючих поколінь. Його

як і працю правомірно назвати стрижнеутворюючим фактором виховання в народній педагогіці.

У процесі виховання і навчання дітей народна педагогіка завжди надавала великого значення використанню різних видів мистецтва: декоративного, сюжетного, предметного, ужиткового (ложки, дерев'яний і глиняний посуд, різьблені прялки тощо). Чільне місце належало вишивці нитками різного виду, бісером, плетиво, витинанка, ткацтво тощо.

Прикрашаючи предмети побуту, знаряддя праці, іграшки, дорослі намагались прищепити дитині любов до прекрасного, розвивати її художній смак. Відтак дітей навчали малюванню, живопису, різним ремеслам. Поступово виникали цілі династії майстрів, які передавали свій хист з покоління в покоління.

У процесі навчання, гри, праці вихователь має змогу порівнювати різні іграшки, організовувати творчу розумову діяльність дітей з виявлення загального й специфічного в певних речах, які виготовлено в різних регіонах.

Напередодні Великодніх свят дітям пропонують самостійно розмалювати писанки, які дарують рідним і друзям. Дітей включають у процес виготовлення іграшок з глини з подальшим їх розфарбовуванням. Отож, діти опановують трудові навички роботи з художнім матеріалом. Це виховує їх позитивне ставлення до навколишнього світу, потребу робити людям приємне своїми руками, одержувати радість від самого процесу дарування.

Релігія є стрижневим фактором у формуванні духовності особистості. Водночас духовність визначається не лише релігією. Адже релігійний фанатик, як і войовничий атеїст-екстреміст викликає неприйняття, занепокоєння, тривогу. Атеїст, що визнає волю совісті, і розуміє загальнолюдські моральні цінності, може не поступатися духовністю будь-якому віруючому. Отож, крайності й альтернативи в означеному аспекті є зайвими.

Релігії в процесі історичного розвитку набули статусу світових і національних. Окрім того кожній системі притаманні риси, якими її наділяє етнос, що її сповідує.

Релігія є носієм могутньої духовності. Чимале значення мають і її ритуали: символи віри, молитви, сповідь, причащення, водохрещення, вінчання,

відспівування тощо. Наближаючи людину до Бога, вони піднімають людину над світом нищих почуттів і негідних учинків.

Основною темою всіх релігій є діти та їх виховання. У християнстві визначальна тема – мати і дитя. Мати піднімається до божественного рівня. Без матері не може бути не лише героя, поета, а й сина Божого. Скажімо в християнстві утверджується святість материнської любові. Не має жодного релігійного першоджерела чи ж усного припису без педагогічної тематики (Біблія, Коран, Трипітака).

Виховний потенціал традиційних релігійних повчань неоціненний. Священні книги для дітей є моральними уроками. І навіть, якщо вони з атеїстичних родин, знання про віру предків безсумнівно посідають у їх духовному зростанні велику роль. Головною вимогою до їх тексту виступає адаптація викладу відповідно до віку дітей, щоб зміст прочитаного був зрозумілим і цікавим.

Дітей доцільно знайомити з «життями» святих. У творах здебільшого невеликих за обсягом та повчальних за змістом розповідається про життя, вчення, подвижництво та чудо дії людей, яких визнано святими завдяки притаманним їм морально-духовних якостей. З-поміж них були відомі князі, полководці (князі Володимир Великий, Михайло Чернігівський), а також вихідці з селянських родин (Іов Почаївський, Іоан Сучавський). Усі вони відзначалися непересічною силою духу, щирою любов'ю до Бога і людей, прагненням до всезагального добробуту. Принагідно відзначимо, що кожен народ, який має сталу релігійну систему (це не обов'язково християнство) має в своєму епосі розповіді про людей, життя і вчення яких є гідним для наслідування.

Зауважимо, що всі традиційні (національні і світові) релігії однакові в поглядах на мораль, гуманізм і духовність, натомість їх вирізняють обрядові системи. Саме цю відмінність привносить кожен народ відповідно до власного світогляду, умов життя, традиції. Саме це надає обрядовій системі етнічного забарвлення.

Етнокультурні відмінності релігії необхідно враховувати в роботі з дітьми. Розповідаючи про ті чи інші народні звичаї релігійного характеру, слід завжди

наголошувати на рівності всіх віросповідань, на унікальності кожного релігійного відгалуження і необхідності взаємоповаги та мирного співіснування між релігійними чи конфесійними спільнотами.

Релігія – багатогранна і всеохоплююча сфера людської культури. Пориваючи з нею, ми будуємо ненадійний, неміцний будинок духовності. Велика мудрість учителів людства духовно збагачує вихователя й вихованців.

ВИСНОВОК:

Сучасна освітня система не можлива без відродження й актуалізації чинників народного виховання, що стають підвалинами етнічної, національної й суспільної самосвідомості молодого покоління.

Запитання і завдання до теми № 6

- Прокоментуйте індійське прислів'я «Ми не успадковуємо природу від пращурів – ми позичаємо її у наших нащадків».
- Чи погоджуєтесь Ви з висловом П.Мовчана про те, що «Людина, яка втратила свою мову – неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови». Наведіть відомі Вам приклади національної чи етнічної асиміляції народу. Які на вашу думку перші симптоми асиміляції?
- Висловіть сучасною українською мовою тезу С.Ф.Русової: «Рідна мова – це перша умова, щоб учні проходили науку свідомо».
- На основі опрацювання етнографічних матеріалів укладіть тематичну збірку правил поведінки певного етносу (наприклад, «Етикет по-українськи»).
- Дайте власне визначення поняттю «народна гра». За змістом українських народних ігор розробіть кілька (3-5) дидактичних ігор для дітей старшого дошкільного чи молодшого шкільного віку.
- Укладіть карту народних ремесел Вашого регіону (області). Запропонуйте нетрадиційні форми роботи по ознайомленню дошкільників (або молодших школярів) з народними ремеслами рідного краю.

- Віднайдіть релігійне тлумачення понять «віра», «надія», «любов». Дайте власне визначення поняттям, уникаючи релігійного забарвлення.
- Спробуйте визначити виховний аспект (індивідуальної чи спільної) молитви.
- Спільно з викладачами та студентами інших факультетів організуйте «круглий стіл» на тему «Релігія в житті людини, народу, держави».

Т Е М А 7.

ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Мета: формувати уявлення про різновиди форм і методів народного виховання.

План лекції:

1. Вікова періодизація в народній віковій практиці.
2. Принципи української етнопедагогіки.
3. Основні форми організації виховного процесу.
4. Узвичаєні методи народного виховання.

Література до теми:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011. 376 с.
2. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт : народознавчі оповідки. Київ : Український письменник, 2013. 205 с.
3. Сіркізюк В. В. Основи національного виховання: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2014. 202 с.
4. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия: ВІК, 2011.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-и т. Київ: Радянська школа, 1976 .

Народ прагне і вмiє враховувати у вихованні вікові та індивідуальні особливості дитини, забезпечуючи в зв'язку з цим, наступність виховного процесу. Сутність означеного педагогічного принципу полягає в тому, щоб виховний вплив на дитину відповідав її віку, життєвому досвіду, фізичній силі та можливостям для подальшого вдосконалення.

У народній виховній практиці вирізняють такі вікові періоди розвитку:

1. Новонароджений – від часу народження до 10 днів;
2. Немовля /грудний вік/ – від 10 днів до I року;
3. Дитинство – від одного до ІО-ІІ років;
4. Отроцтво /підлітковий вік/ – від ІІ-ІІ до 15-16 років;
5. Юність – від 16 до 20-21 року;
6. Дорослий вік – від 20-21 до 40 років;
7. Зрілий вік – від 40 до 55 років;
8. Старечий вік – після 55-60 років.

Від народження і до юності людина виховується в сім'ї, за тим здебільшого стає на самостійний життєвий шлях, створюючи нову власну сім'ю. Зрозуміло, що з віком виховні турботи про дитину ускладнюються.

Кожна вікова група зумовлює властиві їй потреби у вихованні. Особливо ретельного догляду потребує новонароджена дитина. Вона обмежена в рухах і абсолютно безпорадна у всьому. Її треба тримати в теплі й чистоті, часто купати й годувати: «Мала дитина їла б щогодини».

Не менш насиченим є виховання немовляти. Треба забезпечити його нормальне харчування, запобігати різним захворюванням /захисні властивості організму немовляти досить слабкі/, не допускаючи перегрівання чи простуди, гартуючи організм, тримаючи тіло в чистоті. За нормальних умов немовля розвивається й росте дуже швидко: «Як грибочки ростуть діточки». Зростають потреби й у спілкуванні. Відповідно в народі хвалять матір чи няньку, яка, забавляючи немовля, постійно говорить до нього, співає пісень. На третьому місяці немовля гулить, що згодом переходить в лепетання й в модульований лепет. Немовля вчать тримати голівку, сидіти, його підтримують в перших спробах стояти й ходити.

З віком зміст виховання дитини розгалужується: «Мала дитина – не виспишся, більша дитина – не наїжся, велика дитина – не уберешся». Допитливість дітей зростає. Вони ставлять дорослим безліч запитань, за що малюків від 3 до 5 років часто називають «чомучками». Дорослі повинні уважно ставитися до змісту запитань, задовольняти й розвивати дитячу допитливість. У трудових сім'ях дітей

змалку залучають до праці, привчають до самообслуговування. Різноманітнішою стає їх ігрова діяльність. Велику увагу приділяють опануванню нормами налагодження позитивних взаємин з дорослими й однолітками.

Виховання становить цілісну єдність, у якій кожна ланка взаємообумовлює, доповнює й продовжує іншу. Сутність означеної закономірності простежуємо в змісті прислів'я: «Посієш вчинок – пожнеш звичку, посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю».

Народна педагогіка стверджує, що добрий вихователь той, який вимогливо ставиться до виховання: «Розумний батько сина спитати не соромиться», «Дитині волі не давай», «Гарна мазана паляниця, а не дитина». Потурання призводить до сумних наслідків: «Потурай малому, то, як виросте, буде тебе на старості бити», «Хто дітям потаче, той сам плаче».

Зазвичай, кожна вимога має бути виправданою. «Все любить міру» – кажуть у народі. Дорослі неодмінно повинні додержувати єдності вимог у вихованні, орієнтуватися на провідну виховну силу. Неприпустимо, щоб дитину виховували всі і ніхто: «Де багато няньок, там дитя каліка», «У семи няньок дитина без носа», «Де багато баб, там дитя невлад». Відповідальність за виховання покладається на батька й матір, вихователя дитсадка. Вимогливість спрацьовує сповна, якщо вона ґрунтується на повазі до особистості дитини. Кривдник і той, хто зневажає дітей, припускається найбільшого злочину на Землі. Діти – маленькі громадяни. З огляду на це дорослі ставляться до них, як і діти до дорослих – з повагою. Для прикладу, коли кожную дитину, яка ввійде до чужої хати і привітається з господарями, незалежно від її віку неодмінно запрошують сідати в оселі.

Доречно зауважити, що й саму вимогливість, а не причепливість й дріб'язковість, народна педагогіка розглядає як вищу міру поваги до особистості: важче вимагати, ніж не вимагати. Вимагати – значить з повагою ставитись до дитини, піклуватись про неї, про її життя і поведінку. Невимогливий вихователь – байдужий до долі дитини.

Виховання – процес складний і багатофакторний. Реалізація принципів робить цей процес передбачуваним, керованим. **Принципи виховання** – це вихідні

положення, які концентрують вимоги до змісту, організації, форм, методів, засобів виховної діяльності. Принципи виховання ґрунтуються на дії закономірних, об'єктивних зв'язків, що притаманні виховному процесу. Проте це не догматичні постулати, а положення, що потребують творчого застосування у постійно змінних умовах навчально-виховного процесу. Сукупність принципів виховання – система керівних засадничих ідей, що забезпечують ефективні підходи до виховної діяльності.

Сформовані впродовж віків принципи етнічного виховання містять об'єктивні вимоги, творче застосування яких передбачає досягнення цілей і завдань з виховних проблем сучасності. Врахування вимог принципів виховання створює необхідні й достатні психолого-педагогічні умови.

Багатовікова педагогічна практика українського народу ґрунтувалась на принципах:

- природовідповідності;
- народності;
- культуровідповідності;
- етнізації.

Слід зауважити, що *принцип природовідповідності* визнано засадничим у етнопедагогіці всіх народів. Названий принцип є першоосною у забезпеченні гармонійності між природою людини, її вродженими задатками, генотипом, анатомічними, фізіологічними, психічними, етнічними ознаками, особливостями пізнавального апарату і засвоєнням інформації про світ, поведінкою та діяльністю.

Реалізація принципу природовідповідності виховання забезпечує комфортність самопочуття, настрою, сприяє зміцненню фізичного і психічного здоров'я, постійному поглибленню моралі, духовності особистості.

Слід зважати на те, що генотип українців адаптований до природи, яка споконвіку характерна для етнічної території наших предків. Українська етнопсихологія, характер, світогляд історично виникали в умовах природи, що зумовлювала специфічні ознаки українського етносу.

Принцип народності. Термін впроваджений в науковий обіг К. Д. Ушинським. «Народність» він інтерпретував як історію певного народу, його історичний розвиток, географічні й природні умови, у яких живе народ, економічні, соціальні, культурні, національні та інші особливості. Спільною особливістю всіх народів видатний педагог вважав виховання людей. У статті «Про народність у суспільному вихованні» він дав високу оцінку народ, народність вважав основою виховання підростаючого покоління в дусі патріотизму, любові до батьківщини та свого народу.

На сучасному етапі принцип народності має на меті виховання любові до рідного народу, формування шанобливого ставлення до етнічної спадщини та стимулювання бажання відродити, зберегти і примножити культурні цінності свого народу.

У найтіснішому зв'язку з принципом народності виховання знаходиться принцип культуровідповідності виховання.

Принцип культуровідповідності – забезпечення духовної єдності поколінь через встановлення органічного зв'язку з історією, мовою, традиціями, мистецтвом рідного народу. Для формування самосвідомості цей принцип має пріоритетне значення, позаяк ним передбачено пізнання багатогранності й цілісності рідної культури, що розвиває духовність особистості, підносить її на вищий інтелектуальний й емоційно-чуттєвий рівень.

Задля реалізації означеного принципу необхідно виявляти задатки, нахили, здібності вихованців, помічати їх індивідуально-специфічні особливості й можливості. Необхідно глибоко знати рівень сформованості якостей характеру, компонентів світогляду.

Принцип етнізації передбачає становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відбивають особливості культури етносу, членом якого є особа. Етнізація на практиці розгортається як аспект соціалізації, елемент виховання, зріз формування типу життєдіяльності особи, перш за все становлення її емоційних, когнітивних, вольових процесів як набуття особливостей оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, як формування композиції

умінь, як засвоєння типових виробничих навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного сприйняття світу, притаманної культурі етносу картини світу.

Реалізація принципу етнізації відбувається в процесі етнічної соціалізації на основі родинного, освітнього, духовного життя та історичного досвіду свого етносу. До провідних чинників етнізації належать: материнська мова, традиційна родинно-побутова культура, посильна участь у трудовій та підприємницькій діяльності тощо. Дотримання принципу етнізації сприяє збереженню етнічного на основі формування у дітей відчуття приналежності до свого народу.

Залучення перелічених принципів у виховній роботі сьогодення має на меті забезпечити гармонійне формування етнічно і національно свідомої, творчо-ініціативної, культурної й освіченої людини.

Традиційно в українській етнопедагогіці використовують три *форми* організації дітей:

- 1) індивідуальна;
- 2) групова;
- 3) фронтальна /масова/.

До індивідуальних форм організації виховання відносимо догляд дорослих за дитиною, до групових – виховання дітей в сім'ї, участь дітей і молоді в об'єднаннях однолітків, до фронтальних – участь молоді в праці, додержання народних традицій, свят і обрядів. Кожна з означених форм виховання по-різному може виявлятися в кожному окремому випадку на різних етапах життя людини.

З часу народження до двох років життя дітей називають дволітками чи «другою кашею» /другий рік кашу їсти/. Така дитина потребує пильного індивідуального догляду. Вона постійно перебуває під опікою матері, під її доглядом. Отже домінує індивідуальна форма виховного впливу на дитину.

Діти з чотирьох років в селах та й у містах виявляють потяг до громадського життя. Вони об'єднуються в групи і гуртом проводять своє дозвілля. Така групова форма організації виховання стає дедалі активнішою. Приблизно з 3 років діти гуртуються залежно від віку в об'єднання однолітків. Таке групування дітей і

підлітків триває аж до періоду дозрівання, коли молодь вливається в організовану громаду, що має своє традиційно національне спрямування на Україні в формі дитячих забав, вечірок, вечорниць, досвіток.

Основним критерієм визначення рівня вихованості людини є її вчинки і поведінка: «На дерево дивись, як родить, а на людину; як робить». Про того, хто говорить одне, а робить інше в народі осудливо кажуть: «Говорить вздовж, а живе впоперек». Яскравим підтвердженням схильності оцінювати вихованість людини насамперед за її поведінкою може бути, скажімо, українська народна казка «Сім дочок»:

З-поміж усіх виховних методів народна педагогіка на перше місце поставила ті, які формують суспільну поведінку дитини, тобто все, що сприяє нагромадженню практичного досвіду дитини. Передусім визначальним у вихованні був сам уклад життя та діяльності дітей, вправи і привчання, неухильне виконання правильного режиму праці та відпочинку, а також різних доручень і обов'язків.

Запитайте будь-яку людину про головну сутність виховання і вона здебільшого скаже, що виховання відбувається в самому житті дітей, що сприяє нагромадженню їх практичного досвіду й формуванню певної групи навичок.

Така загально визнана думка постала з масової виховної практики, яку насамперед спрямовують на організацію життя, розумної, цілеспрямованої і різнобічної діяльності дітей відповідно до ухвалених у середовищі народу суспільних норм і правил, на привчання до розумних дій, вправлення як послідовного повторення позитивних вчинків на основі усвідомлення їх значення. Згадаймо мудрі народні вислови: «Посієш вчинок – виросте звичка», «Посієш звичку – виросте характер». Вправи і привчання посідають в народному вихованні одне з чільних місць і є своєрідною «гімнастикою поведінки» дітей та реалізуються здебільшого шляхом застосування цілого комплексу різноманітних прийомів: вимог, показу, тренування, нагадування, контролю й самоконтролю.

Вимога допомагає вихованцеві збагнути сутність і насущність потреби в певних звичаях і манерах поведінки. У народній педагогіці вони відображаються по-різному: в цікавій розповіді про повчальний факт із життя людей, мудрій пораді

когось із старших, афоризмі: «Не будь у людях примітний, а будь вдома привітний», «У гостині останній починай їсти, а перший переставай», заповіді «Не кради», «Поважай старших», «Шануй батька і матір». Вимоги у формі наказу чи погроз у практиці народного виховання трапляються зрідка. До них вдаються лише в крайньому разі, найчастіше тоді, коли вихованець виявляв зухвалу впертість і непослух після випробування всіх інших можливих методів і прийомів, зокрема – позитивний приклад.

Прийом вправління за показом відзначається високою дієвістю, оскільки передбачає демонстрування безпосереднього наочного взірця та ініціює позитивні емоційні сприйняття: «Якщо він може, то чому я – ні?». На це зорієнтовані вихователі, коли, скажімо, наголошують підліткові: «Подивись, як забавляє свого молодшого братика ця дівчинка». Чи: «Я тобі продемонструю взірець ввічливого й культурного запрошення дівчини до танцю». Щоб та чи інша дія (наприклад, манера вітатися) закріплювалась і формувалась як звичка, не обходиться і без нагадування, яке сприяє подоланню забудькуватості. Щоправда, постійні нагадування, передусім у категоричній формі, набридають і дають зворотній результат. Відтак радимо їх висловлювати делікатно й почасти в жартівливій формі.

Народна педагогіка обстоює довірливе ставлення до людини. Водночас довірливість не виключає контролю дорослих за поведінкою дитини: «Довіряй, а й перевіряй!».

Відомі різні види контролю. Педантично-в'їдливий – не дає очікуваних результатів. Доброзичливий і мудрий – сприймається з вдячністю, оскільки сприяє виявленню й подоланню труднощів, підносить уже набуте, стимулює радісні переживання успіху, спонукає до самовдосконалення і самоконтролю: «Найкращий контроль – власна совість».

Вік людини порівняно недовгий: «Вік наш – як година». Та й швидко минає – «Збіжить вік – як одна година», «Літа упливають, як вода», «Вік пройшов, як батогом лягнув». Тож і прожити його слід змістовно, гідно. Відповідно в народній педагогіці велику увагу відведено чиннику часу в житті людини. Про раціональне його використання на основі додержання певних процесів розпорядку дня йдеться в

багатьох приспівих і приказках, скажімо: «Хто рано встає, тому Бог дає», «Легше пізно лягти спати, ніж рано вставати», «Зі сном, як з волом, борися, а рано вставати не лінитися», «Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай», «Зробив діло – гуляй сміло».

Глибоко замислитись над невинним плином часу спонукають також народні загадки. І це не випадково: розумний і чіткий розпорядок життя і діяльності дитини народна педагогіка розглядає як один з дійових методів виховання, важливий чинник формування звичок.

У практиці народного виховання розпорядок дня формується на основі укладу життя трудової родини в селі чи в місті з урахуванням віку й статі дитини, пори року й навіть особливостей дня – будень, неділя чи свято. Широко застосовується в народі виконання дітьми різних доручень і обов'язків, дитячі ігри та забави, дозвілля тощо.

До виконання різних доручень практика народного виховання вдається дуже часто. Обов'язки малюків обумовлені їх потребами й потребами трудової сім'ї загалом. Отож доручення вони одержують здебільшого від батьків. Щоденне виконання доручень і обов'язків змалку дисциплінує дитину, формує почуття відповідальності, вчить раціонально використовувати час, стимулює ініціативність, гартує характер і формує вольові якості шляхом подолання труднощів й доведення розпочатої справи до завершення: «Кінець діло хвалить». Успішне виконання доручення ініціює переживання дітьми радості успіхів. Особливо, якщо його виконання перевірено й оцінено авторитетними дорослими – батьком чи матір'ю, дідусем чи бабусею. Доручення визначають відповідно до віку і статі дитини з поступовим їх ускладненням. Їх обсяг і зміст досить вагомі для поступального розвитку малюків на кожному віковому етапі.

У формуванні суспільної свідомості провідними є методи *розповіді, бесід, роз'яснення, наставляння, інформування, порад, дискусій тощо*. Вони здавна широко побутують у практиці народного виховання.

Виховна сила народної педагогіки полягає в умілому спонуканні до правильної дії, до додержання норм поведінки. Відтак усталеною є розгалужена система

різноманітних стимулюючих методів, як от: педагогічна вимога, суспільна думка, орієнтація на очікувану радість, змагання, наставляння, заборона, застереження, навіювання, заохочення, покарання тощо.

Народ – великий колективіст. Авторитет і сила громади, значення одностайності та єдності трудящих прославляються в українському фольклорі: «Громада – великий чоловік», «Більший чоловік громада, ніж пан», «Що громада забажає, того й пан не поламає»). Виховна сила громадської думки велика, її ніхто не може зігнорувати «На чужий роток не накинеш платок», «Крий, ховай погане, а воно ж таки гляне», «Раз на віку спіткнешся, та й то люди бачать» та ін. Громадського осудження боїться навіть той, хто вже нічого не боїться, як от: «Хоч ганьба очі не виїсть, але не дає між люди показатися», «Стид, хоч і не дим, а очі виїсть» тощо.

Кожна дитина не лише прагне наслідувати дорослих, а й мріє якнайшвидше стати дорослою. Цей природний потяг до очікуваних приємних змін народна педагогіка вміло використовує. Орієнтування на майбутню перспективу: «Будеш слухняним, поїдеш зі мною до міста», «як одужаєш, зможеш у річці купатися», «підростеш – підеш до школи» не лише викликає настрій радісного очікування, а й вселяє відчуття життєвого оптимізму, мобілізує сили на досягнення поставленої мети, здійснення хороших вчинків.

З-поміж методів стимулювання позитивної поведінки неабиякою популярністю користується навіювання. Його основне призначення – викликати у вихованця певний настрій, стан, впливати таким способом, щоб прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання. Виявлення цього методу в народній педагогіці досить своєрідне й оригінальне, оскільки його наділено рисами народної кмітливості й винахідливості. Не обходиться тут без різних здогадок, фантазії й гумористичних прийомів. Чимало й елементів казковості, вигадки, які дуже любляють діти. Та й за змістом народні навіювання досить різноманітні: «Не їж зелених слив, бо в череві жаби виростуть», «Не плюй на вогонь, бо обличчя струпом вкриється», «Не руйнуй пташиних гнізд, бо осліпнеш» тощо. У народі подібних навіювань надзвичайно багато. Вони здебільшого нічого

спільного не мають з містиккою, оскільки їм властива цілком реальна спрямованість на очікуваний результат.

Наведемо для прикладу низку народних навіювань, спрямованих на виховання культури поведінки дітей і дорослих: «Не переступай коромисло, бо мати може померти», «Не їж з підвіконня, щоб щастя свого не проїсти», «Не стукай по столу ложкою, бо сварка в хаті зчиниться», «Не сідай за кут столу, бо не одружишся», «Як не дати того, що попросить вагітна жінка, то миші поїдять хустки», «Не можна виливати воду з купелі на стежку, щоб злі люди не ходили по долі дитини»; «Не слід переступати малих дітей, бо не виростуть» «У хату де є новонароджене, не личить заходити з порожніми руками, дитина буде жадібною» та ін.

З великою відповідальністю народна педагогіка застосовує **заохочення й покарання** у вихованні дітей. Під заохоченням розуміється спонукання кого-небудь до якоїсь дії певними засобами. Найпоширенішими видами заохочень виступають: схвалення вчинку, похвала, подяка, нагорода, лагідний погляд, усмішка. Заохочення дітей старшими, авторитетними для неї людьми має велике значення. Воно закріплює позитивні навички й стимулює до кращої поведінки, вселяє здоровий життєвий оптимізм, зміцнює впевненість у власних силах й можливостях, викликає бадьорість, енергійність, гарний настрій і готовність до подальшої праці, загострює почуття відповідальності й власної гідності, сприяє налагодженню позитивних взаємин між вихователями і вихованцями. Заохочення може стосуватися різних сфер діяльності. І найціннішим у його змісті є моральна дія. З огляду на це, народні вихователі ставляться до нагород стримано. Вони не допускають, щоб у дітей створилась звичка очікувати нагороди за будь-який успіх. Ці ідеї пронизують різні види українських народних казок, скажімо «Дідова дочка й бабина дочка» та багато інших.

Увагу дітей в практиці народного виховання зосереджено на їх уміннях оцінювати насамперед факти схвалювання й подяки, а не вагомість нагороди. Хоча нагороди зазвичай не ігноруються. Найчастіше це гостинці, поїздка до міста чи навпаки – до села, залучення до певних дій спільно з дорослими (нічне випасання коней з вечірнім багаттям і дозволом поїздити верхи, рибальство, збирання грибів,

участь у святі чи видовищі). Наголосимо, що заохочення дітей є природним результатом їх позитивних учинків.

Не обходиться народна педагогіка і без покарань. У буквальному розумінні «покарати» означає накласти кару за злочин чи провину. З огляду педагогічного – це метод негативної оцінки вчинків чи дій вихованця задля їх викорінення. Основне призначення покарання – викликати у винуватця неприємні переживання, гіркоту провини й сорому за поганий вчинок, каяття і бажання більше його ніколи не повторювати. У практиці народного виховання найчастіше застосовуються покарання у формі зауваження, реплік, осуду тощо. Зауваження, як стисло висловлене судження, міркування з приводу чогось здебільшого неподільне з осудом, як виявленням негативного, несхвального ставлення до чогось. У практиці народного виховання осудливі зауваження супроводжуються розкриттям негативних наслідків негативного вчинку.

З покаранням тісно співіснує метод природних наслідків, які є логічними з дій та вчинків дитини: насмітив – прибори, образив – попроси пробачення, опутив – підніми тощо. Покарання може виявлятися у формі докору чи в обмеженні окремих прав дитини – позбавлення участі в розвагах чи улюблених заняттях, усунення від значущої діяльності й переведення в іншу форму активності тощо.

ВИСНОВОК.

Упродовж віків кожен народ творив свої виховні традиції. Відтак задовго до зародження педагогіки як науки визначив ефективність (неефективність) тих чи інших методів, і залишив чи скасував їх з повсякденної виховної практики. З огляду на це сучасним поколінням науковців у формуванні новітніх виховних систем варто відроджувати й актуалізувати педагогічний досвід минувшини з опертям на синтез національного й загальнолюдського.

Запитання і завдання до теми № 7

- З якими принципами виховання принцип природовідповідності знаходиться у найбільш тісному взаємозв'язку?

- Чому принципи народності, культуровідповідності, етнізації не можна вважати синонімічними?
- Які методи народного виховання сприяють розвитку творчих здібностей дитини?
- Наведіть відомі Вам приклади нетрадиційних методів покарання.
- Організуйте диспут на тему «Фізичні покарання: чи підуть вони у минуле назавжди?»

Т Е М А № 8.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

Мета: визначити педагогічний потенціал етнокультурних цінностей.

План лекції:

1. Основні засоби народного виховання.
2. Різновиди дитячого фольклору. Виховна роль народної пісні, народного танцю.
3. Жанрова характеристика народної творчості. Особливості народних казок.
4. Роль іграшки у педагогічній традиції народу.
5. Використання засобів народного виховання у роботі дошкільних і загальноосвітніх закладів.

Література до теми:

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.
2. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навч. посібник Київ : Вища школа, 2013. 327 с.
3. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Вінниця: Едельвейс, 2018.
4. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Стилос, 2019. 152 с.
5. Український дитячий фольклор / упоряд. В. Бойко. Київ: Веселка, 2015. 194 с.

Система народного виховання багатогранна, а засоби її реалізації різноманітні. Виховання – це сутність життя народу: усі виховували, усе виховувало, усіх виховували. Суб'єктивно те чи інше явище життя слугувало визначеній меті, виконувало конкретне завдання. Наприклад, такі здобутки народної творчості, як пісні, були засобами розваги і відпочинку. Водночас вони виконували багатогранну виховну функцію.

Упродовж тисячоліть усна народна творчість була єдиним засобом узагальнення і передачі життєвого досвіду народу, втіленням народної мудрості. У творчості відбито етичні позиції, історію, психологію, дидактику народу. Все, чим він жив набуло художнього відображення дійсності й виявлено в словесно-музично-хореографічних й драматичних творах. Пісні унікальні музично-поетичним оформленням ідеї – етичної, естетичної, педагогічної. Їх краса і добро виступають у єдності, оскільки їм властива висока поетизація різних сторін народного життя, в т.ч. і виховання зростаючих поколінь.

Уже на першому році життя дитині співають **колискові пісні**. Їх основний зміст – любов матері до своєї дитини, мрії про її щасливе майбутнє. Вони бувають поетичними образами птахів, диких звірів, домашніх тварин, смішних і страшних, лагідних і сердитих. Колискові пісні глибоко гуманні й зворушливі, адже йдуть від щирого материнського серця. Народні колискові пісні, за твердженням М.Г.Стельмаховича, вчать любити рідну землю, батьків, працю, захищати правду, поважати старших.

Сучасні психологи вважають безперечним існування пам'яті дитинства. Психологічний портрет людини складається до п'яти років. Отож найвищою мірою необхідно з першого дня дитині слухати гарну поезію і музику. Не маючи жодних уявлень про існування пам'яті дитинства, ані про його психологічний портрет, тисячоліттями матері віддають своїм дітям найкращі поривання душі, найніжнішу поезію і мелодію.

Засобами виховного впливу, виступають **пестушки й потішки**. Пестушки одержали свою назву від слова пестувати – няньчити, носити на руках. Це короткі віршовані приспиви, якими супроводжують рухи дитини при пестуванні. Пестушки

мають виховний сенс за умови їх супроводу тактильними прийомами – легкими тілесними дотиками. Лагідний масаж, супроводжуваний веселою невігядливою пісенькою з виразним проголошенням віршованих рядків, викликає в дитини бадьорий, веселий настрій. У пестушках враховано всі основні етапи фізичного розвитку дитини: коли починає ставати на ніжки, їй говорять одне; дитину, що робить перші кроки – вчать впевненіше стояти і при цьому супроводжують дії іншими за змістом пестушками, як от: «Дибки, дибки! Ходить котик по лавочці, водить кішку за лапочки: Диб, диб, диб!»

Пестушки поступово переходять у пісеньки-потішки, що супроводжують ігри дитини з пальцями, ручками, ніжками. В них присутнє педагогічне спрямування – наставляння в працьовитості, доброті, дружелюбності. Як от у дитячій потішці «Сорока», щедра білобока нагодувала кашею всіх, окрім одного, хоча й найменшого: «Ти дров не рубав, води не носив?»...

Народ не виправдує ледаря в будь-якому віці і вважає, що психологічна підготовка до діяльності повинна починатися з часу пробудження свідомості.

Чимале місце в житті селянських дітей посідали різні **заклички і примовки**. Пісенні заклички і словесні примовки сповнені віри у всемогутні сили землі, неба і води; вони прилучали селянських дітей до життя і праці. Закличка наповнювала маленьке дитяче серце сподіванням на рясний урожай, статок і багатство. Діти змалку привчалися розділяти сум і радість, працю і турботи дорослих.

Пісня є незмінним, обов'язковим елементом гри, оскільки поживляє її зміст. У духовній спадщині кожного етносу є пісні календарного призначення. Насамперед ті, які виконувались дітьми в свята чи в урочистих подіях. Скажімо на Різдво і Новий рік маленькі українці відвідували своїх хрещених батьків, близьких і далеких родичів, поважних односельців і співали для них колядки й щедрівки. Підлітки окрім цього під час різдвяних свят влаштовували вертеп і ходили з ним селом чи містечком, розігруючи сценки релігійного і світського змісту.

Зустріч весни також знайшла своє відображення в дитячих піснях. З настанням теплих днів діти водили хороводи, супроводжуючи їх співом веснянок і гаївок.

Стосовно особливостей пісенного репертуару, щодо дитячого віку, слід зауважити, що підлітки мають власну поезію. Це – *жерекбування, скоромовки, лічилки, дражнилки* в численних різновидах. У лічилках чітко дотримуються співзвуччя і ритму. Їх художня функція полягає у своєрідній грі словом і ритмом. Для них характерні жвавість і барвистість. Виконання лічилок діти супроводжують найпростішою мелодією, іноді використовують мелодії відомих дитячих пісень.

З-поміж творів дитячого репертуару, жанром, якому притаманні риси дитячої творчості є прозивалки і дражнилки: «Такі пісні-дражніння і пісні-глузування являють особливий дуже забавний і цікавий вид дитячої творчості», – писав В.Я.Пропп. Зазвичай, вони несуть негативно забарвлені, однак їх створюють діти і вони є проявом дитячої творчості. З цього приводу М.Г. Стельмахович писав, що «заборона нічого не дасть хіба, що відіб'є бажання від щирого волевиявлення настрою, від захоплення римуванням слів, критичного ставлення до вчинків, придушить мовну ініціативу, позбавить можливості пізнати полеміку, відчутти сутність міжособистісних взаємин, набувати вміння обстоювати свою гідність, усувати непорозуміння, бути стриманим, статечним, вміти попросити вибачення, якщо допустив необачний вчинок чи посварився, не ображатись на критику, якщо вона справедлива, не бути злопам'ятним». Зрештою, сварка є неминучою в дитячому житті. Н. В. Лисенко радить, що тут у нагоді вихователю стануть прислів'я та тексти мирилок: «Уміли сваритися, умійте й миритися», «Мир миром, пироги з сиром, варенички в маслі. Ми дружечки красні. Обнімімось! Поцілуймося!», «Мирись, мирись, та більше не сварись!» та ін.

З-поміж дітей підліткового віку були найпоширенішими веселі, задерикуваті, жартівні пісні: народ навіть у тяжких умовах життя оберігав дітей від сумних роздумів, намагався тримати їхній подалі від суспільного лиха і соціального зла, ще незрозумілих і недоступних дитячому усвідомленню. Однак це аж ніяк не означає, що в репертуарі підлітків відсутні пісні серйозного спрямування змісту, які прищеплюють їм моральні переконання, почуття жалю й співчуття, щирого бажання допомогти, закликають до боротьби за волю і людську гідність.

Народний танець – один з найдавніших видів народної творчості, є частиною обрядової системи. Їх поява обумовлена народними традиціями – водінням хороводів на Масляну, плетінням вінків на Купала тощо.

Поступово відходячи від обрядових дій, хороводи наповнювалися оновленим змістом, у якому відображалися особливості побуту. Етноси, що займалися полюванням і тваринництвом відображали в танцях спостереження за тваринним світом. Отож образно і виразно передавали характер і поведки звірів, птахів, домашніх тварин. Згодом виникали танці на теми сільської праці. Народному танцю здебільшого притаманний військовий дух. До прикладу, в українському гопаку відзеркалено звитягу, героїзм, відтворено сцени бою тощо.

Значне місце в танцювальній народній творчості посідає тема кохання: танці, що відображають шляхетність почуттів, шанобливе відношення до дівчини і жінки – «гуцулка», «подоляночка» та ін.

У народному танці переважає ритмічний початок, що підкреслюють танцюристи підтуптуванням, ударами, дзенькотом брязкалець та ін. Практично всі танці виконуються під супровід народних інструментів, або ж танцюристи акомпанують собі, тримаючи інструменти в руках. Це сопілка, бубони, ложки, цимбали та ін. Великий вплив на характер виконання танцю чинить костюм. Адже не можливо уявити собі справжній гопак без танцюристів, одягнутих у шаровари, вишиті сорочки і смушкові шапки.

Танець дозволяє виробити пластичність, особливу координацію рухів, прийоми співвідношення рухів з музикою. Це добре усвідомлювали наші предки і, коли маленька дитина тільки-но спиналась на ніжки, її починали вчити елементарних танцювальних рухів. З віком танцювальна ритміка ускладнювалась і оформлювалась у справжній танок, без якого не можна було уявити ані вечорниць, ані свят.

Народна педагогіка емпіричним шляхом доходила до виявлення виховних функцій пісень і танців. Вихователі з народу інтуїтивно розуміли педагогічну цінність певних музично-поетичних здобутків і, не ставлячи конкретних цілей, стихійно культивували найефективніші для виховання здобутки усної народної творчості в т. ч. і дитячої.

До циклу найкоротших жанрів, які в образній формі відбивали різні сфери природного довкілля, суспільних і родинних взаємин відносяться **приказки, прислів'я і загадки**. Саме вони відіграють значну роль у вихованні дітей, формуванні їх особистості. Прислів'я, приказки становлять один вид поетичної творчості: це стислі, переважно афористичні, художні вислови народу про різні життєві явища. Вони є найпоширенішим видом народної поетичної творчості, який побутовав ще в сиву давнину і дійшов аж до нашого часу.

Прислів'я – влучний і образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя і має повчальний характер. Найчастіше вони утворюються за принципом аналогії. Скажімо, прислів'я «Куй залізо, поки воно гаряче» цінне не своїм прямим змістом, а тим, що воно може широко використовуватися у різноманітних аналогічних ситуаціях, тобто в переносному значенні.

Приказки та прислів'я – це переважно віршовані мініатюри. Дошкільників ці фольклорні жанри приваблюють яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. У поетичній формі вони зберігають і поширюють народну мудрість, досвід пізнавальної діяльності, є засобами впливу на думки і дорослих, і дітей.

Розмірковуючи про виховне значення прислів'я, Я.А.Коменський влучно зауважив: «Прислів'я, приказка є коротким і спритним висловом, у якому одне говорить й інше мається на увазі, тобто слова говорять про деякий зовнішній фізичний, знайомий предмет, але натякають на щось внутрішнє, духовне, менш знайоме». У цьому висловлюванні міститься визнання педагогічних функцій прислів'їв з урахуванням закономірностей, властивих народній педагогіці: по-перше, натяк виступає як засіб впливу на свідомість вихованців; по-друге, навчання йде від відомого до невідомого (знайомий предмет породжує незнайому думку).

Загадка – це стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.

Народні загадки високо поцінував К.Д.Ушинський, зауважуючи, що загадки він вмщував не лише для того, щоб діти їх обов'язково відгадали, а більше для того, щоб дати учням можливість для вправління розуму: «Я дивився на загадки, як на

мальовничий опис предмета. Яка жива і корисна бесіда може бути закріплена в душі дитини народною загадкою».

Діти знайомляться з характерними народними виразами, звикають зводити разом несхожі предмети, відшукувати в них схожість. Загадки слугують і виховним цілям, впливають на естетичне і моральне виховання, розвивають поетичне сприймання навколишнього. Це такі, як «Маленький, чепурненький, крізь землю пройшов, червону шапочку знайшов» (гриб), «Коло бабусі сидить у кожусі, проти печі гріється, без водички миється» (котик).

Загадки загадують дітям усіх вікових груп, їх використовують як у повсякденному житті, так і на заняттях. Українські народні загадки багаті на образні поетичні вирази, мудре, дотепне слово. Ось як влучно сказано в загадці: «Ой за лісом, за пралісом, золота діжа сходить» (Сонце). За допомогою загадок діти вчать за ознаками, які подано в їх змісті відгадувати предмети, явища навколишнього світу.

Казка, як своєрідний жанр народної творчості здавна посідає важливе місце у фольклорі всіх народів світу. Вона є, мабуть, найпопулярнішим жанром усної народної творчості для дітей. Свою назву «казка» одержала від слова казати, адже казку саме розказували, а не читали.

Казка – усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача з слухачами.

Фольклористи поділяють казки за такими видами: про тварин, побутові, героїко-фантастичні, чарівні, казки-билини, легенди, небилиці, бувальщини.

І.Франко високо поцінував казки, зазначаючи, що вони «вкорінюють» в нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності. Народна казка – зазначав український письменник – це такий вид народної творчості, який ніколи не надокучає. Вона зачаровує дітей, в ній відбита краса української мови». К. Д. Ушинський назвав казки «першими блискучими спробами створення народної педагогіки».

Слід зауважити, що творцем казок є народ. Цікаво те, що казка в своєму змісті деякою мірою несе історичну правду про його життя, побут, погляди на життя, мораль і виховання.

Казки виступають унікальним засобом народного виховання. Їх характерними особливостями, з огляду педагогіки, можна відзначити народність, оптимізм, захопливість сюжету, образність і кумедність, дидактизм тощо.

Матеріалами для народних казок слугувало життя народу: його прагнення щастя, вірування, звичаї і навколишня природа. Саме втілення в казках позитивних рис народу і сформувало казку ефективним засобом передачі таких рис з покоління в покоління. Саме тому, що казки відбивають життя народу, його кращі риси, культивують у зростаючого покоління ці риси, народність виявляється однією з їх найважливіших характеристик.

Саме в казці відображено вікову оптимістичну мрію народу про те, щоб підкорити сили природи і змусити їх слугувати. Героям у досягненні їх шляхетних цілей, здебільшого, значну допомогу надають природні стихії, тварини, рослини тощо.

Багато народних казок вселяють впевненість у торжестві правди, у перемозі добра над злом. Передусім у казках страждання позитивного героя і його друзів є минуцими, тимчасовими, за ними зазвичай приходить радість, причому ця радість – результат боротьби, результат спільних зусиль. *Оптимізм* казок особливо подобається дітям і підсилює виховне значення народних педагогічних засобів.

Захопливість сюжету, образність і кумедність вирізняють казки дуже ефективним педагогічним засобом. А.С. Макаренко, характеризуючи особливості стилю дитячої літератури, говорив, що сюжет здобутків для дітей повинен по можливості прагнути до простоти, фабула – до складності. Казки найповніше відповідають цій вимозі. У них схема подій, зовнішніх зіткнень і боротьби дуже складна. Ця обставина уможливорює сюжет захоплюючим і привертає до казки увагу дітей. Отож правомірним є твердження, що в розповідях враховуються психологічні особливості дітей, насамперед, нестійкість і рухливість їхньої уваги.

Образність – важлива особливість казок, що полегшує їх сприйняття дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення. У героїв зазвичай дуже яскраво виражені ті головні риси характеру, що зближують його з національним характером народу: відвага, працьовитість, дотепність тощо. Ці риси розкриваються у подіях і завдяки різноманітних художніх засобів, насамперед гіперболізації. Так, риса працьовитості є результатом гіперболізації і досягає граничної яскравості зображення – за одну ніч побудувати палац, міст від будинку героя до палацу царя та ін.

Дидактизм є однією з найважливіших особливостей казок, оскільки вони у всіх народів світу завжди повчальні. Натяки в казках застосовуються саме задля посилення їхнього дидактизму. Його особливість полягає в тому, що в сюжеті подається «добрим молодцям урок» не загальними міркуваннями і повчаннями, а яскравими образами і переконливими діями. Отож дидактизм анітрохи не применшує художню цінність казок. Той чи інший повчальний досвід ніби зовсім самостійно формується в свідомості слухача. У цьому – джерело педагогічної ефективності казки. Майже всі вони містять певні елементи дидактизму і водночас в роботі з дітьми використовують казки цілком присвячені висвітленню моральних проблем. Відтак у казках якнайкраще відображено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки, втілені в рідній мові і фольклорі, які багато віків побутують у культурі українців.

Казці, як особливому засобу народного виховання педагоги і батьки повинні приділяти неабияку увагу. Їх читання дітям різного віку має бути неодмінною складовою виховного процесу. Відтак доцільно дітей старшого віку залучати до інсценування невеликих за змістом і яскравих за сюжетом народних казок, рольового читання тексту, в якому вміщено значну діалогову частину.

Ефективною формою використання казкового матеріалу виступає проведення тематичних свят, з вікторинами на знання змісту народних казок, впізнавання казкових героїв, інсценування невеличких казкових сюжетів і т. д. Темати святкового заходу можуть бути: «У нас в гостях казка», «Казки рідного краю», «Подорож у країну казок» тощо.

Отож, у різних жанрах фольклор по-різному репрезентує виховну спрямованість народної творчості. Окремі з них спрямовано на вдосконалення фізичного і розумового розвитку, інші включають суто навчальні матеріали. Більшість творів слугує для розв'язання різносторонніх завдань виховання дітей.

Народне мистецтво зрозуміле й улюблене всіма. Його різновидом розглядаємо іграшки з дерева, глини, тіста, сиру тощо. Кожному виробу притаманне добро, радість, тепло рук майстра і його фантазія, що захоплює дітей і дорослих.

Народна іграшка образна, барвиста, оригінальна за своїм задумом. Вона доступна дитячому сприйняттю, оскільки несе зрозумілий їм зміст лаконічно і конкретно. Це знайомі дітям казкові образи людей, тварин, явищ і предметів природи.

Українська народна іграшка зародилася як символ язичницьких культів. Для наших пращурів вони були найважливішими оберегами і талісманами. З ними відбувалися обряди, які приваблювали добрі сили природи – весну, сонце, воду. Згодом їх первісний магічний зміст утратився і вони стали забавою для дітей. Тепер – це своєрідні здобутки народних майстрів, оскільки не призначені для серійного виробництва за що не втратили привабливості своєю неповторністю, і розмаїттям сюжетів.

Іграшка з'явилася так давно, як і ремесла. В кожній місцевості відповідно склалися свої технологія, стиль, художнє втілення задумів та образів. В Україні й сьогодні існують центри народної іграшки, що зберегли традиції її виготовлення й оздоблення, які склалися впродовж тисячоліть.

Закладені в іграшку образи наповнені глибоким змістом, теплом, добрим гумором. Кожен з них в давнину був носієм визначеного символічного значення. Народна іграшка як і іграшка загалом, є традиційним, необхідним елементом виховного процесу. Засобами гри й іграшки дитина пізнавала світ, відбувалась її соціалізація в соціумі. До таких іграшок віднесено зменшені моделі не лише всіляких знарядь праці, а й невиробничої діяльності. Зменшені знаряддя праці уможливлювали входження в дорослий світ, попередньо опанувавши визначеними навичками. В інших випадках іграшка слугувала і слугує своєрідним наочним

приладдям для передачі дітям знань про матеріальний світ. Такими є ляльки в різних національних костюмах, солдатика у військовій формі, моделі історичних і культурних об'єктів та предметів. Визначена частина іграшок править для розвитку в дітей рухових і моторних реакцій, сприяє їх нормальному фізичному розвитку.

Окрім наведених вище видів досить розповсюдженим є різновид народної іграшки, зміст якої обумовлено прагненням передати космогонічні, моральні, символічні і міфологічні знання. Вони по-своєму унікальні, оскільки містять символічні знання попередніх поколінь. Народні іграшки допомагають зрозуміти спосіб думки, вірування, коло занять наших пращурів: чим жили, у що вірили; їх уявлення про світ і природу. У народній іграшці втілено казку й реальність, традиції й сучасність.

У плануванні виховної роботи сучасного освітнього закладу необхідно враховувати етнічні особливості регіону, в якому розташований заклад, а також етнічний склад вихованців. З огляду на це необхідно якомога більше уваги приділяти використанню народних засобів виховання. Пошук нових форм їх застосування забезпечуватиме ефективність виховання. Коротко зупинимось на деяких з них.

Наприклад за порадами А.М. Богуш, з дітьми старшого дошкільного віку доцільно організувати вечори українських **колискових пісень** «Колісковий віночок», коли діти, вкладаючи ляльок спати інсценують дії змістом різних колисанок. Гостями цього свята можуть бути матері, бабусі вихованців, а також поважні жінки села (міста), які б заспівали і навчили дітей давніх та маловідомих колискових. Це сприятиме зміцненню наступності поколінь, учить дітей поважно ставитись до старовини і спричинитися до збереження духовних цінностей народу. Співаючи колискових, маленькі учасники свята можуть засобами екстра-лінгвістики виявляти доброту, ніжність, розуміння, здатність до співпереживання.

Прислів'я та приказки є своєрідною програмою навчання, інформативною дидактикою. В них закодовано різноманітну інформацію з народної астрономії, метеорології, медицини і гігієни, географії, природознавства, а особливе місце посідають прислів'я морально-етичного спрямування: «Все любить міру», «Не

хвались, а вчись», «Рана загоїться, а лихе слово – ні», «Шануй людей, і тебе шануватимуть», «Друга шукай, а найдеш – тримай» та ін.

Оскільки прислів'я доступні дітям усіх вікових груп, вони входять до складу занять з рідної мови, ознайомлення дітей з українським народознавством – народні традиції, обряди; з зображувальної діяльності – ознайомлення з побутом; з методики природи – ознайомлення з рідною природою. Широко використовуються й у повсякденному житті, на прогулянках, під час обіду, коли можна найшвидше знайти привід для тієї чи іншої приказки, що сприятиме вихованню морально-етичних норм. Так, скажімо, якщо когось з дітей образили, вихователька може використати прислів'я: «Слово може врятувати людину, слово може і вбити», «Рана загоїться, а лихе слово – ні», «Слово не горобець, вилетить – не впіймаєш». А.М.Богущ, рекомендує також використовувати прислів'я та приказки на моральну тематику після читання художніх творів, для закріплення з дітьми певних морально-етичних норм поведінки. Після читання творів про чесність і правдивість можна використовувати такі прислів'я: «Правда в морі не втоне», «Краще гірка правда, ніж солодка брехня», «Правда кривду переважить», «На злодієві шапка горить» та інші.

Аналогічно можна використовувати приказки й про ледарів: «Дівка заплетена, а хата не метена», «Ласа кішка до рибки, а в воду лізти не хоче», «Стук, грюк, аби з рук», «Любиш їздити, люби й саночки возить» та інші. Необхідним є наявність прислів'їв у словнику дитини, для того щоб вона могла знайти відображення своїх намірів у прислів'ї чи приказці, а відтак широко використовувала їх у повсякденній діяльності.

ВИСНОВОК:

Усна народна творчість, узагальнюючи багатівіковий досвід, виступає носієм і засобом втілення мудрості народу, його світогляду та ідеалів. Споконвічне прагнення – оберігати словесне народне творіння, яке потребувало розвитку генетичної й історичної пам'яті. Адже узагальнені форми життя, змісту виховання й навчання, втілювалися передусім у рідному слові й збережені в різних його символах і значеннях.

Запитання і завдання до теми № 8.

- Занотуйте 4-6 колядок. Спробуйте виявити їх педагогічний зміст.
- На основі етнографічних матеріалів та спілкування з старшими членами родини укладіть добірку народних пісень, в яких яскраво змальовано самотність Вашого краю (регіону).
- Спільно з однокурсниками придумайте загадки про речі та явища сучасного життя. Спробуйте відгадати загадки друзів.
- Запропонуйте власну класифікацію народних казок.
- Оформіть карту «Українська народна іграшка» з позначенням різновидів традиційних українських народних іграшок та центрів їх виготовлення.

Т Е М А № 9.

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР – СИНТЕЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мета: формувати у студентів уявлення про особливості українського народного календаря.

План лекції:

1. Мета і завдання курсу «Етнопедагогічні аспекти українського народного календаря».
2. Історичні передумови формування сучасного календаря.
3. Особливості українського народного календаря.

Література до теми:

1. о. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Львів: Свічадо, 2018. 485 с.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях, в історичному освітленні. В 2-х книгах. Київ: Наукова думка, 2017.
3. Климишин І. А. Календар і хронологія. 5-е вид., доп. Івано-Франківськ: Гостинець, 2002. 232 с.
4. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посібник. 5-те вид., доп.

Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.

Освіта сучасної України покликана реалізувати глибоке та всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності й на цьому ґрунті стимулювати пізнання кожним вихованцем самого себе як індивідуальності та як частки своєї нації, а через неї всього людства.

У пошуках ефективних шляхів реалізації вище зазначеного завдання українська педагогіка звертається до традицій українського народного календаря з огляду на те, що «Народний календар» – це система історично обумовлених дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які в певній послідовності відзначаються впродовж року. Народні звичаї й обряди адекватно відображають сутність, зміст і характер подій та явищ, у природі, житті, зокрема у трудовій діяльності, побуті й дозвіллі людей.

Історія не зберегла нам докладних відомостей про найперший календар людства. Одним із перших календарів, відомості про який дійшли до наших днів, був єгипетський календар. За три тисячоліття до Різдва Христового тут був створений сонячний календар. Жителям Стародавнього Єгипту необхідно було знати заздалегідь про початок розлиття Нілу, щоб до цього дня очистити канали, відремонтувати греблі. Єгипетські жерці підмітили, що під час літнього сонцестояння, після найкоротшої ночі, перед світанком, з'являється на небі яскрава зірка Сотіус (Сіріус). Того дня починалось розлиття Нілу. Єгиптяни підраховували, що від появи Сіріуса до його другої появи проходить 365 днів. Вони розділили їх на 12 частин, по 30 днів у кожній, а залишок 5 днів помістила в кінці року.

З історичних джерел про Древній Рим довідуємось, що в часи легендарного засновника Риму Ромула (VIII ст. до Різдва Христового) існував календар, який складався з 10 місяців, що налічував 304 дні. Місяці не мали своїх назв і зазначались під номерами від одного до десяти. Такі назви місяців залишились у багатьох мовах і зараз, хоча тепер не відповідають їх порядковому числу. За Ромула всі десять місяців мали по 30 і 31 дню. Наступник Ромула Помпій, щоб урівняти календарний рік з місячним, додав ще два місяці на початку та у кінці року. З тих часів наш

календар став «плутаним». Отож з VII століття до Різдва Христового римляни користувалися місячно-сонячним календарем, за яким рік складався з 12 місяців з непарною кількістю днів у кожному (римляни боялися парних чисел) і становив 355 днів: мартіус (31 день) (названий на честь бога війни Марса); апріліус (29) (сонячний, розкриття бруньки); маюс (31) (на честь богині Майї, матері бога Меркурія); юніус (29) (на честь богині Юнони, дружини Юпітера); квінтіліс (31) (п'ятий); секстиліс (29) (шостий); септембер (29) (сьомий); октобер (31) (восьмий); новембер (29) (дев'ятий); децембер (29) (десятий); януаріус (29); фебруаріус (23+5).

Рік починався 1 березня. За рішенням верховного жерця після 23 лютого епізодично встановлювався додатковий місяць - мерцедоній (23 дні.). Римський календар не знав порядкової лічби днів у місяці. Відлік вівся за кількістю днів до трьох певних моментів всередині кожного місяця: календи - 1-е число місяця, що збігається з появою молодика: нони - 5 чи 7 число, день першої чверті місяця: іди - 13-е чи 15-е число – повний місяць.

45 року до Різдва Христового на честь видатних військових заслуг Юлія Цезаря сенат перейменував п'ятий місяць (квінтіліс) на «іюль». А 46 року до Різдва Христового Гай Юлій Цезар зробив докорінну реформу календаря. За порадою єгипетського астронома Созігена запроваджувалось сонячне літочислення, за яким три роки вважалися по 365 днів, четвертий - 360. У новому календарі (нащадки назвали його Юліанським) зберігся лише один додатковий день, що містився після 23 лютого. Початок року переносився на 1 січня. Поступово юліанський календар був прийнятий в усіх країнах, де панувала християнська релігія.

У 8 році до Різдва Христового на честь римського імператора Августа шостий місяць (секстиліус) було перейменовано на «август». Кількість днів у місяцях стала майже такою, як нині. Проте юліанський календар виявився неточним. Помилку помітили аж у XVI ст. (до 1582 року різниця з сонячним календарем становила 10 діб). Отож Римський Папа Григорій XIII видав декрет, за яким лік днів було пересунуто на 10 діб наперед, і день після четверга 4 жовтня 1582 року став п'ятницею 15 жовтня 1582 року. Юліанським календарем користувались в Європі більше 1600 років.

Григоріанський календар одразу був прийнятий католицькими країнами. Православна ж церква його не прийняла, протестуючи таким чином проти католицизму. Новий стиль в Україні був заведений Центральною Радою 1 березня 1918 року для цивільного вжитку (різниця між старим і новим стилем становила 13 днів), і таким чином після 1 березня 1918 року настало 14. А в православних церквах літочислення й нині ведеться за старим стилем, тобто відставання йде на 13 днів.

Надзвичайна плутанина панувала у святкуванні Нового року. У Східній і Західній Україні русичі з часу введення християнства, як і в добу язичництва, святкували Новий рік з 1 березня, але церковний собор 1492 року ухвалив святкувати його відповідно до грецького літочислення з 1 вересня.

З 1700 року свято Нового року імперська влада змусила відзначати 1 січня. З цього часу було введено нове літочислення (7208 рік від «створення світу» став 1700 р. від «народження Христа»).

Різниця між григоріанським та юліанським календарями зростає: для 17 ст. – 10 днів, для 18 ст. – 11 днів, для 19 ст. – 12 днів, для 20-21 ст. – 13 днів, у 22 ст. становитиме 14 днів. У 2023 році помісні собори Православної Церкви України і Української греко-католицької церкви ухвалили дотримуватись річного кола за старим стилем.

Сучасні природничі науки літочисленням називають систему рахунку тривалих проміжків часу (чи Календар). Свою назву він одержав від латинського слова «календе» (calendae), яким у Древньому Римі позначали перший день кожного місяця року.

Основою кожного календаря є тривалі проміжки часу, що визначаються за періодичним явищем природи – зміною фаз Місяця, зміною сезонів року. Календарі, що засновані на підставі змін фаз Місяця називаються місячними. Ті, що засновані на підставі змін сезонів року – сонячними. Календарі укладені з урахуванням обидвох цих явищ називаються місячно-сонячними.

З давніх-давен український народ жив у сприятливих природнокліматичних умовах.

Природа завжди була в основі матеріальної та духовної культури наших пращурів, повсякчас одухотворювалась у їхній свідомості й поставала в народних уявленнях Матір'ю-Берегинею. Звідси й відповідне ставлення до природи – по-синівськи шанобливе й дбайливе.

Український народ споконвічно хліборобський. Впродовж століть він виробив велику хліборобську культуру, яка позначилася на його психології, характері, світогляді.

Синтез ранньої культури нашого народу - народний календар зібрав за всю історію та хронологічно систематизував почуття, віру, прагнення, ідеали наших пращурів.

В основу народного календаря покладено землеробський (аграрний) календар. Крім цього розрізняють також церковний календар, календар погоди, родинний календар.

Народний календар місяць за місяцем, тиждень за тижнем, нерідко день за днем передбачає відповідно до конкретних умов даного регіону всі сторони і види хліборобської праці, особливості життя, зміни в природі (це функція календаря як прогностика).

Народний календар - це енциклопедія знань про життя людей праці, їх побут, спосіб життя, виховну мудрість, природні явища.

Українські календарні традиції, звичаї, обряди є тим цементуючим матеріалом, який у віках зберігав нашу національну ідентичність. Саме календарна обрядовість допомагала народу єднатись і зберігати його самобутній національний дух, виживати та розвиватись.

Календарна обрядовість і звичаєвість українського народу, з погляду багатьох дослідників, явище феноменальне. Багатовікове перебування наших земель під владою сусідніх держав не завадило українцям зберегтися як великій нації та створити самобутні етнокультурні цінності. Етнічна своєрідність нації, безмежна воля до самозбереження, природні та біологічні фактори допомогли нашому народу знайти сили для відродження. Українців упродовж століть гартували й єднали

народні традиції. Вони допомогли зберегти етнічну своєрідність і допоможуть нашому народу у духовному самовідновленні.

Слід відзначити, що звичаї й обряди не виникали спонтанно. На їх формування впливають: природно-географічні, історичні, економічні чинники, релігійні погляди, естетичні уявлення та моральні переконання.

Так, зручне географічне розташування, помірний клімат створили всі умови не лише для формування характеру та психіки, а й для формування обрядів, що супроводжуються поетичністю, м'яким і лагідним характером етносу. Українці як етнос сформувались задовго до прийняття християнства, на всій території України була високорозвинена звичаєво-обрядова культура. Боротьба християнства з дохристиянськими звичаями призвела до двовір'я (своєрідний дуалізм) народу. Саме завдяки цьому пощастило зберегти колядки й щедрівки, вертепи, веснянки, гаївки, свято Купала, тощо.

ВИСНОВОК:

Звернення до українського народного календаря як духовного джерела дозволить відродити зв'язок поколінь, перемогти історичне безпам'ятство, виховати відповідальність за збереження і розвиток культурного феномену українського етносу.

Запитання і завдання до теми № 1

- Які відмінності в літочисленні різних народів сучасного світу? Наведіть приклади.
- Доберіть у ЗМІ матеріали, в яких розповідається про реформування сучасної календарної системи.
- Чи погоджуєтесь Ви з необхідністю реформування сучасного календаря? Обґрунтуйте свою думку.

Т Е М А № 10.

ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ СВЯТКОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ

Мета: охарактеризувати виховні можливості календарного циклу.

План лекції:

1. Циклічність українського народного календаря.
2. Характеристика обрядової звичаєвості традиційних народних свят.
3. Духовно-моральна сутність українського народного календаря.

Література до теми:

1. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005.
2. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. В десяти томах. Львів, 1993-1994.
3. Матвеева Н. М., Голобородько А.С. Святі і свята України. Київ: Орфей, 2015. 347 с.
4. Український народний календар / упоряд. С.Кажан. Суми: Унів. Книга, 2013. 568 с.

За останні роки в українському суспільстві спостерігається помітне зростання зацікавленості до вітчизняної культурної спадщини, що передбачає глибинні процеси пробудження національної самосвідомості. Невід'ємною частиною духовності українців є народний календар. Сформований впродовж тисячоліть календар нашого народу синтезував у собі світоглядну систему, естетичні уявлення та виховні традиції багатьох поколінь українців.

Календарна система становить найсуттєвішу частину традиційно-побутової культури, оскільки по суті визначає весь розпорядок життя людини впродовж року. Провідними поняттями в календарному комплексі постають поняття «будень» і «свято». Означені поняття зумовлені діяльністю простих трудівників, які займались хліборобством, промислом, чи ж ремеслом. У будні виконувалась уся господарська й хатня робота. Натомість у свята коло повсякденних турбот обмежувалось. Це зумовлено тим, що святковий час був спрямований на духовне самовдосконалення,

відхід від буденності, дружне спілкування. До святкових днів належать неділя й дати визначені церковним календарем. Виключення становить Страсна П'ятниця – день жалоби за Розп'ятим Христом, в який було обов'язковим відвідування церкви й заборона тяжкої праці.

Вже за християнських часів здійснено поділ на період «посту» і «м'ясоїду». Період посту передбачав духовне й тілесне приготування до Величних християнських свят як-от: Різдво, Великдень, День Св. Петра і Павла, Успіння Пресвятої Богородиці. Неодмінними чинниками тривалого чи одноденного посту є наступні:

- посилена молитва;
- вибачення образ;
- визнання своїх провин і прохання пробачення;
- допомога сиротам, хворим і немічним;
- св. Сповідь і Причастя;
- не вживання страв із м'яса, птиці, яєць, молочних продуктів;
- утримання від алкоголю та тютюнокуріння.

Особливого виховного значення за християнських часів набули дні іменин. Згідно християнської традиції новонародженого називали іменем святого, в день пам'яті якого він з'явився на світ. Пізніше дитині давали ім'я за спомином святого в день хрещення, чи ж подвійне ім'я, що складалось з імені, яке обирали батьки, та імені визначного святого, дата спомину якого була найближчою до дня народження дитини.

За християнськими переказами святий, чиє ім'я носить дитина, ставав її покровителем й охоронцем. Вже з раннього віку маленького християнина у церкві й у родині знайомили з «житієм» святого, щоб у своєму подальшому житті він намагався наслідувати приклад свого небесного «патрона». У день іменин українці зазвичай брали участь в урочистому Богослужінні на честь святого. Іменинників у цей день відвідували хресні батьки та найближчі родичі. Окрім солодощів й іграшок, доречними були подарунки з релігійною символікою – ікона чи медальйон

з зображенням святого, «Житіє» (книжка з описом його праведного життя й християнських чеснот), Євангеліє, молитовники, тощо.

Щодо самотності календарних традицій зазначимо, що в українській обрядовості чільне місце посідає *коляда* (від лат. *calendae* – перший день кожного місяця). Її виконання фіксувало певну ритмічність життя за суто зовнішніми ознаками. Внутрішня ж сутність зумовлювалася двома чинниками: *стадіальністю процесу життєдіяльності людини* та *сезонністю природи*. Стадіальність життєдіяльності поділялася на три головних моменти: *весільний сезон*, коли дозволялося укладати шлюби; *період заготівлі запасів на зиму* і *час культу предків*. Ці моменти концентрували у собі триєдність найважливіших чинників людського буття: фізичного існування, продовження роду та духовного відтворення. У такому ж логічному зв'язку перебувала календарна обрядовість і з природою, відповідно поділяючись на чотири основних цикли: *зимовий*, *весняний*, *літній* та *осінній*. Кожний цикл обрядовості приурочувався, з одного боку, природним явищам, з іншого – відповідним видам сільськогосподарської діяльності.

Весняне пробудження природи викликало поживлення діяльності людини, а разом і намагання забезпечити успіх у цій діяльності через звернення до богів. Зимовий цикл обрядовості припадав на поворотний момент у природі – зимове сонцестояння – та на початок нового року. У людини виникало природне бажання передбачити майбутнє й водночас вплинути на нього. Саме тому в зимовому циклі так багато колядувань, щедрувань, ряджень, ворожінь. Літні обряди знов-таки викликалися поворотним моментом у природі – літнім сонцеворотом і важливим аграрним періодом – очікуванням урожаю. Його забезпечення становило сутність магії рослин (*Зелені свята*) та води (*Івана Купала*): обрядовість означених свят зводилася до закликання врожаю. Осінній обрядовий цикл збігався з помарнінням природи і водночас – з апофеозом діяльності людини – збиранням дарів природи (*обжинки*, *дожинки*) та підготовкою наступного врожаю. Отож цикл замикався і знову розпочинався з тих же природних явищ, господарських проблем та відповідних обрядових дій. А повторюваність становить основу механізму творення календарних обрядових традицій.

Існують два погляди: один пояснює існування календарних обрядів виключно з позицій *солярної (космогонічної)* теорії, другий – з точки зору теорії *аграрної (господарської)*. Релігійна теорія побудована на космогонічних поглядах, де основа календарних обрядів мала місце. Адже у глибоку дохристиянську давнину в осередку слов'янства побутував особливий релігійний календар, згідно з яким люди вшановували своїх богів. Однак при цьому кожен з богів уособлював певну стихію, від якої залежав успіх хліборобських занять. Пізніше зв'язок хліборобства з сонячними стихіями проявився рельєфніше, чіткішим стало його оформлення обрядово-ритуальними засобами. Отже, *календарна обрядовість українців, як і інших хліборобських народів, є аграрно-магічною й пов'язана з шануванням сонця, води, рослинності.*

Безпосередній зв'язок богів і божеств з господарською діяльністю людини наочно виявляється в хліборобських приказках: «На Юрка сховається в житі курка»; «На Прокопа жита копа»; «Як прийде Ілля, то наробить в полі гнилля»; «Дочекався Луки: ані хліба, ні муки»; «Хто не посіяв до Богослова, той не варт доброго слова», тощо. Проте глибинну основу вказаного зв'язку розкриває саме система календарних обрядів.

Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців починається з *Коляди*, що відзначається напередодні *Різдва* (24 грудня) і закінчується *Водохрещею* (5 січня). Цей період називається *зимовими святками*, чи *Дванадцятиденним*; християнізований же цикл продовжується до 24 лютого – свята знайдення *глави Іоанна Хрестителя*. Загалом зимовий цикл включає такі свята: *Коляду* (чи *Свят-вечір*); *Свято народження сонця* (чи *Різдво Христове*, 25 грудня); *Новий рік* (*Маланки* чи *св. Василя Великого*), *Водохрещу* (чи *Богоявлення*), *Стрітєння* (2 лютого) та *Віднайдення*.

Вечір напередодні Різдва (*Коляда*, *Свят-вечір*) називався ще *багатою кутею*. До нього ретельно готувалися: розтоплювали піч 12 полінами, що висушувалися 12 днів, пекли й варили 12 ритуальних страв, головні з яких – *різдвяна кутя* та *узвар*. Під вечір до хати вносили *дідуха* – обжинкового снопа. Вважалося, що він (як і всі інші хатні речі) набуває чудодійної сили, приносить щастя та успішну працю. По

вечері дітей виряджали до родичів і близьких з дарунками й кутею, аби поминути душі померлих.

Від Свят-вечора й до Водохрещі *колядували та щедрували* – співали ритуальних пісень-побажань господарям осель та їхнім домочадцям. Цю обрядову місію виконувала молодіжна громада, яка обходила й вітала всі родини села. Вважалося, що все оспіване колядниками та щедрувальниками обов'язково збудеться. Особливо активно співочі ватаги діяли напередодні Нового року – на свято Маланки. До складу такого молодіжного гурту входили *старший ватажок, заспівувач, музики* (скрипаль, цимбаліст та гравець на бубоні), іноді ще *танцюристи та міхоноша*. Нерідко колядники, а часом і щедрувальники, представляли так званий «живий вертеп» – специфічний фольклорний театр костюмованих виконавців. Його головними дійовими особами були «Маланка» чи «Коза», які розігрували інтермедії (традиційні обряди). Так, основною ритуальною дією «Кози» був танець, який відображав «умирання» й «воскресіння», символізуючи циклічність природи та сезонність аграрної діяльності. Аграрно-магічний зміст новорічної обрядовості ще виразніше проступав у *засіваннях (посипаннях)*. Цей обряд виконували у перший день Нового року дорослі й діти. Зерно, посипане ними, зберігали до посіву, частину ж віддавали домашній птиці та худобі, щоб забезпечити їм здоров'я та приплід. Поміж українців побутував і більш архаїчний звичай: ходити під Новий рік з плугом, імітуючи оранку.

Свято Коляди колись було цілісною обрядовою системою й присвячувалося насамперед сонцю. Воно так і називалося Святом народження сонця. Християнська церква докладала багато зусиль, щоб позбутися «поганських» обрядів, до цього дня приурочила святкування Різдва. Так було започатковано двовір'я. Про це писав у «Синописі» Інокентій Гізель 1674 року: «Коляда й досі не перестає обновлятися... в усі Святі дні збираються на богомерзські ігрища, пісні співають, а в них і про Різдво Христове згадують, але ж це беззаконно...» Врешті-решт деякі язичницькі та християнські обряди поєдналися; щоправда, при цьому втрачено багато суто народних свят. Так, призабулося колись поширене в Галичині свято *Туриці* на честь

бога Тура, невиразним стало й свято *Корочуна*, що колись присвячувалося найкоротшому дню року.

Значно християнізувалося ще одне велике свято – Водохреща, яке отримало назву Богоявлення. Водохреща включала три основні обрядові дії: Свят-вечір, святкову богослужбу й освячення води. Свят-вечір влаштовували після завершення посту (тому його називали ще *голодною кутею*, чи *третьою кутею*: першу робили під Різдво, другу – під Новий рік) за сценарієм «щедрої куті».

Центральною дією Водохрещі було освячення води. Після святкової богослужби йшли до ставка чи річки (а іноді й до криниці), де заздалегідь видовбувалася ополонка у вигляді хреста. Священнослужитель занурював хрест, після чого вода вважалася освяченою. Люди набирали її в посудини, щоб згодом окропити господарські будівлі, свійських тварин, дерева у садку (гуцули ж робили з вівсяного снопа перевесла, окропляли їх свяченою водою і перев'язували кожне дерево). Відтак й у хрещенській обрядовості вочевидь простежувалася аграрна магія, яка підсилювалася християнською символікою: після освячення води пастирі ходили по обійстях своїх вірних і малювали на дверях хреста, освячуючи будівлі водою. Наступного дня (6 січня) Коляду «забивали» стрілами, що слугувало знаком завершення зимових свят.

Весняний цикл календарних свят та обрядів у середовищі українців мав особливе значення, бо пов'язувався з найважливішою життєвою справою – закладанням майбутнього врожаю. Отож люди за допомогою обрядів та ритуально-магічних дій намагалися всіляко прискорити прихід весни, тепла, дощу. Це період пробудження природи та людських почуттів. Звідси весняна обрядовість спрямовувалася на розваги молоді, ворожіння, оберегові дії.

Перехідним святом між зимовим і весняним обрядовими циклами вважається *Свято жайворонків*, чи *Свято сорока мучеників* (9 березня). Цього дня дівчата збирались у гурти, йшли у поле, співали пісень, перегукувались. Нерідко вони брали з собою печених з тіста жайворонків і підкидали їх угору, закликаючи весну. Свято жайворонків, власне, започатковувало тривале обрядове дійство – *веснянки* (*гаївки*, *гагілки*, *ягівки*), які продовжувалися аж до Зелених свят (Трійці). З роками вони

поступово перетворюються на молодіжні гуляння, а пісенний репертуар – з обрядового на любовний, сімейний і навіть жартівливий.

Розпочинався весняний цикл днем *св. Євдокії (Явдохи)*, який збігався з ранньослов'янським Новим роком (1 березня). Цей цикл включав значну кількість свят: *Збірну неділю, Масляну, Благовіщення (25 березня), св. Юрія, Великдень, день Симона Зілога, Рахманський Великдень* та ін. Завершувався весняний цикл трійцько-русальною обрядовістю, якою водночас розпочинався літній обрядовий цикл.

Своєрідною емблемою весняної обрядовості в Україні були високо поетичні народні співи – веснянки, що пронизували не одне свято та обрядове дійство. Перше з них – Збірна неділя, яку відзначали на початку Великого посту.

У цей день молодь збиралася на вигоні й обирала з-поміж себе березу – найкращу *дівчину*, що мала керувати веснянковими обрядами. Її функція поширювалась і на ритуали пов'язані з Масляною (*Масницею, Сирною неділею*), яку православна церква включила до свого календаря під назвою «*Масляний тиждень*» (припадав на лютий – березень). Щоправда, це ранньослов'янське свято не дуже зазнало християнського впливу, про що, зокрема, свідчить його магічне спрямування. Щедра трапеза, що супроводжувала Масляну, уособлювала магію родючості, а масляний розгул був відгомонам давніх весняних шлюбів.

Ідея пробудження, яка становила сутність Масляни, не обмежувалась пробудженням людських почуттів, а стосувалась оновлення всього живого. Люди намагалися магічними способами прискорити цей процес, звільняючись від зими, смерті, мороку: зокрема спалювали чи розривали солом'яне опудало Морани (Мари) – слов'янської богині смерті. При цьому характерно, що вони немовби повертали її землі, аби дати тій силу для нового врожаю. Щоправда, українці мало де зберегли цей архаїчний звичай. Проте Масляна в Україні має свої оригінальні варіанти: наприклад, поширений звичай *колодія (колодки)*, генетично пов'язаний з ритуалом знищення опудала Зими. Пізніше він дещо трансформувався, проявившись і як символ проводів Масляни, і як засіб покарання. В останньому випадку дівчатам та парубкам до ніг прив'язували колоди за те, що вони не одружилися минулого року.

Ті ж у свою чергу *відкуповували колодку*, ставлячи могорич; дівчата могли ще й *повернути колодку*, даруючи на Великдень своєму обранцеві вишиту хусточку. Подекуди в Україні зберігся й більш архаїчний звичай: жінки, збираючись впродовж кількох днів у корчмі, робили над поліном певні магичні дії: у понеділок – сповивали, у вівторок – хрестили, у четвер – одспівували, у п'ятницю – ховали.

Близьке до обрядових дій Масляни давнє весняне свято Юрія (св. Георгія), що відзначається 23 квітня. Як і багато інших дохристиянських свят, воно канонізувалося. Однак по суті існують два різних свята: церковне й апокрифічне. Функції давнього свята Юрія надзвичайно широкі. Найголовніше ж призначення цього святого вбачається у відмиканні навесні неба та землі: «Святий Юрій по полю ходить, хліб-жито родить».

Довкола цієї ідеї будувалася вся система обрядів, ритуалів та прикмет: «на Юрову росу» вперше виганяли в череду худобу, на ній качалися, бо вона цілюща, а дівчата вмивалися нею для краси. Гуцули під Юрія палили вогні, а череду освячували водою; в інших регіонах України влаштовували в полі хороводи й громадські трапези.

Головним весняним святом у народі завжди вважався Великдень – свято, що пізніше християнська церква встановила як Воскресіння Христове. Воно досить органічно поєднувало давні язичницькі ритуали та церковні обряди. Великдень – це цілий обрядовий цикл, який включає такі основні компоненти: *Страсний тиждень*, що у свою чергу поділявся на *Вербну неділю (чи суботу)* і *Чистий четвер*; *Великдень (Паска)* та *Світлий (Великодній) тиждень*, до якого входили *радуниця* (шанування предків) і *Світлий (Волочильний) понеділок*.

У Вербну неділю освячували в церкві лозини верби, якими потім шмагали домочадців та худобу, приговорюючи: «Верба хльос, бий до слъоз, рости на здоров'я»; чи: «Верба б'є, не я б'ю, за тиждень Великдень, недалечко червоне яєчко». Четвер напередодні Паски (Чистий, чи *Великий*) пов'язувався з очищувальними обрядами особливо був насичений магичними та символічними діями. Зокрема, люди обливалися водою, принесеною з джерела до схід сонця, – «поки ворон дітей не купав». Прийнято було дзвонити у дзвони, щоб відлякати нечисту силу, та

влаштувати гуляння на церковному подвір'ї. Починаючи з п'ятниці дзвони замовкали, але люди все ж калатали довбеньками у сухі дошки.

Великдень сприймали як найсвітліше свято. У цей день знову по всіх усядах розносився церковний благовіст (при цьому вважалося, що чим гучніше дзвонити, тим багатший буде врожай). Церква ж проказувала: «Як Христос воскрес, сонце з радості не заходило, і день був великим, отож його назва – Великдень. На Воскресіння Господнє одне одного цілуємо з червоним яйцем і мовимо: один – «Христос воскрес!», другий – «Воістину творець неба і землі і всього світу воскрес із мертвих!»»

Загалом весняний обрядовий цикл, присвячений небесним силам та їхнім персоніфікованим образам мав аграрне забарвлення. Навіть звичайні виробничі дії люди намагалися, бодай символічно, приурочити до певних святих: до Єремії Запрягальника – першу оранку, до Юрія – перший випас худоби і т. д.

Найрізноманітнішим є *літній обрядовий цикл*, що тривав від *русалій* (кінець травня) аж до *Головосіки* (29 серпня). Він включає такі свята: *русалії*, *Зелені свята* (*Трійцю*), *Купайла* (*Івана Купала*), *Петрів день* (святих Петра та Павла), *Маковія*, *Іллів день*, *Пантелеймона Цілителя*, *Спаса*, та призабуті свята – богів *Лада* (з 25 травня по 15 червня), *Ярила* (3 червня), *Громові свята* та ін.

Ключовими в літньому обрядовому циклі були два поняття: вода і рослини. Саме довкола них вибудовувалися обрядові й магичні дії пов'язані з шануванням сонця, рослинності, предків і покликані забезпечити врожай. На це спрямовувались і *русалії* – перший обрядовий тиждень перед Зеленими святами. У народі він сприймався як *Навський Великдень*, коли *русалки* виходили гуляти, водили хороводи та заманювали парубків і дівчат.

З міфологізацією *русалок* пов'язаний не лише *русалчин тиждень*, а й усі *Зелені свята*: на *русалії* дівчата укладають з мавками тимчасовий посестринський союз, на *Семику* (сьомий четвер після Великодня) здійснюють обряди на честь як *русалок*, так і всіх залежних покійних. Причому поминки визначалися особливою веселістю й гучністю, аби відлякати нечисту силу. В українців прийнято було перед *Трійцею*

розмальовувати яйця у жовтий колір і роздавати їх дітям у пам'ять померлих «наглою смертю» дітей.

Пора Петрівок (наступний тиждень після Зелених свят) вносить кардинальні зміни в характер літніх свят: у них починають переважати купальські пісні й купальська містерія. Найяскравіше це проявлялося в головному літньому святі – Купала, яке включало декілька свят: починалося воно з Петрівок, а закінчувалося в день Петра (з 23 по 29 червня). Дохристиянське свято Купайла збіглося з пізнішим християнським святом Іоанна Хрестителя, об'єднавшись у єдине свято Івана Купала.

Купальські свята визначаються особливою поетичністю та чарівністю, адже у цей час пробуджувалася всіляка нечиста сила, дозрівало чудодійне зілля, розквітала папороть... Існувало повір'я: хто встигне зірвати квітку папороті (а вона розквітає опівночі, загорається вогнем і тут же осипається), тому відкриваються заховані скарби, а сам він дістане чудодійну силу та знання. Отож у ніч на Купала (23 червня) сміливі шукали в лісі папороть, дівчата ворожили на вінках, молодь десь над водою запалювала вогні й стрибала через них: купальські вогні та купальська вода мали цілющу та очищувальну силу.

Один із купальських обрядів-ворожінь поетично описав митрополит Іларіон: «А на Купала рано сонце, сходячи, «грає – Купала звеличає»: міниться в фарбах і танцює, бо цього дня воно жениться. Надвечір дівчата пускають на воду вінки, і з них гадають: куди попливе вінок, туди дівка й заміж піде, а коли вінок стане на воді, не вийде заміж, а коли потоне – помре. Пускають вінки і з свічами, і чия свічка погасне раніше, тій дівчині трапиться нещастя. А то часом парубки ловлять пущені вінки, а дівчата співають...»

Центральне місце в святі займало прикрашання ритуального деревця – *купали* (*купай лиці, гільця, марени*). Ним слугувала гілка верби, вишні чи ясеня, прикрашена польовими квітами, паперовими стрічками, запаленими свічками. Довкола купай лиці дівчата водили кругові танки, співали про кохання та сватання. Подекуди його «купали» у воді, а потім розламували й роздавали кожній дівчині – «щоб багатство велось».

Уся купальська обрядовість наскрізь просякнута символікою, яка поєднує елементи солярного культу, аграрної магії, очищувальних обрядів: купальські вогні – це відгомін культу сонця, купальська вода – символ цілющої сили, папороть – символ щасливої долі, чудодійна Іванівська роса забезпечувала красу й кохання, а купальське дерево – родючість та щастя.

Найбільшою мірою аграрно-магічна функція проявлялася в літніх святах жнив – *обжинках (дожинах)*. Ці свята базувалися на вірі в те, що польові божества живуть в останньому снопі, – звідси й священне до нього ставлення. Згідно з українськими традиціями з останніх колосків робили сніп та вінок, оздоблювали їх стрічками та квітами, а вінок вдягали найвродливішій жниці. З піснями її супроводжували до села, де жницю одаровували, а для всіх влаштовували колективну трапезу. Було прийнято зберігати обжинковий сніп до весни, аби зачати з його зерен нову багату ниву.

До жнивних свят належать також Маковія (1 серпня) та Спаса (6 серпня). На Маковія святили мак, зілля та збіжжя, на Спаса – також плоди і мед. Цими святами, власне, й завершувався цикл літньої обрядовості.

Осінній цикл календарних свят не становить цілісної системи, а вибирає окремі, часом розрізнені звичаї та прикмети. Водночас їх загальний характер визначається станом засинання природи та підготовкою до зими. Обрядові дії переважно переносяться в приміщення, набуваючи форми вечорниць.

Розпочинається осінній цикл із свята *Семена* (1 вересня), що колись збігалося з новим церковним роком. Увесь цикл включає такі свята та обряди: *Семена, Покрови* (1 жовтня), *св. Димитрія* (Дмитра; 26 жовтня), *Кузьми та Дем'яна* (1 листопада), *Введення* (21 листопада), *Катерини* (24 листопада), *Андрія* (30 листопада), *св. Варвари* (4 грудня) та *св. Миколи* (6 грудня).

Обряди осіннього циклу переважно були спрямовані на родинне життя. З Покрови починалися весілля (дівчата казали: «Свята Покрівонько, покрий мені голівоньку»). Цей сезон тривав до *Пилипівки* (14 листопада), після чого не можна було вже вінчатися: «До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі лавку нею витри». Те, що весілля припадали саме на осінні місяці не випадково: вони збігалися зі шлюбними

сезонами давнини, і не дарма день покровителів шлюбу Козьми та Дем'яна відзначався саме у цей період. Інші свята осіннього циклу також пов'язані з одруженням чи ворожінням про обранців. Ворожили і на Введення, і на Катерини, і на Андрія, причому «арсенал» цих ворожінь був надзвичайно різноманітний.

Окрім суто родинного спрямування, свята осіннього циклу позначали і стадіальність природи, так би мовити, «колесо часу». Найбільш виразно це проявлялося у святі Дмитра. Символічно, але саме св. Дмитро, згідно з уявленнями, тримає у себе ключі, якими замикає землю аж до приходу св. Юрія. Останній, приїхавши на білому коні, відмикав тими ключами землю на весну. Отже, *коло аграрного календаря замикалося і все починалося спочатку.*

ВИСНОВОК:

У час відродження української культури особливого значення набуває обізнаність з традиціями та звичаями, що формувались нашим народом впродовж багатьох століть. Органічно розвиваючись, означені культурні набуття сприяли становленню й утвердженню української нації й у важкі історичні часи, підтримували дух народу.

Запитання і завдання до теми № 2

- Які свята сучасності згодом будуть визнані як свята українського народного календаря? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Оформіть схему «Календарне коло», на якій у поділеному на рівні сектори колі позначте символи головних свят українського народного календаря. Порівняйте свою схему з роботами однокурсників.
- Послуговуючись етнографічними матеріалами та розповідями старших членів родини, укладіть збірку кулінарних рецептів «До святкового столу». В хронологічному порядку занотуйте рецепти святкових страв. Окремий розділ збірки присвятіть стравам, що їх готували під час посту.

Т Е М А № 11.
ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО
КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ

Мета: формувати у студентів уявлення про педагогічний потенціал українських народних свят.

План лекції:

1. Форми залучення дітей і молоді у процес відзначення календарних свят й урочистостей.
2. Визначення обрядовості як одного з провідних чинників української етнопедагогіки.
3. Системність та поступовість виховного впливу українського народного календаря.

Література до теми:

1. Гавриш Н. П. Національне виховання учнівської молоді. Київ : Шк. світ, 2011. 125 с.
2. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.
4. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с.
5. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2014. 287 с.

Виховання гармонійної й усесторонньо розвинутої особистості є визначальною проблемою як освітньої системи, так і всього суспільного життя. Невичерпним джерелом у вихованні особистісних рис має стати українська етнопедагогіка, зокрема, педагогіка народного календаря.

Народний календар – це система свят, певних урочистих подій, дат, які відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються

численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності та побуті людей, у природі. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався у суворій відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, що був обґрунтований класиками зарубіжної педагогіки (Я.-А Коменський, Дж. Локк, Ж.Ж.Руссо, Й.-Г. Песталоцці та ін.) й вітчизняними науковцями (Г.С.Сковорода, К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський).

У процесі творення національної системи виховання педагогіка народного календаря є високим зразком реалізації означеного принципу, оскільки створює умови не лише для глибшого усвідомлення, а й для глибшого відчуття, переживання приналежності людини до природи. Засоби народного календаря сприяють формуванню відчуття себе невід'ємною часткою живої природи, образно кажучи, Землі-матері як родоначальниці всього живого, зокрема людини. Завдяки їм можна сформувати у дітей погляди, переконання в тім, що на природу треба дивитися не «згори» і не «збоку», а з середини Біосфери як живого світу.

Народні традиції, звичаї та обряди українського народу різноманітні за призначенням, змістом, характером, функціонуванням і виховним впливом на людину. Отож вони є тим життєдайним корінням, яке живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику. Приміром, вчитель-предметник може практично використовувати при вивченні своєї дисципліни окремі елементи педагогіки народного календаря. Водночас класний керівник має можливість здійснювати свою виховну діяльність у певній системі впродовж року, оскільки в українського народу дати, свята, інші урочистості народного календаря чітко діляться за порами року – весняні, літні, осінні, зимові. У такому поділі є глибока народна мудрість, яка відображає нерозривний зв'язок природи і людини, системи виховання.

Так, зимові звичаї та обряди – це здебільшого підведення підсумків минулого року, утвердження мрій, сподівань на майбутній рік. У них прославляється життя, творча праця трудівника, його любов до землі-годувальниці. Зимові місяці – це час прогнозів на майбутній рік, час традиційних розваг молоді: Андріївські вечорниці, День Святого Миколая, День зустрічі Нового року, День Меланії й Різдвяні свята.

Виховний зміст названих свят полягає в тому, що в народних традиційних новорічних звичаях, обрядах у центрі - «пан господар». Людина праці. Добродій. У дотепній і веселій високоестетичній формі (колядках, віншуваннях, щедрівках) прославляється сумлінна праця, її плідні результати, сімейний добробут.

Значний виховний потенціал має давній український звичай прикрашати новорічне свято «дідухом» (сніп жита чи пшениці), бо саме сніп є символом найбільшого багатства України. Відродження цієї традиції в родині сприяє збагаченню пошануванню хліба, а, отже, і важкої праці хлібороба, збереженню ялинових насаджень. Різдвяні звичаї й обряди виховують у дітей культуру почуттів і поведінки, повагу до старших, любов до історії рідного краю, всього світу.

Здавна народний календар починається з ранньої весни – початку оновлення життя: пробуджується природа, активізується людська діяльність. Свято зустрічі весни (Стрітєння) відзначалося красивими життєстверджуючими звичаями, що мали великий виховний вплив на молодь. На пагорби й горбочки, де вже розтанув сніг і прокинулися перші проліски, виходили радісні діти, водили хороводи, співали веснянок.

У духовному житті українців-хліборобів свято першої оранки (першої борозни) займало почесне місце. У цей день наші діди і прадіди відчували святість, духовну окриленість від тяжкої, виснажливої, але життєво необхідної землеробської праці.

Пасхальне свято – одне з найвизначніших свят християнського світу. Відтак в народі його називають «Великдень». Це свято поєднує в собі християнські та дохристиянські елементи. Випікання пасок, розписування й фарбування яєць, веселі народні ігри, освячення в церкві святкових страв надає цьому святу незвичайності, небуденної краси. Цінне у виховному відношенні є розписування й фарбування яєць (писанкарство), що стало окремим видом українського народного мистецтва. Тут використовуються елементи народної символіки, міфології.

Розмаїта календарна обрядовість звеличує святий образ Матері, яка продовжує й увічне життя на планеті, символізує рідну землю, Батьківщину. Це стародавнє свято відзначалося ще задовго до впровадження християнства. Наші пращури

відзначали свято Лади–богині весни, радості й шлюбу, покровительки дівочтва та материнства. Пізніше травень назвали місяцем Матері Божої.

Велике виховне значення мають літні звичаї та обряди, пов'язані із «Зеленими святами», й святом Івана Купала. Скільки дотепності і кмітливості, винахідливості, а відтак творчості виявляється в процесі виконання обрядів на честь цих свят!

Одним з найважливіших свят народного календаря є трудові свята пов'язані з жнивами – найвідповідальнішим періодом у житті народу. Найефективнішим у виховному сенсі є активна участь дітей спільно з батьками, вчителями, іншими країнами в жнивах, у т. ч. в зажинках і обжинках. Практична участь залишає глибокий слід у душі вихованців, формує пошану до важкої хліборобської праці, вчить розуміти її красу.

За народним календарем закінчення літа знаменує день Маковія, («Першого Спаса»). У цей день можна було востаннє робити хліборобські толоки. За народними спостереженнями починається відліт у вирій ранніх птахів. У храмах освячують воду, квіти, голівки маку. 6 серпня починається другий, чи «Великий Спас». Це одне з найбільших землеробських свят. Зібрані овочі, фрукти, ягоди, гриби, мед несуть освячувати до храмів. У цей день також поминають померлих родичів. Традиція відзначення свята Преображення передбачала пошанування гідність господаря землі, гордість за високі врожаї. Народ освячує, поетизує нележку хліборобську працю і як дорогоцінну естафету передає свою працелюбність, хазяйновитість, творчу підприємливість у спадок зростаючому поколінню.

На початку осені в окремих регіонах України (Поділля, Слобожанщина) відзначалось свято Квітів. Наш народ цінує красу як найвищий духовний скарб. У житті українців квіти здавна займають одне з чільних місць. Жодне свято чи інша урочистість не обходиться без квітів. Догляд, вирощування й вивчення квітів (кімнатних, присадибних, лісових, степових, лугових, тощо) – високоефективний засіб екологічного виховання.

1 жовтня – свято Покрови Матері Божої. Наші предки (згідно легенд) також були свідками того, як Пречиста Діва врятувала славний Почаївський монастир від турків. Українське козацтво вважало своєю покровителькою й заступницею

Покрову Пресвятої Богородиці. УПА, яка боролася проти гітлерівської й більшовицької окупації, обрала свято Покрови не лише як релігійне, а й як загально-національне свято.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностики погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, її поведінки. Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають молодь глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

У різних регіонах України зберігаються традиції та звичаї, дати народного календаря, притаманні лише певній території. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини й народної кулінарії, землеробської, зокрема, хліборобської справи, тощо.

ВИСНОВОК:

Завдання педагогів і батьків – ретельно та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно прилучати дітей до джерел невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної освіти, формування національної системи виховання.

Запитання і завдання до теми № 11

- Реалізація яких принципів виховання активізує залучення народного календаря у виховну роботу дошкільного закладу та загальноосвітньої школи?
- Поміркуйте, який виховний зміст містить період підготовки до свята.
- Організуйте диспут на тему «Народні традиції: вчорашній день чи завтрашня перспектива?»

Т Е М А № 12.
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ
КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА

Мета: визначити провідні засоби формування творчої особистості в контексті календарних традицій.

План лекції:

1. Творчість як найвищий прояв самореалізації особистості.
2. Різновиди творчої діяльності у дитячому віці.
3. Календарна специфіка та етнорегіональне різноманіття обрядовості.
4. Обрядове дійство як акт виявлення творчого потенціалу особистості.

Література до теми:

1. Етнопедагогіка – українознавство. Термінологічний словник: навч. посіб. / упоряд. Л. Мафтин. Чернівці: Технодрук, 2015. 276 с.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
3. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / ІСДО України / за ред. Стефанюк С.К. Київ: Вік, 2010. 216 с.
4. Храплива-Щур. А.І.Українські народні звичаї в теперішньому побуті. Київ: Кондор, 2013. 192 с.

Сучасна українська освіта стоїть на першій сходинці формування нової концепції, що ґрунтується на принципах народності, гуманізму, культуровідповідності. К.Д. Ушинський, вивчаючи виховний досвід народу, сформулював поняття «народна педагогіка», що з-поміж іншого передбачає формування в індивіда ініціативи, незалежності в судженнях, розвитку творчого та гнучкого мислення, підвищення рівня соціальної активності, самостійності, відповідальності.

Народна педагогіка допомагає людині стати творцем власного життя. Засобами народних традицій вирішуються такі завдання як: формування свободи волі, самостійності, творчості. Молода людина, яка «пропустила крізь душу культурні цінності» свого народу, не може бути аморальною й інфантильною. Принципи народної педагогіки спрямовані на усунення авторитаризму в освітніх закладах, утверджують унікальність кожної людини, допомагають індивідові піднятися до рівня особистості здатної брати відповідальність на себе – творити і самостверджуватися. Творчість в психолого-педагогічній літературі визначається як притаманна лише людині діяльність, що породжує якісно нове, відмінне, неповторне, оригінальне, унікальне. У процесі творчої діяльності в дитини формується внутрішня позиція щодо навколишнього, з'являється здатність усвідомлювати призначення й властивості різних предметів, власні дії та їх наслідки. Водночас у роки дитинства різновиди діяльності (мовленнєва, художня, ігрова) спрямовані на розвиток власних творчих здібностей, культивуванню працелюбності, зацікавлення творчими здобутками інших.

Народні традиції розкріпачують людину, створюють такі ситуації, за яких знімаються хибні суспільні «гальма». Засобами народних традицій формується нестандартне мислення, неповторність, створюються умови для саморозкриття та самореалізації.

Обряд як зовнішнє виявлення релігійності людини спрямовує її устремління до світу духовного. Невід'ємним атрибутом обряду були й залишаються рослини. Флористичний супровід культових дійств простежується в традиціях численних етносів. Рослини найчастіше практикуються з метою: а) декорування; б) посвячення; в) використання в позахрамовій народній обрядовості.

Флористичні композиції української обрядовості умовно можна об'єднати у дві групи:

- 1) композиції-вінки (кола): обжинковий, йорданський, віночки;
- 2) букети чи композиції, що імітують дерево: «борода «косиця», ялинка, йорданські атрибути – кропило, трійця, хрести (форма вазонів), верба-шутка,

май та візерунки на вікнах, іванівські китиці та купальське деревце, «вільха», маковійсько-спасівський букети.

У церкві до Різдвяних свят встановлюють ялинки. Перед днем Зіслання Святого Духа «маять» вхід до церкви липовими, березовими чи гілками інших дерев. У східному обряді 14 вересня й у середині Великого Посту церква віддає шану св. Хрестові. Для цього поклоніння на тетраподі виставляється Хрест, прибраний зіллям та квітами. Найпоширеніший декор цього обряду - васильок. Очевидно за західним зразком укорінюється звичай під час молебня-маївки до Пресвятої Богородиці дівчаткам у храмах тримати в руках білі лілії.

У нас, як і в інших європейських народів, традиційними є симетричні композиції. Прийнято декорувати ікони Матері Божої квітами білого чи іншого світлого кольору. Ікони Ісуса Христа прикрашають квітами у відтінках червоної барви. Практично всі свята церковного року, за винятком Вознесіння Господнього, мають своє продовження у самобутній інтерпретації нашого народу. Низка народних легенд і вірувань про квіти та зелень переплелась з християнськими традиціями. Та не всі перекази стали загальноживаними символами в релігійному житті народів, позаяк християнська сакральна обрядовість вбирала й розвивала ті з них, які були найбільш близькі людям і не суперечили християнським догмам. Обрядовість нового християнського культу запозичила колорит язичницького поклоніння землі та природі й донині зберегла цю свою суто українську особливість.

Звичаєвість та обрядовість збудовані на сакралізованих уявленнях народу. Вони прийшли до нас від предків у спадок, заковані у міфопоетичних образах та символах, які є водночас звичаєвими поняттями і нормами повсякденного життя. Від обрядового дійства, як вірили предки, залежить життя їх самих та нащадків. Обряд має поєднувати два світи: небо і землю, мікро- і макрокосмос. Він інсценізує минуле і програмує майбутнє, сполучає в собі триєдність буття: світ пращурів, сучасників, наступних колінь.

Розглянемо обрядовість зажинково-обжинкового циклу, що належать до трудової обрядовості. Емоційна налаштованість й окремі елементи покликані

нагадувати про його сакральне минуле споконвіку хліборобського народу. Так, в деяких місцевостях Галичини пам'ятають про звичай колядувати «Бог предвічний народився», коли був зжятий на полі перший сніп.

На Поліссі намагалися розпочати жнива до дня св. Петра і Павла. Женці виходили на ниву до схід сонця, хрестилися і, помолившись, навхрест вижинали декілька пучків жита. Навхрест їх укладали на розстеленому рушнику поруч з принесеними хлібом та сіллю. Відтак дякували Богу й урочисто несли перший сніп «зажинок» додому. Ставили його на покуті, а на Спаса брали з нього кілька колосків для посвячення. Зерном з посвяченого колосся розпочинали осінню сівбу. Закінчувалися жнива «бородою». Це була жменя останніх незжатих колосків, деколи їх кількість залежала від числа членів родини. Якщо залишали на полі більше стебел, то декілька колосків з «бороди» додавали в той сніп, який несли додому. Господиня зв'язувала колоски докупи червоною ниткою й прикрашала квітами, подекуди колосся «бороди» заламували донизу. «Бородою» також називали невеличкий пучок колосків взятих з останніх обжинкових снопів. Він заміняв «зажинок», чи служив йому доповненням. Окрім назви «борода», поліщуки іменували обжинок ще й «квіткою», «дідом», тощо. З обжинку женці ще на ниві плели вінок для газди, а часто й «косицю» чи «квітку» – снопик, сплетений з кількох пучків збіжжя.

Співзвучні зі святами урожаю є обрядовість Святого Вечора. Його рослинні атрибути переважно склалися з колосків та соломи. Після появи на небі вечірньої зорі господар вносив з почестями до хати «діда» – сніп добірного жита з обжинку чи зажинку і клав на покуті.

На Бойківщині здавна на Різдвяні свята вносять до хати ялинку. Місцеві мешканці переконані, що цей звичай у них споконвічний, а не запозичений. Від Різдва до Водохреща урочистий настрій створюють і підвісні композиції. Це солом'яний «павук» – об'ємна конструкція з численних октаедрів та «їжак» – куля, створена відцентровими променями з позолочених колосків.

На Новий рік прийнято віншувати іменинників-Василів вінком сплетеним з житніх колосків.

До свята Водохреща глечик для свяченої води прикрашують віночком зі стрічок, калини, васильку, безсмертників. Збоку глечика прив'язують китицю з василька, колосків від «діда», гілочок ялинки. Гілочки василька чи восковий хрестик кладуть у воду всередину глечика. Окрім води посвячують ще й свічку чи трійцю. При трапезі напередодні Водохреща (у Щедрий Вечір) в миски зі стравами встромлювали хрестики виготовлені з соломки.

На Львівщині ще до середини минулого століття зберігалась традиція прикрашати віконні шиби складними візерунчастими солом'яними хрестиками. Ці ніжні витвори могли мати форму квітки-дерева, проте назва була та сама («хрести»).

Криниці та брами на це велике свято в багатьох місцевостях Галичини прикрашали своєрідними композиціями, основа яких утворювала невеликий дерев'яний хрестик. Посередині укладали віночком квіти, вгорі вміщували пучок жита чи вівса, а додолу звисали стрічки з паперу.

Вербна неділя – перше свято календарного року, в символіці якого домінує ранньовесняна рослинність. По всій Україні в обрядовості зустрічається оздоблена чи без прикрас «шутка» – китиця вербових гілок, що її посвячують у церкві.

Величне свято Великдень відзначається у весняний час оживання природи. Атрибутом свята здавна виступала писанка. Писанка була не просто красивою річчю, що прикрашала інтер'єр, а оберегом проти будь-яких негараздів. Багато людей це усвідомлюють і нині. Беручи до рук таке яечко, вони відчують його енергію, навіть якщо до того не вірили у неї.

Писанки й крашанки готувались і готуються перед Великоднем, а в неділю ними прикрашають кошики, які люди несуть до церкви святити. Крашанками розговляються, тобто їдять їх під час великодньої трапези. Вони відігравали важливу роль у різних сферах життя. Скажімо, в обрядах сватання: «записана» на шкаралупці інформація могла передати «адресату» ставлення людини та сподівання на взаємність, які не наважувалися висловити вголос.

Писанки та крашанки святити, а потім дарували рідним, друзям, шанованим гостям, адже обмін писанками (за переказом) скріплює дружбу між людьми.

Вважалося, що впродовж тижня після Великодня не можна заходити до хати без такого гостинця. Крашанками обдаровували дітей, і це вважалося найкращим подарунком. Існувало багато дитячих ігор, в яких головною забавкою і головним виграшем ставала та сама крашанка. Дівчата зазвичай дарували писанки та крашанки парубкам, а ті за це пригощали їх солодощами.

Повернувшись з церкви на Великдень, кожна дівчина обов'язково вмивалася водою, у якій постояла писанка, – щоб личко було кругле та гладеньке, як яйце, і гарне, як писанка. Шкаралупу з писанок й писанку з символами землі, сонця, дощу, врожаю закопували на городі чи в полі, щоб краще родило, щоб ні дощ не побив, ні сонце не висушило. Де збіжжя вийшло негарне, качають писанкою, щоб на той рік поправилося. При першому вигоні худоби господині давали пастухові крашанку, поряд з іншими символами сонця – калачами, млинцями, а годувальниці сім'ї – корові цього дня чіпляли на ріг розписану символами шкаралупу, щоб цілий рік давала смачне та цілюще молоко.

З писанок робилися просторові композиції – гердани (яєчка нанизуються на нитку, як намисто, і прикрашаються китичками), дзвони (кожна писанка нанизується окремо на нитку з китичкою, а тоді нитки скріплюються угорі), хрести (з дванадцяти писанок із зображенням хрестів). Ці композиції мали ще більшу охоронну силу. Вишуканою прикрасою були голуби, які до Різдва, Великодня, весняних свят «літали» на шворках під стелею. Тулуб такого голуба становила писанка, голівка його була з бджолиного воску, а крила й хвіст – зі складеного віялом паперу.

В Україні в день св. Юрія донині зберігся звичай класти віху біля воріт. Це – гілки квітучого терну, глоду чи іншого дерева, ввіткнуті у скибу дерну й обв'язані польовими квітами. На Гуцульщині в цей день відбувались урочисті проводи на полонину. Вже з ранку молодь збирала оберемків польових квітів для того, щоб сплести вінки для прикрашання домашньої худоби, яку відправляли до осені на далекі гірські пасовиська.

Провідний декор свята Зіслання Святого Духа – «май» (кличання). Гілками липи, клена прикрашали храми й будинки всередині та зовні, ворота й тини. На

долівку кидали трави. На це свято, як на Водохреще, подекуди зберігся звичай декорувати віконні шиби візерунками у формі хреста чи вазона. На Покутті ці візерунки виконували з частинок листків любистку. У підгірських селах на віконне скло наліплювали окремі листочки папороті в формі хреста, komponуючи їх з квітами калини.

У дев'ятий четвер після Великодня чи в наступну неділю (католицьке) свято Божого Тіла, що подекуди має народну назву «зеленець», священик обходить з Найсвятішими Тайнами довкола церкви. Попереду маленькі дівчатка у віночках встеляють дорогу пелюстками квітів. Раніше в селах Галичини цього дня дівчата-підлітки збирали квіти, з яких плели 9-12 віночків, кожен з іншого зілля. Після посвячення в церкві їх вішали під дахом чи виносили на горище.

Християнське свято Івана Предтечі в часі його запровадження співпадало з днем літнього сонцестояння. Цю пору вважали найкращою для заготівлі цілющих рослин. В деяких місцевостях маїли хати зіллям. На Поділлі, Середньому Подніпров'ї та на Поліссі побутував обряд купальського деревця. До місця святкування приносили та вбивали в землю свіжо зрубане деревце. Його прикрашали різними квітами, ягодами та дозріваючими колосками збіжжя. А на Покутті на свято Петра і Павла здійснювався аналогічний обряд «вільхи».

Найтипівішим для серпневого квітчання є посвячення в церкві букетів і зілля. В окремих місцевостях це пов'язано з днем мучеників Маккавеї, в інших – зі святом Преображення Господнього. В маковійському букеті домінував мак, у спасівському – яблука в кошику з іншими фруктами та квітами.

Отож, на наших землях творилась й практикувалась обрядовість українського квітчання. Давні обряди стали невід'ємною складовою церковної традиції святкування. На підставі аналізу українського обрядового квітчання можна зробити висновок, що ця традиція прийшла до нас з глибокої давнини. Гідна подиву живучість сакральної обрядовості. Християнство, сформувавшись у національну релігію, стало надійним дороговказом людства від духовного занепаду до досягнення щастя вічного. Проте сучасні сільські старожили, які зберегли в пам'яті та серці прадідівські традиції, на жаль не завжди можуть пояснити їх значення. В

різних селах можна почути різні версії народних переказів. Приміром, в одних місцевостях вважають, що святвечірний «дід» символізує св. Йосипа, в інших, що це дар пастушків новонародженому Ісусові.

ВИСНОВОК:

Календарна обрядовість запобігає нівелюванню особистості, стимулює її неповторність, а навіть народжує героя. Слід пам'ятати: народ набуває статусу суспільства за умови, якщо складається з окремих самодостатніх «я» здатних творити гармонійну єдність.

Запитання і завдання до теми № 12

- За матеріалами педагогічних ЗМІ наведіть приклади (2-4) передового педагогічного досвіду, щодо прилучення дітей та молоді до традицій українського народного календаря.
- Укладіть добірку українських народних пісень за темою «Святкових фольклор дітям».

Т Е М А 13.

АКТИВІЗАЦІЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Мета: розкрити провідні шляхи реалізації етнопедагогіки в системі освіти незалежної України.

План лекції:

1. Провідні напрями виховання сучасної української освітньої системи.
2. Завдання всебічного розвитку особистості.
3. Використання народного педагогічного досвіду в реалізації завдань виховання.

Література до теми:

1. Віннічук А.П. Український фольклор: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Вінниця : Стило, 2018. 168 с.

1. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ.: Знання-Прес, 2015. 591 с.
2. Маєвська Л.М. Етнопедагогіка: навч. посіб. Херсон: Олді-плюс, 2019. 316 с.
3. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядн. Л. Орел. Київ, 2020. 424 с.

Всебічний розвиток особистості є визначальною метою виховання. З визнанням незалежності в Україні постала необхідність виховувати національно й етнічно свідомих громадян. Процес виховання охоплює розумове, моральне, естетичне, екологічне, трудове, економічне, правове фізичне виховання в їх неподільній єдності, взаємозалежності та взаємозумовленості. Кожному з напрямів притаманні свої зміст і конкретні завдання.

ЗАВДАННЯ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ:

- розвиток мислення і мови;
- формування реалістичних уявлень;
- сенсорне виховання;
- розвиток пізнавальних інтересів.

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ– формування в єдності:

- моральної свідомості;
- моральної поведінки;
- моральних почуттів.

ЗАВДАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ– формування у дітей:

- здібностей до естетичного сприйняття;
- естетичного оцінювання;
- естетичної діяльності /творчості/.

ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ:

- сприяння накопиченню екологічних знань;
- виховання любові до природи, прагнення берегти і примножувати її;
- формування вмій і навичок роботи з природними ресурсами.

ЗАВДАННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ:

- формування навичок і вмінь посильної для дітей праці;
- стимулювання потреби трудитись;
- виховання позитивного ставлення до праці дорослих;
- формування уявлень і знань про окремі трудові дії в тому чи іншому виді праці.

ЗАВДАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ:

- формування господарської культури;
- засвоєння доступних уявлень і понять з економіки;
- розвиток інтересу до економічних знань.

ЗАВДАННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ – формування у дітей:

- правових почуттів – регуляторів їх поведінки;
- навичок і звичок відповідального поводження й активної позиції в адекватній правовій сфері.

ЗАВДАННЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ:

- стимулювання бажання піклуватися про своє здоров'я;
- формування потреби займатися фізичною культурою і спортом;
- підготовка до фізичної праці й виховання працездатності.

Водночас сучасна українська освітня концепція зосереджує увагу на національному вихованні з урахуванням поліетнічного складу України.

Відтак **національне виховання** має спрямовуватись на формування в дітей і молоді світоглядної свідомості: ідей, поглядів, переконань, ідеалів тощо засобами прилучення до традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної й світової духовної культури. Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної приналежності особистісних рис громадянина Української держави.

Не варто забувати і про необхідність формування етнічної свідомості майбутніх громадян. Визнаючи себе представником певного етносу, людина стає співтворцем матеріальної й духовної культури свого народу, плекає його одвічні цінності,

захищає гідність своєї етнічної спільноти, прагне спричинитися до розбудови благоустрою української держави, яка на демократичних засадах забезпечує відповідні умови для самоутвердження й самореалізації етнічного потенціалу.

У процесі виховання слід повсякчас шукати нові форми, методи і засоби виховання, переймати виховний досвід зарубіжних педагогів і в жодному разі не відмовлятися від власної споконвічної педагогічної традиції. Адже ніщо не може бути ефективнішим, аніж апробовані віками складові виховної системи, творцем яких був український народ.

Головне завдання сьогодення – відродження української педагогічної спадщини, осучаснення давніх виховних звичаїв і активне їх залучення в реалізацію провідних напрямів виховання.

Народ споконвічно приділяв велику увагу розумовому розвитку дитини. І хоча в сучасному поступі науки народні знання видаються архаїчними і не актуальними, науковці визнають істинність народного досвіду.

Усім без винятку фольклорним творам притаманне смислове навантаження, що сприяє засвоєнню дитиною знань, оформлених у високохудожню форму. Численні приспів'я і приказки стверджують необхідність розумового становлення особистості: «Розум найбільше багатство», «Розумний дім будує, а дурний руйнує», «Розумний – розсудить, дурний – осудить» та ін.

Народні загадки є універсальним засобом розвитку логічного мислення дитини. Розгадуючи їх, вона не отримує готову інформацію, а в пошуках відповіді аналізує, порівнює, ставить нові запитання. Саме загадки найкраще доводять, що етнопедагогіка завжди сповідувала принцип переходу від простого до складного.

Найвпливовішим методом розумового виховання народ вважав спілкування з мудрими, літніми людьми. Не випадково кращими оповідачами казок та бувальщин були бабусі, дідусі і поважні односельці. Діти радо слухають їх повчальні історії, переймають житейську мудрість, набираються практичного досвіду.

В усі часи українці піклувалися про моральне виховання дітей. Вже з перших років життя за допомогою пестушок, приказок, примовок, дитині прищеплювали почуття чесності, справедливості, скромності. За народними уявленнями чисте

сумління було найкращим здобутком життя людини. Не дарма ж в українських народних казках позитивні герої були хоча і бідними, але чесними, працелюбними, доброзичливими. Вони були завжди готовими прийти на допомогу. В цьому виявляється переконання народу в існуванні людини лише в спільноті: «Людина падає сама; щоб піднятися – потрібна рука друга» та ін.

Оскільки життя в соціумі вимагає дотримання певних правил поведінки, український дитячий фольклор вмістив докладний опис доброго поводження, шанобливого ставлення до старших, товаристськості з однолітками, турботи про молодших: «Красу – бачать, мудрість – чують, доброту – відчують» та ін.

Народ завжди пам'ятав, що дитину виховують як майбутнього сім'янина. Отож батьки намагались бути гідним прикладом своїм дітям у родинних взаєминах і шляхетному ставленні один до одного. Народна педагогіка наголошувала на тому, що побудова сім'ї не можлива без любові і взаємоповаги. Запорукою сімейного щастя наші пращури вважали високу моральність подружжя і докладання спільних зусиль до справи виховання дітей: «Немає відданішої людини від рідної дружини» , «Нащо клад, коли в сім'ї лад» та ін.

Український народ завжди володів тонким почуттям прекрасного. Зовнішня і внутрішня краса були визначальними ознаками досконалої людини. Отож змалку дітей виховували в гармонії з собою і зовнішнім світом. Великий вплив на формування естетичного смаку маленьких українців здійснювало художньо-ужиткове мистецтво. Адже найнезначніші побутові дрібниці оформлювались на високому художньому рівні. Не лише побутове оточення, а й дитячі іграшки (здебільшого їх виконували близькі родичі, а згодом і сама дитина) оздоблювались з великим естетичним смаком.

Аналогічно на формування естетичного смаку дитини впливала народна пісня і народна музика. Першими піснями в її житті були колискові. Через них немовля знайомилося з гармонією слів і мелодії. Згодом дитина сама починає співати, що сприяє розвитку її естетичного смаку. Народ попівлювався, щоб дитячі пісні, окрім повчального змісту набували високохудожньої форми.

З дитинства людина виносила в доросле життя переконання про природу, що є

не лише об'єктом споживання – вона синонімічно неподільна з рідним краєм – «без верби і калини нема України». Народна мудрість твердить про неприпустимість бездумного користування природними благами, які слід охороняти і примножувати. Щоб дитина це збагнула, народна педагогіка вдавалась до антропоморфізму. В казках і легендах звірі й рослини наділялись людськими рисами характеру й діяли дотично до діяльності людей.

Трудове виховання завжди посідало провідне місце у виховній системі народу. Українська народна педагогіка ретельно розробляла ефективні шляхи трудового виховання в усталених педагогічних традиціях. У процесі трудового виховання умовно можемо виокремити три етапи: вступний чи ігровий (від двох до шести-семи років), помічний, чи визначальний (від семи до п'ятнадцяти років) і основний чи завершальний (від п'ятнадцяти до 20 років).

На першому етапі впродовж другого й третього років, дитина за правильного виховання набувала деякої самостійності (в споживанні їжі, одяганні, вмиванні), засвоювала правила користування предметами та елементарними нормами поведінки. Зазвичай вступала в працю психологічно, засвоюючи слова «праця», «працювати» здебільшого такими ефективними виховними засобами, як колискові пісні, пестушки, потішки, різні заклички, які прославляли працю: «Ой люлі-люлі, бай», «Сину мій любенький», «Ладі-ладусі», «Сорока-ворона», «Кую-кую чобіток», «Зайчику, зайчику» та багато інших. Їх персонажів наділено здебільшого казковими, барвистими рисами, привабливими для малят. Візьмемо хоча б цикл колискових пісень про котика «Ой котику, котику», «Ходить кіт по горі», «Ой ти котку сірий», «Ой ти коте Рябку», «Ой був собі коточок», багато інших, які закликають котика працювати – дитину колисати; дрова рубати, копати грядку, ловити рибку, піч топити, мести хату й сіни, вчитися шити, молотити. Киця, яка ухиляється від праці зазнає навіть фізичного покарання: «Бити кицю, бити – не хоче робити». Ганебно й красти. За те, що кіт «вкрав у баби квітку», «стала Галя ката бить, щоб не вчився так робить». І як висновок: «Не вчись, коте, красти, а вчись, коте, роботу робити. Бери ціп, іди на тік жита молотити / «А ти, коту...»/.

При означенні ролі народних педагогічних традицій в економічному вихованні дошкільників і молодших школярів зауважимо, що одним з провідних аспектів української народної педагогіки була (і залишиться) підготовка дітей до господарської діяльності. Особливу увагу зацентровано на вихованні «дбайливого господарника», оскільки в культурі українського народу завжди панувала повага до людини праці, а в розряд виховного ідеалу підносилась така риса, як *господарність*. У народній педагогіці слово «господар» чи «газда» (як говорять подекуди у західних областях України) виступає синонімом найкращих особистих і громадських чеснот людини.

Народна пам'ять зберегла багато казок, в яких чітко виражені й схвалені господарність, працьовитість, ощадливість. Приміром в народних сюжетах творів «Кривенька качечка», «Дідова дочка, бабина дочка», «Півник та двоє мишенят» та ін. змальовуються дотепність і кмітливість думки, пошана до праці, до людей, бережливе ставлення до довкілля.

Народ здавна створював жартівливі пісні, в яких висміюється ледарство й невміле господарювання: «Грицю, Грицю до роботи», «Господиня гарна я», протиставляючи йому працьовитість і дбайливість: «Ой накладу вогник», «Вербовая кладка» та ін. Особливість українського фольклору полягає з-поміж іншого, в доступності для різних вікових категорій своїм лаконізмом, поетичністю, простотою, легкістю запам'ятовування, а відтак містить невичерпний виховний потенціал.

Прагнення прищепити дітям господарський хист відобразилось у найкоротших жанрах усної народної творчості. Так, українські народні прислів'я, приказки, побажання, репрезентують цілий спектр особистісних цінностей людини та їх антиподи. Здебільшого вони стосуються господарсько-побутової сфери життєдіяльності. У прислів'ях «У доброї господині і півень несеться», «Де дві газдині, там голодні свині», «Де багато господинь, там хата неметена та каша несолена», «За добрим господарем і свиня господиня» позначені окремі факти та явища реальної дійсності, які здавна побутували у народному житті. Про наслідки безглузлого господарювання говорять: «Догаздувався до дідівської торби», «Він би

газдував, якби вік жито мав», «Почав газдувати і не стало йому хліба» та ін. Різноманіття прислів'їв, приказок, примовок зумовлене життєвим досвідом народу, який переконує, що інколи одне слово чи речення, сказане своєчасно і влучно закарбовується в пам'яті міцніше й надійніше за будь-які бесіди чи нотації, які не сприймаються дитиною.

У розмові про правовий напрям виховання зазначимо, що активну в правовому відношенні людину необхідно формувати змалку, починаючи з дошкільного віку. Саме в цьому періоді можна закласти першооснови правових знань, виховати почуття відповідальності перед суспільством і державою, усвідомлення необхідності щодо дотримання норм права і моралі. Такі завдання сьогодні об'єктивно постали перед освітою. Визначальна роль у їх виконанні належить педагогу. Адже здатність людини змалку правильно розуміти норми моралі і доступних законів та відповідним чином поводитись не є природженою. Ці якості формуються під впливом навчання в освітніх закладах, а також в умовах доцільного спілкування з однолітками та з іншими людьми, завдяки участі дитини в різних видах діяльності.

Особливе значення у правовому вихованні набуває пізнавально-виховний потенціал української усної народної творчості. У більшості її різновидів сюжетна лінія та зміст стосунків персоніфікованих героїв наочно ілюструють найдоступніші правові норми. Опанування ними за умови детального аналізу поведінки кожного персонажу спрямовується на вправлення та самовиховання дитини в різних ситуаціях предметно-ігрового осередку закладів дошкільної освіти.

Загальні уявлення про права людини знаходимо у таких приказках та прислів'ях: «Семеро одного не чекають», «Сім раз відміряй, один раз відріж», «Щоб мати, треба працювати», «Косо, криво, аби живо», «Хто не працює, той не їсть» та ін. Такі приповідки здебільшого виступають зачином казки чи ж супроводжують її сюжетну лінію.

Народна казка – вагома частка народнопоетичної спадщини українців. Беручи за основу завдання, які сьогодні стоять перед сучасним суспільством, освітою і родиною, неоціненне значення казки вбачаємо в тому, що вона є

поліфункціональним джерелом формування духовності дитини, її ціннісних орієнтацій, стимулюючи моральне, етичне, правове та інші чинники виховання.

Фольклор здавна відігравав важливу роль в формуванні правової свідомості. Так, у казках: «Рукавичка», «Колобок», «Коза-дереза» сила виховного впливу пояснюється здатністю впливати на емоційно-почуттєву сферу дитини. Допомога, співчуття, чесність, гідність допомагають героям вижити і знайти вихід зі складних ситуацій. Розповідаючи дітям казки, наші пращури змальовували розгорнуту картину об'єктивного характеру певного явища й водночас формували практичні вміння та навички його аналізу, способи проникнення в його сутність.

Народна традиція не применшувала важливості фізичного розвитку дитини. До появи немовляти на світ рідні оберігали майбутню матір від стресів і травм, що несприятливо впливали на фізичне і психічне здоров'я ще ненародженої дитини.

Після народження батьки вважали своїм першим і головним обов'язком піклуватись про здоров'я немовляти. Співаючи над колискою, мати бажала своїй дитині «рісточки у кісточки», «здоров'ячко на сердечко» і, щоб воно «спало не плакало, росло – не боліло» та ін.

Упродовж першого року життя батьки, приспівуючи пісеньки-пестушки, виконували разом з дитиною нескладні фізичні вправи, які сприяли формуванню правильної постави і адекватній координації рухів.

Слід зауважити, що особливе значення нормального фізичного розвитку зумовлено цілком реальними життєвими потребами. У діяльності трудової людини завжди поставало чимало таких проблем, для подолання яких потрібні фізичні зусилля. Сила і витривалість, стійкість і спритність в народі високо поцінювалися і батьки прагнули їх виховати в своїх дітей. Окрім цього народ здавна збагнув, що фізичне виховання неподільне з іншими чинниками формування особистості. Отож не випадково народ полюбив героїв-богатирів Кирила Кожум'яку, Микулу Селяниновича, яких наділено надприроднім здоров'ям і фізичною силою. Розповідаючи казки і легенди, дорослі зауважували, що богатирі стали такими завдяки правильному поведженню, дотриманню певних умов, подоланню певних перешкод, проявляли силу волі.

Українська виховна традиція зберігає численні варіанти рухливих ігор, які сприяли формуванню спритності, витривалості, зосередженості, активності. Водночас український народ виробив певні навички загартування дітей задля збереження їх здоров'я: ходьба першим снігом, умивання росою на Зелені свята тощо.

Народ у прислів'ях і приказках висловлював необхідність дотримання здорового способу життя, запобігання хвороб: «Бережи здоров'я – його в крамниці не купиш», «Нікому не заздри – заздрість з'їдає здоров'я», «Питимеш за здоров'я інших – сам захворієш» та ін.

У розмові про напрями виховання слід зосередитись на провідному напрямі – національному вихованні. Відзначимо, що український народ, переживаючи поневолення і наругу, повсякчас оберігав історичну пам'ять про славне минуле і передавав майбутнім поколінням ідею незалежності української землі. Це якнайкраще відображено в героїчному епосі – бувальщинах, історичних оповідях, думах, козацьких піснях тощо. З їх допомогою наші пращури виховували в дітях почуття причетності до історії свого народу, гордість за минуле свого краю, бажання спричинитися до справи здобуття Україною суверенності й примножувати її матеріальну та духовну культуру.

Зауважимо, що українська виховна традиція передбачала виклад історичного матеріалу на різних рівнях складності. Коли дитина маленька, їй розповідали і співали про історичні події, максимально спрощуючи понятійний апарат сюжету і надаючи йому елементів казковості. Коли дитина підростала, твори з історичним змістом ускладнювалися відповідно до віку і рівня її обізнаності.

Традиційно українці намагались відобразити історичне минуле в творах народного мистецтва (згадаємо козака Мамая). З-поміж іншого це сприяло пробудженню дитячої цікавості до зображення, а відтак і бажання дізнатися про події дотичні до сюжетів художнього твору.

Невід'ємною складовою національного виховання народна педагогіка завжди визначала вивчення рідної мови. Саме досконале володіння і невідмова за будь-яких умов від рідної мови вважалось кращим доказом національної самосвідомості.

Український фольклор містить різноманітні жанрові твори, в яких змальовано красу рідного слова, утверджено думку про необхідність збереження чистоти мовлення, оповідається про жахи внаслідок бездумного вживання слів. У такий спосіб народні педагоги намагались прищепити зростаючому поколінню любов до материнської мови, потребу уважно ставитись до рідного слова та прагнення ретельно формувати мовленнєву культуру.

Надзвичайно важливим за народними уявленнями виступало збереження звичаїв і обрядів. Втрата обрядової системи народу спричиняє втрату його унікальної самобутності. Спираючись на принципи народності й культуровідповідності, українська етнопедагогіка створювала оптимальні умови для успадкування молодим поколінням обрядів і звичаїв рідного народу. Задля запобігання їх втрати народ створив календарно-обрядовий цикл. За допомогою символічних дій і фольклорного супроводу передавався народний досвід у провідних сферах людської діяльності.

ВИСНОВОК:

Перебуваючи в стані реформування, освітня система України нагально потребує інноваційних впроваджень. Без відродження і переосмислення нашого минулого не маємо змоги передбачити і планувати наше майбутнє. Отож ретельне вивчення української етнопедагогічної спадщини зніціює краще пізнання сутності виховного процесу, збагачення народним виховним досвідом з подальшим його впровадженням у формування всебічно розвинутої, національно й етнічно свідомої особистості.

Запитання і завдання до теми № 13

- Послуговуючись науковою літературою з зарубіжної педагогіки, спробуйте визначити провідні напрями виховання у різних країнах світу.
- Укладіть добірку приказок та прислів'їв на тему «Мудрість на щодень».
- Згідно зразка заповніть запропоновану таблицю «Використання малих жанрів фольклору у виховному процесі»

Напрямок виховання	Засіб виховання	Зміст
Моральне виховання	Приказка	Красу – бачать, мудрість – чують, доброту – відчують.

- Прокоментуйте вислів Ш.Монтеск'є «Найкращий засіб прищепити дітям любов до батьківщини полягає у тому, щоб така любов була в їх батьків». В який спосіб можна реалізувати наведене положення у сучасному дошкільному навчальному закладі, загальноосвітній школі, професійному училищі тощо?
- Організуйте студентську конференцію на тему «Залучення етнопедагогічного досвіду в сучасній дошкільній й початковій освіті».

Т Е М А № 14.

ПРОВІДНІ ЗАСАДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Мета: визначити педагогічні засади інтегрування календарних традицій в освітній процес.

План лекції:

1. Передумови впровадження елементів українського народного календаря у навчально-виховний процес сучасних закладів освіти.
2. Видатні педагоги про значення народної педагогіки у вихованні зростаючого покоління.
3. Календарна обрядовість українців – важливий змістовний чинник національного виховання учнівської молоді.

Література до теми:

1. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного календаря. *Вісник*

Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. №24. С. 321-236.

2. Лановик М.Б, Лановик З.Б. Календарно-обрядова творчість. Українська усна народна творчість: підручник. Київ: Знання-Прес, 2015. С.106-187
3. Лисенко Н.В. Традиції та звичаї як основа виховної системи етносу. Етнопедagogіка дитинства: навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2011. С.545-550.
4. Руденко Ю. Педагогіка народного календаря. Основи сучасного українського виховання. Київ: вид-во ім. Олени Теліги, 2013. С. 225-270

В епоху державного й духовного відродження України пріоритетна роль належить розвитку національної системи освіти і виховання, яка має забезпечити вихід молоді незалежної Української держави на світовий рівень.

Національні концепції вітчизняної освіти та виховання, враховуючи культурно-історичний досвід свого та інших народів, головними завданнями ставлять докорінно реформувати її, піднести до вищих світових стандартів. Концептуальне осмислення провідних проблем національної освіти та виховання переконує в тому, що демократизація, гуманізація та гуманітаризація їх неможливі без відродження вітчизняних культурно-історичних, народне педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Закономірністю процесу формування особистості є використання найефективніших шляхів пізнання – від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового. Національна система виховання, яка ґрунтується на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох і сучасності, найбільшою мірою сприяє соціальному престижу інтелектуальності, освіченості та інтелігентності як чинників духовності людини.

Нині освітня система України зорієнтована на відтворення емоційно-чуттєвого, художньо-творчого, морального та інтелектуального компонентів самобутності народу, створення умов розвитку й розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина, формування духовного потенціалу – найвищої цінності нації. Національне виховання покликане до пізнання рідного народу, його історії,

культури, духовності і на цій основі стимулювати пізнання кожним вихованцем самого себе як індивідуальності й як частки своєї нації, а через неї всього людства.

Традиції, звичаї й обряди річного циклу багатогранні та складні. Наповнені ідейно-моральним, емоційно-естетичним змістом вони відображають етнічне, суспільно-політичне, культурно-історичне життя народу на різних ступенях розвитку, його духовність, якості, які формувалися впродовж віків (національний характер, психологію, світогляд, тощо).

Українські календарні традиції є тим цементуючим матеріалом, який віками зберігав нашу ментальність. Календарні традиції своєю міццю, ідейно-моральним і емоційно-естетичним багатством перемогли чужі ідеї, впливи сил, які впродовж століть прагнули зруйнувати єдність нашого народу, його самобутній національний дух. Пізнавально-виховний потенціал календарних традицій і звичаїв – це той найдорожчий скарб, який допоміг вижити нашій нації, зберегтись впродовж сторіч і нині розвиватися в колі народів світової співдружності.

Видатні педагоги здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. Як немає людини загалом (абстрактної, безликої, без конкретної національної приналежності, а є людина – українець, поляк, молдаванин...), так немає і виховання загалом. К.Д.Ушинський зазначав, що існує англійське виховання, німецьке виховання, тощо. Він твердив: «Ставши одним із елементів державного і народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожен європейський народ має свою окрему систему виховання». Палко відстоював природне право кожного народу мати національну школу, національну систему виховання.

Відомий український педагог С. Ф. Русова стверджувала: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...».

Розкриваючи виховний потенціал українського народного календаря, С. Ф. Русова наголошувала: «У грі дітей, в їх праці має бути внесений національний

елемент, давні народні ігри і забави («Воротар», «Ой, ми пиво варили» і др.), в працю – народний орнамент, у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.). Уся хата дитячого садка з її окрасою має казати, що ти українець, ти українка, навкруги».

В.О.Сухомлинський обґрунтував теорію національного самовизначення учнів у процесі навчання і виховання. Глибоко досліджуючи та розвиваючи українську національну педагогічну спадщину, В. О. Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши, на думку багатьох учених, одним з найбільших педагогів ХХ століття.

На думку вітчизняного педагога, на кожному етапі свого розвитку українське національне виховання інтегровано збирало в себе кращі здобутки світової культури, які акумулювались у народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя, зокрема в справі плекання молодого покоління.

Результати світовідчуття та світорозуміння, світоглядні висновки й узагальнення українців надзвичайно цінні тим, що вони сформувалися на основі своєрідного національного буття, яке внесло в світову цивілізацію багато самобутнього, неповторного. Це яскраво позначилось на системі виховання підростаючих поколінь українців. На цій основі сформувалися самобутня українська система виховання, її серцевина – національний тип народного ідеалу людини. Справжнє виховання не може існувати в якомусь «чистому» вигляді, бути нейтральним по відношенню до нації, єдиним для всіх людей планети. Виховання в усі віки було й буде глибоко національним за сутністю, змістом, характером і засобами його реалізації. Отож, пріоритетним напрямом розвитку сучасної педагогічної теорії та практики має стати утвердження національної системи виховання як провідного, системоутворюючого фактору культурно-національного відродження.

Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, суверенну індивідуальність, яка щиро цінує свою громадянську,

національну й особистісну гідність, совість і честь. «Завдяки національному вихованню у дітей найповніше враховуються природні задатки, формуються національний склад мислення, психіки, національний характер і свідогляд. Отже йдеться про необхідність систематичного і цілеспрямованого виховання національного типу особистості, формування в неї національної свідомості й самосвідомості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури та безсмертя нації.

Український народний календар містить значний масив елементів, що інтегрують потужний виховний потенціал, а відтак варті впровадження у роботу зі школярами. Отож перед сучасними педагогами постає завдання щодо пошуку ефективних форм, методів і засобів ознайомлення сучасної молоді з календарною обрядовістю рідного народу. Зупинимось на окремих з них.

Слід зауважити, що традиції та звичаї кожної пори року мають певну ідейно-виховну спрямованість. Приміром весняні свята, відповідна їм обрядовість мають на меті підготовку молоді до городніх, польових і садових робіт, утвердження у свідомості та практичній діяльності кожної дитини давніх хліборобських традицій свого роду, всього народу.

Свято зустрічі весни (Стрітіння) завжди відзначалося красивими життєстверджуючими звичаями. Традиційно зустріч весни супроводжувалась добрими побажаннями.

До Дня зустрічі птахів (День Сорока святих мучеників) учні дізнаються, які птахи, в якій послідовності повертаються з вирію, а також народні прикмети пов'язані з цією подією. Діти записують спогади старожилів села про те, як відзначались ці дні раніше, чому їм приділялась така увага, що символізували птахи, випечені з тіста, тощо. Серед дівчаток проводиться конкурс господарочок на краще випікання «жайворонків», серед хлопчиків – на кращу шпаківню. В молодших класах – виставка дитячих малюнків «У світі птахів». Вчитель спільно з учнями з'ясовує, які птахи були раніше фетишизовані, чому їм приділялась така увага, що розповідається про пернатих у фольклорі, яку користь приносять птахи. За формою проведення це були брейн-ринги, конкурс розумників, вікторини, тощо. В цей день

підводяться підсумки зимової операції «Годівничка», відзначаються найбільш сумлінні її учасники.

На завершення – похід до парку (лісу), розвішування годівничок і шпаківень; веснянки, хороводи, «запускання» своїх печених з тіста птахів. Дітям цікаво послухати саме на лоні природи легенди й повір'я про птахів, спостерігати за пробудженням рослин і тварин зі сну.

Щоб свято першої борозни стало справжнім святом, а не нудною сценічною бутафорією, учні повинні усвідомити необхідність хліборобської праці, пізнати радість першого власноруч вирощеного урожаю, відчути важливість своєї роботи.

Всім класом попередньо з'ясовують, в який день господарі вперше виходили в поле, які обряди супроводжували це дійство.

На свято запрошують своїх батьків, дідусів та бабусь, кращих працівників-хліборобів. Вони не лише діляться досвідом роботи, а й передають почуття, які охоплюють при першому виході в поле, які надії, переживання захоплюють душу, коли спостерігаєш за тендітними паростками «твого» хліба.

Цій події присвячуються вечори шани: «Землю красить сонце, а людину – праця», «Хліб – яке просте й священне слово», «Хвала рукам, що пахнуть хлібом» та ін.

На них звучать спогади односельців про страшні роки повоєнної розрухи, про голод 1932-1933 років, щоб учні усвідомили цінність хліба, відчули повагу до землі, до людей-хліборобів. До дня першої квітки можна провести вечір «Український віночок». Але організують його не в школі, а на вулиці, де зазвичай збиралася сільська молодь.

Вечору може передувати конкурс на краще озеленення кімнати, на кращий альбом «Пелюстки веселки», «Ніжні, чарівні, прекрасні», «Квіти в легендах і переказах», конкурс на кращу квітку з штучного матеріалу.

В цей день діти засівають клумби, висаджують квіти вдома, в школі, в «куточках краси», на вулицях села. Кожному класу дається завдання на літо: скласти «квіткову» карту свого села, створити власну «Червону книгу» квітів, утворити гурток захисту рослин та ін.

На самому ж вечорі учні розповідають, з яких квітів плели дівчата український віночок, чому саме їм надавали перевагу, що символізувала кожна квітка.

Це може бути міні-урок складання букетів та екібан, «квіткова вікторина», конкурс пісень, казок, віршів, тощо.

Призначення літніх урочистостей – уславлення, поетизація збирання врожаю, турбота про його збереження. Літні народні свята (Івана Купала, «зелена неділя», Маковея, Спаса, зажинки) поетизують, уславлюють розквіт і красу природи, працю хліборобську, несуть в собі залишки культу предків.

Виховна робота класного керівника не має права на канікули, вона повинна продовжуватись й у час, вільний від навчання. До літньої роботи вчитель підходить сам і готує до неї учнів упродовж навчального року. Він сприяє утворенню різних груп, гуртків, комісій та організовує їх роботу в літній період («Зелена аптека», «Юні лісничі», «По зелених стежках», «Наодинці з природою»).

Відпочинок на лоні природи мусить поєднуватись з клопіткою, посильною для дітей роботою по збереженню природи, веденням спостережень.

Велике виховне значення мають звичаї та обряди на Поліссі, пов'язані зі святом Івана Купала. Скільки високопоетичних і життєстверджуючих пісень, легенд, переказів оживає в народній пам'яті напередодні цього свята! Скільки дотепності та кмітливості, винахідливості, творчості проявляється у процесі виконання обрядів на честь народних свят!

Учні мають не лише знати та відтворювати традиції, а й усвідомлювати, що наші пращури були не просто язичниками, а сонцепоклонниками, в центрі їх релігії (як і в центрі життеустрою) був світ природи.

Влітку школярі можуть детальніше ознайомитись з народною медициною, навчитись розрізняти та збирати лікарські рослини, створити власну «Зелену аптеку». Складання альманахів повір'їв, народних лікувальних рецептів, аудіо-запис розповідей місцевих знахарів, голосів птахів, шуму води, лісу дадуть учням перші навички дослідницької роботи.

Влітку організують екскурсії на виставки картин з екологічної тематики, на виставки робіт народних умільців (різьблення по дереву, лозоплетіння, гончарство); діти відвідують зоопарк, заповідник.

Збирання врожаю, закінчення польових, городніх та садових робіт пов'язані зі звичаями й обрядовістю осінньої пори. Спільно з представниками громадськості батьки організують свята: «Щедрість рідної землі», «Хлібороб – найдавніша професія», «Земля любить працюючих». У процесі підготовки та проведення такої роботи учні не лише розумом, а й серцем, душею вбирають у себе народні, моральні, естетичні скарби, проймаються споконвічною любов'ю до людей праці, до землі, природи, хліба. При цьому учні в невимушеній емоційно-естетичній формі збагачуються практичною народною мудрістю, життєстверджуючим народним світоглядом.

Восени проводяться підсумки літньої роботи учнів, результатом якої є вечори вражень «Літо, до побачення!», конкурси власноручно виготовлених виробів з природного матеріалу, осінні ярмарки, випуск стінгазет та журналів, фотогазет «Іскорки літа», «Літні канікули 7 класу», «Літо в народному календарі (в повір'ях і легендах)», тощо. Діти організують збір насіння дерев і квітів, вирощення саджанців (операція «Жолудь», «Все починається з зернинки», «Ми – за чисте повітря»). Свята Свічки, Паликопа, Здвиження продовжують знайомство учнів з місцем природи в житті народу, з уявленнями та вірою в неї.

При цьому виховання має здійснюватись за діяльнісним підходом, у зв'язку з життєвою практикою, з використанням у подальшій роботі учнів. Діти мають бачити наслідки і результати своєї праці, розуміти, Для чого вони це роблять, усвідомлювати корисність такої роботи.

Так, зібрані різноманітні колекції та гербарії використовуються на уроках біології, хімії, географії, враження від екскурсій стануть багатим матеріалом для письмових робіт. Важливе усвідомлення учнями того, що їх допомога природі була значною, приносила радість їм і користь суспільству.

Зимові звичаї й обряди, зокрема новорічного циклу (Новий і Старий рік), за своєю суттю спрямовані на прославлення життя, підбиття підсумків минулого року,

утвердження творчих планів на майбутнє. Поетизуються побажання здоров'я і добробуту господарям, щастя в домі, добра і надія на нові успіхи в праці, в сімейному благополуччі. У центрі цих, й інших свят народного календаря – людина з її любов'ю до всього живого на Землі, з її вірністю заповітам батьків.

Зимовий період особливо багатий на святкові дні та обрядові дійства. Вже стало традицією проводити різноманітні вечорниці з піснями, рукоділлям і варениками. Діти пригадують, які свята відзначають взимку, які рослини й тварини є необхідними складовими свят та обрядів, які ворожіння та повір'я пов'язані з ними.

Нажаль свята часто виховують в учнів егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Для багатьох з них Новий рік – це лише ялинка і хороводи, цукерки та подарунки від дорослих. Чи не краще зробити свято для дітей зусиллями самих дітей, дбаючи про єдність естетичного, морального, екологічного виховання. Адже новорічні святки були з давніх часів перш за все днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, вивищитись у добрі та милосерді, любові до всього, що тебе оточує.

Не хочеться відмовлятися від традиційної ялинки? І не потрібно, але ж годинна забавка не варта життя дерева, яке зростало стільки років. Ялинку можна знайти та прикрасити в лісі чи парку. Та не іграшками, а плодами й насінням – подарунками для лісових мешканців. Попередньо проводиться «мозковий штурм»: що полюбляють їсти звірята і пташенята; як розмістити подарунки на дереві так, щоб звірі і птахи могли ними поживитися? Хороводи й ігри на свіжому повітрі, лижі, санчата – це не лише весело, а й корисно для здоров'я дітей. А за кілька днів вони знову відвідають свою ялинку, щоб перевірити чи сподобалося звірятам частування, поринуть у дивну казку зимового лісу.

Різдво, Коляда, Водохрестя... В їх святкуванні виразно проявляються ще дохристиянські мотиви єднання людини й природи. Дітям слід пояснити значення і місце снопа-дідуха, кози-щедрувальниці, трав-оберегів, новорічного засівання зерном, що було символом достатку; показати у змісті колядок та щедрівок святкових обрядів надію на новий врожай, на майбутній щедрий рік; розкрити символіку народження нового сонця та води як джерела життя й здоров'я.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностика погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, поведінки. Календар втілює в собі відомості про походження українських, зокрема регіональних назв місяців та пов'язані з ними крилаті вирази, жанри фольклору.

Кожна людина-трудівник, яка не відірвалася від рідного народу, постійно використовує прогностичні функції народного календаря, щоб краще організувати своє життя, господарську діяльність, побут і дозвілля. Пізнання народного календаря як прогностика вкрай необхідне для учнів. Вивчаючи прогностичні функції народного календаря, учні вчаться творчому мисленню: вони аналізують, зіставляють географічні, біологічні, метеорологічні, астрономічні фактори, відшуковують між ними взаємозв'язки і взаємозалежності, узагальнюють, доходять самостійних висновків, що відповідають народним спостереженням, прикметам.

У житті часто бувають нестандартні, а то й екстремальні ситуації (в лісі, на воді, вночі, тощо). Отож глибоке пізнання учнями народного прогнозування, методів і прийомів орієнтації в будь-яких обставинах сприяє зміцненню здоров'я, попередженню трагічних випадків.

Продовжуючи традиції народного передбачення, учні переконуються в тому, що люди праці проводили постійні спостереження за сонцем, місяцем, небом, хмарами, вітром, рослинами і тваринами, відкриваючи певні закономірності та фіксували їх у прислів'ях, приказках, прикметах. Народ помічав взаємозалежність і взаємообумовленість подій, явищ природи. Відтак міг безпомилково передбачити, якою буде погода, що саме найдоцільніше і найраціональніше робити в той чи інший час.

Для кожного учня життєво необхідним є вивчення прогнозуючого потенціалу народного календаря, який стосується змін погоди, уміння знати народні прикмети: «Вінця навколо сонця – на дощ», «Небо над лісом посиніло – буде тепло», «Зірки стрибають – на мороз», «Не до Різдва йде, а до Великодня: вночі тріщить, а вдень плющить» та ін.

Народні передбачення сприяють правильному веденню господарства, готують учнів до самостійної трудової, виробничої діяльності. Наприклад: «Дощ на зелені

святки – будуть великі достатки», «Сонце в кругах – до урожаю», «На стрітення обертається птиця до гнізда, а хлібороб – до плуга», «На Благовіщення виносять вулики з бджолами», тощо.

Народний календар як прогностик визначає також строки, в які найдоцільніше дорослим і молоді займатися побутовими справами, проводити дозвілля, реалізовувати певні норми, стиль і спосіб поведінки. Наприклад: «З Юрія хороводи, з Дмитра – вечорниці», «Великий піст усім прижме хвіст», «Прийде Влас – з печі злазь» та ін.

Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають учнів все глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

ВИСНОВОК:

Звичаї й обрядовість народного календаря пов'язані з природою території, на якій історично живуть українці. Виховний потенціал народного календаря виникав і шліфувався у відповідності з фундаментальним принципом природовідповідності виховання, що є визначальним у науковій педагогіці. Адже вся багатогранна система традицій і звичаїв народного календаря переконує, що провідною ідеєю буття є Людина сповнена любові до всього живого на землі.

Запитання і завдання до теми № 14

- Перелічіть відомі Вам законодавчі й програмові документи, в яких визначено питання по відродженню етнокультурних цінностей українського народу.
- Послуговуючись основними законодавчими й програмними документами, заповніть таблицю (за зразком) «Українське законодавство про збереження й відродження культурної спадщини».

Назва документу	Розділ (параграф, стаття)	Зміст

Конституція України	Стаття 132	Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій
---------------------	------------	--

Т Е М А № 15.

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Мета: розкрити педагогічні можливості етнокультурних цінностей та їх роль у вихованні молодших школярів.

План лекції:

1. Календарна обрядовість в контексті народознавчої роботи в НУШ.
2. Облаштування освітнього осередку як передумова ефективності засвоєння молодшими школярами кращих традицій українського народу.
3. Форми роботи з актуалізації етнопедагогічних традицій у родинному вихованні й освітньому закладі.

Література до теми:

1. Батрун І.В. Етнопедагогіка в системі вітчизняного національного та патріотичного виховання ХХІ століття. 2020. № 73. Т.1. С.17-22.

2. Бикова М.М. Засоби української народної педагогіки як елемент сучасної національної системи виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №8. С.308-315.

3. Коваль Т.В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. Педагогіка. 2022. № 2(2). С.547-554

4. Мафтин Л.В. Етнопедагогічні основи дидактичного процесу сучасної початкової школи. *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи*: зб. наукових праць. Івано-Франківськ.: НАІР, 2021. С.195-198.

5. Методичні рекомендації щодо національно – патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : <http://dpl.in.ua/index.php/vykhovna-robota/natsionalno-patriotychne-vykhovannia/metodychni-rekomendatsii-shchodo-natsionalno-patriotychnoho-vykhovannia-u-zahalnoosvitnikh-navchalnykh-zakladakh>

6. Хомич Л.О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2013. № 21. (274.) С.125-127.

Втілення національного виховання дітей в сучасних освітніх закладах неможливе без впровадження в навчально-виховний процес надбань народної етнопедагогічної традиції, вагому частину якої складає система календарної обрядовості.

Впровадження кращих надбань українського народу в НУШ повинно мати своєрідну форму подання і бути зустріччю дитини з духовною спадщиною народу. При ознайомленні школярів з українськими народними святами, обрядами й звичаями необхідно керуватися принципами: доступності, зрозумілості, відповідності віковим особливостям й урахування інтересів і нахилів кожного вихованця. Увесь комплекс виховного впливу повинен бути нормою існування життя дитини в освітньому просторі. Емоційно-естетичне сприйняття навколишнього світу має для дитини першочергове значення. Відтак доцільним вважаємо безпосереднє спілкування з оточенням поєднувати з впливом українського мистецтва – музикою, піснями, малюванням та залученням народних казок, загадок, приказок, віршів та легенд, у змісті яких розкрито (чи опосередковано згадано) самобутні українські традиції. Щоб інформативний матеріал краще засвоювався дітьми та сприймався з більшим інтересом, розповіді вчителя слід поєднувати з практичною діяльністю дітей, їхньою безпосередньою участю в проведенні народних свят, творчою роботою на заняттях з ручної праці та образотворчого мистецтва, з екскурсіями до історичних місць, до майстерень народних умільців.

Провідна роль у виховному впливі на дітей належить народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Значна кількість народних ігор пов'язана з календарною обрядовістю, за якою відбувалась певна театралізація символічних дійств (Масляна, Зустріч весни, купальські ігрища).

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота у кожній ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив в контексті повсякденного життя, у формах і способах притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації означених завдань доцільно створювати тематичні освітні осередки. Одним з осередків є «Українська світлиця», що являтиме собою мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. В цьому осередку проводяться екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, організуються сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, «мандрівки», конкурси пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут. Тут доречне проведення з дітьми дидактичних ігор: «Український рушничок», «Букет Маковія», «З бабусиної скрині», «Селянське дворище».

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передусім підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

- в яку пору року свято відзначається;
- що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;
- які атрибути зазвичай використовують при виконанні цих обрядів та звичаїв;

– у яких різновидах народної творчості відзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вище переліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатить їх враження під час святкування.

У процесі спілкування з джерелами народної творчості діти повинні відчутти самобутній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

Наступний освітній осередок умовно названий «Дударик». У ньому представлені українські народні інструменти (сопілка, бубон, цимбали, дримба, іграшкова бандура), добірка книжок з українськими піснями. Під час роботи у цьому осередку доцільне створення дитячого музично-фольклорного ансамблю, позаяк метою осередку є прищеплення дітям любові до української музики, пісень, танців, зацікавлення виразністю й образністю української мови, до культури українського народу, його мистецької скарбниці.

У даному осередку першокласники навчаються грі на сопілці, учні 2-3 класів – на бубні та бандурі, а учнів 4 класів вчать елементарній грі на дрибмі та цимбалах, залучають до участі в музично-фольклорному ансамблі. Навчання грі на музичних інструментах передбачає кілька дидактичних моментів:

- 1) демонстрація інструмента;
- 2) розповідь легенди про його створення;
- 3) пояснення будови цього інструмента;
- 4) прослуховування гри на інструменті в аудіо записі;
- 5) демонстрування прийомів гри;
- 6) безпосереднє вправляння дітей у грі.

Гра дітей на дитячих музичних інструментах надасть особливого звучання фольклорним святам. Ретельно підібраний репертуар, група відповідно налаштованих інструментів, що складатимуть ансамбль, відповідальність кожного виконавця започаткують основи формування естетичного смаку школярів, їх музичного розвитку.

Освітній осередок «Стежками давнини» презентує ілюстративний, демонстраційний та роздатковий матеріал для ознайомлення з історичними подіями

з життя українського народу. Опанування елементарними знаннями з історії, формування історичного мислення досягається під час читання народних казок, легенд, дум про історичних осіб, які добре відомі в Україні, чи в певному регіоні. Доступними для розуміння сучасних школярів є оповіді про те, які свята відзначали у давнину, яких звичаїв і обрядів дотримувались наші пращури в дохристиянську добу, якими іграшками бавилась тогочасна малеча тощо.

У процесі ознайомлення з першоосновами історії рідного краю на дітей справляє незабутнє враження використання спеціально підготовлених ілюстрацій, костюмів, декорацій. Водночас відвідування краєзнавчого музею, екскурсій на виставки декоративно-ужиткового мистецтва стимулює дітей до відображення своїх вражень у малюнках на теми «Моє село (місто) в минулому», «Вертеп у нашому (місті) селі», «Як у нас святкують Великдень».

У освітньому осередку названому «Віконце у світ казки» знаходяться добірки віршів, оповідань і казок для дітей різних вікових груп. Важливо, щоб з-поміж книг були представлені як українські, так і твори народів країн близького і далекого зарубіжжя. Мета цього осередку полягає в тому, щоб ознайомлення з творами та ілюстраціями до них показували дітям привабливість і важливість загальнолюдських цінностей (доброта, милосердя, чесність, справедливість, поміркованість, скромність, мужність), а відтак формувати у дітей прагнення опанувати цими якостями.

В методичному арсеналі педагога має бути добірка художньо-історичної літератури, оформлені альбоми народних загадок, прислів'їв, скоромовок, приказок, підготовлено описи народних рухливих ігор для дітей різного віку, словник народознавчої термінології, серії комплексних, комбінованих уроків, зразки декоративного розпису, характерного для даної місцевості, сценарії календарно-обрядових свят.

Навчально-виховна робота з прилучення до культури рідного народу не повинна обмежуватись лише роботою з дітьми. Ефективне здійснення означеного напряму роботи може бути успішним лише за умови участі в ній батьків. З метою педагогічної просвіти з питань етнопедагогіки й українського народознавства

доцільно створити гурток для батьків, на засіданнях якого знайомити їх з традиціями родинного виховання. Педагог має широкі можливості для створення власної системи народознавчої роботи з дорослими. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже й традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Робота з дітьми та їх батьками має бути спрямована на кінцеву мету – виховання свідомого громадянина і патріота незалежної України.

ВИСНОВОК:

Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини, народної кулінарії, землеробської, зокрема хліборобської справи, тощо. Завдання батьків, педагогів Нової української школи – глибоко та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно прилучати учнів до його вічно пульсуючих джерел, невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної системи виховання.

Запитання і завдання до теми № 15

- Організуйте зустріч з педагогами-практиками на тему «Як цікаво і доступно знайомити учнів з традиціями народного календаря».
- Під час педагогічної практики підготуйте серію (7-10) фотографій на тему «Знайомимось з традиціями народного календаря». До кожної фотографії надайте короткі пояснення. Ознайомтесь з фотографічними добірками своїх однокурсників. Обмінюйтесь враженнями та зауваженнями, щодо навчально-виховної роботи з дошкільниками.

Т Е М А 16 .

ВІДОБРАЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Мета: визначити феномен гуцульської етнокультури в загальноукраїнському контексті.

План лекції.

1. Географічне розташування та культурна самобутність гуцульського етнорегіону.
2. Феномен гуцульської етнокультури у дослідженнях іноземців.
3. Вивчення культурної самобутності Гуцульщини вітчизняними науковцями.
4. Наукові розвідки гуцульської етнокультури на сучасному етапі.

Література до теми:

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Львів: Світ, 2013. 272с.
2. Барчук В.І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. *Гуцульщина*. 2004. № 34. С.18-20.
3. Вінценз С. На високій полонині. Львів: Червона калина, 2007. 450 с.
4. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття: Гуцульщина в другій половині ХІХ–початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2010. 222 с.
5. Кайндль Р-Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: Молодий буковинець, 2000 р. 208 с.
6. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний камінь, 2001. 165 с.

Дослідження культурного феномену будь-якого етносу чи етнічної групи буде вповні об'єктивним, якщо воно здійснюється не тільки з позицій філософського, соціологічного й історичного аналізу, а й при залученні педагогічного досвіду задля осмислення процесів трансмісії етносоціального досвіду прийдешнім поколінням.

Не є виключенням й численні етнічні групи, що проживають на території багатоетнічної України. Однією з таких етнічних груп є гуцули, ареалом проживання яких визначається найвища частина Українських Карпат у межах Галичини, Буковини й Закарпаття.

Узагальнюючи науковий доробок минулого і сучасності, письмові і польові матеріали, а також на підставі етнографічних, культурологічних, мовознавчих даних, умовно визначено (в межах сучасного державного кордону України) територію, що отримала назву Гуцульщина.

На заході Гуцульщина межує з Бойківщиною, проходить по ріці Лімниця в тому місці, де Карпатський хребет йде верхів'ями рік Бертянка, Турбот, припливами ріки Тересва і долиною річки Мала Шопурка до її впадання в Тису. На півдні границя проходить по державному кордону України з Румунією.

На північ і північний схід від ріки Лімниці, перетинає ріки Бистрицю Солотвинську і Надвірнянську, включає село Пасічна, далі йде на Делятин, Яблунів, Коломию, Заболотів, Кути, Вижницю, і потім до границі з Румунією.

Згідно сучасного адміністративного поділу Гуцульщина займає південну частину Надвірнянського, Косівський та західну частину Коломийського районів, Верховинський район Івано-Франківської області, Вижницький і Путильський райони Чернівецької області, Рахівський район Закарпатської області.

На території площею понад 7,5 тис кв. км розташовано 280 населених пунктів, в т.ч. 15 міст й селищ міського типу, де проживає понад 420 тисяч населення. Водночас, понад 40 тисяч мешканців 25 гірських населених пунктів Румунії, визнають себе гуцулами.

Карпатський гірський масив має важливе значення як для України, так і для Центральної Європи, оскільки здійснює значний вплив на кліматичні умови. Гуцульщина – чітко виражена етнічна територія України. Гуцули до наших днів зберегли багату самобутню матеріальну й духовну культуру, мають своєрідний побут, звичаї, говірку, що вирізняють їх з-поміж інших етнічних груп. Духовний світ і естетичні уподобання сформувались під впливом і в повсякчасному спілкуванні з природним середовищем.

Народне мистецтво гуцулів нерозривно пов'язане з побутом і господарською діяльністю. Наявність лісів уможливила будівництво зрубних споруд і виробництва дерев'яного посуду, сприяла розвитку художньої різьби по дереву. Специфічний гірський клімат зумовив характер традиційного одягу. Активна скотарська діяльність, окрім харчових продуктів, давало вовну, з якої виготовлялося сукно й узорне ткацтво, шкіра для взуття, сумок, поясів. Поклади гончарних глин зумовили розвиток виготовлення різноманітних керамічних виробів.

Високогір'я вплинуло на формування певного господарського устрою (гірської агротехніки, лісництва, полонинського тваринництва), розвитку різних галузей ремісництва, особливого типу архітектури в забудові населених пунктів та їх розташування у складних рельєфних умовах.

За свідченням археологічних знахідок перші згадки про територію сучасної Гуцульщини сягають до трипільської ери через бронзову добу і до пізніших часів. Перші письмові відомості про Гуцульщину з'явилися в польських джерелах XIV – поч. XV ст. До 1424-го року належить перша згадка про місцевість у глибині Гуцульщини – «поляну Жаб'є». Однак, історичні дані про заселення сучасної Гуцульщини внаслідок відокремленості життя гуцулів надзвичайно обмежені і не дають можливості скласти уявлення про цей процес загалом. Хоча в історичних документах неодноразово зазначалось, що на Гуцульщині довго не було панщини й залежність від сусідніх володарів виявлялася сплатами грішми й натурою.

Геоетнічна самобутність гуцульського краю здавна викликала жваве зацікавлення (а нерідко й справжній дослідницький інтерес) вітчизняних і закордонних науковців, літераторів, мандрівників.

Аналіз історико-етнологічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що в якості об'єкту наукового дослідження Гуцульщина постала вже наприкінці XVIII ст. Щоправда, перші наукові експедиції в гірську місцевість здійснювались з метою вивчення суто натуралістичних особливостей Карпатського регіону. Це зумовлено тогочасною парадигмою наукового пошуку, сконцентрованою в царині природничого знання. Згодом (середина XIX ст.), коли європейська наука вступила в період гуманітаризації, увага мислителів зосередилась на феномені людського

буття й етнічного співбуття. Саме в цей період спостерігається активізація вивчення антропологічних, соціальних, культурних ознак численних етнічних спільнот. Не стала виключенням й етнічна група гуцулів. Слід зазначити, з якою б метою не прибували чужоземні відвідувачі, вони окрім запланованого наукового доробку, часом залишали письмові спогади про побут, традиції й характер горян.

Вперше про Гуцульщину згадується у праці Б. Гакета (1739 – 1816) «Найновіші природознавчо-політичні подорожі в 1788-1795 роках через «дакійські» й «сарматські», або північні Карпати» (Нюрнберг, 1790-1796)]. Австрійський природознавець, географ та етнограф, професор Львівського університету докладно описав природу Карпат, захоплено розповідав про своєрідний побут і життя «гірських русинів» (він не знав, або ж свідомо не вживав термін «гуцули»), відзначав їх волелюбність, подав відомості про танці на весіллі й згадував про різні мосяжні вироби (хрестики, жіночі «згарди» тощо). Цінність праці Б. Гакета ще й у тому, що це була одна з перших спроб познайомити Західну Європу з Гуцульщиною.

У середині ХІХ сторіччя розпочався період популяризації гуцульського побуту й звичаєвості, серед народів Західної Європи. Першопочатківцями у цій справі стали уродженець України, німець за походженням, етнограф і поет В. Поль (1807-1872) та польський публіцист В. Завадський (1824-1891).

В. Поль узагальнив власні дослідження й спостереження на Буковинській Гуцульщині у праці «Кілька штрихів до опису гуцулів на Буковині», написаної ймовірно у 1857-1859 р. р. У названому творі етнограф спершу характеризує фізичні ознаки буковинських гуцулів, їхнє топографічне розміщення, вбрання, мову, житло, заняття, харчування, а потім переходить до суспільної ділянки, з'ясовуючи ставлення їх до панів, уряду, чужинців. Найбільше уваги присвятив він духовній культурі, зокрема релігійним віруванням, марновірствам, обрядам хрестин, весілля, похорону, храмовим святам.

Про самотність побуту й традицій Галицької Гуцульщини написав В. Завадський. Його нарис «Гуцули» опубліковано у варшавському часописі «Кіозу» 1872-1873 роках. Автор окреслює межі Гуцульщини й подає загальну

характеристику гуцулів, які, на його думку, відверті, щирі, горді й гостинні, не зносять облуди та фальшу, мають велику прив'язаність до своїх гір. Він описує гуцульські хати, загороди, одяг, промисел, пастуше життя на полонині, будівельні й теслярські здібності гуцулів, їхню любов до танців. В. Завадський докладно описує обряди та звичаї, що їх виконують гуцули на весіллях, під час святкування Різдва, Йордану, Великодня, «рахманського Великодня», як і народне лікування, похоронний обряд, вірування в упирів, відьом та в домашнього духа-сторожа й опікуна хати, родини та худоби .

Ареал проживання, соціальні умови й традиційна культура гуцулів Закарпаття стали об'єктом наукового дослідження австрійського історика, професора Віденського й Пештського університетів Г. Бідермана (1831-1892). Польові дослідження й науковий аналіз австрійського вченого знайшли своє відображення у праці «Угорські українці, їхнє місце проживання, матеріальна й духовна культура та історія», що з'явилася друком у двох частинах в Інсбруку 1862 і 1867 роках.

Г. Бідерман поділяє закарпатське українське населення на верховинців, подолян і словацьких українців. За його визначенням верховинці живуть у горах уздовж галицького кордону. До них автор залічує також гуцулів з-над Чорної і Білої Тиси. Дослідником було здійснено спробу узагальнити етнопсихологічні риси характеру гуцулів. В аналізі духовної культури Г. Бідерман описує релігійні уявлення, вірування й обряди закарпатських українців. За його твердженням: «Верховинці доброзичливі й талановиті, горнутья до школи й навчання рідною мовою, якого позбавляє їх панівна мадярська адміністрація». Автор вищеназваного твору висловлює жаль щодо важкого соціального й національного пригноблення горян.

Наприкінці XIX – початку XX сторіччя у закордонних виданнях з'явилися твори, тематикою яких була традиційна гуцульська обрядовість, як календарних, так і родинних свят. З-поміж інших вирізняються етнографічні нариси «Про гуцулів» та «Нарис про місто Коломию», автором яких був польський етнограф-публіцист Л. Вайгель. Вивчав народну культуру українського населення Гуцульщини. Означені твори Л. Вайгель написав на основі матеріалів, які він збирав на Гуцульщині

протягом кількох років. У нарисі «Про гуцулів» окрім загальних відомостей про особливості житла, одягу й харчування, автор сконцентрував увагу на родинно-побутовій звичаєвості гуцулів. Зокрема у весільному обряді описує головні дії весільної драми: «повницю» (дарування), приготування до вінця, звичай обсіпання наречених зерном, «викуп» молодої, наведено діалог старости з князем при «повниці» та весільну термінологію. В іншому творі «Нарис про місто Коломию» Л. Вайгель умістив цінний опис весілля в трьох селах Коломийського повіту – П'ядики, Назірна та Шепарівці. За Л. Вайгелем у П'ядиках і Шепарівцях наречені спочатку запрошували сусідів на весілля, потім у передвесільний день прикрашали «деревце». У Назірній, навпаки, спершу прикрашали весільне «деревце», а відтак запрошували на весілля. У нарисі наведено тексти запрошення гостей нареченими й друзями.

Дослідженню етнічної самобутності гуцулів присвячена монографія Р-Ф. Кайндля (1866-1930). «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази», що вийшла у Відні 1894 року. Окрім традиційної характеристики географічного розташування, лінгвістичних особливостей гуцульської говірки, інтер'єру та екстер'єру житла, автор виокремив декілька аспектів із життя мешканців Буковинських Карпат: догляд за дитиною, родинні зв'язки, ведення домашнього господарства, спосіб й особливості харчування, правові погляди, космогонічні уявлення тощо. У розділі «Дитина» дослідник розповідає про обряд «колачин», що був другим (після хрестин) обрядом, що його виконували на честь новонародженої дитини й на пошану хресних батьків.

Про свої враження від перебування на Гуцульщині написав Г. Цбінден (1893-1971), що їх було опубліковано під назвою «Мандрівка по гуцульських горах» у 1933 році в швейцарському журналі «Дер Кляйне Бунд», а в 1939 році вийшли окремим виданням у Львові. Перше враження швейцарського вченого від побаченого і почутого таке, начебто він «нараз вернувся в далеке минуле, на багато століть назад». Автор висловлював захоплення чарівною красою одягу гуцулів, особливо вишивкою, ввічливістю верховинців, чарами їхньої мови. «Із мовного погляду є вони частиною великого українського народу. Їх говірка визначається

багатством старовинних форм, – вражено писав Гю Цбінден, – а гама пестливих поетичних звертань, що їх так багато в усіх слов'янських мовах, якраз у гуцульській говірці незвичайно розвинена». Для Г. Цбіндена «гуцули – це шляхетна порода лицарської, добірної раси». Про що б не писав Г. Цбінден – про гуцульську хату, обряди і звичаї верховинців, чи храм у Криворівні, він завжди відзначає шляхетність мешканців Карпат. «Тут забув я (біля церкви у Криворівні), – писав Г. Цбінден – що знаходжуся між селянами і звичайними гуцульськими пастухами. І ті постаті, що проходили перед моїми очима у скромній величі, і ті розколісані гуртки ясних лагідних барв видавались мені мрією майбутності, образом надприродної побожності».

В обговоренні питання про дослідження етнокультурного феномену гуцулів варто згадати праці українських етнографів: «Гуцули» В. Гнатюка, «Історичний нарис про гуцулів» С.Вітвицького, «Карпатська Русь» Я. Головацького. Однак провідна роль у цій царині належить професору В. Шухевичу (1849 - 1915). Його 5 томна монографія «Гуцульщина» написана наприкінці XIX початку XX ст. була і залишається найповнішим виданням, що містить систематизовані відомості про особливості клімату, типів поселень, умов праці, облаштування побуту, фольклору, родинної й календарної обрядовості гуцулів. Дослідник одним з перших у тогочасній українській науці здійснив спробу віднайти спільні й відмінні риси гуцулів як етнічної спільноти, що є частиною українського етносу.

У праці наведено значну кількість фольклорних творів зібраних автором та його помічниками (інтелігенцією гуцульських сіл – Л.Гарматієм, Т. Кисілевським, М. Колцуняк, К. Лисинецькою та ін). Цінність такої етнографічної розвідки з-поміж іншого, полягає ще й в тому, що у різноманітних за жанром творах гуцульської усної народної творчості (апокрифи, легенди, казки, перекази, обрядові пісні, коломийки, загадки) відображено морально-етичні переконання, естетичні смаки, космологічні уявлення гуцульського народу.

Значну увагу проф. В.Шухевич приділив звичаєвості родинного осередку. У 1-2 частинах описано способи господарювання, оформлення інтер'єру гуцульської хати, щоденний і святковий одяг, харчування. Особливе місце у «Гуцульщині»

одведено традиціям обрядовості й звичаєвості, яких здавна дотримувались у гуцульських родинах. Так, у 3 частині описано такі родинні обряди – «родини», гуцульське весілля, «смерть і похорони». Автор прагне ознайомити читачів із гуцульськими варіантами традиційно української обрядовості. Це виявляється у ретельності при цитуванні примовлянь із побажаннями та застереженнями, що супроводжують обрядову дію.

З-поміж етнографічних розвідок початку ХХ ст. спрямованих на вивчення повсякденного життєвого устрою гуцулів, і зокрема, питанням догляду й виховання дітей у гуцульській родині, заслуговує на увагу праця А. Онищука «З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя», опубліковану 1912 року в «Матеріалах до української етнології» – науково-популярному виданні НТШ. Окрім опису звичаїв й обрядів пов'язаних із народженням дитини, автор зупиняється на виховних традиціях гуцулів. Приміром, у статті подані основні стадії виховного процесу, яких здавна дотримувались на Гуцульщині: «Спочатку – коби здорове, потім – зроби те і те, потім – треба так». Дослідник вказує на те, що батьки вже з раннього віку залучали дітей до трудового життя родини і робили це великою любов'ю й терпеливістю.

У радянський період наукових дослідів специфіки Карпатського регіону певне зацікавлення самотнім культурним колоритом Гуцульщини спостерігається у 60 – 80 роки ХХ ст. Увага дослідників була сконцентрована на характерних рисах гуцульської матеріальної культури, зокрема, на художньо-естетичному оформленні гуцульського побуту. У своїх дослідях радянські мистецтвознавці (Д. Гоберман, Д. Поп, О. Соломченко, М. Станкевич) подавали докладний опис і фаховий аналіз архітектури житлових й господарських будівель, художню цінність елементів інтер'єру й екстер'єру житла, специфіку оздоблення традиційного гуцульського одягу тощо. Хоча науковці високо оцінювали творчий хист народних майстрів Карпатського регіону та художній смак гуцулів у декоруванні свого побуту, ними неодноразово висловлювалась думка про необхідність масового виробництва окремих речей ужиткового призначення в якості сувенірів, та про відмову від

застарілого способу будівництва й облаштування житла з огляду на невідповідність стандартам соціалістичної системи житлобудування.

Щодо духовної царини гуцульської родинно-побутової культури, тогочасні етнографи вивчали й презентували на загальне лише ті її аспекти, які не суперечили радянському ідеолого-атеїстичному устрою. Популяризувались гуцульські фольклорні твори, присвячені праці простих селян і робітників, боротьбі проти панщини, почуттям кохання й материнської любові.

У справі збереження духовних і матеріальних цінностей гуцульської етнокультури відзначились представники української діаспори. Перебуваючи за межами гуцульської землі, вони повсякчас прагнули врятувати від забуття самотню культуру, що дісталась у спадок від прашурів. На шляху до досягнення означеної мети, за ініціативою емігрантів з України, було здійснено низку практичних заходів, зокрема:

- відкриття у 1974 році Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США);
- організації гуцульських товариств у діаспорі (США – Тов-во «Черемош» у Філадельфії у 1950 р., Тов-во ім. О. Довбуша Бюффало в 1950, Тов-во «Чорногора» у Чикаго 1965 р., Канада – Тов-во ім. М. Черемшини в Торонто 1961 р., Великобританія – Тов-во «Гуцульщина» у Ноттінгамі 1969 р. та ін.) об'єднаних в Українське Світове Об'єднання Гуцулів (УСОГ);
- проведення 12 з'їздів Об'єднання гуцулів західної діаспори;
- видання часописів «Гуцулія» (США з 1968 р.), «Гуцульщина» (Канада з 1985 р.);
- численні публікації на гуцульську тематику у виданнях української діаспори.

З-поміж фундаментальних етнографічних та культурологічних досліджень діаспори виокремимо багатотомну колективну працю «Історія Гуцульщини» за ред. М. Домашевського, 3 з 6 томів якої були підготовлені і опубліковані у США та монографію «Гуцульська спадщина» І. Сенькова, яка хоча й була видана в незалежній Україні, її довготривале укладання відбувалось за кордоном.

«Історія Гуцульщини» за своїм змістом покликана дати вичерпну інформацію про географію, історію та культуру гуцульського краю. Природно, що автори не

оминули увагою самотність родинно-побутової культури гуцулів. У праці систематизовано й докладно змальовано родинну обрядовість із врахуванням відмінностей Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини. Приміром, опис весільного обрядового дійства подається у відповідності до основних етапів його проведення – оглядини, сватання, заручини, благословення, проща, запросини, убирання деревця, зачинання, заводини, повниця, дар, виряжання, шлюб, весілля, проводи тощо. Кожен із етапів містить значну кількість пісенного й віршованого фольклору, що виконують під час обрядових дій.

У процесі вивчення наукового доробку української діаспори з гуцульської тематики звернемось до монографії І. Сенькова «Гуцульська спадщина». Лейтмотивом монографії є популяризація малодосліджених аспектів гуцульської культури, зокрема родинно-побутової звичаєвості. Наприклад, у розповіді про інтер'єр хати, дослідник акцентує увагу на такому унікальному явищі, як ікона на склі, що протягом тривалого часу була неодмінною окрасою гуцульського житла.

В епоху незалежності України вітчизняні й закордонні науковці отримали реальну можливість об'єднання спільних зусиль у справі дослідження культурного феномену гуцульського етноregionу. Реальними кроками на шляху до різностороннього вивчення питань гуцульської етнопоблематики стали заснування Всеукраїнського об'єднаного товариства «Гуцульщина», регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові та філіалу «Гуцульщина» інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у селищі Верховина Івано-Франківської області.

В аналізі наукового доробку в царині гуцульщинознавства зазначимо, що за методологічною спрямованістю дослідження зорієнтовані на утвердження ідеї споконвічної приналежності гуцульського краю до українських земель. І хоча не завжди в політичному, проте в культурному аспекті, гуцули визнавались невід'ємною складовою українства. Уважне вивчення праць, присвячених гуцульській тематиці, переконує у присутності ідеї національної ідентифікації вже за часів Австро-Угорської державності й під час польського панування на українських теренах. Не було її відкинуто й у радянський період, хоча вона й набула

інтернаціонального ідеологічного забарвлення. Однак у своєму первісному значенні ця ідея одержала свого подальшого розвитку у працях українських дослідників і митців в діаспорі. За роки незалежності в Україні культурна самобутність етнічної групи гуцулів розглядається в національному загальноукраїнському контексті.

Щоправда акцент дослідницьких пошуків українського й загальносвітового наукового співтовариства змістився у площину виявлення характерних ознак, які притаманні лише окремій етнічній спільноті. Ні в якому разі не заперечуючи її національної приналежності, висувають проблему етнізації українського суспільства. Визначальним фактором у вирішенні названої проблеми науковці вбачають в активізації етнографічного, етнопедagogічного та етнопсихологічного потенціалу на всіх етапах навчально-виховного процесу української освітньої системи.

ВИСНОВОК:

Упродовж усього періоду вивчення гуцульської етнокультури спостерігається утворення так званих «методологічних векторів», спрямування яких здійснювалось початково від етнічної до національної самосвідомості, а на сучасному етапі – від центризму до культурного відродження й самоутвердження етнорегіонів, зокрема Гуцульщини.

Запитання і завдання до теми № 16

- Перелічіть особливості господарської діяльності гуцулів.
- Доберіть кілька прикладів ремесел і промислів притаманних гуцульській етнокультурі.
- Укладіть анотований список творів художньої літератури про Гуцульщину та її мешканців.
- Визначіть роль діаспори у збереженні гуцульської етнокультури.

Т Е М А 17.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ЕТНОКУЛЬТУРИ

Мета: сформувати у студентів уявлення про педагогічний потенціал гуцульської етнокультури.

План лекції:

1. Гуцульські звичаї й обряди пов'язані з вихованням дітей.
2. Виховний потенціал коломийок.
3. Особливості гуцульських народних казок.
4. Самобутність і різновиди гуцульських народних іграшок.

Література до теми:

1. Вінок золочений / упоряд. І.Мисюк. Косів: Писаний камінь, 2002. 283 с.
2. Гірська веселка / упоряд. І Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.
3. Лаппо В.В. Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. *Гірська школа Українських Карпат*. 2010-2011. № 6-7. С.183-185.
4. Ломацький М.О. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.
5. Нагірний В., Русакова О. Народна мудрість Коломийщини. Коломия:Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.

На Гуцульщині століттями склалися традиції сімейного виховання, шліфувалися основні його принципи, з-поміж яких народна педагогіка визначальну роль відводила трудовому вихованню – першооснові життя суспільства. Напевно тому про добре вихованого гуцулика чи гуцулочку казали «газдівська дитина», визначаючи при цьому, що потреба й уміння працювати – це те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить стрижень гуцульської народної педагогіки. Навіть народження дитини сприймалося горянами як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Тож найперші магичні дії, коли дитина побачила світ, були спрямовані на те, щоб прищепити їй працелюбність.

Зав'язуючи пуповину хлопцеві, баба-повитуха бажала, щоб той «вмів дрова рубати і файно різьбити, а дівчинці – аби хліб вміла випікати, ткати й вишивати».

Ще на весіллі під час «повниці» молодому подружжю хтось із родини дарував колиску, яка зазвичай виготовлялась із сухого смерекового дерева й була оздоблена художнім різьбленням. Місце для неї відводиться у кожній новозбудованій для молодого сім'ї хаті. Колиска підвішувалась до сволюка на курмеях, тобто шнурках. Під спів маминої пісні колиска виколисала не одне покоління гарних здорових, працьовитих, співучих, талановитих гуцулів. Матері-гуцулки, заколисуючи дитину, співали колискові-коломийки. Наведемо кілька зразків старовинних гуцульських колискових, які зібрав й записав учитель із Соколівки Косівського району Івано-Франківської області І. Ю. Мисюк:

- ❖ Колисочко яворова, колисочко з дуба,
Колишетси в колисочці дитинонька Буде моїй дитиноньці
люба. Веселенько спати.
- Колисочко яворова, колисочко з
горіха, ❖ Колишеться колисочка
В колисочці колишетси мамчина Сама яворова,
потіха. Колишеться в колисочці
Дитинка здорова.
- ❖ І покладу колисочку Колишеться колисочка –
В саду на сливочку, Ворізки з паперу,
Буде вітер повівати, Колишеться в колисочці
Колиску хитати, Маленький ангелик.

У колискових піснях якнайкраще виявляється одвічна народна мудрість про необхідність раннього виховання. Отож, вже з колискового віку дитині прищеплювали любов до пісні, до усної поетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього найкращого. До того ж народна творчість, поєднуючись з дитячою психологією, з дитячим світом вчить мріяти, оптимістично

сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, повідомляючи знання про довкілля.

На Гуцульщині догляд за немовлям тісно пов'язаний із численними звичаями, що їх практикували задля збереження здоров'я, повноцінного розвитку та опіки від негативного впливу. Ще й до сьогодні гуцули переконані у тім, що:

- не можна виливати воду з купелі на стежку, щоб злі люди не ходили по долі дитини;
- якщо в хаті новонароджене, то до цієї хати не бажано заходити з порожніми руками;
- не слід переступати малих дітей, бо не виростуть;
- не можна нічого позичати ввечері, бо маленька дитина не буде спати.

Дослідники культури гуцульського краю, підсумовуючи результати етнографічних розвідок відзначали різноманіття обрядів, що здійснювались на честь маленьких гуцулят й знаменували їх перші кроки на шляху до дорослого життя. Етнограф В.Шухевич у своїй фундаментальній 5-ти томній монографії «Гуцульщина» розповідає про обряд «колачин», що був другим (після хрестин) обрядом. Його виконували на пошану хресних батьків, яким рідні батьки похресника, на знак подяки за згоду на кумівство, дарували калачі й готували веселу гостину із музиками. Означений обряд передає обряду «фіровшини», під час якого хрещені батьки та близькі родичі дарували сім'ї новонародженого «вівцю, коня, корову, сорочку, сіряк, а бідний курку, словом, що хто зможе тай хоче, а часом заповідають лише у тот час, а дають пізніше, не раз аж на весіле, але дати мусять».

Свої світоглядні погляди, морально-етичні норми, художньо-естетичні смаки мешканці карпатського краю створювали та вдосконалювали упродовж багатьох століть. Провідними з-поміж них виступали повага та любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високих рис громадянства. Водночас нещадно засуджувалися негативні якості людей. Усталеними чинниками виховання, що здавна практикувались у гуцульських

родинах, були: поведінка та вчинки батьків, їх мова, праця, а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво, ремесла, промисли тощо.

З-поміж методів стимулювання позитивної поведінки у гуцульській педагогічній традиції неабиякою популярністю користувалось навіювання. Його основне призначення – викликати у вихованця певний настрій, стан, впливати таким способом, щоб прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання. Вираження цього методу в народній педагогіці досить своєрідне й оригінальне, оскільки його наділено рисами народної кмітливості й винахідливості. Не обходиться тут без різних здогадок, фантазії й гумористичних прийомів. Чимало елементів казковості, вигадки, які дуже любляють діти. У гуцулів подібних навіювань надзвичайно багато. Вони здебільшого нічого спільного не мають із містикою, оскільки їм властива цілком реальна спрямованість на очікуваний результат. Наведемо для прикладу низку гуцульських народних навіювань, спрямованих на виховання культури поведінки за столом:

- Не можна малим дітям їсти з колін, з підвіконня, на порозі, щоб не проїли колись свого щастя.
- Дітям не слід барабанити ложками по столу, щоб у хаті не було сварки.
- Не можна дітям переступати через лаву, щоб не вмерла мама.
- Не дозволяється дітям згортати крихти хліба зі стола долонею, бо можуть вчепитись злидні.

При визначенні провідних засобів виховання зацентруємо увагу на фольклорі, позаяк саме творча спадщина народу виявляється найбільш сталим, віками випробуваним імперативом етнічної пам'яті.

Коломийки віддавна були одним з найпопулярніших пісенних жанрів. Повнокровним життям живуть вони й сьогодні. До численних здавна відомих зразків долучаються все нові, створюючи, за висловом І. Франка, величезну панораму народного життя з безліччю живих картин. Коломийки – це коротка, найчастіше дворядова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднуються у

в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу.

Стабільність й лаконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, бо дає змогу поетично показати лише певний аспект чи то у психологічному стані окремої особи, чи дати оцінку будь-якій події в житті народу. Важливою якістю коломийки, завдяки якій вона здобула всенародні симпатії, є синтетичне поєднання пісенно-поетичного змісту із мімічною й хореографічною формою. Це надає їй особливої жвавості, своєрідної театральності, динамічності й енергії у процесі відтворення.

Тематика та діапазон емоційних настроїв коломийок всеосяжні. Вони прості, безхитрісні й водночас мудрі, розважливі, повчальні. У них палахкотять веселощі співця, коли гучно видзвонюють цимбали, і розливається тихий жаль услід за журливим голосом скрипки. «Мені завжди здається, що коли можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях в «коломийках» (не знаю, як іще зветься такий рід поезії народної), ніж в баладах та піснях історичних», – писала Леся Українка.

У розмові про етнокультуру гуцульської спільноти зупинимось на виховному потенціалі коломийок. Адже про щоб не розповідала коломийка, вона завжди зворушує щирістю й безпосередністю. Її творцям властиве конкретне образне мислення, позаяк вони співають про речі їм завжди близькі й зрозумілі.

Хоча основним мотивом стародавніх коломийок є нарікання на долю, безталання, злидні, проте поняття про щастя в них ніколи не асоціюється з багатством. Бідна дівчина рішуче відкидає залицяння сина багатого батька, бо в «багача нова хата, високі пороги, та він буде вимовляти воли та корови».

В означеному пісенному жанрі чітко прослідковується думка про те, що людська гідність – понад усе: «не стояла і не буду багачеві в ласку». Заради хліба насущного дівчина не поступиться гордістю. Народна мораль схвалює рішення дівчини «йти за того любочка, аби в нього ниц не було, лиш одна сорочка».

Переважна більшість коломийок відображає життя в родинному колі. В них оспівується сімейна злагода, радість материнства, взаємини між батьками й дітьми,

взаємини із сусідами, кумами, побратимами, звучать тихі дитячі колисанки й голосні приспиви, коли збирається близька й далека рідня, щоб відзначити якесь свято.

При горбочку, при садочку, там моя хатина,
А в хатині тато й мама – вся моя родина.
А нема у світі друга, як отець та й мати,
Нема в світі милішого від рідної хати».

Червоною ниткою у коломиїках простежується патріотична тематика. Горяни ніколи не пропускали нагоди прославити красу природи карпатського краю та висловити щире захоплення веселою гуцульською вдачею, як от:

Нема краю веселого, як та	Гори наші, гаї наші, файна
Гуцульщина,	полонино,
Коломиїку заспіває найменша	нема ліпшої від тебе, наша
дитина.	Верховино.

Нема краю веселого, як гуцульські	Гей, нема на світі краще, як в руській
села,	країні,
Де ідете, там вчуєте пісеньку	Так миленько та красенько в нашій
веселу.	полонині.

Мешканці Карпат повсякчас з гордістю визнавали себе гуцулами й за допомогою коломиїок прагнули розповісти усьому світу про кращі риси свого народу. З нашого погляду про це яскраво свідчить нижче наведена «в'язанка» коломиїок:

Гуцулка мя породила, гуцулка ми мати,	Гуцулом-смих уродивси та й ним буду
Гуцулка ми постелила: «Легай, сину,	жити,
спати!»	Дівчиноньку в запасочці не лишу
	любити.

Та й не лишу сардачок свій, в
грідушках китиці,

Та й барточку мосяжненьку, що висит
на цвиці.

На трембіті березовій буду
вигравати

Кожне літо, якщо буду товар
завертати,

Люблю рідну Верховину, бо я тут
родивси

Та й пляями з бесажками не раз
находивси.

Гуцули, як і українці загалом, люблять жарт, дотеп, гостре слівце. Тому так багато на Гуцульщині жартівливих коломийок. У них чуємо добродушне кепкування з приводу різних ситуацій, у які потрапляє людина. Часто висміюються вади характеру, вдачі, поведінки, а особливо лінощі, недбальство, хвалькуватість, неохайність. Досить поширені коломийки, в яких звучить легка насмішка над мешканцями різних населених пунктів. Істотною рисою гуцульських жартівливих коломийок є самоіронія, тобто кепкування із самого себе. Це дуже добре, коли людина не боїться посміятися над власними невдалими вчинками. Нерідко гумор коломийок переростає в сатиру – засудження людей та їх дій, що суперечать народній моралі. За приклад може правити уривок стародавньої жартівливої коломийки записаної на Косівщині:

– Та я була в свої мамки одна
одиничька,

Я по воду ни ходила, бо в саду
криничька.

Я по воду ни ходила, дривец ни
рубала,

Та тільки я в свої мамки гаразду
зазнала.

Один гаразд – погуляти, другий –
поспівати,

Али третий, кажи, гаразд –до полудня
спати.

- Не журися, дівчинонько, лиш іди за
мене,

Та не будеш бідувати й годиницьки в
мене.

В мене пічка хлібець пече, котик
дровця носить,

З-під постелі вода тече – мисочки
полоче.

З-під постелі вода тече, ноги
обливає,

З-під лавочки вітер віє – в хаті
замітає.

А я пішов на ярмарок на святі
Варвари,

Повернув я та до любки, в ней
немиті лави.

Ой лавчини та й немиті, хата неметена,
А вона сидит на припічку та ще й
розплетена.

-Чи я тобі не казала, легіню, легіню,

А хоч бери, а хоч лиши – робити не
вмію.

В хаті тобі не замету, бо я не умію.

Полотенця ти не всную, бо не розумію.

Народ споконвічно приділяв велику увагу розумовому розвитку дитини. І хоча в сучасному поступі науки народні знання видаються архаїчними і не актуальними, науковці визнають істинність народного досвіду. Виховна традиція будь-якого народу зберігає численні загадки, що покликані стимулювати розумовий розвиток й активізувати інтелектуальний потенціал молодшого покоління. Загадка визначається як стислий алегоричний, поетичний опис певної речі чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.

Педагогічна культура Гуцульщини вирізняється різноманіттям загадок, проте більшість із них втрачено. Залучаючи загадки у педагогічну практику, горяни інтуїтивно відчували, що в процесі пошуку відповіді діти знайомляться з характерними народними виразами, звикають зводити разом несхожі речі, відшукувати в них схожість. Загадки слугують і виховним цілям, впливають на естетичне й моральне виховання, розвивають поетичне сприймання навколишнього. Наведемо низку загадок зібраних ще наприкінці XIX сторіччя відомим фольклористом та знавцем гуцульської етнокультури В. О. Шухевичем:

- Закив тато си народит, син по світі ходит. (*Ватра, дим*).
- На ватрі віпере си, а на воді вісушит си. (*Віск*).
- Розстелений кожушок, на нім посіяний горошок. (*Зірниця на небі*).
- Йде лісом не ковтне, йде водов не бовтне. (*Місяць*).
- Сплету хлівець на п'ять овець. (*Рукавиця*).
- Мету, мету, не вімету; несу, несу, не вінесу; прийде пора, само піде. (*Сонце*).
/мова оригіналу/.

Гуцульські народні загадки багаті на образні поетичні вирази, мудре, дотепне слово. Ось як влучно сказано в загадці: «Ой за лісом, за пралісом, золота бербеничка сходить» (Сонце). За допомогою загадок діти вчаться за ознаками поданими в їх змісті відгадувати речі, явища навколишнього світу.

Народні загадки є універсальним засобом розвитку логічного мислення дитини. Розв'язуючи їх, вона не отримує готову інформацію, а в пошуках відповіді

аналізує, порівнює, ставить нові запитання. Саме загадки найкраще доводять, що етнопедагогіка завжди сповідувала принцип переходу від простого до складного.

Чільне місце у виховній традиції гуцулів посідають казки. Їх характерними особливостями у контексті педагогічного знання відзначаємо народність, оптимізм, захопливість сюжету, образність й дидактизм. За тематикою аналізований фольклорний жанр умовно поділяють на декілька видів: казки про тварин, фантастичні казки, історико-героїчні казки, легендарні та новелістичні казки, побутові казки. Поділ умовний, бо нерідко елементи фантастики можуть бути в казці будь-якої тематики, а у фантастичних казках часто-густо дійовими особами є тварини. На Гуцульщині казки записували В. Гнатюк, М. Драгоманов, С. Вітвицький, М. Лоза, І. Сеньків, В. Шухевич, Ю.Целевич та інші фольклористи. У наш час етнографічну розвідку по гуцульському краю здійснив учитель М. Зінчук. Він записав понад 1200 гуцульських казок. Значну частину з них опубліковано в книзі «З невичерпної криниці» (Львів, 1994).

Матеріалами для гуцульських народних казок слугувало повсякдення. Отже, за їх сюжетом ми здатні досягнути прагнення людей до щастя, пізнати вірування та звичаї, сповнитись натхненністю карпатської природи. Втілення в казках позитивних рис народу й сформувало казку ефективним засобом передачі означених рис з покоління в покоління. Зважаючи на те, що казки відбивають життя народу, його кращі риси й культивують їх у зростаючому поколінні, народність виявляється однією з їх найважливіших характеристик. Саме в казці відображено вікову оптимістичну мрію народу про те, щоб підкорити сили природи і змусити їх слугувати людині. Героям у досягненні їх шляхетних цілей, здебільшого, значну допомогу надають тварини та природні стихії, як наприклад у казці «Царевич Яків і його браття».

Незліченна кількість гуцульських народних казок вселяють впевненість у торжестві правди, у перемозі добра над злом. Передусім у казках страждання позитивного героя і його друзів є минуцями, тимчасовими, за ними зазвичай приходить радість, причому ця радість – результат боротьби, результат спільних

зусиль Оптимізм казок особливо подобається дітям і підсилює виховне значення народних педагогічних засобів.

Захопливість сюжету, образність і кумедність вирізняють казки дуже ефективним педагогічним засобом. Адже унікальність казки, з-поміж іншого полягає у тому, що її сюжет тяжіє до простоти, фабула – до складності. Це виявляється у схемі подій, зовнішніх зіткнень і боротьби. Ця обставина уможливує сюжет захоплюючим і привертає до казки увагу дітей. Отож, правомірним є твердження, що в розповідях враховуються психологічні особливості дітей, насамперед, нестійкість і рухливість їхньої уваги.

Образність – важлива особливість казок, що полегшує їх сприйняття дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення. У героїв зазвичай дуже яскраво виражені ті головні риси характеру, що зближують його з етнічно самобутнім характером народу: відвага, працьовитість, дотепність тощо. Ці риси розкриваються у подіях і завдяки різноманітним художнім засобам, насамперед гіперболізації. Так, риса працьовитості є результатом гіперболізації і досягає граничної яскравості зображення. Приміром у казці «Як пропав багатий брат» комора бідного брата за одну ніч перетворилась на велику святково прибрану кімнату, в якій багато столів, а на столах їда. Пиття, колачі – все на світі. Повно на столах, що не мож надивитися».

Дидактизм є однією з найважливіших особливостей казок, оскільки вони у всіх народів світу завжди повчальні. Натяки в казках застосовуються саме задля посилення їхнього дидактизму. У казці повчання не є загальними міркуваннями, а яскравими образами і переконливими діями. Отож дидактизм анітрохи не применшує художню цінність казок. Той чи інший повчальний досвід ніби зовсім самотійно формується в свідомості слухача. У цьому – джерело педагогічної ефективності казки. Майже всі вони містять певні елементи дидактизму і водночас педагоги з народу використовують казки, що присвячені висвітленню моральних проблем («Отак світ платить», «Царевич Яків і його брати», «Як чоловік з жінкою стали менше їсти» та ін). Відтак у казках якнайкраще відображено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки втілені в рідній мові і

фольклорі, які багато віків побутують у гуцульській етнокультурі.

Унікальним явищем матеріальної сфери педагогічної культури є іграшка – образна, барвиста, оригінальна за своїм задумом. Вона доступна дитячому сприйняттю, оскільки несе зрозумілий їм зміст лаконічно і конкретно. Це знайомі дітям казкові образи людей, тварин, речей.

Іграшка зародилася як символ поганських культів. Для наших пращурів вони були найважливішими оберегами і талісманами. З ними відбувалися обряди, які приваблювали добрі сили природи – весну, сонце, воду. Згодом їх первісний магічний зміст утратився і вони стали забавою для дітей. Тепер – це своєрідні здобутки народних майстрів, оскільки не призначені до серійного виробництва, за що не втратили привабливості своєю неповторністю і розмаїттям сюжетів.

Гуцульська народна іграшка з'явилася одночасно з появою ремесел. В кожній місцевості відповідно склалися свої технологія, стиль, художнє втілення задумів та образів. На Гуцульщині й сьогодні існують центри народної іграшки, що зберегли традиції її виготовлення й оздоблення, які склалися впродовж тисячоліть.

Закладені в іграшку образи наповнені глибоким змістом, теплом, добрим гумором. Кожен з них в давнину був носієм визначеного символічного значення. Народна іграшка, як і іграшка загалом, є традиційним необхідним елементом виховного процесу. Засобами гри й іграшки дитина пізнавала світ, відбувалась її соціалізація в соціумі. Зменшені знаряддя праці уможлилювали входження в дорослий світ, попередньо опанувавши визначеними навичками. В інших випадках іграшка слугувала і слугує своєрідним наочним приладдям для передачі дітям знань про матеріальний світ. Визначена частина іграшок править для розвитку в дітей рухових і моторних реакцій, сприяє їх нормальному фізичному розвитку.

Окрім наведених вище видів досить розповсюдженим є різновид народної іграшки, зміст якої обумовлено прагненням передати космогонічні, моральні, символічні і міфологічні знання. Вони по-своєму унікальні, оскільки містять символічні знання попередніх поколінь. Гуцульські народні іграшки допомагають зрозуміти спосіб думки, вірування, коло занять наших пращурів: чим жили, у що вірили; їх уявлення про світ і природу. У народній іграшці втілено казку й

реальність, традиції й сучасність карпатського краю. Ось як про особливості кутської іграшки розповідається у книзі А. М. Богуш, Н. В. Лисенко «Українське народознавство у дошкільному закладі»: «Кутські майстри дарують людям свищики, зроблені у вигляді тварин, птахів, дитячого посуду. А ще славляться Карпати сирною іграшкою. Тут її виготовляють за досить специфічною технологією. Сир купують у вівчарів, жінки виробляють з нього фігурки тварин, а потім опускають їх у розтоплене масло, щоб вони стали гладкими і жовтими, їх використовують як обрядові атрибути для ігор дітей. Після ігор їх залюбки з'їдають. Такі іграшки мають як освітнє, так і виховне значення».

ВИСНОВОК:

Навіть початкове знайомство дозволяє зробити висновок про те, що засвоєні й примножені не одним поколінням, відшліфовані тисячолітнім досвідом, виховні традиції гуцулів несуть у собі неоціненний етнопедагогічний потенціал, який має стати визначальним чинником для розвитку сучасної освітньої системи карпатського етнорегіону.

Водночас слід пам'ятати, що відродження гуцульської культурної спадщини в освітній практиці матиме бажану педагогічну ефективність за умови врахування здобутків, тенденцій і перспектив розвитку загальноукраїнської та світової культури в цілому. Не варто розглядати процес нинішнього духовного відродження як просте повернення до колишніх культурних надбань, якщо навіть вони у минулому цілком задовільняли наш народ. Адже світова культура не стоїть на місці – вона постійно розвивається. Відтак відродження – це не проста репродукція минулого досвіду, а творчість зорієнтована на майбутнє. Тому надзвичайно важливо, щоб в цьому процесі педагогічна культура зберегла стійкі етнічні ознаки, інакше вона ризикує стати безликою.

Запитання і завдання до теми № 17

- Охарактеризуйте самотність трудового виховання на Гуцульщині.
- Перелічіть звичаї й обряди притаманні гуцульській етнокультурні, що охоплюють царину родинного виховання.

- Доберіть 5-6 фрагментів з творів української літератури, в яких описано традиції відзначення народних свят на Гуцульщині.
- Послуговуючись етнографічними матеріалами та спогадами старших членів родини, укладіть словник обрядово-звичаєвих термінів «гуцульські хрестини», «іменини», «виховання дитини».

Т Е М А 18.**ІНТЕГРАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ ГУЦУЛЬЩИНИ В
ОСВІТНЮ ПРАКТИКУ**

Мета: конкретизувати провідні аспекти інтегрування етнокультурних цінностей Гуцульщини в освітню практику початкової школи.

План лекції:

1. Визначення передумов інтеграції елементів етнокультури в освітню практику.
2. Шляхи залучення гуцульської етнокультури в діяльність початкової школи.
3. Педагогічні умови та етапи інтеграції елементів гуцульської етнокультури в освітньому процесі.

Література до теми:

1. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі ХІХ – початку ХХ століття: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
2. Грабовецький В. В. Історія Гуцульщини: навч. посіб. Косів: Писаний Камінь, 2013. 246 с.
3. Данилюк Т. Усна народна творчість Прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 21. С. 60–64.
4. Лаппо В.В. Педагогічні засади етнічної соціалізації старших дошкільників в закладах дошкільної освіти гуцульського етноregionу: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 400 с.
5. Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.
6. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). *Освітні обрії*. 2018. Т. 46. № 1. С. 122–126.

Загальна концепція реформування вітчизняної освіти ґрунтується на визначенні сучасної педагогічної науки, згідно якого ставлення й утвердження різнобічно розвинутої особистості забезпечується системою виховних впливів зініційованих її потребами. Вони викликані емоціями й оцінками як механізмами безпосереднього переживання та діями – виразниками активного і стійкого ставлення до соціального середовища. Водночас залучення етнокультурних цінностей в якості засобів виховання набуває доцільності за умови його природного інтегрування в освітній процес.

При доборі засобів формування етнічної самосвідомості слід враховувати, що найбільший виховний вплив на дитину здійснюють ті елементи культури, які вона може зрозуміти, а згодом відобразити у своїй практичній і творчій діяльності. Лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а відтак формується як особистість.

Отже, перед сучасним педагогом постає низка завдань:

1. Обрати етнокультурні цінності, в яких яскраво відображено самобутність рідного краю.
2. Визначити педагогічний потенціал обраних етнокультурних цінностей з метою залучення у процес формування етнічної самосвідомості.
3. Встановити наявність гуцульських етнокультурних цінностей придатних до використання у виховній роботі з дітьми.

Теоретичні положення про полімодальність сприйнятливості психіки дитини як умови опанування й реалізації соціального досвіду визначають комплексний підхід у доборі засобів виховання. З-поміж усього різноманіття етнокультурних цінностей перевага надається фольклорним і літературним творам, образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтву, звичаям й обрядам. Задля визначення їх педагогічної сутності та реальних можливостей використання у виховній роботі педагогу варто послуговуватись мистецтвознавчими, етнографічними та педагогічними джерелами.

На важливості комплексного використання елементів матеріальної та духовної культури у процесі виховання неодноразово наголошувала українська освітянка

С.Ф.Русова. У статті «Націоналізація дошкільного виховання» особливого значення надає фольклору: казкам, легендам, приказкам, загадкам тощо. «Усе це багатий матеріал для ілюстрації початкового навчання: вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання дитини в дитячому саді, викличуть до роботи її фантазію...». Фольклор сприяє вихованню у дитини любові до народної творчості, поваги до людей, гуманістичного сприймання світу. Водночас активне залучення фольклору створює атмосферу емоційного піднесення, сприяє розвитку мовлення дітей: «...заговоріть до дитини в дитячому саді її рідною мовою, розкажіть їй народну казку, побачите, як заблищать їй оченята, як забалакає щиро й вільно дитячий язик» /мова оригіналу/.

В педагогічній літературі залучення різноманітних жанрів фольклору у виховання дітей визначено як оптимальний засіб розвитку творчих здібностей, удосконалення способів взаємодії з навколишнім світом, виховання естетичного смаку, розвиток правильного мовлення, тренування пам'яті й уваги, формування емоційної стабільності.

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський відзначав, що ефективність фольклору як засобу виховання обумовлена образно-художньою формою народної музично-поетичної творчості, яка підсилює емоційний вплив на свідомість учня й допомагає вчителю більш наочно і переконливо сприяти кращому засвоєнню морально-етичних ідей. У цьому В.О.Сухомлинський вбачав комплексний вплив на інтелектуальну й емоційну сферу особистості учня.

Вартість фольклорних творів полягає в тому, що в них оточуючий світ набуває високого художнього забарвлення, коли звичайні речі чи явища набувають «незвичайного» сакрального значення. Завдання такої гіперболізації – посилення емоційно-позитивної домінанти в ставленні до господарських справ, життєвих подій, речей повсякденного вжитку. До фольклорних творів, у яких відзеркалено етнокультурну самобутність належать:

- 1) пісні – колискові, забавлянки, колядки, частівки, коломийки тощо;
- 2) найкоротші жанри – прислів'я, приказки, примовки, загадки, лічилки, мирилки;

- 3) ритуальні вислови – замовляння, заговори, прикмети, застереження; вітання, побажання;
- 4) прозові розповідні твори – казки соціально-побутового циклу, перекази, оповідки, легенди, бувальщини, спогади, думи.

Окрім фольклору етнічна самобутність народу відображається в художній літературі. Літературні твори присвячені історичним подіям, повсякденному життю та долям окремих людей, допомагають читачеві сформувати уяву про матеріальну й духовну культуру етнічної спільноти. Цьому сприяють ліричні відступи, авторські примітки, яскравість образів та стилістика твору.

Виховна цінність і гуманістична спрямованість літературних творів узагальнена С.Ф.Русовою: «Вона мусить викликати у дитини гарне почуття... збуджувати почуття краси і завзяття, правди, шукання, світла, любові до рідного краю...». В активному залученні дитячої літератури у процес виховання дошкільників С.Ф.Русова вбачала шлях до успіху у формуванні загальнолюдських цінностей: «...книги по змісту доходять до серця дітей, пробуджують в їх головоньках ясні думки, утворюють навкруги них атмосферу рідного світогляду... А це саме така атмосфера, в якій краще усього зростає любов до рідного люду й рідного краю, а разом з тим і саме щире гуманне почуття».

У творах українських письменників присвячених гуцульській тематиці висвітлювались проблеми бідності й злиденності життя гуцулів. Водночас автори відзначали, що гуцули зберігали святкові звичаї й обряди, не втрачали нагоди прикрасити екстер'єр та інтер'єр свого житла (В.О.Костинюк, О.Манчук, Ю.Федькович). За допомогою художнього слова письменники намагались відобразити повсякденне життя горян (А.Волошин, В.Стефанік), традиційну самобутність у відзначенні календарних і родинних свят (С.Вінценз, М.Коцюбинський), характерні риси гуцульської етнопедагогіки (М.Ломацький, М.Черемшина).

Етнічний колорит передається в образотворчому мистецтві. Твір мистецтва в психології трактується як «свідомо організована система подразників, спрямована на виклик естетичної реакції». Відтак мистецькі твори можуть слугувати дійовим

засобом формування ціннісного ставлення до оточуючого середовища. Працюючи над картинами побутового жанру, художники намагаються найвиразніше продемонструвати своєрідність побутової культури певної соціальної верстви чи етнічної спільноти.

Виразних етнічних рис набувають мистецькі твори провідних українських художників: Й.І.Бокшай («Гуцульське весілля», «Зустріч на полонині»), М.П.Гарасовська-Дячишин («Свята ніч»), Т.О.Голембієвська («Українські куманці»), В.С.Залуцький («До рідні з вечерею»), О.Л.Кульчицька («Гуцульська хата»), М.І. Сосенко («Трембітарі», «Гуцульська пара в танку»), К.П.Устиянович («Гуцул», «Гуцульська пара»).

Невід'ємною складовою етнокультури є декоративно-ужиткове мистецтво. Виготовлення й використання речей декоративно-ужиткового мистецтва значною мірою обумовлене природними ресурсами, суспільно-історичним поступом, соціально-економічним рівнем розвитку того регіону чи середовища, де вони отримали визнання.

Особливої ваги набуває твердження мистецтвознавців (Є.А.Антонович, С.І.Побожний, О.В.Тищенко) про концентрацію в декоративно-ужитковому мистецтві єдності матеріальної і духовної культури етнospільноти. Це пояснюється його присутністю в усіх сферах матеріальної життєдіяльності (повсякденному побуті, під час відзначення урочистих подій) та відображенні в них прагнення людини до практичного й духовного способів освоєння, світу встановлення ціннісних орієнтацій, перетворення реальності за допомогою фантазії, унаочнення неповторності творця.

Педагогічне значення декоративно-ужиткового мистецтва вбачаємо в розв'язанні виховних завдань:

- формування в дітей культури сприйняття матеріального світу;
- виховання основ художнього смаку та естетичного ставлення до дійсності;
- спрямування на гармонійне облаштування житла;
- закладання підвалин до виховання гордості за свою етнокультуру;

- прагнення зберегти, примножити та популяризувати матеріальні цінності рідного краю;
- спонукання до виявлення естетичної цінності творів декоративно-ужиткового мистецтва минулих епох і сучасності.

Найпоширенішими видами народного мистецтва Гуцульщини визнано різьбу та інкрустування дерева (династія Корпанюків, Шкрібляків), кераміка (О.О.Бахматюк, П.Д.Цвілик), вишивка (К.І.Колотило), ткацтво (Є.І.Геник), ліжникарство й килимарство (Д.Р.Мотилук, А.Г.Юрак), писанкарство (сестри Іваночко), мосяжництво (Л.І.Дубчак, І.І.Тинкалюк), художня обробка виробів з шкіри (М.Д.Вінтоняк, І.М.Миклашук).

Чільне місце при плануванні виховного процесу С.Ф.Русова відводила календарній обрядовості. Приміром, у статті «Роль жінки у дошкільному вихованні» зазначено: «у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)» /мова оригіналу». За визначенням С.Ф.Русової виховання «має бути позначене народним мистецтвом, естетичними сприйманнями і емоціями. Мусять бути хати чепурно, чисто вбрані, діти охайно одягнені, їх увага звернута на красу оточення, але спостереження їх мають бути вільними, незалежними» /мова оригіналу/.

На думку В.О.Сухомлинського елементи обрядів надають можливість формувати у дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей. Синтетична форма обрядів та ігор передбачає наявність елементів інструментальної музики, хореографії, декоративно-ужиткового і драматичного мистецтва, що створює умови для формування у молодших школярів навичок різноманітної художньо-естетичної діяльності.

Пропагуючи ідею народознавчої освіти зростаючого покоління українців, М.Г.Стельмахович наголошував на дотриманні принципу регіонального підходу: «...максимально орієнтуватися на місцеві особливості, зміст на рівні навчального матеріалу не може бути єдиним для всіх шкіл. Його розробка на цьому рівні є виключною прерогативою вчителів і вихователів, бо тільки вони можуть

максимально врахувати конкретні умови роботи школи». Своє переконання педагог пояснював на прикладі календарної обрядовості: «Справді у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні. Якщо, скажімо, у степовій Україні чи на Поділлі ними можуть бути свята першої скиби чи першого снопа, то на Прикарпатті – проводи вівчарів з отарами на полонини чи їх повернення в господарства.

При залученні традицій, звичаїв і обрядів у процес виховання дітей задля формування етнічної самосвідомості слід керуватись наступними критеріями:

- традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;
- дітям важко сприймати традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з традиціями відбувається на рівні звичаїв і обрядів;
- з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добирали такі, що виконувались на честь дітей, або ж при активному їх залученні.

Здавна звичаї й обряди використовувались народом в якості засобів виховання, позаяк вони забезпечували:

- збереження і передачу зростаючому поколінню життєвого досвіду;
- зміцнення порядку й форм життя;
- регламентацію та контроль поведінки індивідів;
- посилення зв'язку особи з тією етнічною групою, до якої вона належить.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднуються у так звані комплекси згідно їх функціонального призначення – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу.

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення оточуючих. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а поводитися згідно ustalених норм

певного соціального середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самобутні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже спостерігаючи й приймаючи участь в обрядових дійствах, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Здавна на Гуцульщині дотримувались звичаїв і обрядів, які ознаменовували визначні події у житті дитини: хрестини, калачини, іменини, перше заплітання (для дівчат), перше постриження (для хлопців). Приміром, у монографії «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази» австрійського етнографа Кайндля Р.-Ф. ще в середині XIX-го сторіччя описано звичай «калачин», що був другим (після хрестин) обрядом, які виконували на честь дитини й на пошану її хресних батьків. Сутність звичаю полягала у тім, що трирічна дитина в супроводі батьків вперше відвідувала оселі хресних і приносила їм у подарунок калач. Під час проводів додому після кількадечної гостини маленькому похреснику дарували ягня, доглядати за яким належало самій дитині. Автор відзначав, що діти радо приймали подарунок й виявляли до своїх вихованців турботу і ласку.

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання.

На Гуцульщині побутували календарні звичаї й обряди, безпосередніми виконавцями яких були діти: відвідування близьких родичів з поминальною вечерею (на Святий вечір), звичай «вогників» (передвеликодній тиждень), дарування писанок хресним батькам (на Великдень), перший вихід хлопців на полонину (на Св. Юрія), зустріч з полонини (на Св. Покрови) тощо.

Процес приготування й відзначення календарних свят містив у собі значний виховний потенціал. За приклад може слугувати стародавній звичай передвеликодніх «вогників». Перед Великоднем діти допомагали родичам і сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішне листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні господині пригощали маленьких трудівників «перепічками» (пиріжками з солодкою начинкою) й дарували писанки. Наявність значної кількості писанок у великодньому кошику дитини засвідчувала її працелюбність й господарські здібності.

Існувало багато дитячих ігор, в яких забавкою і вирашем ставала писанка. З писанок діти створювали просторові композиції – гердани (відповідно підготовлені писанки нанизуються на нитку як намисто, і прикрашаються китичками), дзвони (кожна писанка нанизується окремо на нитку з китичкою, а нитки скріплюються угорі), хрести (з дванадцяти писанок з зображенням хрестів). Такі дитячі поробки вважались оберегами дому й зберігались як сімейні реліквії.

Інтеграція матеріальних і духовних цінностей етнокультури в освітню практику в якості засобів виховання передбачає дотримання низки педагогічних умов:

- збагачення знань дітей, педагогів і батьків про культурну самобутність рідного краю;
- формування поваги й інтересу до етнокультурної спадщини;
- облаштування виховного середовища, у якому сконцентровано різноманітні елементи етнокультури.

Водночас необхідно дотримуватись принципів системності, поетапності та послідовності; комплексного використання різноманітних елементів етнокультури; збереження природного характеру життєдіяльності дитини в осередку освітнього закладу; орієнтації на розвиток творчої активності дітей.

Інтеграція елементів етнокультури у навчально-виховний процес відбувається впродовж трьох взаємообумовлених і взаємодоповнюючих етапів:

Перший етап спрямовано на формування у дітей уявлень і знань про самобутність матеріальних і духовних цінностей гуцульської етноспільноти в

загальноукраїнському культурному контексті. Означена мета досягається за умови розширення уявлень і знань про особливості житлобудування, облаштування побуту, ужиткових речей, одягу, кулінарії, народних іграшок. Водночас дітей знайомлять з творами декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва, прозовим і поетичним фольклором, музичними й літературними творами відповідної тематики.

На цьому етапі передбачено облаштування відповідного освітнього осередку, де розміщено:

- макет стародавньої гуцульської хати;
- зразки стародавніх гуцульських меблів, виготовлених із лози задля компактності й легкості у пересуванні;
- твори гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва;
- ляльки в гуцульському вбранні;
- стенди та вітрини для демонстрування дитячих поробок;
- фонотека аудіо записів класичної та популярної музики гуцульської тематики;
- книжковий фонд творів про гуцульський край та його мешканців;
- відеотека краєвидів мальовничих куточків Гуцульщини в різні пори року.

Другий етап має на меті утвердження й закріплення у вихованців позитивних вражень і переживань, які з'являлись у них у процесі ознайомлення з різноманітними аспектами гуцульської етнокультури.

З огляду на комплексність завдань другого етапу виховна робота здійснюється за трьома умовно означеними змістовими блоками: сімейно-родинний, звичаєво-обрядовий, мистецько-краєзнавчий. Кожен блок реалізується в різних формах навчально-виховного процесу.

На цьому етапі окрім традиційних уроків та виховних заходів застосовуються інші форми організації освітнього процесу: екскурсія до краєзнавчого музею (художнього салону, крамниці сувенірів, світлиці в сільському будинку культури тощо), відвідування майстерні народних промислів та знайомство з народними

умільцями, організація виставок “Сімейні реліквії”, “Сад родинних деревець”. Водночас застосовуються художньо-дидактичні ігри (“Розглянь та розмалюй”, “Майстерня гуцульських іграшок”, “Збираємо розбиту писанку”, “Художній салон”, рольові ігри “Маленькі туристи”, “На кращого екскурсовода”, “Гуцульська родина”, читання художніх творів про Гуцульщину, прослуховування музичних творів, перегляд відео-матеріалів гуцульської тематики. Передбачаються ігрові ситуації з залученням казкових героїв, вдача й мова, поведінка яких втілювали в собі кращі риси гуцулів-трудівників (народна майстриня пані Юстина, Легінь-вівчар).

Третій етап зорієнтований на активне залучення особистого творчого потенціалу дітей до справи відтворення, збереження й примноження культурних надбань Гуцульщини. Змістова частина даного етапу спрямовується на формування вмій і навичок комплексного поєднання елементів етнокультури в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності школярів.

Задля розв’язання перелічених завдань впроваджується тематичний цикл “Спадкоємці гуцульських традицій” як корегуюча міждисциплінарна ланка. Виховна робота охоплює три змістові взаємодоповнюючі блоки – “родинні традиції”, “трудова традиція”, “мистецькі традиції”.

Мета означеного етапу зумовлює впровадження спеціального тематичного циклу “Спадкоємці гуцульських традицій”. Години спілкування відбуваються за такими темами: “У творчій майстерні”, “Створимо казку гуцульського краю”, “Готуємось до ярмарку”, “Таздівські діти”. Під час яких послуговуються наступними методами та прийомами: актуалізація попередньо набутих знань, демонстрація, вправляння, змагання; відгадування загадок, вивчення пісень та віршів про різні види декоративно-ужиткового мистецтва, пригадування приказок та прислів’їв про художню працю; створення ігрових ситуацій (“Маленькі оповідачі”, “Вправні майстри”, “Кому, що подарувати” “Театр перед мікрофоном”), проведення дидактичних ігор (“Прикрасимо хатинку ляльки Василянки”, “Влаштуємо виставку гуцульських сувенірів”, “Підберемо орнамент”, “Віднайти відмінності у візерунках”, “Вірно-невірно”). Організуються виховні заходи за тематикою: “Чічка прехороша” (обряд першого заплітання), “Гуцульський ярмарок”, “Подаруй

ми писанку”, “Гуцульські забави”, “Збираємось на полонину”, “Подарунки для любої нени”.

На кожному етапі здійснюється співпраця з педагогічним колективом для підвищення професійної майстерності та обізнаності в царині гуцульської родинно-побутової культури. Організуються різноманітні за формою просвітницькі заходи, як от: зустріч “За круглим столом” на тему “Хто, як не ми?” (до проблеми актуалізації гуцульської етнопедагогіки), семінар-практикум “Гуцульський фольклор у роботі з дітьми різних вікових груп”, диспут “Що таке діалект і його місце в сучасній освіті”, семінар “Видатні українські педагоги про мудрість народної виховної традиції”, консультація “Як добре ми знаємо гуцульські народні ремесла”, диспут “Релігійне виховання: у минулому, сучасності, майбутньому”, КВК “Гуцульські фігли”.

Водночас активізується робота з батьками та іншими членами родин вихованців. Окрім традиційних форм допомоги рідних у підготовці та проведенні святкових ранків та “складанні родинного дерева” проводяться тематичні заходи, зокрема проблемна лекція “Хто ми на цій землі?”, консультація “Щоб наші діти росли працелюбними”, групова бесіда “Виховні традиції гуцулів”, консультація фітотерапевта “Гуцульська лічниця”, батьківська конференція “Декоративно-ужиткове мистецтво в побуті гуцульської родини”.

Відродження етнокультурного потенціалу України активізує потребу виховання у зростаючого покоління ціннісного ставлення до історії, культури, мови, традицій та звичаїв рідного народу, прагнення не лише оберігати, а й примножувати його матеріальні та духовні вартості. Визначальним чинником досягнення означеної мети виступає формування ціннісного ставлення до рідного краю.

Ціннісне ставлення до рідного краю – активна спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самобутність навколишнього середовища, обумовлена опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності. Відсутність ціннісного ставлення до культури найближчого оточення в подальшому спричинятиме труднощі в опануванні цінностями на національному й загальнолюдському рівні.

ВИСНОВОК:

Отож, знайомство дитини з навколишнім середовищем повинно відбуватись у неподільності з формуванням ціннісного ставлення до його етнокультурної самобутності.

Розв'язання означеної мети забезпечується комплексним використанням елементів етнокультури в якості засобів виховання. Завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості фольклорних, літературних, мистецьких творів і звичаєвої обрядовості якнайкраще збережено етнічний колорит культури. Їх залучення в освітній процес (за умови ретельного добору) дозволяє у доступній формі знайомити дітей з культурною самобутністю рідного краю.

Запитання і завдання до теми № 18.

- Занотуйте 4-6 коломийок. Визначіть їх педагогічний зміст.
- На основі етнографічних матеріалів та спілкування зі старшими членами родини укладіть добірку народних пісень, в яких яскраво змальовано самобутність Гуцульщини.
- Спільно з однокурсниками спробуйте змодельовати освітній осередок з елементами гуцульської етнокультури.
- Запропонуйте власну класифікацію гуцульських народних казок.
- Визначіть особливості та різновиди гуцульської народної іграшки.

ГЛОСАРІЙ

(Тлумачний словник термінів)

Ареал етнічний – територія, на якій концентрується значна частина представників того чи іншого етносу.

Асиміляція етнічна – втрата етносом етнічної самосвідомості, злиття з іншим етносом, "розчинення" у ньому.

Відродження етнічне – процес пов'язаний з активізацією зацікавленості широких мас того чи іншого народу у пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій, із підвищеним прагненням до відтворення у різних формах (через етнічні організації, культурно-мистецьку діяльність, сім'ю, наукові та просвітительські товариства) своєї самобутності, завдяки якій певна людська спільнота вирізняється у поліетнічному середовищі.

Група етнічна (етнографічна) – локальна частина етносу, що має з ним єдину етнічну самосвідомість, проте різниться деякими аспектами традиційно-побутової культури, господарювання, діалектичним мовленням, самобутністю духовного життя.

Гуцули – одна з етнічних груп у структурі української нації. Ареал проживання у карпатському регіоні на території Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей (Україна), Марамуреського та Сучавського повітів (Румунія). Походження гуцулів науковці пов'язують з давньоруським племенем уличів ("улуців") або ж з повстанським рухом народних месників — опришків ("гуців") ХУІІ-ХУІІІ ст.

Діалект – локальна чи регіональна форма мови, що відрізняється від інших її територіальних варіантів.

Діаспора – етнічна спільність, що знаходиться поза країною свого походження.

Етнізація – це становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відбивають особливості культури етносу, членом якого є особа. Етнізація на практиці розгортається як аспект соціалізації, елемент виховання, зріз формування типу життєдіяльності особи, перш за все становлення її емоційних, когнітивних, вольових процесів, як набуття особливостей оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, як формування композиції умінь, як засвоєння типових виробничих навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного сприйняття світу, притаманної культурі етносу картини світу.

Етнічність – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці й в цілому у ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з-поміж інших.

Етногенез – сукупність соціально-історичних та духовно-культурних процесів, що призводять до виникнення етнічного явища і зумовлюють його подальший розвиток.

Етнографія – гуманітарна наука про народи (етноси) світу, що концентрує увагу на розробці проблем етно- і націогенезу, етнічної історії, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, традиційно-побутової культури, народних знань, побуту, народного мистецтва.

Етнологія – наука про пізнання народів, прогресу і цивілізацій. У науковій обіг термін "етнологія" був введений ще 1784 р. А.Шаванном, проте справжнє поширення він набув лише у першій половині XIX ст. завдяки роботам В.Едвардса і А.-М. Ампера.

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, що включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання даного народу.

Етнопсихологія – галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є етнічні особливості психіки людей, етнічний характер, закономірності формування та функціонування етнічної самосвідомості, етнічних установок, стереотипів тощо.

Етнос – народ об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей. До складу етносу здебільшого входить кілька етнічних груп.

Етносоціологія – наука, що досліджує параметри соціальної структури народів (в етнічному, а не політичному значенні терміну), вагомі явища культури різних етносів, взаємообумовленість змін у культурі, зокрема у мові, побуті, етнічних орієнтаціях, закономірності й особливості міжетнічних стосунків.

Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті певного народу, групи, колективу тощо.

Ідентичність етнічна – відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоційних зв'язків з батьківщиною, а також спільності основних компонентів культури, що звичайно виявляється у солідарності з членами цієї спільноти.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, способів і прийомів людської діяльності, що відбиває визначений рівень історичного розвитку суспільства і людини;

Культура етнічна – певна організація духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності та світосприйняття. В її основу покладено звичаї, традиції, норми та цінності — інтуїтивні та раціональні, міфологічні та технологічні моделі виживання, притаманні саме цьому етносу.

Ментальність етнічна – духовно-культурний самопрояв етнічної спільності, її об'єднує із етнічними архитипами неусвідомлений або напівусвідомлений характер.

Мова рідна – це та мова особи, якою вона може якнайповніше висловитися, найбільш повно, точно і глибоко передати свої думки, всебічно проявити себе в слові. Перший аспект цього явища, аспект об'єктивного виявлення мови. Другий — суб'єктивно-ціннісний. Він відображає ставлення особи до мов, якими вона володіє, передає мовну самовизначеність особистості.

Народ – у широкому розумінні слова — все населення певної країни або держави. З метою виокремлення його культурної самобутності поняття “народ” традиційно замінюється на поняття “етнос”.

Нація – народ об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що і вирізняє його з-поміж інших народів /політично/.

Обряд – ритуал, церемонія, сукупність умовних, традиційних дій, що слугують символом визначених соціальних відносин, формою наочного виявлення

Організації етнічні – громадські об'єднання на основі певних етнічних ознак учасників, їхніх етноконсолідуючих завдань і цілей (політичних, культурних, релігійних, освітніх тощо). Відповідно організації етнічні за своєю культурою можуть набирати форми партії, духовного Ордену, національно-культурного товариства, етноконфесійної групи, освітянського осередку тощо.

Плюралізм етнічний – світоглядна позиція, сутністю якої є визнання рівності і самоцінності кожного етносу, його права на збереження своєї самобутності, на вільний та всебічний розвиток.

Процеси етнічні – зміни як окремих елементів структури етносу, так, можливо, і всієї його структури, що означає утворення нової етнічної спільності.

Самосвідомість етнічна – розрізняється за своїми носіями як етнічна самосвідомість окремого представника етносу і як етнічна самосвідомість етносу в цілому. Індивідуальна етнічна самосвідомість як духовне породження являє собою здатність ідентифікувати себе з певним етносом, відокремлюючись водночас від всіх інших етносів, усвідомлювати своє етнічне "я" як неповторне, унікальне явище.

Соціалізація етнічна – процес опанування індивідом системи етнокультурних цінностей та норм, які дозволяють йому функціонувати у тому чи іншому етнічному середовищі.

Стереотип етнічний – схематизований, спрощений, емоційно забарвлений образ певної етнічної спільноти, який поширюється як типовий на кожного її представника.

Субетнос – етнічна одиниця в структурі етносу, що займає проміжне становище між мікроетнічною одиницею (людиною, родиною, консорцією — носіями етнічності) та етносом, існування якої пов'язано з усвідомленням групових особливостей тих або інших компонентів культури.

Традиції – це сформовані під впливом історичних, природно-кліматичних, побутових умов життя, трансльовані від покоління до покоління стійкі погляди, принципи життя, зразки поведінки, що впливають на свідомість, характер, діяльність людей.

Цивілізація – матеріалізована культура, що виявляється у сукупності матеріальних цінностей, рівнем їх виробництва й споживання.

Цінності етнічні – різновид форм соціальних цінностей, що утворюється культурою певного етносу і є продуктом його свідомості. Кожен етнос має лише йому властиву ієрархію соціальних цінностей, що в цілому й надає останнім етнічної самобутності. Ця система цінностей виступає найвищим (фундаментальним) рівнем соціальної регуляції.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАР № 1.

ЕТНОПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Мета: формувати у студентів вміння чітко визначати й обґрунтовувати суспільну значущість предмету, завдань і функцій етнопедагогіки.

Питання для обговорення

1. Визначення етнопедагогіки як педагогічної науки. Зв'язок етнопедагогіки з іншими науками.
2. Характеристика етнічних груп на території України.
3. Застосування етнопедагогічних знань в освітній системі сучасної України.

Практичні завдання.

Словникова робота:

- визначити поняття: народ, нація, етнос, етнопедагогіка, народна педагогіка.
- виявити етимологію назв етнічних груп: гуцули, бойки, лемки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011. 376 с.

2. Горлова В. Кобзарі. Світова слава української пісні : елементи народознав. на уроках укр. мови : посібник. Тернопіль: 2011. 80 с.
3. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
4. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.
5. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посібник. 5-те вид., доп. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
6. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с.

СЕМІНАР № 2.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Мета: навчити студентів самостійно визначати провідні етапи процесу історичного розвитку етнопедагогіки.

Питання для обговорення

1. Вплив педагогічної спадщини Я. А. Коменського на формування засад етнопедагогіки.
2. Характеристика становлення етнопедагогіки як самостійної системи педагогічного знання. Розділи української етнопедагогіки.

Практичні завдання.

1. Проаналізувати праці О.Духновича, К.Ушинського, С.Русової, М. Стельмаховича присвячені проблемам вивчення народної педагогіки (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»).
2. Підготувати анотований перелік сайтів етнопедагогічного змісту.

Темі рефератів:

1. Актуалізація педагогічних ідей минулого в розвитку сучасної етнопедагогіки.
2. Творчий розвиток педагогічних поглядів С. Русової на сучасному етапі.

3. Видатні українські письменники про проблеми народного виховання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2–ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 2012. 407 с.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008.
3. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
5. Ушинський К.Д. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1983.
6. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О.Любар. Київ: Знання, 2003. 766 с.

СЕМІНАР № 3.

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА І ДУХОВНИЙ ПРОГРЕС СУСПІЛЬСТВА

Мета: сформувати вміння класифікувати й впроваджувати в педагогічну практику виховний досвід українського народу.

Питання для обговорення

1. Педагогічна культура – складова системи матеріально-духовної культури.
2. Чинники збереження педагогічної культури етносу.
3. Особливості педагогічних традицій українського народу.
4. Загальнолюдське й етнічно особливе педагогічної культури.

Практичні завдання.

1. Укласти перелік книг і статей на тему «Педагогічний досвід народів світу» /10-15 назв/.
2. Охарактеризуйте роль еліти в збереженні духовних цінностей народу на прикладі видатних педагогів України / Прикарпаття/.

Теми рефератів:

1. Фольклор як засіб передачі виховного досвіду народу.
2. М. Г. Стельмахович про родинне виховання.
3. Застосування народного виховного досвіду в роботі сучасних закладів освіти.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О.І. Звичайі нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 462 с.
2. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2014. 287 с.
3. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор, 2015. 670 с.
4. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
5. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання. Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти: хрестоматія. Чернівці : Книги-XXI, 2016. 306 с.

СЕМІНАР № 4.**ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ЕТНОПЕДАГОГІКИ**

Мета: удосконалювати знання студентів про основні ознаки виховного ідеалу в українській етнопедагогіці .

Питання для обговорення

1. Визначення і характеристика ідеалу в педагогічній науці.
2. Поєднання загальнолюдського й етнічно особливого у виховному ідеалі.
3. Характеристика досконалої людини у фольклорних творах.

Практичні завдання.

1. Проаналізувати монографію Г. Ващенка «Виховний ідеал» /визначити головні риси українського виховного ідеалу/.
2. Віднайти значення власного імені, імен рідних і друзів /4-5 імен/.

Теми рефератів

1. Ідеальний образ дівчини в українських народних казках.
2. Ідеальний образ парубка в українських народних казках.
3. Образ героя-визволителя в усній народній творчості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Асташова Н. А. Концептуальні основи педагогічної аксіології. Педагогіка. 2012. №8. С.21-24.
2. Борисенко В. К. Українська етнологія : навч. посібник. Київ : Либідь, 2017. 400 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава, 2004. 208 с.
4. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
5. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид. доп. Київ : Знання, 2018. 568 с.
6. Скільський Д. М. Історія української педагогіки : навч. посіб. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2012. 336 с.

СЕМІНАР № 5.**ТРАДИЦІЇ І ЗВИЧАЇ ЯК ОСНОВА ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЕТНОСУ**

Мета: розвивати у студентів здатність до продуманої й системної виховної роботи.

Питання для обговорення

1. Традиція: її визначення та роль в існуванні етнічних спільнот.
2. Педагогічна сутність народних звичаїв і традицій.
3. Український народний календар: його особливості й виховні функції.

Практичні завдання.

1. Укласти перелік книг і статей на тему «Традиції і звичаї українського народу» /10-15 назв/.

2. Запропонувати розгорнутий план бесіди з дітьми старшої групи на тему «Напередодні Різдва (Водохрещя, Масляної, Великодня, Зелених свят, Івана Купала тощо /за вибором/).

Темі рефератів:

1. Родинні свята і обряди як визначальний чинник виховання.
2. Календарно-обрядові свята українського народу та їх значення у виховному процесі.
3. Шляхи застосування народних традицій в початковій школі.
4. Використання української календарної обрядовості у позакласній роботі початкової школи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Борисенко В. К. Українська етнологія: навч. посібник. Київ: Либідь, 2017. 400 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Грушевський М. Ф. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. 2011. Отримано з http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi_Marko/Dytyna_u_zvychayah_i_viruvannia_h_ukrainskoho_narodu/.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник- довідник. Київ : Довіра. 2016. 703 с.
5. Сапіга В.К. Українські народні свята та звичаї. Київ: Знання, 2013. 442 с.
6. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.

СЕМІНАР № 6.

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ВИЗНАЧАЛЬНИХ ЧИННИКІВ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

Мета: закріпити у студентів знання про сутність визначальних чинників етнопедагогіки.

Питання для обговорення

1. Значення природи в педагогічній системі етносу. Народні традиції екологічного виховання.
2. Роль рідної мови в національному вихованні. Характеристика мовної культури педагога.
3. Зв'язок гри з реаліями суспільного життя. Значення народних ігор у вихованні дітей.
4. Етикет – передумова людських взаємин. Етнічні риси етикету як чинники загальнолюдських норм поведінки. Співпраця родини і загальноосвітнього закладу в формуванні «вихованої особистості».
5. Народне мистецтво – чинник виховання. Форми застосування творів народного мистецтва в НУШ.
6. Проблеми взаємодії освіти й релігії. Місце релігії в народному вихованні.

Практичні завдання.

1. Укласти перелік дитячих книг за темою «Український народ про природу» /10-15 назв/.
2. Описати спостереження спонтанних ігор дітей (понятійний апарат, який використовується в сюжеті).
3. Запропонувати варіанти оформлення інтер'єру класу творами народного мистецтва.

Темі рефератів:

1. Використання народного досвіду в екологічному вихованні.
2. Проблема використання діалекту в процесі вивчення рідної мови.
3. Місце народних ігор й іграшок у виховній роботі .
4. Формування поведінки в традиціях української народної педагогіки.
5. Естетика українського народного побуту.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л.В. Вчися, граючись. Київ: Знання, 2013. 286 с.
2. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посібник. Київ : Веселка, 2018. 246 с.
3. Борейко В. Є., Пустовіт Н. А. Екологічна естетика : метод. посіб. Київ : Логос, 2012. 150 с.
4. Лисенко Н.В., Кононенко В.І. Етнопедагогічні засади українського дошкілля: навч.–метод. посібн. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 304 с.
5. Панамарьов А.М. Українська етнографія. Київ: Наукова думка, 2014. 487 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
7. Творун С. О. Практична етнологія для ділових людей. Вінниця : Книга-Вега, 2019. 287 с.

СЕМІНАР № 7.

ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Мета: вдосконалювати знання студентів про особливості форм і методів народного виховання.

Питання для обговорення

1. Вікова періодизація в народній педагогіці.
2. Основні принципи виховання засобами етнопедагогіки України.
3. Форми організації виховного процесу в українських педагогічних традиціях.
4. Методи народного виховання.

Практичні завдання.

1. Словникова робота за темою «Народна дидактика».
2. Укласти таблицю: «Методи народного виховання».

Темі рефератів:

1. Українська народна педагогіка про роль праці в трудовому вихованні дітей.
2. Етнопедагогічні форми і методи у виховання дітей молодшого шкільного віку.
3. Застосування народних методів виховання у педагогічній практиці.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011. 376 с.
2. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт : народознавчі оповідки. Київ : Український письменник, 2013. 205 с.
3. Сіркізіук В. В. Основи національного виховання: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2014. 202 с.
4. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия: ВІК, 2011.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-и т. Київ: Радянська школа, 1976 .

СЕМІНАР № 8.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

Мета: вдосконалювати знання студентів про особливості використання етнокультурних цінностей в якості засобів виховання.

Питання для обговорення

1. Використання народних пісень і танців у виховній роботі з дітьми молодшого шкільного віку.
2. Педагогічна сутність найкоротших жанрів усної народної творчості.
3. Народна казка в системі засобів етнічного виховання.
4. Значення народної іграшки у народознавчій роботі НУШ.

5. Традиційні й новітні форми використання засобів народного виховання в освітній роботі початкової школи.

Практичні завдання.

1. Скласти конспект консультації для батьків на тему «Значення казки в житті дитини».
2. Оформити добірку українських календарно-обрядових пісень для виконання на святкуванні з нагоди Різдва, Великодня, Дня Матері та ін. /за вибором/.
3. На основі матеріалів фольклорних збірок скласти добірку приказок та прислів'їв про чесність, правдивість, працелюбність, сміливість, ввічливість, скромність, охайність, привітність /7 – 10 до кожної якості/.
4. Укласти перелік книг на тему: «Казки народів світу для дітей» /10-15 назв/.

Теми рефератів:

1. Жанрова палітра та виховна сутність дитячого фольклору.
2. Українська народна іграшка.
3. Виховний потенціал українських народних пісень.
4. Народна казка – джерело пізнання визначальних рис етносу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Вища школа, 2012. 407 с.
2. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навч. посібник Київ : Вища школа, 2013. 327 с.
3. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Вінниця: Едельвейс, 2018.
4. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Стилос, 2019. 152 с.
5. Український дитячий фольклор / уряд. В. Бойко. Київ: Веселка, 2015. 194 с.

СЕМІНАР № 9.
НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР – СИНТЕЗ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мета: вдосконалювати знання студентів про етнокультурну самобутність українського народного календаря.

Питання для обговорення

1. Етнопедагогіка як один з провідних чинників української культури.
2. Взаємовплив церковного й світського в українському народному календарі.
3. Передумови впровадження календарної обрядовості в практику сучасних освітніх закладів.

Практичні завдання.

1. Виписати словникові визначення понять «етнос», «народний календар», «традиція», «звичай», «обряд», «символ».
2. Запропонувати власні тлумачення вище перелічених понять доступних для розуміння дітей молодшого шкільного віку.
3. Навести приклад 2 – 3 свят, в яких поєднано християнську традицію з дохристиянською обрядовістю.

Темі рефератів:

1. Народна педагогіка – фундаментальна основа нової освітньої концепції.
2. Історія становлення й утвердження українського народного календаря.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. о. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Львів: Свічадо, 2018. 485 с.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях, в історичному освітленні. В 2-х книгах. Київ: Наукова думка, 2017.
3. Климишин І. А. Календар і хронологія. 5-е вид., доп. Івано-Франківськ: Гостинець, 2002. 232 с.
4. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посібник. 5-те вид., доп.

Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.

СЕМІНАР № 10.

ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ СВЯТКОВОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ

Мета: формувати у студентів вміння визначати педагогічний потенціал святкової обрядовості

Питання для обговорення

1. Морально-етична парадигма релігійних свят і урочистостей.
2. Виховне значення свят зимового циклу.
3. Педагогічна спрямованість звичаєвої обрядовості весняно-літнього циклу.
4. Впровадження традицій народного календаря в роботу початкової школи в осінній період.
5. Педагогічні умови адаптації українського народного календаря в НУШ.

Практичні завдання.

1. Укласти анотований перелік книг і статей про календарні традиції українських етнорегіонів (Бойківщина, Волинь, Гуцульщина, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія) /за вибором/.
2. Запропонувати розгорнутий план консультації для батьків на тему «День іменинника в українській традиції».
3. Укласти конспект бесіди «Що ми знаємо про Різдво» для молодших школярів.
4. Укласти конспект розваги «Великодні забави» для дітей молодшого шкільного віку.

Темі рефератів:

1. Зимові обряди як пропаганда кращих сімейних традицій та засоби розвитку природних задатків індивіда.

2. Морально-естетична парадигма великоднього циклу (Масляна, Прощальна неділя, Вербна неділя, Страсний тиждень, Великодня неділя, Світлий тиждень, П'ятидесятниця).
3. Обрядовість літніх свят як засіб екологічного виховання.
4. Значення свята Покрови у формуванні національної самосвідомості особистості.
5. Відзначення днів пам'яті святих як важливе джерело формування моральності українського народу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005.
2. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. В десяти томах. Львів, 1993-1994.
3. Матвеева Н. М., Голобородько А.С. Святі і свята України. Київ: Орфей, 2015. 347 с.
4. Український народний календар / упоряд. С.Кажан. Суми: Унів. Книга, 2013. 568 с.

СЕМІНАР № 11.

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ

Мета: розвивати у студентів вміння до залучення календарної обрядовості у процес виховання.

Питання для обговорення

1. Формування емоційно-позитивного світосприймання особистості засобами українського народного календаря.
2. Традиції підготовки українських родин до свят.
3. Святкування як досконала форма міжпоколіннєвої трансмісії.
4. Характеристика дитячого святкового фольклору.

5. Шляхи відродження кращих виховних традицій у сучасному родинному побуті.

Практичні завдання.

1. Укласти конспекти консультації з батьками на тему «Щоб свято було цікавим і корисним».
2. Підібрати 3-4 дитячих літературних твори, в яких розповідається про відзначення традиційних народних свят.
3. Укласти конспект бесіди з молодшими школярами на тему «Наша родина дружньо готується і весело святкує».
4. Оформити «квітку», яка символізує річне коло з зображенням на кожному «стебельці» символіки певного свята.

Теми рефератів:

1. Українські народні обряди та звичаї – витоки національних духовних цінностей.
2. Дотримання народного календаря як засіб формування особистості через колектив і колективу через становлення багатьох «я».
3. Традиції святкування Різдва – час оберегу сім'ї, єднання роду, благословення матері й дитини.
4. Виховний потенціал традицій народного календаря весняного періоду.
5. Символічне значення свята Благовіщення – єднання земного і космічного.
6. Визначення виховної сутності свят 1-3 Спаса.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриш Н. П. Національне виховання учнівської молоді. Київ : Шк. світ, 2011. 125 с.
2. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.

4. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с
5. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2014. 287 с.

СЕМІНАР № 12.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВОГО ДІЙСТВА

Мета: формувати у студентів вміння визначати творчий потенціал календарних традицій.

Питання для обговорення

1. Характеристика творчої діяльності дітей молодшого шкільного віку.
2. Передумови розвитку творчих здібностей дитини на матеріалах українського народного календаря.
3. Форми залучення календарної обрядовості у роботу початкової школи з метою виявлення різних видів обдарованості учнів.

Практичні завдання.

1. Укладіть анотовано картотеку наукових публікацій на тему «Творча діяльність у дитячому віці» (10-15).
2. Запропонуйте план-конспект диспуту на тему «Чи доцільно відроджувати стародавні традиції в епоху комп'ютерів і супутників?».

Теми рефератів:

1. Етнопедагогічні засоби розвитку творчих здібностей підростаючого покоління.
2. Українські вечорниці як період передавання секретів народних ремесел.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Етнопедагогіка – українознавство. Термінологічний словник: навч. посіб. /

- упоряд. Л. Мафтин. Чернівці: Технодрук, 2015. 276 с.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
 3. ормування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / ІСДО України / за ред. Стефанюк С.К. Київ: Вік, 2010. 216 с.
 4. Храплива-Щур. А.І.Українські народні звичаї в теперішньому побуті. Київ: Кондор, 2013. 192 с.

СЕМІНАР № 13.

АКТИВІЗАЦІЯ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Мета: розвивати у студентів здатність до виховної роботи з молодшими школярами на засадах етнопедагогіки.

Питання для обговорення

1. Провідні завдання процесу виховання у родинному осередку й освітньому закладі.
2. Характеристика етнопедагогічної спадщини в контексті реалізації провідних напрямів виховання.
3. Формування в учнів гуманних рис особистості засобами етнопедагогіки.
4. Етнопедагогічні традиції національного виховання та їх реалізація в умовах сучасного освітнього простору.

Практичні завдання

1. Скласти бібліографію до теми: «Залучення етнопедагогічної спадщини в позакласну виховну роботу початкової школи» (10 – 15 назв).
2. Підготувати сценарій виховного заходу з нагоди свята народного календаря.
3. Підготувати виступ на тему: «Виховання учнів початкових класів на засадах української етнопедагогіки».

Теми рефератів:

1. Характеристика етнопедагогіки як чинника реалізації провідних напрямів виховання.
2. Залучення засобів етнопедагогіки в процес національного виховання молодших школярів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Віннічук А.П. Український фольклор: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Вінниця : Стилос, 2018. 168 с.
2. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ.: Знання-Прес, 2015. 591 с.
3. Маєвська Л.М. Етнопедагогіка: навч. посіб. Херсон: Олді-плюс, 2019. 316 с.
4. Українська родина: Родинний і громадський побут / упоряд. Л. Орел. Київ, 2020. 424 с.

СЕМІНАР № 14.

ПРОВІДНІ ЗАСАДИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Мета: навчити студентів самостійно визначати педагогічний зміст українських народних свят.

Питання для обговорення

1. Відродження, збереження й примноження культурної спадщини українського народу – пріоритетне завдання сучасної освітньої системи.
2. Специфіка використання української календарної обрядовості річного циклу в педагогічному процесі.
3. Співпраця сім'ї, школи та громади як визначальна передумова у справі прилучення зростаючого покоління до культурної скарбниці рідного народу.

Практичні завдання.

1. Наведіть низку цитат (5 -6) з творів видатних педагогів про виховне значення матеріальних і духовних вартостей українського народу.
2. За матеріалами періодичних освітянських видань визначить кілька (3 - 4) нетрадиційні форми народознавчої роботи з учнями початкової школи.

Теми рефератів:

1. Народознавча робота з освоєння традицій народного українського календаря в початковій школі.
2. Проблема відродження традицій українського народного календаря.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного календаря. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2015. №24. С. 321-236.
2. Лановик М.Б, Лановик З.Б. Календарно-обрядова творчість. Українська усна народна творчість: підручник. Київ: Знання-Прес, 2015. С.106-187
3. Лисенко Н.В. Традиції та звичаї як основа виховної системи етносу. *Етнопедagogіка дитинства: навч.-метод. посіб.* Київ: Слово, 2011. С.545-550.
4. Руденко Ю. Педагогіка народного календаря. Основи сучасного українського виховання. Київ: вид-во ім. Олени Теліги, 2013. С. 225-270

СЕМІНАР № 15.

**ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В
ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Мета: формувати у студентів вміння інтегрувати етнокультурні цінності в освітній простір НУШ.

Питання для обговорення

1. Проблема актуалізації українських народних традицій в НУШ.

2. Місце календарної обрядовості в народознавчому компоненті початкової освіти.
3. Використання елементів народного календаря у виховній роботі з молодшими школярами.
4. Формування національної самосвідомості молодших школярів засобами календарної обрядовості.

Практичні завдання.

1. Визначити змістове наповнення освітнього осередку народознавчого спрямування (6-8 компонентів).
2. Підготувати розгорнутий конспект години спілкування у 4 класі на тему: «Ремесла нашого краю».
3. Створити мультимедійну презентацію на тему «Родинні обереги».

Теми рефератів:

1. Форми і методи активізації календарної обрядовості в НУШ.
2. Традиції свята Миколая-Чудотворця – день радості і чудес.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Батрун І.В. Етнопедагогіка в системі вітчизняного національного та патріотичного виховання ХХІ століття. 2020. № 73. Т.1. С.17-22.
2. Бикова М.М. Засоби української народної педагогіки як елемент сучасної національної системи виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №8. С.308-315.
3. Коваль Т.В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. Педагогіка. 2022. № 2(2). С.547-554
4. Мафтин Л.В. Етнопедагогічні основи дидактичного процесу сучасної початкової школи. *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи: зб. наукових праць*. Івано-Франківськ.: НАІР, 2021. С.195-198.

5. Методичні рекомендації щодо національно – патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : <http://dpl.in.ua/index.php/vykhovna-robota/natsionalno-patriotychne-vykhovannia/metodychni-rekomendatsiishchod-natsionalno-patriotychnoho-vykhovannia-uzahalnoosvitnikh-navchalnykh-zakladakh>

6. Хомич Л.О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. 2013. № 21. (274.) С.125-127.

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1.		
Методологічні засади етнопедагогічної науки		
1.	<p style="text-align: center;">Етнопедагогіка в контексті педагогічних наук.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Опрацювання конспекту лекції. 2. Створення картотеки етнографічних джерел (10-15 найменувань). 3. Скласти план статті М. Чепіль «Етнопедагогічні засади української молоді» (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»). 	6
2.	<p style="text-align: center;">Історія розвитку етнопедагогіки.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз праць О.Духновича, К.Ушинського, С.Русової, М. Стельмаховича присвячених проблемам вивчення народної педагогіки (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»). 2. Пошук і складання анотованого переліку сайтів етнопедагогічного змісту. 3. Послугуючись додатком № 1, провести етнопедагогічну розвідку. 	6
3.	<p style="text-align: center;">Педагогічна культура і духовний прогрес суспільства.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Опрацювання конспекту лекції. 2. Укладання анотованого переліку книг і статей на тему «Педагогічний досвід народів світу» (10-15 назв). 3. Створення мультимедійної презентації «Культурна самобутність етнорегіонів України». 	6
4.	<p style="text-align: center;">Виховний ідеал етнопедагогіки.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Підготовка реферату на тему «Відображення виховного ідеалу у різних жанрах фольклору» (за вибором). 2. Аналіз фрагменту монографії Г. Ваценка «Виховний ідеал» (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки») з метою визначення головних рис українського виховного ідеалу. 3. Пошук інформації про значення власного імені, імен рідних і друзів (4-5 імен). 	6
Змістний модуль 2.		
Характеристика провідних етнопедагогічних понять		
5.	<p style="text-align: center;">Традиції і звичаї – основа виховної системи етносу.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Укладання переліку книг і статей на тему «Традиції і звичаї українського народу» (10-15 назв). 2. Послугуючись додатком №2, ознайомитись з відеоматеріалами етнопедагогічної тематики. 3. Визначити виховний зміст обрядового дійства «Хлібця ділити» (див. додаток №3). 	6

6.	<p>Етнопедагогічна сутність визначальних чинників формування особистості. <i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Укладання анотованого переліку дитячих книг на тему «Український народ про природу» (10-15 назв). 2. Розробка кількох варіантів оформлення інтер'єру класної кімнати творами народного мистецтва. 3. Проаналізувати і скласти план фрагменту твору І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки» (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»). 	6
7.	<p>Форми та методи виховання дітей засобами етнопедагогіки. <i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Словникова робота на тему «Понятійний апарат народної дидактики». 2. Укладання таблиці: «Методи народного виховання». 3. Визначити форми і методи народного виховання за оповіданням Г.Маковій «День Миколи Чудотворця» (див. додаток №4). 	6
8.	<p>Характеристика засобів народного виховання. <i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Скласти етнопедагогічний паспорт на 8 – 10 народних іграшок з експозиції краєзнавчого музею/народознавчої світлиці (див. додаток №5). 2. Розробити конспект консультації для батьків на тему «Значення казки в житті дитини». 3. На основі матеріалів фольклорних збірок скласти добірку приказок та прислів'їв про чесність, правдивість, працелюбність, сміливість, ввічливість, скромність, охайність, привітність (7-10 до кожної якості). 	6
Змістовий модуль 3.		
Етнопедагогічні аспекти українського народного календаря		
9.	<p>Народний календар – синтез культурної спадщини українського народу. <i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Опрацювання конспекту лекції. 2.Укладання етнопедагогічного міні-словника. 3.Підготовка анотованого переліку книг і статей про календарні традиції українських етнорегіонів (7-10 назв). 	6
10.	<p>Педагогічна сутність святкової обрядовості українського народного календаря. <i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Укладання таблиці «Моральна спрямованість українських народних свят». 2. Підготовка реферату «Традиції і звичаї відзначення українського народного свята» (за вибором). 3. Оформлення добірки українських календарно-обрядових пісень для виконання на святкуванні з нагоди Різдва, Великодня, Дня Матері та ін. (за вибором). 	6

11.	<p>Залучення дітей до традицій українського календарного циклу.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Укладання анотованого переліку творів для дітей, присвячених традиціям народного календаря. 2. Оформлення «квітки», яка символізує річне коло з зображенням на кожному «стебельці» символіки певного свята. 3. Послугуючись етнографічною літературою, добрати святкові звичаї і обряди, у яких були залучені діти. 	6
12	<p>Формування творчої особистості засобами календарно-обрядового дійства.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Укладання анотованої картотеки наукових публікацій на тему «Творча діяльність у дитячому віці» (10-15 назв). 2. Визначити виховний зміст Різдвяних свят за оповіданням М. Дочинця «Коляднички – Божі дячки» (див. додаток № 6). 3. Визначити естетичний зміст Великодня за фрагментом твору Докії Гуменної «Діти Чумацького шляху» (див. додаток № 7). 	6
<p>Змістовий модуль 4.</p> <p>Провідні засади актуалізації традицій народного календаря в системі сучасної української освіти</p>		
13	<p>Активізація етнопедагогічного досвіду в умовах сучасної української освіти</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Опрацювання конспекту лекції. 2. Підбір цитат з творів видатних педагогів про виховне значення матеріальних і духовних вартостей українського народу. 3. Проаналізувати і законспектувати основні ідеї статті В. Сухомлинського «Моральні цінності сім'ї» (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»). 	6
14.	<p>Теоретичні засади актуалізації традицій народного календаря в системі сучасних освітніх закладів України</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. За матеріалами періодичних освітянських видань підготувати добірку нетрадиційних форм народознавчої роботи. 2. Розробити проєкт річного плану виховних заходів народознавчого змісту для учнів одного з класів початкової школи. 3. Проаналізувати і законспектувати основні ідеї статті Р. Скульського «Етнопедагогічні цінності у структурі професійної культури вчителя» (див. «Хрестоматія з етнопедагогіки»). 	6

15	<p>Шляхи впровадження етнокультурних цінностей в освітній простір Нової української школи.</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити змістове наповнення освітнього осередку народознавчого спрямування (6-8 компонентів). 2. Підготувати розгорнутий конспект години спілкування у 4 класі на тему: «Ремесла нашого краю». 3. Створення мультимедійної презентації на тему «Родинні обереги». 	6
<p>Змістовий модуль 5.</p> <p>Визначальні чинники культурної самобутності гуцульського етноregionу та їх місце в освітньому просторі</p>		
16	<p>Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення теми. 2. Охарактеризувати кілька прикладів ремесел і промислів притаманних гуцульській етнокультурі. 3. Укласти анотований список творів художньої літератури про Гуцульщину та її мешканців. 4. Підготувати мультимедійну презентацію на тему «Видатні українці – уродженці гуцульського краю». 	10
17	<p>Педагогічний зміст гуцульської етнокультури</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення теми. 2. Добрати 5-6 фрагментів з творів української літератури, в яких описано традиції відзначення народних свят на Гуцульщині. 3. Послугуючись етнографічними матеріалами та спогадами старших членів родини, укласти словник обрядово-звичаєвих термінів «гуцульські хрестини», «іменини», «виховання дитини». 4. Підготувати річний план заходів популяризації гуцульського фольклору в осередку закладу загальної середньої освіти (див. додаток №9). 	10
18	<p>Інтеграція етнокультурних надбань Гуцульщини в освітню практику</p> <p><i>Форма і зміст самостійної роботи:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчення теми. 2. Занотувати 4-6 коломийок. Визначити їх педагогічний зміст. 3. Спільно з однокурсниками спробуйте змодельовати освітній осередок з елементами гуцульської етнокультури. 4. Розробити методичні рекомендації залучення творів гуцульської тематики в освітній процес НУШ (див. додаток №10). 	10
Разом		120

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА» В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС

1. Індивідуальна робота

Етнографічна карта України

Мета заняття:

- закріпити знання про етнічний склад населення України;
- з'ясувати ареал проживання етнічних спільнот, які утворюють українську націю;
- виявити регіональні та етнічні особливості в культурі населення України.

Завдання для самостійної роботи:

На основі контурної карти «Державна територія України» окреслити і замалювати:

- 1) регіони проживання етносів, що утворюють українську націю;
- 2) компактні поселення інших етнічних спільнот.

За допомогою фотоальбомів охарактеризувати /письмово/

- 1) регіональні особливості українського костюму;
- 2) розповсюдження за регіонами різновидів народних промислів та ремесел України;
- 3) особливості художньо-ужиткового мистецтва.

Форма роботи: індивідуально-групова.

План проведення роботи:

1. Активізація опорних знань набутих на лекційних та семінарських заняттях /тема «Етнопедагогіка в системі педагогічних наук»/
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Презентація і захист результатів студентами проведеної роботи.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

канцелярські приладдя;
контурна карта.

2. Екскурсія**Музейні експозиції – важливий чинник підвищення педагогічної культури**Мета заняття:

- сприяти розширенню кругозору студентів знаннями про історію та сьогодення педагогічної культури українського народу;
- розвивати вміння використовувати музейні фонди в педагогічному процесі;
- виховувати почуття приналежності до високої місії українського педагога.

Завдання для самостійної роботи:

За матеріалами музею історії освіти Прикарпаття

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника:

- 1) визначити мету екскурсії до музею «Освіта Прикарпаття»;
- 2) виокремити з музейної експозиції експонати етнопедагогічного змісту;
- 3) вчитися стисло і коректно формулювати запитання екскурсоводу;
- 4) критично проаналізувати інформацію про експонати музею;
- 5) обґрунтувати необхідність використання результатів екскурсії в педагогічній практиці з дітьми різних вікових груп.

Форма роботи: колективна.

План проведення роботи:

1. Підготовка до екскурсії.
2. Актуалізація опорних знань лекційних та семінарських занять /теми: «Етнопедагогіка в системі педагогічних наук», «Історія розвитку етнопедагогіки», « Педагогічна культура і духовний прогрес суспільства.»/
3. Методичні настанови.

4. Керівництво екскурсією.
5. Обговорення інформації.
6. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

Фонди музею історії освіти Прикарпаття Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

3. Круглий стіл **Українські народні свята**

Мета заняття:

- визначити особливості української календарно-обрядової системи;
- з'ясувати шляхи залучення народних традицій в освітній процес початкової школи;
- виробляти вміння застосовувати етнографічний матеріал у виховній роботі з дітьми різних вікових груп;
- стимулювати творчий підхід до організації святкових заходів в НУШ.

Завдання для самостійної роботи:

На основі етнографічних матеріалів і фольклорних збірок:

- 1) обрати свято річного циклу /обґрунтувати вибір/;
- 2) визначити форму і час проведення святкового заходу /святковий ранок, вечір; напередодні, під час чи після календарного свята /;
- 3) продумати оформлення приміщення святкування заходу;
- 4) забезпечити добірку відповідних матеріалів /костюми, символіка обраного свята тощо/;
- 5) запропонувати форми залучення дітей у процес підготовки виховного заходу;
- 6) скласти розгорнутий сценарій обраного святкового заходу (для учнів початкової школи).

Форма роботи: групова /в групі 4 - 5 студ./.

План проведення роботи:

1. Активізація опорних знань семінарських занять /тема: «Традиції і звичаї – основа виховної системи етносу»/.
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Презентація і захист результатів роботи.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

Канцелярські приладдя; зошити.

4. Семінар-практикум

Етикет і кухня різних народів

Мета заняття:

- закріпити вміння організовувати виховні заходи в початковій школі;
- сформувати навички добору методичного й етнографічного матеріалу для проведення відповідних виховних заходів;
- акцентувати увагу на пріоритетах інтеркультурного виховання;
- з'ясувати ефективні шляхи засвоєння молодшими школярами загальних й етнічно особливих норм поведінки.

Завдання для самостійної роботи:

На основі літератури, матеріалів з етнічного етикету та фольклористики визначити:

- 1) етикет народу, який є змістом виховного заходу /дати заходу відповідну назву/;
- 2) з'ясувати уявлення дітей про норми етикету, які формуються під час участі у виховних заходах;
- 3) продумати доречність запрошення й обов'язки гостей;
- 4) підібрати асортимент страв конкретного етносу;

- 5) скласти ескіз сервірування столу та його оформлення;
- 6) запропонувати добірку фольклорних творів дотичного до змісту свята;
- 7) подати конспект заходу на рецензування й презентацію.

Форма роботи: групова /в групі 4 - 5 студ./.

План проведення роботи:

1. Активізація опорних знань лекційних та семінарських занять /теми «Визначальні чинники виховання та їх етнопедагогічна сутність», «Характеристика засобів народного виховання»/.
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Презентація та захист результатів.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

зошити; альбоми для малювання; канцелярські приладдя.

5. ВИСТАВКА ТВОРЧИХ РОБІТ УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР

/Виготовлення тематично-жанрових альбомів/

Мета заняття:

- вчити майбутніх педагогів самостійно добирати фольклорно-етнографічні матеріали задля їх ефективного використання у виховній роботі з молодшими школярами;
- формувати навички адаптації засобів народного виховання для дітей різних вікових груп;

- спонукати до виявлення творчих здібностей з оформлення методичних матеріалів загальноосвітнього закладу.

Завдання для самостійної роботи:

На основі дитячої літератури з фольклористики визначити:

- для якої вікової групи оформлено фольклорну збірку /обґрунтувати вибір/;
- продумати тематику альбомів та жанри усної народної творчості;
- здійснити добірку різножанрових творів українського дитячого фольклору;
- оформити тематично-жанровий альбом про використання елементів каліграфічного письма, аплікацій, малюнків, орнаментів;
- запропонувати форми застосування тематично-жанрових альбомів в роботі з дітьми різних вікових груп.

Форма роботи: індивідуально – групова.

План проведення:

1. Активізація опорних знань лекційних та семінарських занять /тема «Характеристика засобів народного виховання»/.
2. Методичні настанови.
3. Управління та контроль за виконанням завдань.
4. Демонстрація студентами проведеної роботи.
5. Підведення підсумків.

Методичне забезпечення:

альбом для малювання; кольоровий папір; канцелярські приладдя.

6. Семінар-практикум

Характеристика засобів народного виховання

- Мета:**
1. Вправлення у визначенні жанрів фольклору.
 2. Вироблення навичок добору фольклорного матеріалу в роботі з дітьми.
 3. Формування творчої ініціативи та педагогічної майстерності.

1. Актуалізація попередньо набутих знань

про фольклорні твори та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Повідомлення студентів про літературні джерела, що їх залучали при підготовці до заняття (по можливості їх демонстрування).

2. Бліцтурнір «Коментар фахівця»: *перемагає той, хто набере більше балів за правильну, або ж оригінальну відповідь.*

- 1) Що ми розуміємо під поняттям «народна творчість»?
- 2) Яким синонімом можна замінити словосполучення «усна народна творчість»?
- 3) Що вивчає етнографія ?
- 4) Коли датовано перші етнографічні розвідки?
- 5) Коли виник термін «дитяча етнографія»?
- 6) Що він означає?
- 7) Навіщо вивчати етнографічну спадщину, адже сьогодні достатньо різних за жанром літературних творів для дітей?

Підбиття підсумків.

3. Командне змагання «Короткий тлумачний словничок»: *студенти діляться на дві команди. Учасник однієї команди називає слово (за тематикою), учасники іншої – письмово відповідають. Відповідь звіряють з попередньо підготовленим письмовим варіантом того, хто задавав запитання. Зараховуються правильні відповіді так: вірна відповідь – 1 бал. Якщо варіант відповіді того, хто задавав запитання невірний, то команда штрафується на 1 бал.*

П р и к л а д и:

- Загадка – стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.
- Казка – усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача з слухачами. Фольклористи поділяють казки за такими видами: про тварин, побутові, героїко-фантастичні, чарівні, казки-билини, легенди, небилиці, бувальщини.
- Прислів'я – влучний, образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя й має повчальний характер. Найчастіше вони утворюються за принципом аналогії.
- Пестушка – короткий віршований приспів, яким супроводжують рухи дитини при пестуванні.

Підбиття підсумків.

4. Гра-вправа «Фольклорний жанр»

Ведучий семінару-практикуму зачитує фольклорні тексти, а всі учасники визначають їхній жанр. Перемагає той, хто дав найбільше вірних відповідей.

5. Педагогічна вправа «Різноманітні фольклорні твори та їх доцільність у різних режимних моментах. /Виконується у групах по 4-5 студентів/

Завдання № 1 : в першу колонку записують режимні моменти, а в другу - найдоцільніші жанри фольклору, що їх можна використати.

Завдання № 2: У колонці з переліком фольклорних жанрів коротко зазначається мета кожного з них. Зачитування одержаних результатів.

6. Домашнє завдання

«Гурток педагогів-новаторів»

Студенти /попередньо поділені на команди 4-5 чол./ презентують форму роботи з дітьми, в якій інтегровано фольклор та твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Підбиття підсумків:

Перемагає найбільш педагогічно виважений та оригінальний проект.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

«Думки корифеїв»

Мета:

1. Зацікавлення педагогічною спадщиною українських науковців.
2. Формування здатності актуалізувати науковий потенціал минулого.
3. Виховання професійної гордості.

Методичне забезпечення:

1. Попередньо виготовлені збірки «Перлини педагогічної мудрості», у яких занотовані тези й розмірковування визначних вітчизняних науковців.
2. Добірка педагогічної преси за останні півроку (рік).
3. Портрети «корифеїв», що їх буде цитовано.
4. Міні-виставка літератури з історії української педагогіки.

Умови гри.

Гравці розподіляються на дві команди. Кожна з команд /почергово/: формулює актуальну освітньо-педагогічну проблему (спираючись на матеріал періодичного видання). Завдання суперників: знайти дотичний вислів (тезу, розмірковування) та надати свій коментар до цитованого фрагменту.

Бали присвоюються за точність формулювання проблеми, влучність цитованого фрагменту, вдалий коментар.

Перемагає команда, що набрала найбільшу кількість балів.

2. «Поясніть дитині (певного віку) поняття...»

Мета:

1. Формування навичок добирати дидактичні еквіваленти для донесення дітям понять і явищ, що характеризують феномен етнічної спільноти.

2. Закріплення знань і втілення в педагогічну практику принципів доступності, системності, природовідповідності, культуровідповідності.
3. Розвиток етнічної, етнопедагогічної та креативної компетентності.

Методичне забезпечення:

1. Добірка різноманітних словників, довідників, енциклопедій з етнографії, етнології, міфології, українознавства.
2. Канцелярські приладдя.

Умови гри.

Учасники гри сідають навкруг столу, на якому розташована відповідна довідкова література. Під час підготовки /15-20 хв./ гравці добирають кілька понять народознавчої чи етнічної проблематики. Після кожен з учасників /по черзі/ повертається праворуч і прохає свого сусіда пояснити значення певного поняття («етнос», «нація», «традиція», тощо), зазначаючи при цьому, що пояснення слід формулювати «для дитини молодшого шкільного віку». На допомогу своєму сусіду гравець зачитує словниковий варіант обраного поняття. На обдумування дається від 1 до 3 хв. Після чого «сусід» повідомляє своє пояснення присутнім, а гравець озвучує свій варіант. Решта учасників спільно вирішують наскільки відповідає тлумачення поняття обумовленим грою вимогам. Оцінювання відбувається за п'ятибальною системою. Якщо перший гравець у своєму варіанті допустився значних помилок, його штрафують на 3 бали.

Гра відбувається «по колу» кілька разів. Виграє учасник, що набрав найбільшу кількість балів.

Примітка. В якості експерта рекомендовано залучити досвідченого вихователя, або вчителя початкових класів.

3. «Оптимальне рішення»

(моделювання педагогічних ситуацій)

Мета: 1. Розвиток педагогічного хисту.

2. Формування професійного такту та доброзичливості у співпраці з колегами, вихованцями та їх рідними.
3. Стимулювання прагнення до розумного компромісу.

Методичне забезпечення:

1. Добірка літератури з педагогічної психології, дошкільної педагогіки, педагогічних періодичних видань.
2. Лототрон.
3. Різнокольорові (саморобні) конвертики з вкладеними в них варіантами запитань. Варіанти правильного розв'язання знаходяться у ведучого .
4. Виставка-конкурс намальованих напередодні коміксів за темою «Педагогічні будні».

Умови гри.

Учасники гри заздалегідь (найкраще за тиждень) поділяються на кілька команд по 4-5 чоловік. Кожна команда готує кілька ситуацій, послуговуючись початками речень:

1. «Колеги звернулись за порадою...»
2. «Спостерігаючи за дитячою грою (спілкуванням з дорослими), Ви зауважили...Ваші дії»...
3. «Батьки вихованця висловили незадоволення тим, що... ваша реакція?»

Підготовлені «ситуації» розкладають в окремі різнокольорові конверти, («ситуацій» № 1 у зелені; «ситуацій» № 2 у червоні; № 3 у жовті). Варіанти правильного розв'язання передають ведучому.

Представники команд по черзі (з зав'язаними очима) витягають з лототрону конверти й озвучують отриману «ситуацію». На обговорення надається від 1 до 3 хв. Проте за кожну продовжену хвилину віднімається 0,5 бала. Обраний представник озвучує спільне командне вирішення «ситуації».

Після цього ведучим оголошується попередньо заготовлений варіант. Оцінювання відбувається за п'ятибальною шкалою. При цьому не вимагається дослівне співпадіння варіантів розв'язання «ситуації». В разі невірної попередньої команди штрафується на три бали. Перемагає команда, яка набере найбільшу кількість балів.

Примітка. У гру доцільно залучати експертну комісію – викладачів психології, педагогіки, досвідчених методистів й вихователів, позаяк варіант «правильного» розв'язання може бути помилковим.

П р и к л а д: № 1 Запитання з «жовтого конверту».

Педагогічна ситуація

Мати запитує у вихователя:

- Чому син став вередливим, неслухняним? Був маленьким, горя не знали з ним. А тепер (незабаром у школу!) став іншим: наші накази критикує. На все має свою думку. А ми завжди дуже суворі з сином. Ніколи не відступаємо від свого слова: якщо сказали – він повинен точно виконати. Ніякого послаблення!

Питання: Проаналізуйте характер розпоряджень дорослих, на чому вони ґрунтуються? Чому, на вашу думку, в описаному випадку дитина стала неслухняною, вередливою? Як розуміти суворість у вихованні дітей?

Правильна відповідь:

У зазначеному випадку відносини побудовані на беззастережному підпорядкуванні дитини волі дорослих. Адже, коли дитина мала, вона «сліпо» підкоряється вказівкам. Разом зі свідомістю, що розвивається, малюк намагається протиставити свою волю властолюбству батьків. Суворість у вихованні припускає сполучення високої батьківської вимогливості з повагою до дитини як до особистості.

Поважайте дитяче бажання бути гарним, не зловживайте своєю владою, не перетворюйте мудрість батьківської влади в деспотичне самодурство.

П р и к л а д № 2. Запитання з «червоного конверту».

Педагогічна ситуація

- Тату, мене сьогодні Ніна Петрівна похвалила, бо я запам'ятала віршик швидше за всіх! Хочеш, розповім?

- Краще розкажи про свою поведінку: що ти накоїла вчора! - суворо говорить батько. Обличчя дочки хмурніє. Дарма, що весь день виношувала вона в собі заряд бадьорості й радості... Удома дівчинка робить ще одну «спробу»:

- Мамо, хочеш розповім віршик про ялинку?

- Мені не до ялинки зараз. НАСТУПНОГО разу розповіси.

Питання: Зробіть припущення, як в подальшому може відбитися неуважність батька і матері до справ доньки, як це вплине на процес встановлення довірливих взаємин між дитиною й батьками.

Правильна відповідь: Дитина має потребу в серйозному, зацікавленому ставленні дорослих до себе. Проте, якщо вона постійно наштовхується на байдужість, небажання дорослих розділити з нею радощі й хвилювання, то потреба нести близьким найпотаємніше поступово загасає. В результаті дитяче прагнення до контакту з батьками слабшає. І хто зна, чи не стануть незабаром батьки шкодувати про це.

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Варіант № 1.

1. Нація – це:

- а) народ об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що й вирізняє його з-поміж інших народів;
- б) народ об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей;
- в) частина народу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя;
- г) частина народу, що й вирізняє його з-поміж інших народів.

2. Етнопедагогіка – це:

- а) самостійна галузь науки, яка вивчає особливості етнічного виховання;
- б) педагогічна наука, яка вивчає особливості етнічного виховання;
- в) самостійна галузь науки, яка вивчає національне виховання;

г) педагогічна наука, яка вивчає особливості народного виховання.

3. Етнопедагогіка досліджує:

- а) основні педагогічні поняття народу (догляд, виховання, самовиховання, перевиховання, повчання, навчання, привчання);
- б) дитину як об'єкт і суб'єкт виховання (рідне дитя, сирота, приймак, однолітки, друзі, чужі діти, дитячий осередок);
- в) функції виховання (підготовка до праці, формування морально-вольових рис характеру, розвиток розуму, турбота про здоров'я, прищеплення любові до прекрасного);
- г) всі варіанти вірні.

4. До основних функцій етнопедагогіки не належать:

- а) пізнавальна;
- б) ідеологічна;
- в) аксіологічна;
- г) прогностична.

5. Міжпредметні зв'язки етнопедагогіки передбачають:

- а) зв'язки з іншими науками, що дають змогу всесторонньо пізнати педагогічні факти, явища і процеси;
- б) зв'язки з гуманітарними науками, що дають змогу всесторонньо пізнати педагогічні факти, явища і процеси;
- в) зв'язки з природничими науками, що дають змогу всесторонньо пізнати педагогічні факти, явища і процеси;
- г) зв'язки з соціально-економічними науками, що дають змогу всесторонньо пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

6. На сьогодні Україну поділяють на:

- а) п'ять історико-етнографічних зон;
- б) шість історико-етнографічних зон;
- в) сім історико-етнографічних зон;
- г) вісім історико-етнографічних зон.

7. Першопочатківцем у справі вивчення виховного досвіду народу став:

- а) Я.-А. Коменський;
- б) Й.-Г. Песталоцці;
- в) К.Д. Ушинський;
- г) О.В. Духнович.

8. Кому належить вислів: «Виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу. Проте, крім того, тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку»:

- а) О.В.Духновичу;
- б) К.Д.Ушинському;
- в) В.О.Сухомлинському;
- г) С.Ф.Русовій.

9.Хто з видатних педагогів зауважив: «про народну педагогіку до цього часу ніхто серйозно не думав і це, мабуть, принесло педагогіці багато шкоди»:

- а) К.Д.Ушинський;
- б) О.В.Духнович;
- в) В.О.Сухомлинський;
- г) М.Г.Стельмахович.

10.Автор наукової праці «Українська родинна педагогіка»:

- а) О.В.Духнович;
- б) К.Д.Ушинський;
- в) М.Г.Стельмахович;
- г) В.О.Сухомлинський.

11. Педагогічна культура народу – це:

- а) сфера матеріальної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей;
- б) сфера духовної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей;
- в) сфера матеріальної й духовної культури, що опосередковано стосується виховання дітей;
- г) сфера матеріальної й духовної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей.

12.За визначенням М.Г. Стельмаховича особливості родинного виховання вивчає :

- а) народне родинознавство;
- б) народне дитинознавство;
- в) батьківська родинна педагогіка;
- г) народна дидактика.

13. Найважливіший компонент педагогічної культури:

- а) повага до матері;
- б) любов до дітей;
- в) турбота про літніх людей;
- г) допомога потребуючим.

14. Етноси, як і нації, складаються з:

- а) народу та еліти;
- б) селян і робітників;
- в) влади і населення;
- г) жодного вірного варіанту.

15. В ідеалі виявляється:

- а) у вищому зразку, до якого вона повинна прагнути;
- б) кінцева мета виховання і самовиховання людини, подається вищий зразок, до якого вона повинна прагнути;
- в) кінцева мета виховання і самовиховання людини;
- г) усі варіанти вірні.

16. Традиція – це:

- а) досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління;
- б) успадкований стереотипний спосіб поводження, що є звичним для членів визначеної спільноти;
- в) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом (формою) наочного вираження, визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій.
- г) інший варіант _____

17. До визначальних цілей народної обрядовості не належить:

- а) створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- б) максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;
- в) зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню всі практичні й теоретичні знання;
- г) урізноманітнити дозвілля дітей та молоді.

18. Стрижнева властивість здорового патріотизму:

- а) проживання на певній території;
- б) прихильність до рідних місць;
- в) повага до історичного минулого;
- г) бажання добробуту рідній землі.

19. Мови мають статус:

- а) регіональних;
- б) офіційних;
- в) державних;
- г) усі варіанти вірні.

20. Дитяча гра – це:

- а) різновид діяльності, що спрямована на практичне пізнання предметного довкілля і явищ шляхом відтворення дій та стилю взаємин дорослих;
- б) різновид діяльності, що спрямована на теоретичне пізнання предметного довкілля і явищ шляхом відтворення дій та стилю взаємин дорослих;
- в) різновид діяльності, що спрямована на практичне пізнання предметного довкілля і явищ;

г) різновид діяльності, що спрямована на відтворення дій та стилю взаємин дорослих.

21. Умовне відображення реальних предметів; річ, призначена дітям для гри і забави:

- а) сувенір;
- б) посуд;
- в) іграшка;
- г) настільна гра.

22. Народне мистецтво як фактор виховання засвідчує:

- а) загальний життєвий рівень народу;
- б) загальну спрямованість народу до прекрасного;
- в) моральні погляди і норми народу;
- г) уявлення народу про прекрасне.

23. У народній педагогіці отроцтво триває:

- а) від часу народження до 10 днів;
- б) від 10 днів до I року;
- в) від одного до ІО-ІІ років;
- г) від ІІ-ІІ до 15-16 років.

24. Педагогічна практика українського народу не ґрунтувалась на принципі:

- а) природовідповідності;
- б) народності;
- в) етнізації.
- г) системності.

25. На сучасному етапі принцип народності має на меті:

- а) виховання любові до рідного народу;
- б) формування шанобливого ставлення до етнічної спадщини;
- в) стимулювання бажання відродити, зберегти і примножити культурні цінності свого народу.
- г) системності.

25. Принцип культуровідповідності визначається як:

- а) забезпечення духовної єдності поколінь через встановлення органічного зв'язку з історією, мовою, традиціями, мистецтвом рідного народу;
- б) забезпечення духовної єдності поколінь через встановлення органічного зв'язку з історією, мовою, традиціями, мистецтвом української нації;
- в) забезпечення духовної єдності поколінь через встановлення органічного зв'язку з історією, мовою, традиціями, мистецтвом усіх народів;
- г) встановлення органічного зв'язку з історією, мовою, традиціями, мистецтвом рідного народу.

26. Участь молоді і дітей в праці належить до:

- а) індивідуальної форми організації виховання;
- б) групової форми організації виховання;
- в) масової форми організації виховання;
- г) інший варіант _____

27. З-поміж усіх виховних методів народна педагогіка на перше місце поставила:

- а) методи формування суспільної поведінки;
- б) методи самовиховання;
- в) методи формування світогляду;
- г) усі варіанти вірні.

28. За народними уявленнями вимога як метод виховання сприяє вихованцеві:

- а) збагнути сутність і насушність потреби в певних звичаях і манерах поведінки;
- б) сформулювати потреби в певних звичаях і манерах поведінки;
- в) опанувати звичаї і манери поведінки;
- г) узагальнити правила поведінки в певних звичаях і манерах поведінки.

29. До найпоширеніших різновидів заохочень належить:

- а) схвалення вчинку;
- б) подяка, нагорода;
- в) лагідний погляд;
- г) усі варіанти вірні.

30. Пестушки мають виховний сенс за умови їх супроводу:

- а) тактильними прийомами;
- б) словесними прийомами
- в) спеціальними вправами;
- г) спеціальними діями.

31. У етнопедагогіці заклички й примовки належать до:

- а) форм організації виховання;
- б) методів виховання;
- в) засобів виховання;
- г) прийомів виховання.

32. До творів дитячого репертуару, жанром якому притаманні риси дитячої творчості, належать:

- а) прозивалки;
- б) дражнилки;
- в) мирилки;
- г) усі варіанти вірні.

33. Загадка – це:

- а) влучний і образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя і має повчальний характер;

- б) стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді;
- в) усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача з слухачами;
- г) жодного вірного варіанту.

33. Ознака казки, що полегшує сприйняття їх дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення:

- а) народність;
- б) образність;
- в) дидактизм;
- г) усі варіанти вірні.

34. Матеріалом для виготовлення гуцульської іграшки слугував;

- а) віск;
- б) пісок;
- в) сир;
- г) папір.

35. До завдань естетичного виховання у сучасному ДНЗ зокрема належать:

- а) розвиток здібностей до естетичного сприйняття;
- б) формування естетичного оцінювання;
- в) стимулювання до естетичної діяльності;
- г) усі варіанти вірні.

36. У процесі розумового виховання український народ активно використовував:

- а) приказки;
- б) загадки;
- в) іграшки;
- г) веснянки.

37. Народна педагогіка наголошувала на тому, що побудова сім'ї не можлива без:

- а) матеріального достатку;
- б) любові і взаємоповаги;
- в) дотримання родинно-побутових традицій;
- г) створення відповідних соціально-побутових умов.

38. Першими піснями, які формували естетичний смак дитини були;

- а) колискові;
- б) веснянки;
- в) колядки;
- г) гаївки.

39. До етапів процесу трудового виховання належить:

- а) ігровий;
- б) помічний;
- в) рсновний;
- г) усі варіанти вірні.

40. Невід'ємною складовою національного виховання народна педагогіка визначала:

- а) розвиток творчих здібностей;
- б) вивчення рідної мови;
- в) формування наукового світогляду;
- г) засвоєння соціальних норм і правил.

Варіант № 2.

1. Нація – це:

- а) народ об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що й вирізняє його з-поміж інших народів;
- б) народ об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей;
- в) частина народу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя;
- г) частина народу, що й вирізняє його з-поміж інших народів.

2. Етнопедагогіка – це:

- а) самостійна галузь науки, яка вивчає особливості етнічного виховання;
- б) педагогічна наука, яка вивчає особливості етнічного виховання;
- в) самостійна галузь науки, яка вивчає національне виховання;
- г) педагогічна наука, яка вивчає особливості народного виховання.

3. Етнопедагогіка досліджує:

- а) чинники виховання (природа, гра, слово, спілкування, традиція, побут, мистецтво, релігія, приклад-ідеал (особистості-символи, події-символи, ідеї-символи));
- б) методи виховання (переконавання, приклад, наказ, роз'яснення, привчання і вправа, побажання і благословення, заклинання, клятва, прохання, рада, натяк, схвалення, докір, домовленість, заповідь, повір'я, зарікання, розкаяння, покаяння, проповідь, заповіт, заборона, загроза, прокляття, лайка, покарання, побої);
- в) засоби виховання (забавки, лічилки, прислів'я, приказки, загадки, епос, казки, легенди, перекази, міфи тощо):
- г) усі варіанти вірні.

4. До основних принципів етнопедагогіки не належить:

- а) принцип соціального детермінізму;
- б) принцип системності;
- в) принцип універсальності;

г) жодного вірного варіанту.

5. До методів етнопедагогічного дослідження належить:

- а) спостереження;
- б) метод наукової абстракції;
- в) педагогічний експеримент;
- г) усі варіанти вірні.

6. Унікальність Івано-Франківської області полягає у тому, що на її території проживає найбільша кількість:

- а) національних меншин;
- б) етнічних груп;
- в) етнічних меншин;
- г) національних груп.

7. Необхідність навчання у школі рідною мовою відстоював:

- д) Я.-А. Коменський;
- е) Й.-Г. Песталоцці;
- ж) К.Д. Ушинський;
- з) О.В. Духнович.

8. Кому належить вислів «Хай навкруги учня будуть рідні, щоб він в них кохався, привчався любити все рідне, присвячувати йому всі сили свого духа і тіла»:

- д) О.В. Духновичу;
- е) К.Д. Ушинському;
- ж) В.О. Сухомлинському;
- з) С.Ф. Русовій.

9. Кому належить наукове визначення поняття «народна педагогіка»:

- д) К.Д. Ушинському;
- е) О.В. Духновичу;
- ж) М.Г. Стельмаховичу;
- з) В.О. Сухомлинському.

10. Автор наукової праці «Українське дитинознавство»:

- д) О.В. Духнович;
- е) К.Д. Ушинський;
- ж) М.Г. Стельмахович;
- з) В.О. Сухомлинський.

11. За визначенням М.Г. Стельмаховича вікові й психологічні особливості дитячого віку вивчає:

- д) народне родинознавство;
- е) народне дитинознавство;
- ж) батьківська родинна педагогіка;

з) народна дидактика.

12. Педагогічна культура народу – це:

- д) сфера матеріальної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей;
- е) сфера духовної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей;
- ж) сфера матеріальної й духовної культури, що опосередковано стосується виховання дітей;
- з) сфера матеріальної й духовної культури, що безпосередньо ініційована вихованням дітей.

13. Самодостатнім є той народ, який здатний створити:

- а) націю;
- б) еліту;
- в) селянство;
- г) мистецтво.

14. Ідеал – це:

- а) універсальне явище, що виражає загальне завдання всього процесу формування особистості;
- б) унікальне явище, що виражає конкретне завдання процесу формування особистості;
- в) універсальне явище, що виражає конкретне завдання всього процесу формування особистості;
- г) унікальне явище, що виражає загальне завдання всього процесу формування особистості.

15. До визначальних рис, якими за народними уявленнями має бути наділена людина, належать:

- а) внутрішня і зовнішня краса;
- б) етнонаціональна гідність;
- в) прагнення до особистого, спільного і суспільного щастя;
- г) усі варіанти вірні.

16. Звичай – це:

- а) успадкований стереотипний спосіб поведіння, що є звичним для членів визначеної спільноти;
- б) досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки та ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління;
- в) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом (формою) наочного вираження, визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій.
- г) інший варіант _____

17.Формуючи обрядову систему, наші пращури переслідували декілька визначальних цілей:

- д) створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- е) максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;
- ж) зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню всі практичні й теоретичні знання;
- з) усі варіанти вірні.

18. Кому належить вислів: «Мова – це віконця, через які дитина бачить світ»:

- а) К.Д.Ушинський;
- б) Г.Г.Ващенко;
- в) В.О.Сухомлинський;
- г) М.Г.Стельмахович.

19. До словесних прийомів впливу на особистість належать:

- а) умовляння, домовленість, роз'яснення, наказ, прохання, доручення;
- б) повчання, побажання, порада, натяк, схвалення, подяка, осуд, докір;
- в) заповіт, заповідь, проповідь, сповідь;
- г) усі варіанти вірні.

20. Гра – це:

- а) явище культурне, зумовлене трудовою діяльністю дорослої людини;
- б) явище соціальне, зумовлене діяльністю дітей;
- в) явище соціальне, зумовлене трудовою діяльністю дорослої людини;
- г) явище соціальне, зумовлене побутовою діяльністю.

21. Поняття «етикет» охоплює:

- а) правила чемності й ввічливості ухвалені в суспільстві;
- б) поняття моральної поведінки;
- в) наука про норми поведінки у суспільстві;
- г) неписані норми поведінки у певному товаристві.

22. Народне мистецтво у етнопедагогіці визначається як:

- а) метод виховання;
- б) принцип виховання;
- в) фактор виховання;
- г) традиція виховання.

23. У народній педагогіці дитинство триває:

- д) від часу народження до 10 днів;
- е) від 10 днів до I року;
- ж) від одного до ІО-ІІ років;
- з) від ІІ-ІІ до 15-16 років.

24. Реалізація принципу природовідповідності виховання забезпечує:

- а) комфортність самопочуття, настрою;
- б) сприяє зміцненню фізичного і психічного здоров'я;
- в) постійному поглибленню моралі, духовності особистості;
- г) усі варіанти вірні.

25. У найтіснішому зв'язку з принципом народності виховання знаходиться принцип:

- а) культуровідповідності;
- б) природовідповідності;
- в) народності;
- г) етнізації.

26. Дотримання народних звичаїв і обрядів належить до:

- а) індивідуальної форми організації виховання;
- б) групової форми організації виховання;
- в) масової форми організації виховання;
- г) інший варіант _____

27. За народними уявленнями головна сутність виховання полягає у нагромадженні:

- а) практичного досвіду й формуванні певної групи навичок;
- б) теоретичних знань й формуванні певної групи навичок;
- в) практичного досвіду й формуванні певного світогляду;
- г) окремих фактів й формуванні певної групи навичок.

28. З-поміж методів стимулювання позитивної поведінки неабиякою популярністю користувався метод:

- а) розповіді;
- б) бесіди;
- в) роз'яснення;
- г) навіювання.

29. Основне призначення методу навіювання полягає:

- а) викликати у вихованця певний настрій, стан, впливати таким способом, щоб прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання;
- б) прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання;
- в) викликати у вихованця певний настрій і стан;
- г) впливати таким способом, щоб прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання.

30. Унікальність пісні як засобу виховання полягає у тому, що музично-поетичне оформлення ідеї передбачає наявність складової:

- а) етичної;

- б) естетичної;
- в) педагогічної;
- г) усі варіанти вірні.

31. У етнопедагогіці пестушки й потішки належать до:

- д) форм організації виховання;
- е) методів виховання;
- ж) засобів виховання;
- з) прийомів виховання.

32. На Різдвяні свята в українських селах вертеп зазвичай влаштовували:

- а) діти;
- б) підлітки;
- в) юнаки;
- г) дівчата.

33. Казка – це:

- д) влучний і образний народний вислів, який узагальнює різні явища життя і має повчальний характер;
- е) стислий алегоричний, поетичний опис якогось предмета чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді;
- ж) усний народний твір, який виникає безпосередньо в спілкуванні розповідача з слухачами;
- з) жодного вірного варіанту.

34. Матеріалом для виготовлення яворівської іграшки слугувала:

- д) деревина;
- е) вовна;
- ж) глина;
- з) солома.

35. До завдань морального виховання у сучасному ЗДО зокрема належить формування:

- а) моральної свідомості;
- б) моральної поведінки;
- в) моральних почуттів.
- г) усі варіанти вірні.

36. У процесі естетичного виховання український народ активно використовував:

- д) приказки;
- е) загадки;
- ж) іграшки;
- з) веснянки.

37. Найвпливовішим методом розумового виховання народ вважав:
- а) самозаглиблення;
 - б) самопізнання;
 - в) спілкування з мудрими, літніми людьми;
 - г) спілкування з однолітками.
38. Значний вплив на формування естетичного смаку маленьких українців здійснювало:
- а) художньо-ужиткове мистецтво;
 - б) образотворче мистецтво;
 - в) театральне мистецтво;
 - г) різні жанри мистецтва.
39. До етапів процесу трудового виховання не належить:
- а) ігровий;
 - б) помічний;
 - в) основний;
 - г) завершальний.
40. До основних засобів національного виховання, що використовувались в українських родинях належить:
- а) монументальне мистецтво;
 - б) героїчний епос;
 - в) геральдика;
 - г) топографія.

Варіант № 3.

1. Одним із перших календарів, відомості про який дійшли до наших днів, був:
- а) єгипетський календар;
 - б) ассирійський календар;
 - в) грецький календар;
 - г) римський календар.
2. Річний цикл у римському календарі VIII ст. до Різдва Христового) складався з:
- а) 9 місяців;
 - б) 10 місяців;
 - в) 11 місяців;
 - г) 12 місяців.
3. Додатковий місяць у римському календарі з VII ст. до Різдва Христового одержав назву:
- а) мартіус;

- б) маюс;
 - в) мерседоній;
 - г) септембер.
4. Реформування юліанського календаря було здійснено у:
- а) XIV ст.;
 - б) XV ст.;
 - в) XVI ст.;
 - г) XVII ст.
5. Розбіжність між Юліанським і Григоріанським календарем становить:
- а) 10 днів;
 - б) 11 днів;
 - в) 12 днів;
 - г) 13 днів.
6. Православна Церква України послуговується:
- а) Юліанським календарем;
 - б) Григоріанським календарем;
 - в) Давньоримським календарем;
 - г) Давньослов'янським календарем.
7. Календар заснований на підставі змін фаз Місяця та зміною сезонів року:
- а) сонячний календар;
 - б) місячний календар;
 - в) сонячно-місячний календар;
 - г) місячно-сонячний календар.
8. Традиції народного календаря відображають:
- а) побут народу;
 - б) спосіб господарювання;
 - в) етнопедагогічні погляди народу;
 - г) усі відповіді вірні.
9. Традиції українського календаря формувались впродовж:
- а) десятиріч;
 - б) століть;
 - в) тисячоліть;
 - г) жодного вірного варіанту.
10. Звичай – це:
- а) успадкований стереотипний спосіб поведіння, що є звичним для членів визначеної спільноти;

- б) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом і формою наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій;
- в) міжпоколіннева трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, які впливають на свідомість, характер і діяльність людей;
- г) інший варіант _____

11. Часовий період духовного й тілесного приготування до визначних християнських свят дістав назву:

- а) м'ясоїд;
- б) піст;
- в) будень;
- г) жодної вірної відповіді.

12. Традиційно у день іменин хресні батьки не дарували:

- а) ікону;
- б) прикраси;
- в) Євангеліє;
- г) молитовник.

13. Календар давніх українців поділявся на певні стадії, що визначали:

- а) весільний сезон, коли дозволялося укладати шлюби;
- б) період заготівлі запасів на зиму;
- в) час вшанування культу предків;
- г) усі відповіді вірні.

14. До свят літнього циклу належить:

- а) Стрітєння Господнє;
- б) Різдво Христове;
- в) Св. Андрія Первозванного;
- г) Св. пророка Іллі.

15. До свят осіннього циклу не належить:

- а) Св. Покрови;
- б) Св. Дмитрія Солунського;
- в) Стрітєння Господнє;
- г) Архистратига Михаїла.

16. Українські календарні традиції сформувались під впливом:

- а) кліматичних умов конкретного регіону;
- б) специфіки хліборобської праці;
- в) релігійного світогляду;
- г) усі відповіді вірні.

17. Обряд – це:

- а) успадкований стереотипний спосіб поводження, що є звичним для членів визначеної спільноти;
- б) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом і формою наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій;
- в) міжпоколіннява трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, які впливають на свідомість, характер і діяльність людей;
- г) інший варіант _____

18. Провідними поняттями в народному календарному комплексі визначено:

- а) тиждень і місяць;
- б) день і ніч;
- в) будень і свято;
- г) рік і сезон.

19. До обов'язкових складових посту не належить:

- а) посилена молитва;
- б) вибачення образ іншим;
- в) утримання від господарських справ;
- г) допомога сиротам, хворим і немічним.

20. За християнської традиції людина має відзначати:

- а) день народження;
- б) день іменин;
- в) день першої Сповіді і Причастя;
- г) усі відповіді вірні.

21. До свят зимового циклу не належить:

- а) Стрітення Господнє;
- б) Різдво Христове;
- в) Св. Андрія Первозванного;
- г) Св. пророка Іллі.

22. До свят церковного календаря не належить свято:

- а) Івана Богослова;
- б) Івана Купала;
- в) Стрітення Господнє;
- г) Преображення Господнє.

23. Календарна обрядовість українців, як і інших хліборобських народів пов'язана з вшануванням:

- а) сонця, води, рослинності;
- б) місяця, вітру, хмар;

- в) зірок, повітря, каміння;
- г) жодної вірної відповіді.

24. Зимовий цикл свят у починався з Коляди, що відзначається напередодні Різдва (24 грудня) і закінчувався на свято:

- а) Св. Першомученика Степана;
- б) Св. Василя Великого;
- в) Водохреща;
- г) Стрітєння Господнього.

25. Щедрування супроводжувалось:

- а) дарування засушених квітів;
- б) посипанням зерном;
- в) виконання ритуального танцю;
- г) інший варіант _____

26. Символ зустрічі весни, що дарували дітям у день пам'яті сорока мучеників:

- а) печені жайворонки;
- б) льодяникові півники;
- в) розписані яйця;
- г) медові пряники.

27. Тиждень, що передує святу Великодня отримав назву:

- а) світлого;
- б) страсного;
- в) жалобного;
- г) темного.

28. Купальська обрядовість давніх слов'ян відображає:

- а) поклоніння солярному культу;
- б) виконання аграрної магії,
- в) прагнення до духовного очищення;
- г) усі відповіді вірні.

29. Щедрування відбувалось у перший день:

- а) Стрітєння Господнього;
- б) Різдва Христового;
- в) Нового року;
- г) Водохреща.

30. Перехідним святом між зимовим і весняним обрядовими циклами вважається:

- а) Водохреща;
- б) Свято сорока мучеників;
- в) Св. Єдокії;
- г) Св. Олексія чоловіка Божого.

31. Пісні, які виконували під час весняних свят:

- а) гаївки;
- б) гагілки;
- в) ягівки;
- г) всі відповіді вірні.

32. Обрядовим дійством, що виконувалось напередодні свята Св. Трійці було прикрашання оселі:

- а) вишитими рушниками;
- б) розфарбованими яйцями;
- в) прикрасами з глини і дерева;
- г) зеленими гілками берези, липи, дуба.

33. Пісні, що виконували під час збирання врожаю:

- а) обжинкові;
- б) зажинкові;
- в) віджинкові;
- г) жодного вірного варіанту.

34. Виховний зміст свята Покрови полягає у:

- а) оспівуванні природніх стихій;
- б) виконанні обрядів і звичаїв осіннього циклу;
- в) вшануванні національно-визвольної боротьби;
- г) вшануванні людей похилого віку.

35. У давні часи на святій вечір діти ходили колядувати до:

- а) хресних батьків;
- б) шкільних вчителів;
- в) парафіяльного священика;
- г) місцевого можновладця.

36. Традиція спільної допомоги у збиранні врожаю:

- а) толока;
- б) обжинки;
- в) зажинки;
- г) інший варіант _____

37. На свято Св. Юрія дітям доручали:

- а) співати веснянок і гаївок;
- б) готувати гостину для пастухів;
- в) прикрашати вінками худобу яка йшла на пасовисько;
- г) усі відповіді вірні.

38. Кому з видатних українських педагогів належить вислів: «У життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)».

- а) С.Ф.Русовій;
- б) А.С.Макаренку;
- в) В.О.Сухомлинському;
- г) М.Г.Стельмаховичу.

39. Розписування писанок молодшими школярами сприятиме насамперед:

- а) моральному вихованню;
- б) естетичному вихованню;
- в) фізичному вихованню;
- г) розумовому вихованню.

40. Використання традицій українського народного календаря повинно ґрунтуватись на принципах:

- а) доступності;
- б) віковідповідності;
- в) послідовності;
- г) усі відповіді вірні.

Варіант № 4.

1. За три тисячоліття до Різдва Христового у Єгипті було створено:

- а) сонячний календар;
- б) місячний календар;
- в) сонячно-місячний календар;
- г) місячно-сонячний календар.

2. Рік у римському календарі VIII ст. до Різдва Христового) налічував:

- а) 302 дні;
- б) 304 дні;
- в) 306 днів;
- г) 365 днів.

3. Реформатором римського календаря у 46 року до Різдва Христового став:

- а) Август Октівіан;
- б) Тиберій;
- в) Гай Юлій Цезар;
- г) Нерон.

4. Новий стиль в Україні було ухвалено:

- а) Тимчасовим урядом;

- б) Центральною Радою;
- в) радянським урядом;
- г) Гетьманатом.

5. На Україні святкування Нового року 1-го січня було впроваджено:

- а) 1400 року;
- б) 1500 року;
- в) 1600 року;
- г) 1700 року.

6. Система рахунку тривалих проміжків часу одержала назву «календар» від латинського слова «календе» (calendae), яким у Древньому Римі позначали:

- а) перший день тижня;
- б) перший день місяця;
- в) перший день року;
- г) інший варіант _____

7. Українські календарні традиції сформувались під впливом:

- а) кліматичних умов конкретного регіону;
- б) специфіки хліборобської праці;
- в) релігійного світогляду;
- г) усі відповіді вірні.

8. Обряд – це:

- а) успадкований стереотипний спосіб поведінки, що є звичним для членів визначеної спільноти;
- б) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом і формою наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій;
- в) міжпоколіннева трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, які впливають на свідомість, характер і діяльність людей;
- г) інший варіант _____

9. Провідними поняттями в народному календарному комплексі визначено:

- а) тиждень і місяць;
- б) день і ніч;
- в) будень і свято;
- г) рік і сезон.

10. До обов'язкових складових посту не належить:

- а) посилена молитва;
- б) вибачення образ іншим;
- в) утримання від господарських справ;
- г) допомога сиротам, хворим і немічним.

11. За християнської традиції людина має відзначати:
- а) день народження;
 - б) день іменин;
 - в) день першої Сповіді і Причастя;
 - г) усі відповіді вірні.
12. До свят зимового циклу не належить:
- а) Стрітєння Господнє;
 - б) Різдво Христове;
 - в) Св. Андрія Первозванного;
 - г) Св. пророка Іллі.
13. До свят церковного календаря не належить свято:
- а) Івана Богослова;
 - б) Івана Купала;
 - в) Стрітєння Господнє;
 - г) Преображення Господнє.
14. Календарна обрядовість українців, як і інших хліборобських народів, пов'язана з вшануванням:
- а) сонця, води, рослинності;
 - б) місяця, вітру, хмар;
 - в) зірок, повітря, каміння;
 - г) жодної вірної відповіді.
15. Зимовий цикл свят починався з Коляди, що відзначається напередодні Різдва (24 грудня) і закінчувався на свято:
- а) Св. Першомученика Степана;
 - б) Св. Василя Великого;
 - в) Водохреща;
 - г) Стрітєння Господнього.
16. Щедрування супроводжувалось:
- а) даруванням засушених квітів;
 - б) посипанням зерном;
 - в) виконанням ритуального танцю;
 - г) інший варіант _____
17. Символ зустрічі весни, що дарували дітям у день пам'яті сорока мучеників:
- а) печені жайворонки;
 - б) льодяникові півники;
 - в) розписані яйця;
 - г) медові пряники.

18. Тиждень після свята Великодня отримав назву:
- а) страсного;
 - б) світлого;
 - в) жалобного;
 - г) темного.
19. Купальська обрядовість давніх слов'ян відображає:
- а) поклоніння солярному культу;
 - б) виконання аграрної магії;
 - в) прагнення до духовного очищення;
 - г) усі відповіді вірні.
20. Освячення городини на свято Преображення Господнього символізує:
- а) завершення свят літнього циклу;
 - б) час збирання врожаю;
 - в) початок свят осіннього циклу;
 - г) подяка Богу за одержаний врожай.
21. Виховний зміст великодніх свят полягає у:
- а) залученні дітей до підготовки до свят;
 - б) участь в урочистому Богослужінні;
 - в) відвідування родичів;
 - г) розвагах під час дозвілля.
22. На свято Водохреща дітям доручали:
- а) прикрашання дідуха;
 - б) прикрашання глечика для освячення води;
 - в) прикрашання новорічної ялинки;
 - г) прикрашання ополонки, де відбуватиметься освячення води.
23. Хто з видатних українських педагогів відстоював принцип регіональності при залученні традицій українського народного календаря у систему сучасної освіти:
- а) С.Ф.Русова;
 - б) А.С.Макаренко;
 - в) В.О.Сухомлинський;
 - г) М.Г.Стельмахович.
24. Дарування дітьми власноруч розписаних писанок літнім самотнім людям сприятиме насамперед:
- а) моральному вихованню;
 - б) естетичному вихованню;
 - в) фізичному вихованню;
 - г) розумовому вихованню.
25. Використання традицій українського народного календаря обумовлене:

- а) національним відродженням України;
- б) оновленням системи української освіти;
- в) інтеграції до Європейського етнокультурного простору;
- г) усі відповіді вірні.

26. Флористичні композиції виготовлені з нагоди Зелених свят належать до:

- а) форм організації виховання;
- б) методів виховання;
- в) засобів виховання;
- г) жодної вірної відповіді.

27. Наукова галузь що вивчає українські календарні традиції:

- а) етнографія;
- б) етнологія;
- в) етнопедagogіка;
- г) етнопсихологія.

28. Символ Великодня:

- а) калач;
- б) верба;
- в) вишиванка;
- г) писанка.

29. На Гуцульщині вихід пастухів на полонину з худобою відбувався на свято:

- а) Благовіщення;
- б) Великодня;
- в) Св.Євдокії;
- г) Св.Юрія.

30. Центральним обрядовим дійством свята Івана Купала ввжалось:

- а) плетіння вінків;
- б) прикрашання ритуального деревця;
- в) пошук квітки папороті;
- г) обрання найгарнішої дівчини.

31. Свято українського козацтва припадає на день вшанування:

- а) Св.Покрови;
- б) Св.Юрія;
- в) Св.Дмитра;
- г) Св.Варвари.

32. Виховний зміст свят зимового циклу полягає у:

- а) оспівуванні природніх стихій;
- б) виконанні ритуальних дійств спрямованих на збагачення й добробут;
- в) оспівуванні господарності й вшанування людини праці;

г) веселому проведенні дозвілля.

33. У давні часи діти розписували писанки для того, щоб:

- а) дарувати старшим членам родини;
- б) використовувати під час ігор;
- в) дарувати друзям;
- г) усі відповіді вірні.

34. На свято Св.Трійці дітям доручали:

- а) прибирання господарських прибудов;
- б) приготування святкової гостини;
- в) прикрашання оселі флористичними композиціями;
- г) прикрашання Храму гілками берези.

34.Провідне завдання інтегрування українських календарних традицій в освітній процес початкової школи полягає у:

- а) формуванні національної свідомості;
- б) вихованні наукового світогляду;
- в) створенні релігійних переконань;
- г) інший варіант _____

36. Виготовлення флористичних композицій з нагоди Зелених свят належать до:

- а) форм організації виховання;
- б) методів виховання;
- в) засобів виховання;
- г) жодної вірної відповіді.

37. При використанні календарних традицій в освітньому процесі початкової школи варто орієнтуватись на:

- а) нормативні і програмні документи;
- б) передовий педагогічний досвід;
- в) інтереси і вподобання учнів;
- г) усі відповіді вірні.

38. Підготовка виставки дідухів з нагоди Різдвяних свят належать до:

- а) форм організації виховання;
- б) методів виховання;
- в) засобів виховання;
- г) жодної вірної відповіді.

39. Відзначення свята зустрічі весни передбачає заходи спрямовані на:

- а) оспівування природніх стихій;
- б) вшанування хліборобської праці;
- в) виконання ритуальних дійств;
- г) створення умов для вивчення народної метрології.

40. Наукова галузь що вивчає виховні традиції українського народу:

- а) етнографія;
- б) етнологія;
- в) етнопедагогіка;
- г) етнопсихологія.

Варіант № 5.

1. Річний цикл у Стародавньому Єгипті відраховували з дня появи на небі зірки:
 - а) Сіріус;
 - б) Арктур;
 - в) Вега;
 - г) Антарес.
2. Місяці у календарі Древнього Риму не мали своїх назв і позначались:
 - а) малюнками;
 - б) літерами;
 - в) номерами;
 - г) інший варіант.
3. Юліанський календар прийняли країни з державною релігією:
 - а) буддизм;
 - б) іслам;
 - в) язичництво;
 - г) християнство.
4. Реформування юліанського календаря було здійснив:
 - а) Папа Римський Григорій XIII;
 - б) Папа Римський Іван XXIII;
 - в) Папа Римський Пій XIII;
 - г) Папа Римський Лев XIII.
5. У Древній Русі новий рік відзначали:
 - а) 1 січня;
 - б) 1 березня;
 - в) 1 квітня;
 - г) 1 вересня.
6. Календар заснований на підставі змін сезонів року називається:
 - а) сонячний календар;
 - б) місячний календар;
 - в) сонячно-місячний календар;
 - г) місячно-сонячний календар.

7. Провідним видом господарювання давніх українців, що визначив зміст календарні традиції було:
- а) скотарство;
 - б) землеробство;
 - в) ремісництво;
 - г) полювання.
8. Звичаї і обряди виникають під впливом чинників, до яких не належать:
- а) природно-географічні умови,
 - б) релігійні погляди;
 - в) естетичні уявлення;
 - г) досягнення науки.
9. Традиції – це:
- а) успадкований стереотипний спосіб поведіння, що є звичним для членів певної спільноти;
 - б) ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом і формою наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій;
 - в) міжпоколіннева трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, які впливають на свідомість, характер і діяльність людей.
 - г) інший варіант _____
10. Обмеження кола господарських справ у недільні і святкові дні передбачало:
- а) духовне самовдосконалення;
 - б) відхід від буденності;
 - в) дружнє спілкування;
 - г) усі відповіді вірні.
11. Слово «коляда» походить від латинського слова «календе» (calendae), яким у Древньому Римі позначали:
- а) перший день тижня;
 - б) перший день місяця;
 - в) перший день року;
 - г) інший варіант _____
12. До свят літнього циклу не належить:
- а) Зелені свята;
 - б) Івана Купала;
 - в) Стрітення Господнє;
 - г) Преображення Господнє.
13. До свят зимового циклу належить:

- а) Св.Покрови;
- б) Св.Дмитрія Солунського;
- в) Св.пророка Іллі;
- г) Св.Василія Великого.

14.Ритуальна пісня-побажання господарям оселі називається:

- а) гаївка;
- б) щедрівка;
- в) потішка;
- г) пестушка.

15.Різдвяний фольклорний театр костюмованих виконавців:

- а) вертеп;
- б) коляда;
- в) забава;
- г)інший варіант _____

16.Аграрно-магічний зміст новорічної обрядовості українців виявляється у обряді:

- а) щедрювання;
- б) колядування;
- в) побажання;
- г) засівання.

17.У перший день Нового року відбувалось:

- а) щедрювання;
- б) колядування;
- в) побажання;
- г) засівання.

18.Символ Великодня:

- а) калач;
- б) верба;
- в) вишиванка;
- г) писанка.

19.На Гуцульщині вихід пастухів на полонину з худобою відбувався на свято:

- а) Благовіщення;
- б) Великодня;
- в) Св.Євдокії;
- г) Св.Юрія.

20.Центральним обрядовим дійством свята Івана Купала ввжалось:

- а) плетіння вінків;
- б) прикрашання ритуального деревця;
- в) пошук квітки папороті;

г) обрання найгарнішої дівчини.

21. Свято українського козацтва припадає на день вшанування:

- а) Св.Покрови;
- б) Св.Юрія;
- в) Св.Дмитра;
- г) Св.Варвари.

22. Виховний зміст свят зимового циклу полягає у:

- а) оспівуванні природніх стихій;
- б) виконанні ритуальних дійств спрямованих на збагачення й добробут;
- в) оспівуванні господарності й вшанування людини праці;
- г) веселому проведенні дозвілля.

23. У давні часи діти розписували писанки для того, щоб:

- а) дарувати старшим членам родини;
- б) використовувати під час ігор;
- в) дарувати друзям;
- г) усі відповіді вірні.

24. На свято Св.Трійці дітям доручали:

- а) прибирання господарських прибудов;
- б) приготування святкової гостини;
- в) прикрашання оселі флористичними композиціями;
- г) прикрашання Храму гілками берези.

25. Хто з видатних українських педагогів відстоював принцип народності у вихованні підростаючого покоління:

- а) С.Ф.Русова;
- б) К.Д.Ушинський;
- в) В.О.Сухомлинський;
- г) М.Г.Стельмахович.

26. Прибирання пришкільної території перед Великоднем сприятиме насамперед:

- а) моральному вихованню;
- б) естетичному вихованню;
- в) фізичному вихованню;
- г) трудовому вихованню.

27. Відзначення свята зустрічі весни передбачає заходи спрямовані на:

- а) оспівування природніх стихій;
- б) вшанування хліборобської праці;
- в) виконання ритуальних дійств;
- г) створення умов для вивчення народної метрології.

28. Виготовлення флористичних композицій з нагоди Зелених свят належать до:
- форм організації виховання;
 - методів виховання;
 - засобів виховання;
 - жодної вірної відповіді.
29. При використанні календарних традицій в освітньому процесі початкової школи варто орієнтуватись на:
- нормативні і програмні документи;
 - передовий педагогічний досвід;
 - інтереси і вподобання учнів;
 - усі відповіді вірні.
30. Символ Різдва:
- калач;
 - верба;
 - вишиванка;
 - дідух.
31. На Гуцульщині свято повернення з полонини припадає на день:
- Благовіщення;
 - Великодня;
 - Св.Покрови;
 - Св.Юрія.
32. Центральним обрядовим дійством свята Івана Купала вважалось:
- плетіння вінків;
 - прикрашання ритуального деревця;
 - пошук квітки папороті;
 - обрання найгарнішої дівчини.
33. Свято вшанування української повстанської армії припадає на день:
- Св.Покрови;
 - Св.Юрія;
 - Св.Дмитра;
 - Св.Варвари.
34. Виховний зміст свят весняного циклу полягає у:
- оспівуванні природніх стихій;
 - виконанні ритуальних дійств спрямованих на збагачення й добробут;
 - оспівуванні господарності й вшанування людини праці;
 - веселому проведенні дозвілля.
35. У давні часи діти розучували колядки для того, щоб:
- виконувати старшим членам родини;

- б) співати під час ігор;
- в) співати у Храмі;
- г) усі відповіді вірні.

36. На свято Різдва дітям доручали:

- а) прибирання господарських прибудов;
- б) приготування святкової гостини;
- в) прикрашання оселі;
- г) прикрашання Храму.

37. Хто з видатних українських педагогів відстоював потребу в залученні обрядового фольклору у виховний процес сучасної школи:

- а) С.Ф. Русова;
- б) А.С. Макаренко;
- в) В.О. Сухомлинський;
- г) М.Г. Стельмахович.

38. Прикрашання класу перед Великоднем сприятиме насамперед:

- а) моральному вихованню;
- б) естетичному вихованню;
- в) фізичному вихованню;
- г) трудовому вихованню.

39. Провідне завдання інтегрування українських календарних традицій в освітній процес початкової школи полягає у:

- а) формуванні національної свідомості;
- б) вихованні наукового світогляду;
- в) створенні релігійних переконань;
- г) інший варіант _____

40. Виготовлення святковий листівок з нагоди Різдвяних свят належать до:

- а) форм організації виховання;
- б) методів виховання;
- в) засобів виховання;
- г) жодної вірної відповіді.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ, ДОПОВІДЕЙ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

1. Актуалізація педагогічних ідей минулого в розвитку сучасної етнопедагогіки.
2. Творчий розвиток педагогічних поглядів С.Ф.Русової на сучасному етапі.
3. Видатні українські письменники /за вибором/ про проблеми народного виховання.
4. Фольклор як засіб передачі виховного досвіду народу.
5. М. Г. Стельмахович про родинне виховання.
6. Залучення народного виховного досвіду в роботу сучасного українського загальноосвітнього закладу.
7. Ідеальний образ дівчини в українських народних казках.
8. Ідеальний образ парубка в українських народних казках.
9. Образ героя-визволителя в усній народній творчості.
10. Родинні свята і обряди як визначний чинник виховання.
11. Календарні свята українського народу та їх значення у виховному процесі.
12. Шляхи застосування народних традицій у початковій школі.
13. Використання народного досвіду у вихованні екологічної культури молодших школярів.
14. Українська народна педагогіка про важливість формування норм поведінки.
15. Естетика українського народного побуту.
16. Українська народна педагогіка про роль праці в трудовому вихованні дітей.
17. Залучення етнопедагогічних форм і методів у виховній роботі початкової школи.
18. Передумови застосування народних методів покарання в педагогічній практиці початкової школи.
19. Дитячий фольклор; його жанрова палітра та виховна сутність.
20. Виховний потенціал українських народних пісень.
21. Народна казка як джерело пізнання визначальних рис етносу.

22. Народна педагогіка – фундаментальна основа нової педагогічної концепції.
23. Історія становлення й утвердження українського народного календаря.
24. Етнопедагогічні засоби розвитку творчих здібностей підростаючого покоління.
25. Ретроспективний огляд досліджень календарних традицій на етнорегіональному рівні (Бойківщина, Волинь, Гуцульщина, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія) за вибором.
26. Українські народні обряди та звичаї – витoki національних духовних цінностей.
27. Дотримання народного календаря як засіб формування особисті через колектив і колективу через становлення багатьох «я».
28. Зимові обряди як пропаганда кращих сімейних традицій.
29. Традиції святкування Різдва – час оберегу сім'ї, єднання роду, благословення матері й дитини.
30. Морально-етична спрямованість народних обрядів свята Меланки та Василя.
31. Сповідь як вид рефлексії.
32. Виховний потенціал традицій народного календаря весняного періоду.
33. Обрядовість літніх свят як засіб екологічного виховання.
34. Символічне значення свята Благовіщення – єднання земного і космічного.
35. Морально-естетична парадигма великоднього циклу (Масляна, Прощальна неділя, Вербна неділя, Страсний тиждень, Великодня неділя, Світлий тиждень, П'ятидесятниця).
36. Педагогічне та теологічне значення посту.
37. Значення свята обжинків у процесі виховання працелюбності й господарності.
38. Визначення виховної сутності свят 1-3 Спаса.
39. Значення свята покрови у формуванні національної самосвідомості особистості.
40. Виховне значення поминальних днів.
41. Українські вечорниці як період передавання секретів народних ремесел.
42. Традиції свята Миколая-Чудотворця – день радості й чудес.

43. Відзначення днів пам'яті святих як важливе джерело формування моральності українського народу.
44. Проблема відродження традицій українського народного календаря.
45. Форми і методи активізації календарної обрядовості у (молодшій, середній, старшій) вікових групах сучасних дошкільних освітніх закладів України.
46. Народознавча робота з освоєння традицій народного українського календаря у початковій школі.
47. Етнокультурна палітра Гуцульщини.
48. Самобутність гуцульських родинних традицій.
49. Виховний зміст календарних традицій Гуцульщини.
50. Шляхи інтегрування елементів гуцульської етнокультури в освітній простір Нової української школи.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА»

1. Визначення місця етнопедагогіки в системі педагогічних знань.
2. Предмет дослідження етнопедагогіки.
3. Основні принципи, методи і функції етнопедагогіки.
4. Зв'язок етнопедагогіки з іншими науками.
5. Характеристика сучасної етнічної карти України.
6. Проблеми народного виховання у творчій спадщині видатних педагогів XVII – XVIII ст. /Я-А. Коменський, Й-Г. Песталоцці /.

7. Внесок відомих вітчизняних педагогів ХІХ–ХХ ст. у становлення етнопедагогіки як самостійної галузі знання / К.Д. Ушинський, О. В. Духнович, С.Ф.Русова, В. О. Сухомлинський/.
8. Провідна роль М. Г. Стельмаховича у справі розвитку української етнопедагогіки. Основні напрями сучасної етнопедагогічної науки.
9. Педагогічна культура в системі матеріально-духовної культури етносу.
10. Загальнолюдське і етнічно особливе в педагогічній культурі.
11. Чинники збереження педагогічної культури етнічних спільнот.
12. Характеристика педагогічних традицій українського народу.
13. Сім'я – визначальний осередок формування особистості. Українська родинна педагогіка.
14. Виховний ідеал його визначення в контексті етнопедагогічного знання.
15. Загальновизнані риси виховного ідеалу. Етнічні відмінності у поглядах на образ довершеної людини.
16. Етнічні чинники формування досконалої людини в українському фольклорі.
17. Педагогічна сутність народних звичаїв і традицій.
18. Календарно-обрядова система і її значення у виховній практиці українського народу.
19. Виховний аспект родинних свят.
20. Особливості організації і проведення українських народних свят у загальноосвітньому закладі.
21. Природа – провідний чинник педагогічної системи етносу.
22. Значення рідної мови у становленні етнічної самосвідомості особистості.
23. Передумови засвоєння мовленнєвого етикету в початковій школі.
24. Місце народних ігор у розумовому, фізичному, трудовому, побутовому вихованні.
25. Етикет як чинник виховання. Співпраця сім'ї і педагогів в формуванні загальнолюдських і етнічних норм поведінки.
26. Народне мистецтво як важливий фактор виховної системи етносу.

27. Форми використання різних жанрів народного мистецтва у роботі з молодшими школярами.
28. Релігія в контексті педагогічної традиції народу.
29. Використання духовного потенціалу релігії у різних напрямках виховання.
30. Українське народне дитинознавство про особливості догляду і виховання дітей різного віку.
31. Визначення та характеристика принципів української етнопедагогіки. Узвичаєні методи народного виховання.
32. Залучення етнопедагогічних форм і методів у виховній роботі початкової школи.
33. Засоби народної педагогіки як визначальна складова етнічного виховання.
34. Різновиди дитячих пісень. Виховна сутність пісенного жанру.
35. Виховний потенціал українських народних пісень.
36. Народний танець як засіб морально-естетичного виховання. Етнічні особливості народних танців.
37. Характеристика найкоротших жанрів дитячого фольклору. Їх педагогічний зміст.
38. Народна казка як провідний засіб етнічної виховної системи.
39. Роль іграшки в педагогічній традиції народу. Різновиди українських народних іграшок.
40. Визначення провідних напрямів виховання сучасної української освітньої системи.
41. Використання досвіду української народної педагогіки у вирішенні основних завдань формування всебічно розвинутої особистості.
42. Українська народна традиція про ефективні чинники розумового виховання.
43. Моральне виховання як визначальний напрям української народної педагогіки.
44. Підготовка молоді до сімейного життя в педагогічній спадщині українства.
45. Естетичне виховання в системі української етнопедагогіки.
46. Провідні засади екологічного виховання в українському фольклорі.
47. Народні форми, методи і засоби трудового виховання.

48. Використання українського етнопедагогічного потенціалу у процесі економічного виховання.
49. Значення українського фольклору в правовому вихованні.
50. Форми і методи фізичного виховання дитини в кожному з вікових періодів.
51. Національне виховання як передумова національної самоідентифікації особистості.
52. Фундаментальні чинники національного виховання в українській народній педагогіці.
53. Необхідність співпраці сім'ї та школи у справі відродження української педагогічної традиції.
54. Визначення системи українського народного календаря як одного з провідних чинників української етнопедагогіки.
55. Історичні передумови формування сучасного календаря.
56. Особливості українського народного календаря.
57. Календарна специфіка та етнорегіональне різноманіття обрядовості.
58. Етнопедагогіка як один з провідних чинників української культури.
59. Характеристика обрядової звичаєвості традиційних народних свят.
60. Духовно-моральна сутність українського народного календаря.
61. Виховне значення свят зимового циклу.
62. Педагогічна спрямованість звичаєвої обрядовості весняного циклу.
63. Форми і методи ознайомлення молодших школярів з літніми святами.
64. Впровадження традицій народного календаря в роботу початкової школи в осінній період.
65. Педагогічні умови адаптації українського народного календаря для навчально-виховної роботи .
66. Традиції підготовки українських родин до свят.
67. Залучення дітей і молоді у процес відзначення календарних свят й урочистостей.
68. Різновиди творчої діяльності в дитячому віці.

69. Форми залучення календарної обрядовості у виховну роботу з метою виявлення різних видів обдарованості дітей.
70. Характеристика дитячого святкового фольклору.
71. Святкування як досконала форма міжпоколіннєвої трансмісії.
72. Шляхи відродження кращих виховних традицій у сучасному родинному побуті.
73. Видатні педагоги про значення народної педагогіки у вихованні зростаючого покоління.
74. Календарна обрядовість українців – важливий чинник національного виховання учнівської молоді.
75. Педагогічні умови використання української календарної обрядовості річного циклу в освітньому процесі сучасної школи.
76. Форми роботи з батьками та педагогічними кадрами з актуалізації етнопедагогічних аспектів українського народного календаря у родинному вихованні й освітньому закладі.
77. Географічне розташування та культурна самобутність гуцульського етнорегіону.
78. Феномен гуцульської етнокультури у дослідженнях іноземців.
79. Вивчення культурної самобутності Гуцульщини вітчизняними науковцями.
80. Наукові розвідки гуцульської етнокультури на сучасному етапі.
81. Гуцульські звичаї й обряди пов'язані з вихованням дітей.
82. Виховний потенціал коломийок.
83. Особливості гуцульських народних казок.
84. Самобутність і різновиди гуцульських народних іграшок.
85. Визначення передумов інтеграції елементів етнокультури в освітню практику.
86. Шляхи залучення гуцульської етнокультури в діяльність початкової школи.
87. Педагогічні умови та етапи інтеграції елементів гуцульської етнокультури в освітньому процесі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ «ЕТНОПЕДАГОГІКА».

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Львів: Світ, 2013. 272с.
2. Асташова Н. А. Концептуальні основи педагогічної аксіології. Педагогіка. 2012. №8. С.21-24.
3. Артемова Л.В. Вчися, граючись. Київ: Знання, 2013. 286 с.
4. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посібник. Київ : Веселка, 2018. 246 с.
5. Барчук В.І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. Гуцульщина. 2004. № 34. С.18-20.
6. Батрун І.В. Етнопедагогіка в системі вітчизняного національного та патріотичного виховання ХХІ століття. 2020. № 73. Т.1. С.17-22.
7. Бикова М.М. Засоби української народної педагогіки як елемент сучасної національної системи виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №8. С.308-315.
8. Богущ А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навч. посібник Київ : Вища школа, 2013. 327 с.
9. Богущ А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2–ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 2012. 407 с.
10. Борейко В. Є., Пустовіт Н. А. Екологічна естетика : метод. посіб. Київ : Логос, 2012. 150 с.
11. Борисенко В. К. Українська етнологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2017. 400 с.
12. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі ХІХ – початку ХХ століття : монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
13. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава, 2004. 208 с.
14. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч.

- посіб. 3-тє вид. доп. Київ : Знання, 2018. 568 с.
15. Віннічук А.П. Український фольклор: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Вінниця : Стилос, 2018. 168 с.
 16. Вінок золочений / упоряд. І.Мисюк. Косів: Писаний камінь, 2002. 283 с.
 17. Вінценз С. На високій полонині. Львів: Червона калина, 2007. 450 с.
 18. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
 19. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 462 с.
 20. Гавриш Н. П. Національне виховання учнівської молоді. Київ : Шк. світ, 2011. 125 с.
 21. Гірська веселка / упоряд. І Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.
 22. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття: Гуцульщина в другій половині ХІХ–початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2010. 222 с.
 23. Грушевський М. Ф. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. 2011. Отримано з http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiyi_Marko/Dytyna_u_zvychayah_i_viruvannia_h_ukrainskoho_narodu/.
 24. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011.376 с.
 25. Горлова В. Кобзарі. Світова слава української пісні : елементи народознав. на уроках укр. мови : посібник. Тернопіль: 2011. 80 с.
 26. Данилюк Т. Усна народна творчість Прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. Гірська школа Українських Карпат. 2019. № 21. С. 60–64.
 27. Етнопедагогіка – українознавство. Термінологічний словник: навч. посіб. / упоряд. Л. Мафтин. Чернівці: Технодрук, 2015. 276 с.
 28. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. В десяти томах. Львів, 1993-1994.
 29. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник- довідник. Київ : Довіра. 2016. 703 с.
 30. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О.Любар. Київ: Знання, 2003. 766 с.

31. Кайндль Р-Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: Молодий буковинець, 2000 р. 208 с.
32. о. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Львів: Свічадо, 2018. 485 с.
33. Килимник С. Український рік у народних звичаях, в історичному освітленні. В 2-х книгах. Київ: Наукова думка, 2017.
34. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Вінниця: Едельвейс, 2018.
35. Климишин І. А. Календар і хронологія. 5-е вид., доп. Івано-Франківськ: Гостинець, 2002. 232 с.
36. Коваль Т.В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. Актуальні питання у сучасній науці. Педагогіка. 2022. № 2(2). С.547-554
37. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного калндаря. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. №24. С. 321-236.
38. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
39. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ.: Знання-Прес, 2015. 591 с.
40. Лаппо В.В. Педагогічні засади етнічної соціалізації старших дошкільників в закладах дошкільної освіти гуцульського етноregionу: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 400 с.
41. Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.
42. Лаппо В.В. Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. Гірська школа Українських Карпат. 2010-2011. № 6-7. С.183-185.

43. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.
44. Лисенко Н.В., Кононенко В.І. Етнопедагогічні засади українського дошкілля: навч.-метод. посібн. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 304 с.
45. Лисенко Н.В. Традиції та звичаї як основа виховної системи етносу. Етнопедагогіка дитинства: навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2011. С.545-550.
46. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посіб. 5-те вид., доп. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
47. Ломацький М.О. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.
48. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний камінь, 2001. 165 с.
49. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с.
50. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2019. 316 с.
51. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт : народознавчі оповідки. Київ : Український письменник, 2013. 205 с.
52. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор, 2015. 670 с.
53. Матвеева Н. М., Голобородько А.С. Святі і свята України. Київ: Орфей, 2015. 347 с.
54. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Стилос, 2019. 152 с.
55. Мафтин Л.В. Етнопедагогічні основи дидактичного процесу сучасної початкової школи. Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи: зб. наукових праць. Івано-Франківськ.: НАІР, 2021. С.195-198.
56. Методичні рекомендації щодо національно – патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : <http://dpl.in.ua/index.php/vykhovna-robota/natsionalno-patriotychne-vykhovannia/metodychni> -

rekomentatsiishchodо- natsionalno -patriotychnoho vykhovannia-uzahalnoosvitnikh-navchalnykh- zakladakh

57. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
58. Нагірний В., Русакова О. Народна мудрість Коломийщини. Коломия : видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.
59. Панамарьов А.М.Українська етнографія. Київ: Наукова думка, 2014. 487 с.
60. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). Освітні обрії. 2018. Т. 46. № 1. С. 122–126.
61. Руденко Ю. Педагогіка народного календаря. Основи сучасного українського
62. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008.
63. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання. Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти: хрестоматія. Чернівці : Книги-XXI, 2016. 306 с.
64. Сіркізіук В. В. Основи національного виховання: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2014. 202 с.
65. Скільський Д. М. Історія української педагогіки : навч. посіб. Тернопіль : навч. кн. Богдан, 2012. 336 с.
66. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
67. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
68. Творун С. О. Практична етнологія для ділових людей. Вінниця : Книга-Вега, 2019. 287 с.
69. Український дитячий фольклор / упоряд. В. Бойко. Київ: Веселка, 2015. 194 с.
70. Український народний календар / упоряд. С.Кажан. Суми: Унів. Книга, 2013. 568 с.
71. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядн. Л. Орел. Київ, 2020. 424 с

72. Ушинський К.Д. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1983.
73. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / упоряд. С. Стефанюк. Київ: Стилос, 2015. 216 с.
74. Хомич Л.О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. 2013. № 21. (274.) С.125-127.
75. Храплива-Щур. А. Українські народні звичаї в теперішньому побуті. Київ: Кондор, 2013.192 с.

ДОДАТКИ ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ ЕТНОПЕДАГОГІКА

ДОДАТОК 1.

Етнопедagogічна розвідка.

(за матеріалами анкетування мешканців населеного пункту віком 75-80 років)

1. ДИТИНА. ЯК ЇЇ НАЗИВАЛИ?

а) дитину? б) хлопчика/дівчинку? в) немовля? До якого віку її так називали? г) дівчину, юнака (*дівка, хлопець*)? д) Як ласкаво зверталися до дитини?

2. ІМ'Я.

а) Коли давали ім'я (при хрещенні, відразу після народження і т.п.)? Чи можна було заздалегідь, до народження дитини придумувати імена? Хто давав ім'я (батько, священник, повитуха, свекруха тощо)?

б) Яке давали ім'я: ім'я батька, діда, родича, що помер ...? Чи можна було давати дитині ім'я ще живого родича? Чи називали дітей у родині однаковим ім'ям? Якщо ні, то чому?

в) Якщо дитина помирала при пологах, то чи давали їй ім'я? Якщо дитина помирала до хрещення, яке ім'я їй давали?

г) Якщо дитина була слабкою, як давали їй ім'я (запитували в першого зустрічного, називали неприємним на слух ім'ям, чи ...)?

3. СИРОТА.

а) Як називали дитину, у якої немає матері, батька, обох батьків ?

б) Як називали дитину прийомні батьки (*пасинок, ...*)?

в) Як дитина називала прийомних батьків, братів, сестер?

4. НЕЗАКОННОНАРОДЖЕНІ ДІТИ.

а) Як їх називали (*закосинець, беззаконник,...*)?

б) Що їм говорили про батька, як пояснювали його відсутність?

в) Хто і як хрестив дитину? Чи могло це принести хрещеним удачу/невдачу?

г) Яке ім'я, по-батькові давали (незвичне, рідкісне ім'я; по батькові батька, брата матері)?

5. ДІТИ ХВОРІ, З ФІЗИЧНИМИ НЕДОЛІКАМИ.

а) Як їх називали?

б) Що вважали причиною їхньої хвороби (гріхи батьків, матері, порушення матір'ю яких-небудь заборон під час вагітності і т.п.)?

в) Кого запрошували до них у хрещені? Вважалося це для них удачею/невдачею? Чи можна було відмовитися?

6. ДВІЙНЯ.

а) Як називали близнюків?

б) Що вважалося причиною їхнього народження, чи вважалося це удачею/невдачею?

в) Чи не вважалося, що вони хворіють, вмирають одночасно? Як пов'язані їхні долі (заміжжя, удача в справах)?

7. ПЕРША ДИТИНА. ОСТАННЯ ДИТИНА.

а) Як їх називали ?

б) Чи володіли вони особливими якостями (могли лікувати, заговорювати, пророкувати), чи брали участь в обрядах (початок сівби, жнива)?

8. ГОДУВННЯ. ВІДЛУЧЕННЯ ВІД ГРУДЕЙ.

а) Що робили, якщо дитина не брала груди (годували через шнурок з натільним хрестом)?

б) Як довго годували дитину грудьми (до появи зубів і т.п.)? Який день вважався сприятливим/несприятливим для відлучення від грудей (день тижня, свято)? Що говорили дитині, як її лякали, щоб вона не просила груди (мати ішли на якийсь час з будинку, мазали груди гірчицею, підкладали щітки, лякали)? Як це називали?

в) Чи годували дитину грудьми в пости і пісні дні? З якого віку дітям не давали скоромного? Як це пояснювали їм?

г) Коли дитину саджали за загальний стіл (у день, коли віднімали груди, у день пострижин)?

д) Якщо дитина погано їла за столом, що їй говорили, чим лякали? Що примовляли під час їжі (ложка за маму, за тата тощо)?

9. ГОДУВАЛЬНИЦЯ.

- а) Хто годував дитину, якщо в матері не було молока? Як називали цю жінку? Хто вона приходилася потім дитині, як вона її називала?
- б) Як називалися діти, вигодовані однією жінкою? Чи вважалися вони рідними?

10. НЯНЬКА.

- а) Кого наймали в няньки дітям (старих, молодих, спеціальних людей)? На який термін? Як називали її (нянька...)?
- б) Що входило в її обов'язки (годувати, колисати, гуляти, лікувати)?
- в) Чим платили за роботу? Як це відбувалося?

11. ЗАКОЛИСУВАННЯ.

- а) Як називалося заколисування дитини? Як називалися колискові пісні?
- б) Хто заколисував (нянька, мати, бабуся, старші діти)?
- в) Які пісні співали, укладаючи спати дитину? Чи враховувався вік дитини? Чи розрізнялися пісні для рідної дитини і дитини хазяїнів, братів/сестер, сироти, незаконнонародженої і т.п.? Попрохайте заспівати.
- г) Ким лякали дитину, якщо вона не спала?
- ж) Як закачували хвору дитину? Чи існували пісні, що зціляють дитину від хвороб?

12. ПЕРШІ ЕМОЦІЇ.

Чи помічали, чому і коли дитина в перший раз посміхнеться, засміється? Як ворожили по цьому про його життя?

13. ПЕРШІ КРОКИ.

- а) Що говорили про дитину, що почала вставати і ходити?
- б) Як називали дитину, що довго не ходить? Що робили, щоб вона швидше пішла (креслили на підлозі між його ніг/перед ним хрестики ножем/пальцем, сіяли перед ним коноплі, ячмінь?)

в) Чи не вважалося, що дитина, що рано почала ходити, пізно заговорить? Як про неї говорили (*мову собі заступив*)?

14. ПЕРШІ СЛОВА.

а) Коли дитина повинна почати говорити? Як називали дитину, що почали говорити рано/пізно? Що могло бути причиною цього (хвороба, поведження матері)?

б) Якщо дитина довго не говорила, як її лікували (напували водою з дзвіночка)?

в) Чи вважали, що дитина, яка довго не говорить наділена особливими якостями (робити пророкування, лікувати, впливати на долю інших людей)?

15. ПЕРШІ ЗУБИ (МОЛОЧНІ/КОРІННІ).

а) Як називали перші зуби?

б) Хто (хрещені батьки) і що (ложку) дарували на перший зуб? Як це називалося (*на зубок*)?

в) Молочні зуби, що випадали, викидали, зберігали, кидали у визначене місце (за грубку)? Що приговорювали, до кого зверталися при цьому ?

г) Як називали корінні зуби, коли вони повинні з'являтися?

16. ПОСТРИЖЕННЯ.

а) До якого часу не можна було стригти дитини, чому (мову обстригати)? Коли перший раз її стригли? Як це називалося ? Хто і чим це робив (батько, хрещений; ножем, ножицями, сокирою)?

б) Що робили і що не можна було робити з першими обстриженим волоссям (зберігали, спалювали, викидали)?

в) На що саджали дитину під час першої стрижки (на шкіру, стіл, прялку, сокиру)?

г) Чи не було звичаю після цього саджати дитину за загальний стіл, на коня?

17. НІГТІ.

а) Чи можна було стригти нігті дитині, якщо ні, то чому (буде злодієм)? Що робили (обкушували)?

б) Що робили з обкусаними/обстриженими нігтями (викидали, спалювали, зберігали все життя, а потім клали в труну)?

18. СПОВИВАННЯ.

а) Як називали сповивання (*завивання*)? Як це робили, що використовували (пелюшки, старий одяг)? Чи перев'язували дитину поясом зверху? Як (навхрест, ...)?

б) Коли переставали сповивати, чому?

в) Де можна / не можна було сушити пелюшки, чому (дитина не буде спати)?

19. КОЛИСКА.

а) Як її називали ? Хто її робив, коли (до народження дитини, після)? Коли встановлювали? Коли в неї перший раз клали дитину? Хто це робив?

б) Що клали усередину колиски (солону, матрасик)? Які обереги повинні були там знаходитися (сіль, ніж, ножиці, веретено, гребінь, часник, іконка, хрестик)?

20. ОДЯГ.

а) Коли перший раз надягали дитині сорочку (під час водохрещення)? Хто її купував, дарував?

б) Чи розрізнявся одяг маленьких хлопчиків і дівчаток? Коли дівчинка надягала плаття, а хлопчик - штани?

21. ПОТІШКИ, ПЕСТУШКІ.

а) Що примовляли, коли сповивали, одягали, погладжували дитину, що їй наспівували?

б) Як з нею грали, що при цьому робили, де знаходилася дитина (на колінах у дорослого, у ліжечку)?

Складено за етнографічним матеріалом, опитування здійснено:

Село (місто)

Район

Область

Респондент (прізвище, ім'я, по батькові, вік)

Підпис

ДОДАТОК 2.

Відеоматеріали етнопедагогічної тематики

1.	Назва відеоматеріалу (оригінальна)	Логос
2.	Загальний опис	Режисер: Д, Ломачук Жанр: документальний серіал Тривалість: 5 год. 50 хв. (серія - 00:25:30) Рік випуску: 2004-2013. Країна: Україна Мова: Українська Якість: DVDRip Формат: MP4
3.	Джерело	http://www.kinologos.org.ua/logos%204.html
4.	Навчальна дисципліна	Етнопедагогіка
5.	Тема	Тема 9. Народний календар – синтез культурної спадщини українського народу. Тема 10. Педагогічна сутність святкової обрядовості українського народного календаря.
6.	Методичні рекомендації	Демонструється при вивченні й обговоренні виховного потенціалу українського народного календаря.

1.	Назва відеоматеріалу (оригінальна)	Дитяча колекція. Я і Україна
2.	Загальний опис	Жанр: навчально-ігрова програма Рік випуску: 2007 Країна: Україна Мова: Українська Формат: ISO
3.	Джерело	http://torrents.net.ua/forum/viewtopic.php?t=241795
4.	Навчальна дисципліна	Етнопедagogіка
5.	Тема	Тема 15. Шляхи впровадження етнокультурних цінностей в освітній простір НУШ.
6.	Методичні рекомендації	Рекомендується при ознайомленні з особливостями впровадження елементів етнокультури в освітню роботу.

1.	Назва відеоматеріалу (оригінальна)	Свята українського народного календаря
2.	Загальний опис	Жанр: навчальні фільми Рік випуску: 2009 Якість: DVDRip Формат: AVI
3.	Джерело	http://metodportal.net/node/4660
4.	Навчальна дисципліна	Етнопедagogіка
5.	Тема	Тема 10. Педагогічна сутність святкової обрядовості українського народного календаря. Тема 11. Залучення дітей до традицій українського календарного циклу
6.	Методичні рекомендації	Демонструється під час вивчення й обговорення виховного потенціалу календарних традицій

1.	Назва відеоматеріалу (оригінальна)	Традиції українського народу
2.	Загальний опис	Жанр навчальна програма Рік випуску: 2009 Країна: Україна Мова: українська Формат: ISO
3.	Джерело	http://metodportal.net/node/1483
4.	Навчальна дисципліна	Етнопедagogіка
5.	Тема	Тема 15. Шляхи впровадження етнокультурних цінностей в освітній простір НУШ.
6.	Методичні рекомендації	Демонструється при вивченні й обговоренні виховного потенціалу українського народного календаря.

ДОДАТОК 3.

Хлібця ділити

(оповідання Г.Маковій з книги «Золоте віно з бабусиної скрині»)

Був у наших прабабусь ще один дуже гарний звичай: вони вчили своїх маляток хлібця ділити.

А робилося це тоді, коли матуся відлучала своє дитя від грудей навіки-вічні.

Це було надзвичайно великою подією. Також дуже гарнесенько вибілювалася хата, аби у дитини було гарне, світле життя. Місяць мав бути уповні, – би повного була доля, вибирали для нього четвер, бо то є скромна днина, а також не піст, а м'ясниці – би скором завжди мався при хаті.

Хліб випікали спеціальний, з разового (небілого борошна), щоб не хотілося у житті панського – дармового... Заміс на той буханець запрошували зробити найстарішу і найпоряднішу у роді бабусю, щоб запрограмувати дитині довголіття і мудрість.

– Буніко Магдалино, просимо вас для нашого Василька заміс зробити,– вклонялися низько у вівторок тато та мама отакій бабці (а робили це у вівторок тому, щоби ніяка напасть до дитини у житті не причіплялася). За це обдаровували бабусеньку сувійчиком полотна. Бабуся брала полотно і прорікала: «Най буде вашому потяті красна дорога...»

З сувою вона відрізувала на рушничок, яким прикривала коритце з тістом, поріг, через який дитина буде з хлібом своїм переходити.

А за коритцем, де підкисало тісто, в якому були тільки борошно, сіль, дріжжі, цукор і вода з найближчого струмка-оберега (щоб була розв'язаною доля, бо струмок, на відміну від криниці і ставка, має два береги і рух вперед), слідкувала уся родина. Якщо тісто підбіжить до рушника – буде дитина надзвичайно прихильною до своєї родини, якщо рушник спаде до тіста – побиватимуться за неї батьки. Якщо усе звичайно – і відносини будуть звичайними.

І ось четвер. Встає сонечко. Дитину будить батько разом із першими променями, щоб, як сонечко, у добрі та світанні прожила своє життя. Мама тим часом на сорочці урочисто зашиває пазуху, щоб не мали куди вже пхатися дитячі рученята.

– Василько, вставай, будеш хліба їсти, – ніжно проказував тато.

Одягали дитину у святошне, давали хліб-сіль і разом переходили через поріг, де у хороммах (коридорчику) стояв спеціально зроблений татом стілець із родового найстарішого дуба (щоб не хотілося йому в житті на чужий стілець сідати, тобто – займати чужого місця).

Клали хлопчика на стілець, мама правою рукою (щоб життя було правим) надломлює кусних хліба, вмокає в сіль, що маленькою твердою грудочкою, перев'язаною червоною бавною, височіє на хлібі – би сліз не мав від лихих людей.

І тут родина теж уся в увазі: як буде Василько їсти? Якщо без вередування візьметься за той хліб, ростиме працювитою, трудолюбивою людиною. Якщо ні – для виховання добрих рис доведеться докладати чимало зусиль...

– Через поріг, через поріг, у світ. З благословенням Божим, з покровом Матері Божої, – проказували батьки, здіймаючи хлопчика із стільця і уже через надвірний поріг відправляли на люди – хлібця ділити.

– Ісусе Христе, во ім'я торжества світла над тьмою, істини над ложжю, благослови мою дитину на добро, — перехрещував її неньо.

– Святий архангел Гавриїл, святий Михаїл, зло мечем-христом відсічи, святий Дем'яній, конем своїм потопчи, пресвятая Діво Богородице, покрій своїм покровом, – напутньо благословляла мати.

Хлібця ділити тупцювали до сусідів. Ті вже знали про таку велику незвичайну подію і її дуже чекали, бо для кого маля буде свого хліпця ділити, того сам Господь буде молодити (омолоджувати), гріхи з такого Господь змиває, від болі зціляє...

За це дитину обдаровували: хто чим міг. Аякже: «Хлібчика даю вам, а сіль лишаю собі» – лепетало маля за матір'ю. Сіль, що на хлібові, означала мудрість, але тепер – це уже сльози, невдачі, біда... Отож змалечку привчалася дитина, що має добре давати людям, а гіркоту свою – тримати при собі, не розсипати на голови людей, бо за Божим вченням – що даєш ти, то і тобі воздається...

Увечері чекали гостей: сходилися хрещені батьки (нанашки), родичі «хліба їсти».

Василько стояв на печі за решіткою, бо піч у наших прабабусь була пристанищем для малої дитини. Обгороджена невисоким штахетником, би маля не упало на плиту, складала враження сучасного манежика.

У двері стукали:

– А хто в цій хаті Богом благословенний?

– Народженник Василь, – відповідав батько.

– На щастя, на здоров'я! – увіходили гості до хати і зразу ж направлялися до лави, аби на рушник, яким прикривалося тісто, розкласти свої дарунки.

Тоді ішли до столу, простягували руку до хлібця, відламували по прихитці, пхали у рот, а самі:

– Най на твоєму хлібові не родять терняги...

– Най буде солодший за мід...

– Нам твердуш, тобі – м'якуш...

А Василько давно уже рветься до дарунків, що являють собою знаряддя праці. Нарешті його пускають до лави. Що спочатку візьме? Якщо молоток – буде теслею, якщо гончарний кружечок – теж ясно. Якщо віник – буде жінка ним замітати, якщо порційку – Боже, борони, від п'янички... Послідовність у підході до іграшок визначала послідовність стремлінь, уподобань.

Знову надходила бабуся, що розчиняла на хліб, але тепер уже по Василька, щоб легше забував мамину пазуху. Гості лишалися і веселилися, співали пісень, у яких бажалося хлопчикові щасливого життя.

Гой хто то, хто то облугом ходи, То наш Василько волика води. Волик сивенький борозну води, Василь газдівський за плугом ходи. За плугом ходи, твердо ступає, Сивенький волик з земньов си грає. Гой сивий волик з земньов си грає, Свою путерю на ню теряє.

Гой чо ти, волик, з земньов си граєш, Свою путерю на ню теряєш? Моя путеря си не теряє,

Господар файний за мнов ступає, Господар файний, благословенний, Як сонце світить на мир хрещенний.

Наші бабусі-прабабусі дуже старалися, щоб їх синочки та донечки були схожими на ясне сонечко. Навіть такі приказки, прислів'я були: «Най буде донечка, як ясне сонечко», «Сонця у душу, мир – у господу», «Красний, як сонце ясне», «Най Бог несе щастя, а сонце – красу»...

А якщо на свій хліб відпроваджували дівчинку, то співалася співанка і отака:

На горі-горі цвіте барвінчик Най має впбрі Марічка вінчик На горі-горі зацвила ружа – Най буде ружов у свого мужа. Гой ходи лісом файна куница – Наша Марічка на все здайлица – Та й де наступи, та й де ступає – Там ясне сонце си розвидняє...

Крихти, що залишилися, матуся змотувала у полотнину від крижми, ховала насподі у скриню: вони зберігалися до останньої днини, щоб до останньої днини був хліб...

ДОДАТОК 4.

День Миколи Чудотворця

(оповідання Г.Маковій з книги «Затоптаний цвіт»)

Його святкують двічі на рік – 22 травня і 19 грудня. Уранці прокидається малеча – і одразу ж під подушку: а там дарунок лежить – цукерка, чи іграшка, чи нова сорочечка, штаненята...

– Звідки, мамочко?

– Святий Миколай приніс. А носить він дарунки маленьким діткам так, щоб ніхто не бачив, бо робить він добро не напоказ, а на людську радість. Прямо-таки творить різні-прерізні дива. І називають його через це – ДИВО-ТВОРЦЕМ, – розповідає мати і додає: – Раз уночі, загорнувшись у темний плащ, він аж тричі підкидав гаманці з золотом татові, який не міг без приданого видати заміж дочок...

– А чому – три?

– Бо було три дочки.

Це бабця Паращіца згадує із своєї молодості, а дочки її уже схоїх внуків мають, але ні діткам, ні внукам дарунків від Миколая не дають – забобон, кажуть, відгубилося. А ми просимо оповідати далі.

– Так ось, – витирає руки об стару ряднину – ніхто того не відав навіть, що Миколай те робить. Так і ми маємо одне одному добро творити. Бо все тоте пишеться там, – киває головою до неба.

А щоб ми іще краще розтлумачили собі, хто такий Миколай, оповідає історію:

– Ото є такий святий – Касіян, що тримає за дванадцятьма замками усі, які є на світі, вітри та ними порядиться і Пустить злий вітер – мор на скотину, пустить ще зліш – мор на челядину, і святкують його раз у чотири роки – 29 лютого (то і він провадить собі високосну смерть!).

Отож і пішов тотою Касіян до Господа жаліщ бити (скаржитись): його шанувати мило та любо нарід не хоче, а Миколаєві святому то тут то там запроваджують церкви...

Пан-Біг і так все види та знає, але ангеля посилає:

– Ану-бо, борзенько сюди Миколая!

Літає ангель сюди, літає ангель туди – шукає. А святий Миколай не на небі, як Касіян, відпочиває, а на Чорному морі тонучі кораблі спасає.

– Піжди трохи,– Господь Касіянови рече,– розберемоси.

Ждуть та й ждуть, ждуть та й ждуть, а Миколая і далі не видко. Знову Господь ангелів по нього посилає, а вони:

– Нема його і тепер на спочивку – вогонь на земни гасит, людей від нещистя рятує.

І знову чекають – і знову нема.

– Від турків козаків висвобождає, кайдани їм на руках розбиває, – ангели промовляють.

Нарешті став перед Пан-Господом Миколай. Від болота обмащений, лиш очі з-під кошлатих брів си світля, як сонечко ясне, добром горять.

– Де ж ти пропадаєш все, Миколаю? – оглядає його Пан-Госпідь. – Що ти такий вмащений?

– Та фіра в мужика си зломила, в болото си перевернула, помагав витягати.

– Ну, тепер ти вже вздрів, чому церкви роби Миколаєві нарід? – запитав Касіяна Господь. – Роби і ти так, по-інчому тобі буде...

– Від всякої напасті спасе тебе Миколай, лишень не забудь помолитиси до него,– вчить баба Паращіца. – Навіть і як Господь відверниси від тебе, і другі святі. Моряки на морях його наменем кораблі називають і щистя у него прося. Навіть і як на малу воду челядина ступає, то і тоді си звертає о помочі до святого Миколая: «Святий Миколаю, на тебе си злишаю: не дай пропасти ні під водою, ні на воді»,– встає з лавиці і складає молитовно руки. – Отак-сми казала, як пхаласи в Дереглуй прядиво мочити. Молода, си прив'яжу курмиєм до верби, би ня вода не забрала, і бух аж до дна, бо то сніпки аж на дні треба каменем привалити.

На світ появился угодник цей Божий числа дев'ятнадцятого, у грудні,– провадить бабуся далі. – Із самого народження свого чудеса являв. Мамка його по родах вернула від страшної боли, він під час охрещення свого, немовлям, годиночки із три на ніжках чіпурів (стояв), чим честь Пресвятій Трійці виказував...

На весняного Миколая моці святого у місто Бар, що в Італії, перевезли, поставили на покій у церкву святого Стефана.

На весняного ми всі вибігали до води, вклякали на березі, би відбивало до Миколая наше лице: бо що з води, борше до неба си підймає. То би Миколай кожного остерігав від нагальної води, си казало: «Це я, а це – моя фаца (лице). Най зла їй не вчине вода, як до неї прийду».

В пожертву світили три свічки перед образом святого Миколая. Бо хто Миколая люби, то як він може того не чути, коли чув навіть невірника усякого.

Матері молилися до Миколая Чудотворця за своїх дітей, хворі просили у нього зцілення, ті, що вчаться, теж зверталися за поміччю до святого Миколая...

А народився цей благодворець у Малій Азії. Коли багаті батьки лишили йому велику спадщину – роздав усе бідним.

Якось, оповідають, в Лікійській країні був голод. А один купець в Італії вантажив на свій корабель багато хліба. Святий Миколай рішив спомогти голодних: з'явився до італійського купця у сні і сказав: «На тобі три золоті монети і вези цей хліб туди і туди». Прокидається той, а в руці таки є золоті монети...

Брали голодні тремтячими руками той хліб, рятувались від смерті, ноги купцю цілунками обсипали. А він: «Святому Миколаєві це робити треба!»

І по смерті вершилися чудодійні Миколаєві діла. А тому на свято Миколая старалися не пишнотами відзначити цей день, а добрими справами. Біднякам заготовляли дров, сиротам спомагалися на життя, стареньким вибілювали хату...

– З Миколаєм будьте багаті! — здоровив сусід сусіда і ставив на лаву поману. Це – щоб святий Миколай завжди був між нами, розвагу (мудрість) давав.

На весняного Миколая допомагали немічним у городі.

– Святий Миколай дуже си серди, коли на празники його дармуєш, – стверджує баба Паращіца. – І якщо ти продармував таку його дниньку, то вже о помочі його не проси. Але собі у таку днину боронь Боже робити. Що собі у таку днину зробиш, то хоч через сім літ, але таки си верне тобі на зло.

Дітлашня найбільше визирала вечір. Бо тоді всі збиралися у діда-старійшини, що був у той час зібраний на Миколая.

– Ану, мамки, хто у нашому роді найслухняніший?

А діти поглядали на дідові бесаги, бо там що кому: відеречко, спідничка, капелюшок чи постольці...

Далі «святий Миколам» веде розмову на кмітливість, спритність. Діти були у його колі цілісінький вечір, і це лягало у пам'ять не на рік, а на вік, як стверджують старожили.

– Меле, меле, а хліба не спечеш? – питав «Миколай».

– Дурний язик! – докумекували діти.

– Правда, – підтакував «Миколай». – Коли говорити без розуму, то з того слова не вийде ніякого хосену (добра).

Співали, веселилися, гралися, а під кінець робили своєрідні гірлянди з горішків, яблuchок і пішкот, чіпляли до сволока, аби святий Миколай і нарік хотів загостити до цієї хати та застав усіх живими-здоровими.

Гой світла зоря над світом зійшла,

А за цим столом в нас родина вся.

Миколай святий коло всіх сидит

І за цим столом на усіх глядит.

Старі і малі – всі си радуєм,

Чудотворцєви ми заспівает.

Віддамо йому і хвалу, і чаш,

Щоб і нарік він був посеред нас.

Щоби й нарік всі сіли за столом,

Поклонилиси перед образом.

Миколай святий є посеред нас,

А тепер усім вже додому час.

Гасилася гасова лампа, і тільки лампадка свято блимала перед іконою Миколая, який відтепер на цілий рік, хто пошанував його, буде заступником і оборонцем.

А на весняного Миколая серед молоді були ігри. Дівчині зав'язували очі, а хлопці ставали у гурт.

– Шукай Миколая! – кричали їй подруги, і вона підходила до гурту, вибирала, хто потрапив під руку. А той вважався чудотворцем благословенним, мав давати звіт, яке кому сотворив добро...

На весняного Миколая вперше виводили на пашу коней, вручаючи їх під захист святого. Спутували червоною ниткою, в'язали до верби: «Най буде його копито під твоїм копитом (наглядом), святий Миколаю».

Нитку розв'язували, пхали у намул, би сила з коня не спадала.

– В гречці тому така поміч велика, що сам Миколай її засівав, – можна почути. Бо з Миколаєвого дня засівалася гречка.

На весняного Миколая молебні правились коло води (Миколай води оглядає). Не дай Боже, щоб водоймище де у бруді занехаювалось! Це значить, що зробиться так і з тобою, як занехаяти насмілився кров землі.

ДОДАТОК 5.

Етнопедагогічний паспорт народної іграшки

(рекомендується скласти на 8 – 10 народних іграшок з експозиції краєзнавчого музею/народознавчої світлиці)

1.	Назва іграшки	
2.	Матеріал, з якого вона зроблена	
3.	Опис зовнішнього вигляду (поверхня, візерунки, кольорові барви)	
4.	Етнорегіон виготовлення (Гуцульщина, Бойківщина, Полісся, Волинь, Поділля та ін.)	
5.	В який спосіб виявляються етнічна самобутність (візерунок, кольорова	

	гама, матеріал, тощо)	
6.	Як іграшка потрапила до музею (подарунок народного майстра, подарунок від батьків, дитяча поробка)	
7.	Форми використання (елемент оформлення, сувенір, дидактичний матеріал, частина іграшкового масиву)	
8.	Ставлення дітей до цієї іграшки (бережливе, індиферентне, руйнівне)	
9.	Перспектива залучення іграшки в навчально-виховну роботу	
10.	Методичні прийоми в роботі з даної іграшкою.	

ДОДАТОК 6.

Коляднички – Божі дячки

(оповідання М.Дочинця з книги «Карби і скарби»)

Ті сині, дзвінкі, як крижані бурульки, різдвяні вечори. Коли вони, малі звіздарі в заячих вушанках ходили присілками колядувати. Сунули волохатою вервечкою, ступаючи одне одному в слід. Подекуди сніг був до пояса, а ще морозяною курявою віявся зі смерек, що двигали важкими плечима, як сонні коні. Свічечка в обтягнутій шкіряними клаптями звізді вела їх через кучугури й замети. Медовим блимканням теплила суворе холодне пустирище, бадьорила їхній хід. З палицями, аби відганяти собак, а може, і вовчугу, вони йшли з гори на гору, від хижі до хижі, натужно протоптуючи пішничок у снігах. Вони несли в захмарні гражди Віфлеємську звізду й простеньку пісню про дитятко, що народилося в ясліні й звичайними пеленами повилося в Бога. Діставшись до засвіченого вікна, вирівнювали дух і різко гукали: «Гей, пане газдо, чи даєте веселити у сесь Святий вечір?» – «Веселіть, веселіть».

І, ударивши для закруту по ялиновому променю звізди, починали. Діти вівчарів, вони співали про себе:

Недалеко пастирі пасли стадо в долині,
До вертепу прибігають,
З Сином Божим прославляють Марію.

Потічки скляним дзвоном підспівували їм, а гори ковзкими схилами провадили ту пісню в зоряну високість, де «серед темної ночі дивне світло б'є в очі».

Ще приходять три царі, аж зо Сходу звідарі,
Для Ісуса ставлять щиро ладан, золото і миро Марії.

Колядка ще живе, ще б'ється птицею в стріху, а вони вже вивільняють із рукавиць закоцюблі рученята в очікуванні своїх дарів. Дають їм хто що може: жменю ліскових горіхів, сушені грушки, виліплена з сиру зозулька, коржик із меленими шкварками. Це не обтяжує їх торбин, летять під гору галасвіта, перевертом, троє одною грудкою котяться. Не біда, що печиво й зозулі покришаться, зате горіхи й голови цілі. Вони, як три царі, несуть далі благовісну новину. І світ, принишклий у тихому сяйві празника, звеселений верховинський світ, готовий їх слухати до рання.

Він у трійці лопотить перший. Його гріє думка про своє золото, домашнє. Дідо Микула вніс його вранці в глиняному жбані – золотий пахучий сніп рододендронів – і в сінях провидніло. Кожен щось робить, звивається в приготуваннях, а очима глип туди – на квіття. І він теж: колядує – а думкою дома. Файно тепер у них при столі: наїдки, скляниці, свічка кліпає, а над тим – гурма золотистих шовкових косиць. Ніби ангел присвітив їхню тіснувату горницю. А то ж – дідо Микула, скорий на вигадку. І любима дідова колядка сама рветься з посинілих губенят:

Слово Отчєє, слово Отчєє

Взяло на ся тіло,

В темностях земних, в темностях земних

Сонце засвітило.

І гріла в темності земної ночі трьох малих колядників ще одна втішна гадка, що ставала вершком радості кожного Різдва. Кінцева колядка у вуйка Тимка. Він їх чекав, як ніхто. І вони чекали того часу, коли обійдуть зі співами всі відрубні вертепи засніженого межигір'я і приб'ються до його ясел. Бо з ясел пішла дивная новина у світ і тут має завершитись. Вони співають у хліві одну колядку за другою, в'єдно і дзвінко – аж солома тріщить під верхом. Воли перестають ремигати, а огир Сивко скошує на них уважне лілове око. Вуйко Тимко поголений і зачесаний задля свята. На верстаку – почастунок для них: наламана медова крига від диких бджіл, кедрові горішки, яблука йонатанки, цукрові подушечки з повидлом, узвар. А за віншування вуйко Тимко обдаровує тим, чим не наділяє ніхто, – книжечками. Вони хапають котрий яку. Відтак гортають, заглядають у чужі, міняються. Книжечки називаються «Пчолка», «Наш рідний край», «Материзна», «Мила бесіда», «Син людський». В одній із них тьмаво вибито малюнок з трьома царями. Голови в них обвиті обрусами, до грудей мандрівці тиснуть дари, які принесли в занедбану вівчарню, – золото, ладан і смирну.

ДОДАТОК 7.

Діти Чумацького шляху

(фрагмент роману Докії Гуменної)

Не знати, коли й як зробилася справжня весна. Ще недавно бурхливо всюди бігло, клекотіло, рвалося в невідому далечінь, навратливо збігало з городів у ярі, ще вчора віяв гострий вітер, – а тут враз стала голубливо-м'яка теплінь, земля запахла молодою зеленню і раптом просохла. Де-не-де ще було болото і вони мусіли шукати стежки, або протоптаних ступаків, щоб не замастити ніг, ідучи в страстний четвер до церкви.

А як верталися, – то вже було сухо...

В безмісячну теплу ніч весняну виходили із церкви й розходилися по всьому селу запалені свічки, – скрізь вогники, вогники. Дехто приробив собі паперового ліхтарика, щоб страстної свічки не задмухнути. Осташенко вклав свічку в скляний

ліхтар. Бо цим вогнем святим треба ще випалити хрести на дверях стайні, клуні, на сволюку в хаті...

(...) – То сьогодні страстний четвер, а ви такі видумаси справляєте. Христа сьогодні розп'яли, він муки за вас приймав, а ви... Я думав, вони про щось божественне говорять... — почав вичитувати старий Пилип.

Молодь присоромилася. Як тут про божественне говорити, коли в гурті чогось так хочеться погзитися? Ніч така тепла та гарна. Але тато правду кажуть!

– Хахоньки будете справляти на Великдень, а тепер гріх! – навчав Пилип, а з того всього мало не прогавив поворотки до свого хутора...

(...) У великодню ніч не сплять люди.

Під церквою, біля церкви повно. В церкві стільки народу, що стоять аж у притворі.

Кругом церкви вже виріс предивний вінок, – із людей, вогників, пасок, крашанок... Кожне принесло свого кошика, – святити, – й поставило в ряд. В кожному кошику горить свічка. Від мерехтливих вогників у нічній темряві радісно виграє й міниться біла скатертину, вишитий, чи узором тканий обрус, рушник. На них по-мистецькому розкладені сині, зелені, червоні крашанки, визерунчасті писанки, кружалка ковбаси, одварене. сато, а ні, то й ціле поросся. Паски-баби змагалися межи собою, котра вища, котра краще прибрана.

Дарочка із своєю паскою стоїть біля відзігорної Мар'янки Ференцевої, своєї вірної колеги. Тут таки крутиться й Петро Пелех, хоч його мати із сестрою стояли аж десь у другому місці. Воно ніби й не годилося б парубкові стовбичити межи дівчат, — он хлопці на вигоні перед церквою багаття палять, та він і в хорі співає. Але чого дурна молодь не робить!...

(...) Христос воскрес, Хома паску несе, А Хомиха поросся, Похристосуємся... Дзвони й дзвоники на дзвіниці наче видзвонювали ці слова. То діти цілий день напереміну баламкали, ані хвилини не даючи спокою дзвонам.

Сонце в цей найрадісніший день року світило щиро, якнайтепліше, але не пекучо. Скрізь розпускалася ніжною пінкою зелень, скрізь було ніжнозелено, молодод, весело.

Скрізь і всюди земля була всяяна червоними – і тут же переможець з'їдав виграну крашанку, а шкаралупками мозаїчно встеляв весняну землю.

Така ж сама молодість вирувала навколо церкви. Писанки й крашанки ожили, поробилися дівчатами в яскравих, кольорових убраннях, вишиваних сорочках, вінках та розмаєних на повітрі стяжках.

Писанки й крашанки побралися за руки й довгим журавлиним ключем ходили кругом церкви, зливаючи ритм пісні й руху в одне. Плели хрещика.

ДОДАТОК 8.

Сценарії виховних заходів календарної обрядовості

«Сонцесяйна калита»

Мета виховного заходу:

познайомити дітей з народним святом Калити;
 стимулювати зацікавлення українськими народними звичаями і обрядами;
 удосконалювати вміння виготовляти вироби з готового тіста;
 виховувати бажання дотримуватись правил гігієни.

Матеріальне забезпечення:

приладдя для виготовлення тіста (качалка, дошки, фартушки);
 обереги (подарунки); ключ, квітка, хустинка, гребінець, миска, сопілка, сорочка;
 «бутафорська» Калита .

Оформлення інтер'єру:

Кімната групи, прикрашена рушниками; стіл; лава, накрита рядном; піч, пічне приладдя.

Підготовча робота:

Вивчання прислів'їв та приказок, віршів, пісень, підготовка з групою дітей і інсценівки «Оберіг»; випікання напередодні різних виробів з тіста.

Хід заняття.

Тихо грає українська музика. Заходить бабуся з онуками.

Бабуся: – Ой, подивіться, скільки онуків прийшло до мене. Які ви всі гарні, чепурні. А чого це вас матусі причепурили сьогодні, чи, може, яесьь свято зараз?

Діти: – Мама казала, що сьогодні день Андрія Первозваного.

Бабуся: – А як раніше називалося це свято, чи знаєте ви? Це свято називали Калита. З давніх-давен український народ шанував Сонце. Невгасиме світило було в житті хлібороба дуже важливим джерелом. Воно допомагало врожаю: «житу, пшениці і всякій пашниці»; визначало й пору року, і працю. І тому кожного року люди на день Калити випікали великий корж, ось дивіться який.

(Показує бутафорську Калиту.)

Дитина: – Ой, Калита, Калита, із чого ж ти вилита?

Дитина: – Ой, я з жита сповита, ой я сонцем налита.

Дитина: – Для красного цвіту, по білому світу.

Бабуся: – Діти, чому ж корж круглий і великий?

(Тому що сонце кругле й велике.)

Бабуся: – А що на коржі є? *(Колоски, проміння сонця, зубчики.)*

Бабуся: – А чому на Калиті такі візерунки?

(Тому що сонце допомагає врожаю.)

Бабуся: – А як ви гадаєте, чому корж тонкий?

(Тому, що це свято в кінці року, рік закінчується.)

Бабуся: – Так, діти, тому, що це свято в кінці року, коли сонце не гріє. Ось люди й кажуть «рік стоншився». А які свята ви знаєте, коли печуть з тіста?

(Великдень, Різдво Христове, Масляна.)

Бабуся: – Добре, добре, ви знаєте народні свята. А сьогодні свято – Сонцесяйна Калита. І ми з вами теж будемо пекти Калиту, шанувати сонце. Я запросила нам допомогти кухаря нашої школи Тетяну Миколаївну.

Кухар: – Діти, я приготувала тісто, щоб спекти Калиту. Тісто це прісне. Як ви гадаєте, чому ми не кладемо у тісто дріжджі?

(Бо Калита повинна бути тонка.)

Кухар: – Так, діти. У тісто я клала яйця, олію, мед, цукор, щоб Калита була смачна. Ось дивіться, яке гарне тісто в мене вийшло. Давайте ми зараз зліпимо Калиту. Діти, а що треба зробити перед тим, як будемо працювати з тістом?

Діти: – Помити руки, вдягнути фартушки, сховати волосся.

Бабуся: – Ось, діти, ми зробимо три Калити, щоб вистачило, бо потрібно всіх пригостити. Дівчата, що ви будете робити?

Дівчата: – Розкочувати тісто.

Хлопці: – А ми будемо ліпити візерунки: колоски, проміння сонця.

(Діти працюють з тістом. Звучить тиха українська музика.)

Бабуся: – Ой, як гарно ви всі працювали, тому в усіх гарна Калита вийшла. А зараз Тетяна Миколаївна віднесе її в піч, щоб Калита пеклася та через деякий час вона буде готова.

(Відносять листи з тістом, коржем до кухні.)

Бабуся: – Діти, ми кажемо, що сьогодні свято Калита, але так свято називали в давнину, а як це свято називають зараз?

(День Андрія Первозванного.)

Бабуся: – А чи знаєте ви, що цей день вважається парубоцьким святом? А який день дівоче свято?

Діти: – День Катерини, 7 грудня.

Бабуся: – А чому це свято називають Андрій Первозванний? ,

(У цей день усіх Андріїв вітають.)

Бабуся: – А що дарували Андрієві у цей день?

Діти: – Обереги-подарунки.

Бабуся: – Ой, як добре. Так давайте ж і ми з вами привітаємо нашого Андрія.

Підходять діти.

Діти: – З святом вітаємо, з святом іменин!

Дитина: – Дарую оберіг тобі. Як хочеш мудрим ти зрости, І прошу пам'ятати – науку маєш знати.

Дитина: – А я тобі, Андрію, дарую миску. Це теж незвичайна річ. Мені допоміг її зробити мій дідусь. Бережи її як оберіг, і вона заступатиме тобі лихо. Андрій: – Дякую.

Дитина: – Ось і моє вітання.*(Прикладає Андрію сорочку до грудей.)* Не я шила, а бабуся – вона чари знає. Вишивала тобі на здоров'я, щоб добре ріс. А я у голки ниточки всіяляла та гудзики пришивала. А ще такі слова казала:»Я Андрію вишиванку білу подарую. Синю стежечку від неба в квітах намалюю».Бабуся наказувала, щоб цю вишиванку носив у понеділок, вівторок, четвер і обов'язково одягав на чисте тіло, примовляючи: Сорочечку вдягаю, Маму, тата звеселяю, Від хвороб Її ношу І здоров'я бережу. Андрій: – Дякую.

Дитина: – Ось тобі, Андрію, хустинка в кишеню. Я її сама вишивала, з правого боку в куточку насіння васильків та корінець любистку зашила. А ось тобі ще й старовинний гребінчик, з рога вола зроблений, – це вже від мого дідуся подарунок. Зачісуйся ним – матимеш густе й гарне волосся.

Андрій: – Дякую.

Дитина: – Прийми від мене сопілочку-чарівниченьку. Як засумуєш колись, то знай: Маєш дудочку брати Та на дудочці грати. Її ніжним співом серце звеселяється.

(Діти співають пісню «Ой, у саду калинонька». Бабуся вносить рогач і коцюбу.)

Бабуся: – Коцюбу, рогачі взагалі ніколи не кидають, а тільки; ставлять. Вони завжди коло печі, коло вогнища. Зараз ми з вами пограємо, а ці речі будуть нам потрібні для гри.

(Бабуся кладе навхрест рогач і коцюбу.)

Бабуся: – Танцювати треба від порога. Хто зачепить коцюбу чи зробить помилку, той програє. Хто не вкусить Калиту, тому треба чи заспівати, чи затанцювати, чи гумореску розповісти. Прошу пана Калиту кусати! Хто перший до сонця-Калити підійде?

Дитина: – Дозвольте мені. *(Стрибає та не дістає Калити.)*

Бабуся: – Не вкусив Калиту. Що ти будеш робити?

(Під музику хлопець танцює.)

Дитина: – А можна нам спробувати?

Бабуся: – Давайте, спробуйте й ви.

(Дівчата витанцьовують коня і кусають Калиту.)

Дитина: – Дівчата, давайте заспіваємо.

(Звучить пісня «Ой, на горі козаки,».)

Дитина: – Дозвольте мені.

Бабуся: – Ну спробуй ти, Сашко.

(Сашко витанцьовує та пробує кусати Калиту.)

Дитина: – Я розповім гумореску:

– Ти куди мандруєш, кицю?

– Та до хлопчика, до Гриця, Знаєш, кицю, небилицю? Попросив маленький

Гриць – Ой, йому я розкажу Розповісти небилиць. Як з мишами я дружу.

(Якщо є час, доки спечеться Калита, то провести гру «Яструб і курчата».)

Бабуся: – А ще, діти, у цей день стежили за погодою. Якщ! ішов сніг, то бути хурделицям цілий тиждень. Якщо до цього дня сніг не випав – зима буде теплою, а як з'явився – довгою й холодною. А який у нас день сьогодні?

(Роблять прогноз погоди на майбутнє.)

Бабуся: – А ось і наша Калита спеклася.

Кухар: – Сідайте, діти, я вас усіх наділю Калитою. *(Всі пригощаються Калитою.)*

Бабуся: – Як гарно промайнув час: і співали, й танцювали, й грали. Як я була малою, то казала так:

Співали дівчата, співали,

У решето пісні складали,

Та й поставили на вербі;
Де взялися горобці,
Звалили решето додолу –
Час вам, діточки, додому
(Всі прощаються.)

Свято «обжинки»

Мета виховного заходу:

ознайомити з хліборобськими звичаями та обрядами;
розвинути зацікавлення до стародавніх трудових традицій;
виховати повагу до людей праці.

Матеріальне забезпечення:

На столах – вишиті скатертини, хлібні вироби з борошна нового врожаю, на стіні – вишиті рушники, в центрі – український вишитий килим.

Підготовча робота:

Вивчання прислів'їв та приказок, віршів, пісень, малювання декларацій, оформлення композицій з колосків та польових квітів, підготовка випікання напередодні різних виробів з тіста.

Хід заняття.

Учитель: Рум'яна і кругла паляниця чимось подібна до сонячного світила. Поряд із хлібом народ завжди ставив сіль. Народне прислів'я говорить: «Без солі не смачно, без хліба не ситно». Тому сіль і хліб, що діставалися людям важкою працею, вважалися дорогим надбутком і завжди шанувалися в народі. Без хліба немає життя. Недаремно у слів «жито» і «життя» – один корінь,

Виріс у полі на добрій землі,

Місце найкраще знайшов на столі.

Дорогі гості, батьки, діти! Запрошую вас до нашої господи на хліб та сіль, на слово щире та бесіду мудру – на свято першого снопа та стародавній народний звичай святкування закінчення жнив – обжинки.

1 -й у ч е н ь.

Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.

Наша мати-пшениченька золоту сорочку тче.

А в тій золотій сорочечці, як маля,
 Буде красуватися, буде усміхатися вся земля.

Подивлюся я навкруг – поле колоситься,
 Урожай наш, урожай – золота пшениця.

2-й учень.

Так хай же щедро наливається соком

І колоситься золотистій сніп!

І хай же родить більше з кожним роком

Його величність –годувальник-хлібі!

Господиня. Коли жито, ячмінь і пшениця дозрівають, то господиня бере хліб-сіль, громичну свічку та йде в поле заживати ниву. На узбіччі вона зупиняється і тричі кланяється ниві, промовляючи: «Дай, Боже, легко почати, а ще легше дожати». Жнива починали в «легкі» дні – вівторок, п'ятницю. Бажано також, щоб це збігалось з новим місяцем. Господиня трьома захватами лівої руки стинала одну жменю, потім другу і клала їх навхрест на узбіччі. Ці жменьки мали тут пролежати до кінця жнив. Третій жмуток несла додому, ставила на покутті, під образами. Перший сніп обмолочували окремо: зерна з нього святили у церкві, а перед сівбою їх змішували з насінням. Соломою з першого снопа годували корів, щоб не хворіли. Часом зажинки робили, в присутності священика.

Крім зажинок робили ще й закрутку, щоб рука лиходія і знахаря не могла зіпсувати хліба. Закрутка робилася так: коли дозрівав хліб, жінки йшли з піснями в поле, і одна з них, взявши в жменю колоски, завивала їх вузлом – це й була закрутка. Інші в цей час співали хороводні пісні, а потім усі разом поверталися додому.

Пісня «Ой, до схід сонця»:

Ой, до схід-сонця, рано-раненько
будить матуся красну Оленку. (2 р.)
Ой встань, Оленко, годі вже спати,
вже йдуть сусіди в поле жати. (2 р.)
Ой, вийшли в поле женці з серпами,
Красна Оленка з подружечками. (2 р.)
Пшеницю спілу женці пожали,
В круглі сніпочки ще й пов'язали. (2 р.)
В круглі сніпочки густі-густенькі,
В вінки зложили в часті-частенькі. (2 р.)
Пшеницю спілу вітер гойдає,
Женчиків красних мило вітає. (2 р.)
Як женці поле вкрили квітками,
Серпи новенькі вкрили квітками. (2 р.)
Завели пісню веселу, жваву,
Пішли додому женчики браві. (2 р.)
Учениця.
Пшениці шумлять довкола –
Колос колосу співає,
На просторім нашім полі
Почалися вже жнива.
Учень.
Вінець хліборобської праці – жнива.
І в душі твоїй снується радість.
Жнива! руки пахнуть зеоном.
Учениця.
Ой, сонечко вже височенько,
А жнивний час близенько,
Треба женчиків будити

Та в поле їх проводити.
Ой, женчики молоді, вставайте,
Та серпики свої нагостряйте!
Час у поле, час,
Вже ж нивонька кличе вас!
Учень.

Будуть всі вони при ділі,
Не змарнують жодну мить.
Пшениці рясні доспіли,
Треба встигнути скосять.

Господар. Колись, не так і давно, з півстоліття тому, єдиними знаряддями для збирання хліба були серп і коса. Комбайни в Україні з'явилися лише в 30-х роках нашого століття.

Отож, за тиждень після Петра починалися жнива, на полі з'являлися люди у полотняних сорочках, з мантачками за поясом і з косами в руках – косарі; вони вдаряли своїм гострим знаряддям по сухих стеблах дозрілого хліба й довгий рівний покіс, як простелений рушник, лягав стрічкою за кожною косою. Збирання зернових починалося на Прокопа – 21 липня. У цей день кожен господар намагався нажати бодай один сніп. Про це свідчать численні приказки та прислів'я: «На Прокопа приготуй плечі для снопа», «На Прокопа має бути в полі копа».

Пісня «Маленькі дударі»:

Встали рано до зорі
Славні друзі дударі.
Пісню гучно засурмили,
Все село оповістили.

Приспів:

ДУ, ДУ, ДУ, ДУ, ДУ, – все село оповістили. (2 р.)

День сьогодні урочистий,

Колосок дозоїв пшеничний.

Низько голову схиляє, На жнива усіх скликає.

Приспів:

ДУ. ДУ, ДУ, ДУ, ДУ, – на жнива усіх скликає. (2 р.)

1-й ж е н ч и к. Жали женчики, жали, Серпики поламали, Серпики золотії,
Женчики молодії.

2-й женчик.

Добрі були женці - дівчата і молодиці,

Дівчата косаті, хлопці вусаті.

Молодиці білолиці.

Дівчинка.

Говорила нивка, щоб не боліла спинка,

Ні спинка, ні голова,

Щоб була ціле літо здорова!

1-й ж е н ч и к.

Ой, жнися, загоне, жнися,

На мене не дивися,

Бо я женчик маленький,

А в мене серпик тупенький.

2-й женчик.

Ой, жни, дівча, пшениченьку,

Та й не думай собі,

Буде тая пшениченька

На коровай тобі.

2-й женчик.

А як будеш, дівчинонько,

Думати, гадати,

Буде твоя пшениченька

В полі зимувати.

Дівчинка.

Дивувалися ліси,
Де поділися вівси,
Женчики позжинали
Залізними серпами,
Залізними косами,
Біленькими руками.

1-й ж е н ч й к.

Обжинали ми ту ниву,
Як яру, так озиму,
Обжинали пов'язали,
На копички поскладали.

Пісня «Вийшли в поле косарі»:

Вийшли в поле косарі
Косить рано на зорі.

Приспів:

Гей, ну-те косарі, бо не рано почали.

Хоч не рано почали,

Та багато утяли.

До обіду покосили,

Гострі коси потупили.

Приспів.

По обіді спочивали,

Гострі коси поклепали.

Приспів.

Увечері холодком

Йшли додому всі рядком

Приспів.

Господар. А хто з вас їв хліб від зайця? В давні часи хлібороб залишав від

сніданку, що брав із собою в поле, шматок житнього хліба на гостинець дітям. І говорив дівчатам: «Це хліб від зайця».

А тепер і ви покуштуйте чорного хліба з сіллю від зайця та запийте водою. Адже не дарма в народі кажуть: «Хліб, сіль та вода - богатирська їда». (Дає всім хліб, сіль і воду. Підходить до господині). А чому ти зажурилась?

Господиня. Згадую про жінок, що виходили на ниву з серпами, жнучи, вони спритно клали сніп за снопом і, працюючи, співали:

Вгору, сонечко, вгору,

Хай я нивоньку дожду.

Ой, лане-ланочку,

Скажи ж мені правдочку,

Чи будемо ми в кінці,

Чи будемо ми в вінці?

Ой, будем, доню, будем,

Лише нивоньку дождем!

Увечері, коли вже зайде сонце, натовлені тяжкою працею жінки йдуть додому і співають:

Ой, заспіваймо, хай дома почують,

Хай нам вечерять готують.

Утомила нас та широкая нива,

Що тепер нам і вечеря не мила.

Ой, не так нива, як високії гори,

Ой, не так гори, як велике жито,

А вже ж нам спину, як кілком перебито.

Коли вже кінчалися жнива, жінки залишали трохи недожатих стебел з колосками: «Спасові на бороду», їх обв'язували червоною ниткою і прикрашали живими квітами. «Борода» стояла до кінця жнив.

Пісня «Гей, ставаймо в коло, дівчата»:

Гей, ставаймо в коло, дівчата,

Будемо снопа прибирати,
Будемо снопа прибирати,
Квіточками рясно квітчати.
Квіточками рясно квітчати,
Ще й стрічками переплітати,
Щоб увесь народ дивувався:
Який у нас снопок удався. (2 р.)
Височенький, ще й ваговитий,
Кожен колос зерном налитий. (2 р.)
Господня.
Борода наша гарна, пишна.
Сидять ворон на коні,
дивується бороді.
Ой, диво мені, вашій бороді.
Ой, паночку наш – Обжинки у нас.
Збирайтеся, збирайтеся,
На свято чим скоріш,
Женчики всю пшеницю, жито пожали,
По колосочку збирали,
У снопи зв'язали
Та й в кілочки складали!
І на нашій нивці сьогодні обжинки.
Хлопчик.
В нашої господині та золота брама,
Мальовані одвірки, зробим сьогодні обжинки!
Дівчинка.
А чия ж це борода червоним шовком обвита?
Хлопчик. А це ж наша борода червоним шовком обвита!
Сидить півень на коні, дивується бороді.

Входить Півень, іде до бороди, роздивляється.

Півень.

Ой, диво мені, ой, тій бороді,

Не велика, не мала,

Не сива, не гніда,

Яку того діда.

А сріблом, золотом улита.

Ось тобі, борода,

Хліб, сіль та вода!

Щоб на той рік ще більш уродила!

Входить Перепілка.

Хлопчик.

Перепілочко мила,

Де будеш ховатись?

Нема жита, ні пшениці

На нашій нивці.

Д і в ч и н к а.

Перепілонько мила,

Де будеш ховатись?

Ми жито, пшеницю пожали,

І в снопи покладали. -

Перепілка.

Діти мене сховають, які в «Перепілоньку» грають.

Гра «Перепілка».

Дівчинка.

Кінець нивоньці, кінець,

Сплели із жита вінець,

Взяли сніп на пожиток,

Нарядили із нього обжиток.

На потіху дітворі

Поставили у дворі.

Учитель. Коли зав'язують «бороду», то під нею пролазять хлопці, щоб бути багатими і щасливими. А дівчата качалися біля «бороди», щоб не боліла спина і легко було жати наступного року, і приказували:

Ой, нивко, нивко,

Верни нашу силу,

Ми на тобі жали,

Силоньку положили!

Живо, женчику, живо,

Дожинай ниву,

Будемо плести віночки

З золотої пшенички.

Нарешті дожато останню нивку, снопи пов'язано і складено в полукіпки. Час зрізувати «бороду» і плести обжинковий вінок – символ щедрого врожаю і успішного завершення жнив.

Кінець нивоньці, кінець

Будемо плести вінець.

То з жита, то з барвінку,

На хорошую дівку.

Наші женчики з поля йдуть,

На двір голосок подають.

То не голосок, то женці,

Привели дівчинку у вівці.

Добра була нива,

Сто кіп жита зродила,

Сто кіп і сніпочок,

Мені на віночок.

Танець «Віночок».

Котився віночок по полю,
Просився хазяїну в стодолу:
«Пускайте, хазяїне, в стодолу,
Вже я набувся на полі,
Буйного вітру начувся,
Ранньої роси напився,
Я не довго полежу,
Зараз в поле побіжу».

В нашого господаря
Та золота брама,
Мальовані одвірки.
Зробили господареві обжинки.
Відчиняй, господарю, ворота,
Бо йде твоя робота.
Як ти мене, господарю, збережеш,
То великі урожаї збереш –
Із одного колосочка
Виросте житечка повна бочка.

Пісня «Відчиняй же, господарю»:
Відчиняй же, господарю,
ворота, ворота,
бо несемо віночок
з золота, з золота.
Застеляй же, господине,
обруси, обруси.
Ой, щоб наш же віночок
не трусив, не трусив.
Бо ж буде той віночок
трусити, трусити.

То й не буде пшениченька

родити, родити.

Повісимо той віночок на стіну, на стіну,

щоб родила пшениченька

на славу, на славу.

Хлопчик. Кладемо хліб на хліб, старий на новий, щоб не було безхлібниці.

Дівчинка. А тепер за віночок дайте дозвіл на таночок.

Господар. Дякую за роботу вашу, за те, що співали, що хліб святий вшанували.

А обжинковий вінок повісимо в хаті на стіні й збережемо до осені, щоб цим зерном сіяти озимину.

Женчик.

Довіку, земле, молодій

На радість нам і нашим дітям.

Пахучий хліб – то щедрий дар землі

За труд і розум трудовій людині.

Він – наша гордість, наше майбуття,

Він – наша творчість і мета велика.

Господиня. Запрошуємо всіх за столи. Вас чекає коровай та пиріжки, печиво й тістечка, випечені з борошна нового врожаю.

2-й женчик.

Коровай під сонцем ріс:

Пахне сонечком він красним, І промінням теплим, ясным,

Пахне полем, колосками,

Цей хороший коровай,

В ньому труд і тата й мами,

Що збирали урожай.

Працьовитими руками пахне красень-коровай.

Хто добро в душі плекає,

Хлібом-сіллю привітає.

Свіччині вечірки

Мета виховного заходу: ознайомити з особливостями трудових традицій Полісся. Розвинути зацікавлення до стародавніх звичаїв і обрядів. Виховати повагу до людей праці.

Забезпечення: 1. Традиційний поліський одяг.

2. Вінок, сплетений із засушених квітів та колосся.

3. Матеріал для приготування свічок.

4. Ремісницьке приладдя.

5. Узвар, пиріжки – «перевертаники».

Попередня робота: розповісти дітям про чарівний світ ремесел, що побутує на Поліссі, про славних майстрів нашої землі. Вивчити з дітьми кілька віршів, прислів'їв про працю й майстрів. Сплести разом з дітьми вінок.

Зал оформлено у вигляді селянської хати. У хаті – Господар і Господиня.

Діти в українських народних костюмах підходять до хати.

Діти (по черзі):

Ой, прочини, хазяїне, ворота,

Бо вже іде з поля робота!

Ой, прочини, хазяїне, віконце,

Несемо тобі віночок, як сонце!

Ой, прочини, хазяїне, нову браму –

Несемо тобі віночок із лану!

Діти проходять у хату, співаючи пісню «Відчиняй, господарю».

Діти (по черзі вклоняються господарям):

Просився в женчиків додому.

– Ой, додому, женчики, входіте,

Та мене у стодолу візьміте.

Нехай же я в стодолі спочину,

А восени знов в поле вилину.

Я дрібного дощику напився,
Вже й буйних вітрів начувся.
Вже й під красним сонечком напiкся,
Під місяцем ясным насвітився.
Добра була нива – сто кіп жита вродила.
Сто кіп і снопочок – нам на віночок!

Підходять до господарів і подають їм вінок.

Господар:

– Дякуємо, діти! Який чудовий вінок мені принесли – вінок дорожчий від золота. Повішу його тут на почесне місце, щоб заходив хліб за хліб, старий за новий. Вилущеним зерном розпочнемо сівбу.

Господиня:

– Проходьте, дітки. Будете в нас шановними гостями. Бо ми вже збиралися свічку женити... (Діти здивовано переглядаються). Чому здивувалися? Не чули про таке? Ну, тоді я вам оповім. Сідайте на лаву та слухайте. Діти сідають на лави. Господиня під час розповіді розминає попередньо підготовлений теплий віск. Господиня:

– Наша поліська земля завжди славилась трударями, майстрами, що вміли своїми руками робити все: і предмети побуту, і мистецькі твори. Улітку всі були зайняті в полі, зрошували і збирали врожай. А восени, коли роботи в полі меншало, а вечори ставали довші, запалювали майстри свічку і сідали до своєї улюбленої роботи: хто шити, хто вишивати, хто вирізувати. Була свічка для них надійною помічницею: весело виблискує, потріскує віск, і вправні руки майстра створюють гарні корисні речі. А перед початком осінніх домашніх робіт завели майстри звичай гуляти свіччині вечірки, щоб горіла свічка яскравіше.

Господиня розкачує віск, закладає всередину гніт і скачує свічку.

Прикрашає свічку квітами, стрічками і ставить мисочку з житом.

– Ну що, подивимось, як горить наша свічка? (Свічку запалюють і ставлять у безпечне, підготовлене місце). А що ж за вечірки без танцю?

Діти стають парами і виконують парний танок. Господар і Господиня грають у бубон. Музика «На вулиці скрипка грає».

Господиня:

– Як ви добре танцювали! То, може, ще й заспіваєте? Діти виконують пісню «Черевики».

Господар:

– Гарна пісня! Дякую, що звеселили мою душу. Але ж я сам швець. Шию чоботи і черевики для великих і маленьких. А чи знаєте ви, як шевчик працює? Я вам зараз розкажу і покажу.

Виконується пісня-інсценівка «Про шевчика». Господар і Господиня танцюють у колі дітей.

Господар:

– А ось ці черевики я тільки-но пошив (показує пару дитячих черевичків). Подобаються? Ану, черевики наміряйте – танцювати починайте.

Проводять гру з черевиками.

Стук у двері. До хати заходить сусідка.

Сусідка:

– Добрий вечір, сусіди! А я збираюся з вами, сусідко, повишивати трохи. Думаю, запалимо свічку, поспіваємо трохи, та й вишивати буде веселіше.

Господиня:

– Добрий вечір вам, сусідко! Проходьте та й гостею будете. (Звертається до дітей). Розкажіть, любі діти, моїй сусідці, яке в нас сьогодні свято. (Діти відповідають).

Сусідка:

– Люблю я свічині вечірки, бо свічка – велика помічниця. Сідайте, діти, ближче біля мене. Я покажу вам свої вишиванки і розповім про вишивку.

Діти сідають біля вишивальниці. Вона розповідає, які вироби прикрашають вишивкою, які є види вишивки та яке значення мають кольори, пересипає розповідь приказками. Потім запрошує дітей на «Танок-запрошення з рушниками» під музику української народної пісні «Дівчинко моя,

переславко».

Господар:

– Дивіться, сусідко, як діти гарно танцюють. (Звертається до хлопчиків).

Хлопці, покажімо, як ми вміємо співати. Діти виконують пісню «Женчичок».

До хати заходить ще один гість – столяр.

Столяр:

– Добрий вечір цьому дому! Приніс я вам, господарі, стілець, який замовляли (виймає з торби стілець).

Господиня:

– Дякую, майстре, за чудовий стілець. Буде тут біля печі стояти (милується виробом). Золоті ваші руки. Проходьте, будете в нас гостем.

Столяр:

– А чи не свіччині вечірки ви справляєте? (Діти відповідають). Добре діло! Тепер осінь, сонце сідає раненько, а без свічки жоден майстер не обійдеться. (Звертається до дітей). А хочете, покажу вам свої інструменти? Тоді йдіть ближче.

Діти сідають біля столяра. Він показує їм свої інструменти. Пояснює їхнє призначення, а також розповідає про інших майстрів (теслярів, бондарів, ковалів, гончарів). Діти читають вірші, пригадують прислів'я та приказки про працю й майстрів. Господар і Господиня звертають увагу дітей на музичні інструменти: скрипку і бубон.

Господиня:

– Прислухайтесь, діти, що вони до нас промовляють? Господар і Господиня співають пісню «Скрипка й бубон».

Господиня: Ой людоньки, я і забулася про святкове пригощання. Зараз, зараз я пригощу пиріжками, які здавна печуть у нас на Поліссі. Називають їх «перевертанички» (приносить дітям «перевертанички» й узвар). Пригощайтесь, любі. А оці маленькі свічечки я вам подарую на згадку про наше свято. (Роздає дітям маленькі воскові свічечки).

ДОДАТОК 9.

Зразки гуцульського фольклору

Гуцульські приказки і прислів'я

- Аби права рука дала, щоб ліва не знала. *(Не хвалися своїм добродійством).*
- А хто робить, то той їсть, як не робить, має піст.
- Бережливий і три краплі води в студню виливає. *(Треба берегти навіть те, що не має великої ціни).*
- Боязливий лис курки не їсть. *{Щоб чогось досягти, потрібна рішучість і відвага}.*
- В газди пухка земличка, в лінивого — і сапка не візьме. *(Якість землі залежить від працьовитості господаря).*
- В'їзав, а гудза не зробив. *(Щось робив, але не зробив у ділі головного).*
- Високі гори мають глибокі доли. *(Успіхи в житті чергуються з невдачами).*
- В роботу впрягайся рано, в сон — опівніч.
- Говори до гори, а гора горов. *(Кажуть про того, хто не сприймає розумних доказів).*
- Громовиця дерево, а заздрість — душу руйнує. *(Заздрість така ж згубна для людської душі, як блискавка для дерева).*
- Газду видно по двору, газдиню по хаті. *(Газда відповідає за порядок у дворі, а газдиня — в хаті; бо ж оцінюють за станом того, за що кожен відповідає).*
- *Де нема газди, там ладу не жди.*
- *Дитину болит палець, а маму серце.* *(Маму тривожить навіть незначні біль чи невдачі дитини).*
- *Добрий був горщик, як був у нім борщик.* *(Людину шанували доти, доки мали з неї користь а як з неї нема що взяти, то й шана минулася).*
- *Добрий сусід ліпше брата рідного.* *(Бо брат буває далеко, а сусід завжди близько і допоможе в потребі).*

- *Добрі діти тримають рід на світі. (Майбутнє роду залежить від того, які в ньому діти).*
- *Думай собі все звечора, але роби рано. (Тобто починай роботу зі свіжими силами).*
- *Забагає троякого, а тут нема ніякого. (Говорять про людину, яка безпідставно має надто великі забаганки).*
- *Зробить як зійдуться дві середина до купи. (Тобто ніколи).*
- *З розуму живи власного, з колодязя пий красного.*
- *З цієї муки кулеші не звариш. (Цю справу не вдасться зробити).*
- *І сухе дерево без підпалу не горить. (До будь-якої праці і будь-кому потрібна заохота).*
- *Коси на сонці гуцул не гріє, бо роса спіє. (Гуцул косить рано, доки роса не спала; кожну справу слід робити у свій час).*
- *Легінь — горобцеві до колін. (Так глузують із зазнайкуватого легіня невеликого зросту)*
- *Ледачі все терплять невдачі. (Невдачі є наслідком не лихої долі, а власної ледачості).*
- *Лінивий і на печі замерзне. (Бо піч не гріє, якщо полінуєшся заготовити дров та піч натопити).*
- *Люби працю і в холоді — завжди будеш як в золоті.*
- *Не смійси, братку, з чужого упадку. (Насміхатись з чужого лиха вважається аморальним, це накличе біду на того, хто насміхається).*
- *Не ті дрова, що у лісі, а ті, що в дровітні. (Рахуватися треба зі зробленою справою, а не з намірами).*
- *Сокира мала, але дерево втне велике. (Так і людина не повинна боятися братися за велику справу).*
- *Хто винен — віддати повинен. (Народне моральне правило).*
- *Хто в міру їсть, той твердо спить. (Це не лише гігієнічна порада; хто в міру їсть, не проїдає свого добра, той і спить спокійно, не жується тим, що*

багато проїв — пропив).

- *Хто спішить на два празники, на жоден не поспіє. (Не берися одночасно за декілька справ).*
- *Чуже добро не гріє. (Не лакомся на чуже; користі з нього не матимеш).*
- *Шкода ходу до пустого роду. (Не варто мати справу з ненадійними людьми).*
- *Що сторона, то інша новина. (У кожній місцевості є свої звичаї).*
- *Як схочеш, гору перескочиш. (Можна все зробити, навіть, здавалося б, неможливе, якщо є бажання).*
- *Як упаде яблуко з яблуні, то ще й хвостиком до неї повернеться. (Говорять про того, хто виявляє невдячність).*
- *Як хочеш багато мати, треба мало спати.*

Гуцульські народні ігри

1. Василько

З допомогою лічилки вибирають хлопчика, що виконуватиме роль Василька. Він виходить до іншої кімнати. Решта дітей домовляються між собою, які рухи будуть імітувати перед Васильком (наприклад, шити, колоти дрова, грати на скрипці та ін.), а він мусить відгадати. Якщо це йому не вдається, знову йде за двері. Коли вгадає, малюки кричать "вгадав" і втікають, а Василь ловить їх. Спіймана дитина стає Василем. Під час гри діти рухаються по колу і співають:

Ой Василю, товаришу, ну ж бо глянь ти на нас,

Чи вгадаєш, товаришу, яка праця у нас.

А як не вгадаєш, будемо карати.

Тоді будеш перед нами

Три дні танцювати.

2. Камінчики

Діти сидять. Один ведучий відгадує, кому поклали камінчики в руки, а

інший ведучий кладе. Кожен з гравців тримає руки на колінах, склавши їх долонями до долоні. Ведучий так само складає руки і намагається комусь покласти камінчика так, щоб обдурити того, хто відгадує. Якщо ведучий відгадав, то той, хто накладав сідає, а він починає накладати, а когось вибирає, щоб відгадував.

3. Бербеничка

Діти - у колі, в центрі - "бондар". Діти говорять:

Ми котили бербеничку із маленького горбочка. Та об землю — трісь, Та об землю — трась — Розбилася так...

(Відповідно до слів малюки розширюють коло, присідають, плескають двічі у долоні, розбігаються в різні боки, а "бондар" наздоганяє їх. Ті, до кого він доторкнувся, мають розважати гурт, виконавши завдання (прокукурікати, пострибати як зайчик та ін). Після цього вибирають нового "бондаря").

4. Мольфар

За допомогою лічилки вибирають "мольфара". На рахунок "раз, два, три" розбігаються, а він наздоганяє. Спійманий "завмирає", розводячи руки в сторони. "Розчарувати" дитину можуть інші гравці, доторкнувшись до неї рукою. Але "мольфар" стежить за своєю "жертвою", і як тільки хто-небудь знімає чари, він намагається повторним дотиком знову "напустити" їх знову. Крім того, намагається зачаклувати я й тих, хто відважиться виручити товариша.

5. Грушка.

Діти сідають у коло, беруться за руки й співають. Посередині - "грушка" — хлопець або дівчина.

Як послала мати

Грушки садити.

Моя грушка така, така,

Бийте, дівки, гонака, гонака.

Як послала мати

Грушки поливати.

Моя грушка така, така.

Грушки наглядати.

Бийте, дівки, гопака, гопака.

Моя грушка така, така,

Як послала мати

бийте, дівки, гопака, гопака.

По цьому "грушку" починають трясти, піднімають угору.

Гуцульська метеорологія

- Сонце заходить за хмари – на дощ, заходить червоно – на вітер.
- Вночі багато зірок – на ясну погоду.
- Кільце навколо місяця – на вітер.
- Дим стелиться по землі – на дощ, іде прямо – буде погода.
- Куди вітер дме, туди дощ впаде.
- Коли дуже гримить, малий дощ падає.
- Перед дощем довго не висихає роса.
- Очі злипаються, позіхається – перед негодою.
- Рання роса влітку – на погоду.
- Коли вранці влітку нема роси, може бути дощ.
- Як вранці велика роса, то вдень буде гарна погода.
- Коли хмари йдуть низько, буде негода і холодно.
- Літні тумани – на ясну погоду.
- Осінній іній – на погоду.
- Багато снігу в році – багато хліба на тоці.
- Якщо не скоро лист падає, зима велика рано буває.
- Багато жолудів на дубі – тепла зима буде.
- Багато ягід на горобині – осінь буде дощовою, а зима – холодною.
- Якщо кіт до тепла горнеться, буде похолодання.
- Ворони летять зграями і кричать – на негоду, голуби воркують – на погоду.
- Коли сонце зайде за хмари – на дощ, червоне – на вітер, чистий захід сонця – на погоду.

- Якщо під час сходу сонця стоїть духота, під вечір чекайте дощу.
- Багато зіро – на погоду, нема зірок – буде дощ. Зорі падають з неба на вітер.
- Червоне коло навколо місяця – буде дощ.
- Дим котиться по землі – на відлигу.
- Похолодало під час дощу – погода покращає. Блискавка взимку – на бурю.
- Грім ранньою весною приносить холод, грім у вересні – на теплу осінь, у жовтні – на малосніжну зиму. Коли грім заgrimів, а лід не розтав, буде холодне літо. Коли іде дощ і бульки по воді скачуть, то він буде затяжний, а не вискакують – скоро перестане.
- Уночі був іній – вдень сніг не випаде. Лід тріщить – мороз довго буде. Коли великі морози, то ночі зоряні.
- Якщо багато снігу, то багато хліба, якщо багато води, то багато трави. Падає лапатий сніг – на негоду.
- Коли влітку на деревах жовтіє й опадає листя, буде рання осінь; якщо влітку не все листя опадає – буде сувора зима.
- Дуже пахнуть квіти жовтої акації, а довкола них густо в'ються комахи – буде дощ і негода.
- З берези тече багато соку – на дощове літо.
- Горіхів та жолудів багато, а грибів мало – зима буде холодна.
- Якщо шипшина не розкрила цвіту – буде дощ. З'явилися опеньки – літо скінчилося.

Гуцульські народні казки

Як чоловік з жінкою стали менше їсти

Були собі чоловік і жінка. І дуже багато вони їли. Вони не могли стільки приготувати, щоб у них зоставлялося приготовленої страви. На одну кулешу вони брали чвертку муки. І за один раз ту кулешу з'їдали. На кожну кулешу

газда мусів заробити чвертку муки. Але то був велетень. Він з гори на гору ступав ногою. Жінка ставила окріп на кулешу, а він ішов у Косів на ярмарок по муку.

Одного разу той чоловік приніс додому чвертку муки та й пішов ще раз на ярмарок. І жінці сказав:

– Доки я прийду з Косова, ти звари кулешу.

Він пішов, а жінка варила кулешу. І в той час прийшов бідний чоловік, який ходив й просив людей, їсти.. Газдиня й каже тому бідному:

– Ви заждіть, я доварю кулешу і дам вам. Бідний зачекав. Зварила газдиня кулешу, і перед тим, як мала вивертати на круг, відклала три ложки тої кулеші й дала йому, а те місце ложкою заплескала, щоб сліду не було. Бо чоловік забороняв їй давати комусь їсти. Він дуже боявся, що їм самим не стане їди і вони будуть голодні. Вивернула вона ту заплескану кулешу на круг – кулеша ціла!

– Бідний сказав:

– Простибіг, аби діждали більше мати.

Та й пішов.

А чоловік тої жінки прийшов до хати і вони сіли їсти. Їли вони, їли, і зо три ложки кулеші; залишилось, якраз стільки, скільки газдиня дала бідному.

Питається чоловік:

– Чого ти не їж? Кулеша залишилась. Може, ти не наїлаїсь?

– Ні, я вже не голодна. Може, ти ще хочеш їсти?

– І я добре попоїв. То чого ж кулеша осталась? Ніколи не оставалася, а тепер осталась.

Усе один другого силувало їсти, і ні один не їли. Здивувався чоловік.

–Що ж це сталося, що завжди з'їдали всю кулешу, а тепер не з'їли?

–Я би сказала, але я боюся, – каже жінка.

–Не бійся, кажи.

І розказала вона, що приходив голодний подорожній і просив їсти. І вона взяла

відклала три ложки кулеші, аби він попоїв. А решту заплескала і перевернула на круг. Каже він їй:

– Хто би не прийшов до хати, давай їсти. Хоч би нам і не стало, але подорожнього нагодуй.

І вони стали давати всім подорожнім і бідним. І самі вони не їли так багато – стали їсти стільки, скільки всі люди їдять.

Як багач паску заміняв

В одному гуцульському селі жив бідний чоловік. Мав він багато дітей. Приходить Великдень – нема з чого паску спекти. Пішов він до лісу й знайшов зруб. Приніс його додому, обтесав й вирізбив на ньому різні візерунки. Та й каже жінці:

– Така буде у нас паска. Паска була дуже файна.

Приніс він на Великдень ту паску святити й став з нею біля багача. А багач любив усе мінятися з користю для себе. В багача паска справжня – велика й пухка. Та позаздрив багач бідному, бо думав, що в того паска з візерунками є справжньою. До багача ж мали прийти гості, і дуже хотілось йому гарною паскою похвалитись.

Зачекав багач, поки бідний кудись відвернувся, та й заміняв паски – свою паску з тіста поклав у кошик бідного, а його дерев'яну – забрав собі.

Освятив бідний ту паску, приніс додому й аж тоді побачив, що паска справжня. Зрадив він і вся його родина. Жінка каже: Добре, що є що їсти.

А багач тримав паску, тримав, не їв, поки не прийдуть гості. Прийшли гості, взявся він краяти, а врізати не може, бо ж паска дерев'яна.

Каже багач до своєї жінки:

– Жінко, паска задеревіла.

А жінка каже:

– Напевно ти й Великодня комусь позаздрив. І паску заміняв, от вона й задеревіла.

Гуцульські коломийки.

Ой співанки-коломийки, в'язанку з
них в'яжу,
Як попросять заспівати, я ся не
відкажу.

Коломийка, коломийка, весела
співанка, Не раз її над колискою
заспівала мамка.

Як я стану коломийки співати,
співати,
Засмієшся і затужиш, і станеш
думати.

Ой дрібонька коломийка, дрібонька,
дрібонька, Одна мила, друга любя,
третя солодонька.

Звідки мої співаночки? - питаються
люди.

В полонинах, буковинах ростуть
вони всюди.

Я посію пшениченьку, вродиться
льоночок, Коби такі до роботи, як до
співаночок.

Як я оту коломийку зачую, зачую,

Киселицю висьорбаю, в горшку
потанцюю.

Черевички невеличкі, ніженька
маленька,

Танцюй, танцюй, дівчинонько,
поки молоденька.

Віє вітер, віє вітер, вітер завиває,
А дівчина носить воду, зілля
поливає.

Сію руту, сію руту, руту поливаю,
Росте рута зелененька, на вінок
сховаю.

Нема цвіту білішого, як цвіт на
каліні,
Нема в світі ріднішого, як мати
дитині.

Ой кувала зозулиця та й сіла на
бучка,
Купи, бабцю, черевички, бо я твоя
внучка.

Ой на горі росте сосна, пшениця

не буде, у чужої матіночки розкоші
не буде.

Сидить сова на купині, чіпці
виплітає,
А соловей в сопілочку
коломийку грає.

Коломийку заспіваю, як ми
веселенько, Коломийку
заспіваю, як болить серденько.

Коли собі заспіваю, то жура
щезає, Бо то наша коломийка
такі чари має.

Ой я собі заспіваю двома
голосами, Один піде понад
лугом, а другий — лісами.

Та ми собі заспіваймо, дві сестриці
рідні,
Дзвенять наші голосочки, як
дзвіночки срібні.

Ой ми собі заспівали, сіли на
камінець,
Не думайте, добрі люди, що
співанкам кінець.

Ой заграй же, музиченько, я слухати
люблю, А як мене рано будять, я в
кулаки трублю.

Коломийку заспівати, коломийку
грати,
Але ж оту коломийку легко
танцювати.

Ой пішов я танцювати та сплутав
ногами,
Більше носом підпирався, а також
руками.

Ой кувала зозулечка, кувала
зозулька,
Нехай собі потанцюють бобик і
квасолька.

Ой пішов би козака, та й пішов би
польки,
Коби миска киселиці, а миска
квасольки.

Пусти мене, моя мати, та й на
вечорнички,
Бо там хлопці чорноброві плетуть
рукавички.

Закувала зозулиця у лісі у ямці.
Ой я прощу здоров'ячка татові і
мамці.

Ой летіли дикі гуси, летіли
лебеді,
То так тебе, мамко, люблю, як
зірку на небі.

Мамцю моя солоденька, квітонько
шовкова,
Доти мені, мамцю, добре, доки ти
здорова.

Тримав став на печі, черпав воду
саком,

Ловив рибу грабельками,
стріляв птахи маком.

Як ся став запалив, риби
погоріли, "
Попалені щупаки до лісу
летіли.

Ой дівчино, дівчинонько, яка
ти, яка ти,
За хлопцями заглядаєш, не
заметеш хати.

Ой дівчино, дівчинонько, вмієш ся
лишати,
А не вмієш до сорочки гудзик
пришивати.

Півень піє, півень піє, а курка
кокаче, Стара мама посуд миє, бо
дочка не хоче.

Нема краю веселого, як та
Гуцульщина.
Вишиванку вишиває найменша
дитина.

Нема таких вишиванок на всім білім
світі,
Вони душу вивертають і дорослим, й
дітям.

Нема краю веселого, як гуцульські
села.
Куди зайдеш, скрізь побачиш
вишиванок силу.

Ой, вишию вишиванку та ще буду
шити,
Щоб заздрісне було тому, хто не
вміє шити.

Вишиванко наша славна, ти наша
єдина.

В тобі гордість, в тобі слава і краса, і
сила.

Та я собі молоденька рушник
вишивала,

Аби я тим рушниченьком хату
прикрашала

Ой сиджу я біля столу, хрестом
вишиваю та своїй

Матусеньці гарно помагаю.

Ой Дівонько-голубонько, хочу
поклонитись.

То дай мені свій рушник, аби
подивитись.

Ой у лісі на горісі сорока скрекоче.

Мамка мусить вишивати,

Бо доня не хоче.

Ой солодкі дівчатонька, пустіть нас
до хати.

Ми вам будем помагати рушник
вишивати.

Вишивали гуцулочки за чотири
ночі,

Та не змогли вишивати, бо
боліли очі.

Мамка мусить вишивати і двір
замітати,
Бо у доні є робота - їстоньки
чекати.

ДОДАТОК 10.

Літературні твори гуцульської тематики.

Іван Франко

СЕЛО НАД ЧЕРЕМОШЕМ

(Уривок з поеми «Терен у нозі»)

По обіді. Літо. День чудовий.

Усміхається пречисте небо,

Все повітря пахощами дише

З полонин від свіжих перекосів,

Із зрубів від спілої малини,

Із ґрунів з живичної смереки.

З панотцем ми вийшли у садочок,

На шпилі під яблунею сіли.

Ось під нами Черемош ізвився,

Як гадюка та срібно-зелена;

Він шумить, клекоче, мов скажений,

Під горбком гризе скалистий берег.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні купками,
То гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край мосту,
Гляньте, ген по горах, по узбіччях,
На верхах, сегельбах недоступних,
Всюди гуцул гніздиться, газдує.

Любить він, як той орел, самотність,
Любить жити сам серед природи,
Так, що інколи півднини ходу
До найближчого бува сусіди.

Олександр Олесь

НА ХРАМ ЗБИРАЮТЬСЯ ГУЦУЛИ

(Із циклу «На зелених горах»)

На храм збираються гуцули;
Встають до ранньої зорі,
Виймають ремені, кресані,
Тобівки файні, киптарі.

Давно, давно гуцулки встали,
Шумлять-щебечуть говірки...
Як мак червоний, в барвних строях,
І в огальонах, як зірки.

Як сарни, сходять полохливо,
Мов квіти, в доли з гір ідуть,
То зникнуть в травах на хвилину,
То знов під сонцем розцвітуть.

Іде, жартує з ними легінь,
В руці у його топірець
І фист на збоченій кресані,—
Співак, музика і стрілець.

По всій Гуцульщині зеленій
Гудуть чутки про юнака...
Ніхто не зможе в танцях, співах
Перемогти чарівника.
На крилах сизого туману

Летить з землі рожевий сон,
І сонце кинуло на гори
Вогняно-злотний огальон.

З кущів лісниці виглядають,
До себе легіня зовуть...
То руки з усміхом простягнуть,
То враз туманом попливуть.

Вже сонце високо на небі,
Вже в бубни Черемош гуде,
Цвіте Гуцульщина квітками,
На храм Гуцульщина іде!

Безводня, Ільця і Синиця,
Магурка, Віпчя і Пушкар,—
Немов розсипані коралі,
Що в доли котяться з-під хмар.

Ольга Стрілець

ГУЦУЛИ

Немов мереживо ажурне,
Чудесні витвори митця

Звичайну дошку чи колоду
Мов оживляли у руках.
О плем'я нашого народу,
Що не зломилось у віках!

І не приношених, не збитих,
Яких знайти для тебе слів?
Гуцул завжди любив різьбити
Гірських нескорених орлів.

Він споконвік любив простори:
В гірських піснях їх даль і шир.
І знають ріки, знають гори,
Який це скромний богатир.

Бо як не мучили, не гнули
Свої й чужі панки — усі,
Не відцуралися гуцули
Культури древньої Русі.

Вона у меблях і скульптурі.
І я, вклоняючись, кажу:
Хвала і честь такій культурі,
Що не міняють на чужу!

Богдан Радиш
ВЕСЕЛИЙ ГОРЩИК
Глечику мальований —
Ватрою цілований,
Димом закосичений,
Мій ти, не позичений,
У вогні приручений,
Глиняний, закручений.

На вогні нанизаний,
Полум'ям облизаний...
В фарбу щоки вимочив
На полицю вискочив —
З жовтими оленями,
З квітами зеленими,
Косівський голублений,
Усіма ти люблений,
Глече-карапузику —
Пальців тепла Музико.

Микола Фаб'як
МОЇ РІДНІ КАРПАТИ
Гори мої рідні, Карпати високі,
Сині верховини в мрійній далині.
Там ліси зелені, там звори глибокі...
Як вас не любити? Рідні ви мені!

На плях широких, де трембіта грає,
Линуть срібні звуки, наче чари ті,
Пісня українська працю прославляє
І чудові гори, рідні й золоті.
Наша бистра Тиса, мила моя річка!
Як люблю я слухать, як вона пливе
Й в'ється між горами, наче синя стрічка,
А над нею пісня лине, бо живе.
На долинах всюди гарнішають села
І міста великі сяють у вогнях.
Слався, Україно, мила і весела,
Бо живеш вже вільно, не у ланцюгах.

Остап Луцький
НА ВЕРХАХ
Співали нам потоків бистрі води і

всіх пташин чудесні хороводи.
Лісів дрімучих довгі тихі шуми
були для нас, як добрі ясні думи.
Отар гірських дзвіночки невгомні,
немов кохані, любі мрії сонні,
скрізь йшли за нами —
дебрями, верхами і
зацвітали нам в душі — квітками.
То знов, немов грізні, шалені вод
опади, дрижали нам серця
від щастя і досади!
Як нині, бачу, чую... Милий Боже!
Що ж кращого життя нам дати може?

Микола Близнюк

ПЕТРУСЬ-ГУЦУЛИК

Ви, напевно, чули Як Петрусь-
гуцулик В ріднім зелен-краї На
сопілці грас. Радість в тата, в нені
– вигравав на сцені
Від усього серця. ...
Вдячні односельці.
Ви,напевно, чули:
Грав Петрусь-гуцулик.

ДОГАДАВСЬ

Чом далекі гори сині—
Знати хочеться хлопчині,
Призадумавсь на хвилинку.
До Івасика магуся: —
Вже пора заснути, синку.
Сам ранесенько проснувся,
Скочив з ліжечка Івась,
За вікном побачив гори
Небо рідне, неозоре

І зрадив: "Я догадався!
В горах небо з висоти Захотіло
прилягти".

МИХАЙЛО

На Михайла випав перший сніг.
Не журився анітрішки:
Дуже любить як в осінні дні
Грається малеча в сніжки.
В осені похмурі дні останні —
Носять шапку в сивому тумані.

ДРУЗІ

Скільки друзів є в Аннички?!
І берізки, і ялички
Недалеко біля хати —
Мило сонце зустрічати.
На світанку в гожу днину
Сонце йде на полонину,
Розпускає русі коси,
Щебетом пташиним просить:
– Донечко, вмий в росах личко,
Скільки друзів є в Аннички!

СПІВЧУТЛИВА

Ой не легко у дорозі...
Співчуває вулиця:
Вітер крила приморозив,
До будинків тулиться.

ЯСНЕ СОНЕЧКО

Ясне сонечко в імлі
Нахилилось до землі,
Приголубило Карпати —
Хоче разом з ними спати.

ЛАСУН

В затінку сидить ведмедик,
Сонечко кругом,
З діжечки ласує медом,
Цмокче язиком,
Задоволене бурмоче
Посеред краси...
Медом пригостить охоче –
Тільки попроси.
НЕ СПЛЯТЬ
Ніч поквпатись в Карпати.
Хто вночі не буде спати?
Рукокрилі кажан –
Уночі не сплять вони;
Як окаті сови –
Полюбляють лови.
Теж вночі
Не сплять сичі
Й місяць ясноповен.

ПРАПОРЕЦЬ

Мій маленький прапорець Дуже любить
вітерець. В нього гарні кольори. Він –
як сонечко згори. З повені ясного неба;
Іншого мені не треба.

Марічка

(фрагмент оповідання М. Ломацького)

Жив у великому селі гуцульському, Жаб'ю, газда Михайло Моканюк. Його газдівство було не близько дороги, а подальше від неї "у верху". Багатий газда був цей Моканюк – були в нього воли й корови, коні і вівці, царинки й толоки, був і свій лісок, була й полонинка. Та, не це було в нього багатство, ні, він казав, що його найбільший маєток, це його діти – чотири сини, як соколи й наймолодша з дітей Марічка, як ласичка.

І справді мав Моканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послушні, працьовиті й примилі – одним словом – газдівські діти.

...А вже найбільше любили Моканюк і Моканючка донечку, Марічку. Та й не дивно – її любили й чужі та хвалили за чемність і услужність, ну й за красоту.

Вийшла на царинку, здавалось, що це ще одна чічка між квіточками, заговорила, здавалось, це ластівочка защебетала.

До своєї "старині" не відзивалась інакше, як дедику золотенький, ненечко солоденька... Любила дуже співати – співала зранку до вечора. Казала, що співаночок навчилась від пташків. Була яг і сама, як пташина в лузі над потічком. Всі квіточки знала, але ні одної не зірвала, казала, що це була би "грішка" (гріх); не взяла метелика в руки – нехай собі літає – казала.

Наближався час, коли неня мала запровадити свою Марічку до школи. Марічка з великою нетерпеливістю, а трохи і зі страхом дожидала тої днини...

Вкінці діждалась ... Не треба було будити її, сама прокинулась зі сну ще далеко було до сходу сонця.

Неня обмила її личко, зачесала, сплела кіски, а в них ушлела жовту волічку – поплітки й мідяні бовтиці. Надягнула на неї новеньку сорочку з вишитими плечиками й уставками – брацарами, дві запасочки, перетикані сухозолотом, припоясала взористою крайкою-попружкою, ніжки вбула в капчурики й нові постілці, наділа на неї киптарик і сардачок з кутасами – днина була трохи мрячна й

холодна – через плечі перевісила дзьоблинку з зошитом і олівцем, уложила в неї корж і кусень сухої ковбаси, щоб не була в школі голодненька. Взяла неня свою чічку - Марічку за ручку й пішли обі облазами, крутими стежками "в село", – зійшли на дорогу й поспішають у школу. Марічка не чує ніжок під собою – поспішає за ненею.

Дорогою зустрічають людей... Ті зглядаються на Марічку, не можуть очей відорвати від неї. ... Яка ж це гарненька дівчинка – говорять...

"Як дужі, Моканючко?" – вітають її неню.

"Школярку ведете в школу?"

Запишилась Марічка, почувши це... Вона – школярка...

Стала Марічка ходити в школу. Любить ходити до неї – любить школу, а школа любить її... Любить і хвалить її учителька за чемність і пильність, люблять школярки за всміхнене, приязне личко і за щебетливість.

Дуже скоро навчилась Марічка писати й читати та полюбила друковані книжечки, дуже радо читала їх, а віршики вивчала напам'ять.

Пригоди з ведмедями

(фрагмент оповідання М. Ломацького)

Було це на "розлучіння" на полонині Скуповій, високо за багатим гуцульським селом, Головами, вище темного ліса, Кривим, званого. Повиходили газди на полонину вилучувати свої овечки з гурту й забирати в село. Осінь уже, ведмідь щораз частіше зазирає на полонину і б'є маржину, вовки добуваються ночами до кошар із вівцями.

Рано заберуть газди свою худібку, а сьогоднішнього вечора засіли в стаї при ватрі, та й ведуть милі балачки.

Поговорили про це й про те й зійшли на ведмедів. Не може ж: бути, щоб на полонині бувши, не згадати "вуйка".

...Відозвалась Фединчукова Анниця.

Як була я ще малим дівчинищем, забрала мене моя стариня (батьки) з собою над потік, під Круглого, там, де нині наша велика царинка - кишниця. Давно ріс

там великий, густий ліс. Дедя спалив його, а на спалениську поміж обгорілими пняками засіяв ячмінь. Восені пішли ми туди жати той ячменець. Пішли туди всі ми: дедя, неня і я, та й ще забрали з собою мого братчика, Андрійка – було йому тоді два роки.

Взяли з собою і кітлик, щоб було в чому зготовити кулешу – до кулеші взяли у ракві масло й бриндзю, тай коновочку гусянки.

Жнемо ячмінь. От уже полудне. Неня розложила над річкою під лісом ватру й зварила над нею в кітлику на триніжку кулешу. Сіли, харчуємо, а Андрійко спить. "Най спить, – каже неня, – я збіжу д'нему пізніше й погодую його".

Пішли дальше жати. За якийсь час, каже неня:

"Збіжу до Андрійка, він певно збудився вже – голодний, біданка, треба погодувати його".

Пішла.

А через хвилину-дві біжить назад із криком: "Ой, нещастієчко, та й ще яке! Медвідь коло Андрійка!"

Біжить дедя, біжу і я туди, під ліс...

Бачимо вже здалеку: при кітлику з кулешою "вуйко", а коло вуйка Андрійко. Вуйко вигортає з кітла кулешу й мече в рот, а Андрійко відганяє його ложкою від кулеші – знає біданка, вуйко з'їсть кулешу, а він буде голодний. Раз-у-раз б'є ложкою вуйка по косматій голові.

Неня перелякалась. Медвідь готов задусити Андрійка. Не схоче терпіти ударів по голові. Хотіла неня скрикнути, та дедя дав знак щоби мовчала. Стоїмо й ждемо, що буде дальше. Вуйко заїдає кулешу, а Андрійко товче його ложкою по голові, другою рукою хоче відсунути його від кітла. А вуйко нічого на це. З'їв усю кулешу, облизався, помуркотів і пішов у ліс. О, наїлись тоді страху неня і я з нею за Андрійка. А дедя – нічого – видно знав, що ведмідь не вдіє дитині зла, але не треба на нього кричати, ні його зачіпати, ані дражнити.

Відзивається багач із Голов, Костюк, званий Тилько.

Як усі знаєте у нас великий храм у красноїльській церкві на св. Петра й Павла. Ну й знаєте, що моє імено (ім'я) Петро. Того храмового дня в мене завжди повно

гостей з сусідніх сіл. А гостей треба вгостити так, щоб довго пам'ятали храм у Петра Костюка над Чорною Річкою в Головах!

Ще далеко до храму, а вже треба думати про нього й приготувляти гостину. Кілька тижнів перед Петром-Павлом післав я своїх Ксеню і Васюту на Скупову, щоб зігнали в село чотири барани. Треба їх підпасти коло хати, щоб були ситіші, а потім порізати, а м'ясо завудити, вуджене м'ясо смачніше від сирого.

Одної динини рано-раненько пішли мої доні на Скупову. Зігнали баранів і ось що розповіла старша, Ксеня:

"Не йшли ми на Скупову через Креницю, а пішли стежкою понад потік, а потім лісом Кривим, хоч і знали, що в Кривім є багато ведмедів, але ж і чули нераз, що ведмідь не кидається на людей, якщо не зачіпати його.

Йдемо собі з Васютою крутою стежкою, а вона завалена місцями колодами поваленого дерева й каменяками, треба перескакувати їх, або обходити.

Недавно перейшла ж бо понад наші гори буря зі зливою. Тяжко йти, але ми йдемо, підспівуємо й жартуємо. Пташки співають нам, зозуля кує, сонечко гріє, аж жарить, пахнуть квіточки й зілля, пахне й смерекова живиця, а холодний вітрець з лісу потягає, жар сонця розганяє. Боже літечко несе нас на своїх руках стежкою на Скупову. Йдемо вперед буковим лісом – буки грубезні, високі, потім буде смерековий ліс, а за ним будуть вікові, як свічки прості ялиці, а там уже й полонина, Скупова.

Ще не перейшли ми букового лісу, а тут на стежці перед нами ведмідь, вуйко... Божечку, що ж нам тепер діяти? Виминути вуйка не можна – направо гущівник, не пролізти крізь нього, наліво потік, а в ньому й на його березу величезне каміння.

А вуйко стоїть упоперек стежки, не думає вступитись з неї. Ба, він іде д'нам. Підійшов зовсім близько. Пропали ми, я і Васютка, вуйко подушить нас своїми страшними лапами – думаю.

А вуйко? О, він бере мене за запаску й тягне стежкою під гору. В одному місці пристає. Станув! Глядить на потік. У часі зливи потік змінив тут своє корито, а змінюючи його, залишив по цій стороні глибоку, але вузьку яму.

Вуйко підвів мене над ту яму. Глянула я в неї, а там, на її дні мале ведмедя. Видає з себе голос, як би плакало.

Зрозуміла я ведмедицю, бо це ж напевно не був він, вуйко, а мама того ведмедяти в ямі. Яма завузька й затісна, щоб могла влізти до неї й витягти свою дитину. Вона привела мене, щоби я це зробила. Що ж, лізу в яму, лівою рукою беру під паху медведя, а правою видрапаююсь з ями.

Видряпалась, поклала ведмедя перед ведмедицею. Боже, що за радість, що за втіха! Ведмедиця пригортає мале до себе й лиже й лиже його, мале пищить, видає голоси радості.

А потім? Оце стає ведмедиця на задні лапи, а передніми бере мене за плечі, обіймає і лиже моє лице.

Думаю: тепер уже пустить нас стежкою на Скупову. Так, пускає, але й сама з ведмедиком іде попереду нас.

Дійшла до ялиць, тоді бере мене знову за кінець запаски й веде направо зі стежки. Підвела до грубезної, старої, дуплавої ялиці. Дупло в ялиці не дуже високо від землі. Долізла ведмедиця до дупла, пхає в нього лапу, витягає з нього кусні вощини з медом і мече їх на землю. Смішно було дивитись, як бджоли обсіли були голову ведмедиці, а вона їх лапою, та й даліше кидає вощину з медом нам перед ноги. Потім злізла й заохочує нас киванням косматої голови, щоб їли мід. Але, як його брати, коли на вошині бджоли – пожалять і покусують? Тоді ведмедиця, видно зрозуміла це, позганяла лапою бджоли з вощини й заохочує нас, щоб їли мід. Що ж, треба було їсти. Їли й ще взяли по кусневі для нашого ватага на полонині. Найпотішніше було дивитись, як смачно заїдало мід мале ведмедя.

Ведмедиця підпровадила нас під саму полонину, а відтак завернулась в ліс. "Отаку то пригоду з ведмедицею мали мої Ксеня і Васюта в дорозі на Скупову – закінчив своє повістування Петро Костюк-Тільки".

Великодній тиждень на Гуцульщині

(фрагмент твору М.Влад «Стрітинне»)

На Бечкову неділю ідуть по бечку до церкви. Хто дістане розвитку бечку буде йому цілий рік веселий. Хто дістане голу бечку – тому буде тяжкий цілий рік. Як дістанеться бечка, треба урвати котик і цілим проковтнути, то не буде ангіни цілий рік. Як виходять із церкви, злегенька б'ються бечкою, приговорюючи: “Бечка б'є, не я б'ю – За тиждень Великдень! (Недалечко – червоне ячко!)“ Бечку несуть із церкви до хати. Казали ще діди, що бечкою добре обтикати свої городи проти граду. На бечку не ударить...

...Ми любили Великодній тиждень, що тривав по бечковій неділі. У вівторок на городах починаємо «гріти Діда – палимо картоплиння, садове листя. Коло ватри кладеться кусень хліба і сіль. Це – Дідові. Ловимося за руки і тричі обкручуємося, танцюючи за сонцем високо і голосно співаючи: «Грійте Діда, дайте хліба». Так просимо три рази. Як ватра потахне, ідемо гурмою гріти Діда коло хат, і так гріємо його аж до четверга рано. Ходили навіть і дорослі дівки та легіні. “Живної” середі, не можна “клепати” у дерево, бо деревина відразу усхне. “Живного” четверга ватаги викручують *живу ватру* і держать, бувало, її аж: до полонинського ходу. Відтак, женучи маржину, виносять живу ватру на полонину, і вона горить у аж до осені....

Великодня п'ятниця є дуже великим і карним святом. Не годиться нічого робити ані з чого пускати кров. Тої днини є твердий піст. Зато Великодна субота – робітна днина. Жінки допікають паски.

Великдень обходять дуже урочисто, з великими стародавними віруваннями і звичаями. Уже в суботу у вечір паска готова до свячення. Як паска при печінню западеться, то недобрий знак. А як відлетить із паски шишка, то лихо: хтось у хаті умре.

Рано на Великдень мама мила (нас, доньок) писанкою, аби красні були, як весна. Босою ногою не вільно ступати на землю. Сідлають коні і їдуть ще до днини святити паску коло церкви. Із церкви летять кіньми – хто прудче добіжить до хати, той цілий рік буде мати першенство між людьми. А для гонорового гуцула це найважніше! Паскою пригощають корови, аби не переходили так, як Великдень не переходить

жодного року. Є й такі, що на це велике свято не *їдять м'яса*; це роблять ватаги, вівчарі, аби звірак маржину на полонині не бив.

Цього дня одні одним дають писанки – ці прадавні символи світу і життя. Коло церкви молодь провадить усілякі забави, граються в ігри, аж до дзвонів на вечірню...

Тиждень по Великодні називається Світлим. У понеділок, що його іменують Поливаним, коло церкви є великий рух із писанками. Жінки і дівчата дають писанки легіням і чоловікам у дарунок. Гонор тому, хто дістав найбільше писанок. Декотрими селами парубки обливають дівок водою, а дівки дарують писанки.

ХРЕСТОМАТІЯ З ЕТНОПЕДАГОГІКИ

З КРИНИЦІ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Прислів'я та приказки

Про рід і родовід

- Без сім'ї і без роду – хоч з моста та в воду.
- Добрі діти тримають рід на світі.
- Нашому роду нема переводу.
- Свій як не заплаче, то бодай скривиться.
- Такий рід, хоч під лід.
- Як у родині гідне життя то виросте й дитя до пуття.

Про батьків та дітей

- Без матері і сонце не гріє.
- Без дітей тихо, та на старості лихо.
- Від поганого сина – голова сива.
- Дитину болить палець, а маму серце.
- Добрі діти – потіха, а злі – горе.
- Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує.
- Найбільша радість у світі – діти.
- Найдорожча пісня, з якою мама колисала.
- Нема на світі такого краму, щоб купити маму.
- Сини й дочки – з одного дерева листочки.
- Хата з дітьми – базар, а без дітей – цвинтар.
- Хто матір забуває, того Бог карає.
- Чим би дитина не бавилась, аби не плакала.
- Як мати рідненька, то й сорочка біленька.
- Яка мама, така й сама.
- Як падає дитина, то ангел подушку підкладає.

Навчання і виховання дітей

- Бурчання наскучить, приклад научить.
- Гарно того вчити, хто хоче знати.
- Гни дерево, поки молоде, учи дитя, поки мале.
- Навчання в ліс не веде, а з лісу виводить.
- Не вчи дитину штурханами, а добрими словами.
- Не лінився рано встати та замолоду більше знати.
- Не навчив батько, то не навчить і дядько.
- Тоді учи, як дитина впоперек на лавці лежить.
- Як не навчиш дитину в пелюшках, то не навчиш і в подушках.

Про людські чесноти і вади

- Аби права рука дала, щоб ліва не знала.
- Боязливий лис курки не їсть.
- Гроловиця дерево, а заздрість – душу руйнує.
- Ледачі все терплять невдачі.
- Лінивий і на печі замерзне.
- Сумління чисте – краще всякого намиста.
- Нема щастя без чистого сумління.
- Праця – душа всього життя.
- Розум – найбільше багатство.
- Сміливого куля боїться.
- Хата хоч і бідненька, але чиста й чепурненька, тому й гарна та веселенька.
- Хто винен – віддати повинен.
- Як будеш рідної землі триматися, то будеш від неї сили набиратися.

Прикмети пов'язані з доглядом дітей

- Дітям не можна переступати через коцюбу-кочергу, бо будуть хворіти.
- Дітям не можна ввечері дивитися у дзеркало, бо вночі у них буде поганий сон.

- Коли в хаті є немовля (до одного року), то після заходу сонця не можна нічого виносити.
- Коли є малі діти, то не можна на ніч залишати брудні ложки у горшку, бо діти плакатимуть.
- Не дозволяють дітям стукати ложками по столу, щоб у хаті не було сварки.
- Не можна дитині до року дивитися в дзеркало.
- Не можна дозволяти малим дітям їсти з колін, з підвіконня чи на порозі, щоб не проїли свого щастя.
- Не можна колисати порожньої колиски, бо дитина буде не спокійно спати.
- Не можна переступати малих дітей, бо не виростуть.
- Нікому не можна позичати ввечері, бо маленька дитина не буде спати.
- Після заходу сонця не можна дивитися з двору через вікно до хати, бо маленька дитина не буде добре спати.
- Поки дитину не охрестять у церкві, нічого не можна позичати з хати.
- Щоб дитина не хворіла, її не можна класти в полі в борозну.
- Щоб у майбутньому діти не жили в злиднях, їх не можна бити ганчіркою.
- Якщо в хаті новонароджене дитя, то до цієї хати не можна заходити з порожніми руками.

ДУХНОВИЧ О.В.

(1803-1865)

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИЯ

/Фрагмент/

Розділ V Про шкільний порядок

...На що особливо повинен зважати учитель з погляду добрих звичаїв?

Учитель мусить взяти до уваги і намагатися виконати слідуєчі пункти:

Нехай відвертає дітей *від марнослів'я* і робить їх приємними в розмові, бо слово є покровом діянь наших і ніщо не є таким огидним, як непривітність і грубий лад життя юнаків. Базікаюча і марнослівна людина викличе зненависть в усякого, бо наймилішими для неї є забави в суперечках, сварках, бійках.

Нехай неодмінно створює для них не розбещене життя, а таке: щоб *язик стримували, гнів перемагали, руки на взяття чужого майна не простягали*. Учитель також за ці недоліки повинен карати учня в таки спосіб: сердитого усмирити, гомінливого присоромити і викрити; злодія ж можна покарати тим, щоб він чуже майно або вкрадену річ сам відніс тому, в кого вкрав, щоб засоромився свого вчинку; злодія слід карати особливо відчутно. Один з способів для покарання злодія може бути такий: якщо знайдемо в хлопчика те, що він вкрав, то учитель мусить негайно відібрати це у нього, після чого повісити вкрадене на стіні в школі, а злодія так посадити, щоб він змушений був на це завжди поглядати. З-за цього злодій буде соромитися і совість його буде гризти, вкрадена річ до тих пір хай висить на стіні, поки він не проситиме про зняття її і не обіцятиме виправлення.

Перш за все нехай навчить дітей *правду казати*, ніколи не брехати, не обдурювати, бо в істині є святиня. Найогиднішою за все є людина, що каже неправду... За брехню треба карати соромом, інколи ж і усуненням від розваг.

Нехай не дозволяє дітям давати прізвиська, відмічати тілесні недоліки, наприклад, казати "ти кульгавий", "сліпий" і т. п. В такому випадку хай учитель нагадає орудникові, щоб дякував богові за те, що його без вади створив, і що він зараз не знає, чи не трапиться з ним дещо гірше; найбільше ж тоді нехай захищає ображеного, коли той добре вчиться.

Нехай намагається розповсюдити і зміцнити між дітьми любов, проте задиркуватих, сварливих, капосних хай карає відлученням від товариства інших і від загальних розваг.

Нехай звертає увагу на те, щоб діти не розлютовувалися і один другого не турбували, між собою не сварилися, а ніжно один з другим щоб поводитися; всіх турбуючих і капосних дітей нехай відлучає на відокремлене місце.

Нехай привчає дітей красиво говорити, стерегтися гідких, безсоромних і сварливих слів, але хай намагаються вимовляти все чесно, красиво, приємно і люб'язно, щоб з молодості звикали до мирного співжиття.

На совість учителеві хай буде покладено і те, щоб в дітях збудив народолобство і в серцях їх засвітив любов до своєї народності, бо людина без народності подібна блукаючому вовкові, для якого всякий ліс, де він їжу знаходить, є батьківщиною. Перший обов'язок людини є до бога, другий же до свого народу. Для цього хай навчить дітей заради забави тим народним пісням, що знаходяться в збірці пісень і в альманахах. Бо народні пісні приносять велику користь: людина відчуває власне краще чужого і збуджується в ній дух народолобства. Бо кров не можна приховати, а народ наш є нам найближчим і рідним.

Якщо людина змалку не привчиться народ свій любити, залишиться не схильною, байдужою, ні те, ні се, то це значить, що вона "віддається індиферентизмові", а індиферентизм є найбільше зло в людстві, бо така людина "ні сюди, ні

туди" буває самолюбцем, вона крім себе нічим не займається і буває небезпечною і злигодною; соромлячись свого народу, соромиться самої себе.

Ідучи за цими правилами, хай учитель наведе на все приклади, чи з старовинних історій, чи з мистецтва, а найбільш з випадків і самим дітям відомих.

*Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / за заг. ред.
С.Л. Литвинова. Київ: Рад. шк., 1961. С. 521 –522.*

УШИНСЬКИЙ К. Д.

(1824-1870)

ПРО НАРОДНІСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ВИХОВАННІ

/Фрагменти/

Вступ

Нещодавно в наших журналах заперечувалось питання про народність у науці. Виникнення такого питання можна пояснити тільки тим, що саме слово *наука* вжите в ньому не в справжньому своєму значенні. Коли ж під ім'ям науки розуміти зібрання результатів, здобутих людиною в пізнанні законів природи, розуму та історії, то ясно само собою, що про народність тут не може бути й мови. Наука тому й наука, що приймає в свою сферу тільки ті висновки, які справедливі за законами загального людського мислення. Положення її повинні бути загальні й незмінні, як загальні й незмінні самі закони природи, розуму та історії: все особливе, часткове, не виправдуване розумом, загальним для всіх людей, не має в ній місця. Наука, що відкриває закони світу, є, як і самий світ та розум, що пізнає його, загальним здобутком людства. Якщо ми й помічаємо відтінок народності в науці, то він, проглядаючи в обробці її, не може стосуватися її результатів. Якщо, наприклад, у філософах Англії і моралістах Шотландії відбивається народний характер, якщо в історикові можна майже завжди пізнати француза, англійця або німця, то це тільки тому, що кожен з них розробляє одну сторону предмета, до якої схильний його національний характер. Однак результати, здобуті такими вченими, вірні для кожної людини щодо тієї сторони предмета, якою вони займались; інакше ці результати не

ввійдуть у науку. Такий народний потяг до тієї чи іншої науки або до тієї чи іншої сторони предмета виробляється в народі сам собою, внаслідок природних або історичних причин, і якби хто-небудь, бажаючи, що б то не стало, бути народним, створив для себе особливу точку зору, той добровільно, ще й не відкривши істини, позбавив би себе свободи, необхідної для її відкриття, – надів би на себе кольорові окуляри для того, щоб узнати колір предмета.

Кожний освічений народ тільки тоді має значення в науці, коли збагачує її істинами, які лишаються такими для всіх народів. І навпаки, яку користь науці міг би дати народ, що створив свою особливу народну науку, незрозумілу для інших народів? Чи могла б, нарешті, посуватися наука вперед, коли б кожен народ створював для себе особливу науку, не засвоюючи результатів, добутих його попередниками й сучасниками? Процес створення науки відбувається в тій вищій сфері людських здібностей, яка вже вільна і від впливу тіла, і від впливу характеру, що ґрунтується завжди на тілесних особливостях.

Однак те, що застосовується до науки, не може бути застосоване до виховання. Виховання не має на меті розвивати науку, і для нього наука не мета, а один із засобів, якими воно розвиває в людині свій власний ідеал. Виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними й поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум, – і передусім звертається до характеру людини; а характер і є саме тим ґрунтом, в якому корениться народність. Ґрунт цей, різноманітний до безкінечності, передусім, однак, розпадається на великі групи, що зветься народностями. Чи можна і чи треба розробляти ці різні ґрунти одними й тими самими знаряддями, сіяти й вирощувати на них одні й ті самі рослини – чи для кожного ґрунту педагогіка повинна відкрити окремі знаряддя й окремі, цьому ґрунтові властиві, рослини? Ось питання, яке ми тут ставимо перед собою.

Розділ VIII Виховання і характер. Яку роль відіграє народність у вихованні?

А тепер поставимо виховання віч-на-віч з дуже складним організмом природженого характеру, виплеканого рідним повітрям сімейної сфери.

Тут постає питання, теж ще не зовсім розв'язане: чи повинне виховання, вивчивши доручений йому характер, взяти його природні особливості в основу своїх дій, чи воно може, не звертаючи уваги на природні задатки, створювати на свій власний зразок *другу природу* для людини?

Виконання першого завдання дуже важке, а для громадського виховання, про яке ми говоримо тут, і зовсім неможливе. Воно вимагає глибокого вивчення характеру кожного вихованця і такого вміння користуватися природними нахилами, якого ніхто, звичайно, не стане вимагати від вихователя в громадському закладі. Кращий вихователь, що присвятив себе всього своїй справі (а чи багато таких?), помітить лише деякі, більш визначені риси і рідко добереться до їх кореня. Звичайно ж практика утворює в голові вихователя кілька рубрик, під які він буде потім підводити всі дитячі характери, які зустрічатиме: “Цей хлопчик тупий, – каже він, – цей міг би вчитись, та лінивий, цей здібний, та неухажливий, цей пустотливий, цей самолюбивий, цей боїться тільки покарання, цей злий, цей плаксивий” і т. д. Але кожна з цих рис, тупість, лінощі, злість та інше, може в двох різних натурах мати зовсім різне коріння і вимагати від вихователя зовсім різних заходів. *Duo cum faciunt idem, non est idem*, говорить латинська приказка, і один й той же захід може зовсім по-різному впливати на дві, здається, схожі натури. Корінь цієї відмінності лежить так глибоко, що для відкриття його потрібні цілі місяці найгострішої і постійної спостережливості та терпіння. Легко сказати вихователеві: вивчайте характер ваших вихованців, користуйтеся їхніми добрими нахилами, спрямовуйте до добра ті з них, які, залежно від обставин, можуть стати добрими й поганими, і викорінюйте, нарешті, ті, з якими нема чого більше робити; але нелегко знайти такого вихователя, який міг би виконати ці вимоги у великому громадському закладі. Таку вимогу можна висловлювати тільки на урочистих актах, разом з іншими фразами, які не мають ніякого практичного значення; але на ділі виконання її в громадських закладах виявляється неможливим. Усі ми дуже добре знаємо, що не всякий вихователь – Песталоцці і що певна маса вихователів потрібна для нових поколінь, які припливають щороку.

Набагато легше триматись одного прийнятого ідеалу виховання і, не звертаючи особливої уваги на незначні відмінності характерів, намагатись внести в них цей ідеал: перетворити його в другу природу людини, викорінюючи все, що з ним незгідне.

Проте якщо виконання другого завдання не вимагає такої величезної спостережливості, яка потрібна для виконання першого, зате воно ставить непереборні перешкоди з іншого боку. Для того, щоб виховання могло створити для людини другу природу, потрібно, щоб ідеї цього виховання переходили в переконання вихованців, переконання в звички, а звички в нахили. Коли переконання так укоренилось у людині, що вона кориться йому раніше ніж подумає, що повинна коритись, тоді тільки воно стає елементом її природи. Але хто з нас не зазнав на собі, як повільно і з якими труднощами здійснюється такий процес? Чи багато з нас може похвалитися такою силою переконань? Здебільшого переконання, які прийняли ми в житті і які суперечать нашим природженим нахилам, живуть у нас до самої смерті як щось чуже і примусове, готуючись покинути нас при першому спалаху пристрасті.

Характери, перетворені на краще вихованням і життям, мають за собою велике достоїнство відкриття нового джерела добра; але довго у водах цього джерела відчуватиметься гіркота їх неволі, і тільки, може, дітям і внукам доведеться черпати з нього несвідомо живлячу вологу. Такий характер, створений вихованням і життям, ніколи не може мати тієї міцності й сили, якими відзначається природжений характер. Крім того, виховання, якому залишилося тільки розвивати благородну і добру натуру, робить свою справу легко, швидко і створює майже без зусилля прекрасний, цільний і разом з тим сильний характер.

Сила характеру, незалежно від його змісту, – скарб, який нічим не замінюється. Вона черпається тільки з природних джерел душі, і виховання повинно над усе берегти цю силу як основу всякої людської гідності. Але всяка сила сліпа. Вона однаково готова руйнувати і творити, залежно від напрямку, який їй дано. Все вирішується нахилами людини і тими переконаннями, які набули в ній сили нахилів.

Виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед очима лежав ясний шлях добра. Та цього мало. Кожний з нас бачить прямий шлях, але чи багато нас може похвалитись, що ніколи не ухилився від нього? Перемагати свої природні потяги кожную хвилину – справа майже неможлива, якщо серед цих потягів ми не знаходимо собі помічника, який би полегшував нам перемогу над нашими поганими нахилами і, водночас, нагороджував би нас за цю перемогу. На честь людській природі слід сказати, що немає такого серця, в якому не було б безкорисливо добрих поривань; але ці поривання такі різноманітні й часом так глибоко приховані, що не завжди легко відшукати їх. Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми зємо народністю. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини й могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами. Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому й сильному почутті людини, яке впливає багато сильніше за переконання, сприйняте тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань.

Ось основа того переконання, яке ми висловили вище, що виховання, коли воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним.

Почуття народності таке сильне у кожного, що в час загальної загибелі усього святого і благородного воно гине останнім. Хабарник, що підточує, як черв'як, сили своєї батьківщини, співчуває її славі та її горю. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, можна ще дошукатись іскри любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини. Є приклад ненависті до батьківщини; але скільки любові буває іноді в цій ненависті!

Подивіться на людей, що оселились на чужині, і ви цілком переконаєтесь, яка живуча народність у тілі людини. Покоління змінюють одне одного, і десяте з них не може ще увійти в живий організм народу, а лишається в ньому мертвою вставкою. Можна забути ім'я своєї батьківщини і носити в собі її характер, поки

невпинні припливи нової крові, нарешті, не зглядять його. Так глибоко й сильно вкоренив творець елемент народності в людини.

Чи дивно після цього, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу.

Проте, крім того, тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку.

Що б не говорили утопісти, але народність є досі єдиним джерелом життя народу в історії.

Сила характеру, незалежно від його змісту, – скарб, який нічим не замінюється. Вона черпається тільки з природних джерел душі, і виховання повинно над усе берегти цю силу як основу всякої людської гідності. Але всяка сила сліпа. Вона однаково готова руйнувати і творити, залежно від напрямку, який їй дано. Все вирішується нахилами людини і тими переконаннями, які набули в ній сили нахилів.

Та якщо народність є єдиним джерелом історичного життя держави, то цілком зрозуміло, що й окремі члени її можуть черпати сили для своєї *громадської* діяльності тільки в цьому джерелі. Яким же чином громадське виховання, один з найважливіших процесів громадського життя, за допомогою якого нові покоління зв'язуються загальним духовним життям з поколіннями, які відживають, може відмовитися від народності? Невже, виховуючи в людині майбутнього члена суспільства, воно лишить без розвитку саме ту сторону її характеру, яка зв'язує її з суспільством?

Що таке вся історія народу, як не процес усвідомлення тієї ідеї, яка криється в його народності, і вияв її в історичних діяннях? Але ця свідомість здійснюється у поодиноких людських самосвідомостях і, утворюючись з атомів, стає непереборною історичною силою. Чим сильніша у людини народність, тим легше їй у самій собі розглянути її вимоги, і що належить великим історичним діячам і великим народним письменникам, які рухають вперед періодами народну самосвідомість, те можна застосувати й до кожного члена суспільства. Для того вже, щоб зрозуміти велику

людину або співчувати народному письменникові, потрібно носити в самому собі зародок народності.

Громадське виховання, яке зміцнює і розвиває в людині народність, розвиваючи водночас її розум і її самосвідомість, могутньо сприяє розвиткові народної самосвідомості взагалі; воно вносить світло свідомості у тайники народного характеру і робить сильний і благодотворний вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів... словом, на всю його історію.

Громадське виховання є для народу його сімейне виховання. У сім'ї природа підготовляє в організмі дітей можливість повторення і дальшого розвитку характеру батьків. Організм нових поколінь у народі носить у собі можливість збереження і дальшого розвитку історичного характеру народу. Вихованню доводиться часто боротися з сімейним характером людини; але його ставлення до характеру народного – зовсім інше. Усяка жива історична народність є найпрекраснішим створінням божим на землі, і вихованню лишається тільки черпати з цього багатого й чистого джерела.

Але хіба народність не потребує виправлення? Хіба немає народних вад, як і народних достоїнств? Невже виховання повинно вкорінити упертість у англійця, пиху у француза і т. д.?

Насамперед зазначимо, що судити про достоїнства і вади народу на підставі наших особистих понять про якість людини, втискуючи ідею народності у вузькі рамки нашого ідеалу, ніхто не має права. Як би високо не була розвинена окрема людина, вона завжди стоятиме нижче народу. Історія переконала нас на кожному кроці, що поняття наші про достоїнства і вади не можна застосувати до цілих народностей, і часто те, що здається нам вадюю у народі, є зворотною і необхідною стороною його достоїнств, умовою його діяльності в історії.

Є тільки один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, що його дає нам *християнство*. Усе, чим людина як людина може і повинна бути, виражено цілком у божественному вченні, і вихованню залишається тільки, раніше всього і в основу всього, *вкоренити вічні істини християнства*. Воно дає життя і вказує вищу мету всякому вихованню, воно ж і повинно служити для

виховання кожного християнського народу джерелом усякого світла і всякої істини. Це негасимий світоч, що йде вічно, як вогняний стовп у пустині, попереду людини і народів; за ним повинен прямувати розвиток усякої народності і всяке справжнє виховання, що йде разом з народністю.

Але вибравши метою нашої статті тільки народність виховання, ми не говоримо тут про інші його основи, тим більше, що нема потреби доводити, що всяке європейське громадське виховання, якщо захоче бути народним, то насамперед повинно бути християнським, бо християнство, безперечно, є одним з найголовніших елементів освіти у нових народів.

До цих двох основ громадського виховання у кожного європейського народу приєднується ще *третья*, про яку теж ми не будемо говорити, бо й вона не входить у завдання нашої статті. Ця третя основа є *наука*. Розвиток свідомості, без сумніву, одна з найголовніших цілей виховання, й істини науки є знаряддям для цього розвитку.

Ми не говоримо також і про технічну частину виховання, яке повинно не тільки дати знання людині, а й уміння застосувати ці знання до справи; але не говоримо тому, що це не було метою нашої статті, яка присвячена самій тільки народності.

Але що ж таке народність у вихованні?

На це питання ми вже відповідали фактами, показавши на початку нашої статті національні особливості громадського виховання у найголовніших народів Європи. Народна ідея виховання усвідомлюється тим швидше й повніше, чим більше сімейною справою народу є громадське виховання, чим більше займається ним література і громадська думка, чим частіше питання його стають доступними для всіх громадськими питаннями, близькими для кожного як питання сімейні.

Педагогічна література, педагогічні товариства, часті перевірки наслідків виховання, подорожі з педагогічними цілями, живий зв'язок між практиками-педагогами, педагогічні журнали, а найбільше тепла участь самого суспільства у справі громадського виховання можуть прискорити виявлення і з'ясування тих вимог, виконанням яких досягається народність у громадському вихованні. Зробимо

тепер загальний висновок з нашої статті і перелічимо одне за одним ті положенні, які ми хотіли довести:

1. Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії, і німецька педагогіка не більше як теорія німецького виховання.

2. У кожного народу своя особлива національна система виховання; а тому запозичення одним народом у іншого виховних систем є неможливим.

3. Досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх, але точно в тому ж розумінні, в якому досвід всесвітньої історії належить усім народам. Як не можна жити за зразком іншого народу, яким би принадним не був цей зразок, так не можна виховуватись за чужою педагогічною системою, яка б вона не була струнка і добре обдумана. Кожний народ щодо цього повинен випробувати свої власні *сили*.

4. Науку не треба плутати з вихованням. Вона загальна для всіх народів; але не для всіх народів і не для всіх людей становить мету і результат життя.

5. Громадське виховання само не розв'язує питань життя і не веде за собою історії, але йде слідом за нею. Не педагогіка і не педагоги, а сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання тільки йде цим шляхом і, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням.

6. Громадське виховання тільки тоді буде справжнім, коли його питання стануть громадськими питаннями для всіх і сімейними питаннями для кожного. Система громадського виховання, що вийшла не з громадського переконання, як би хитро вона не була обдумана, виявиться безсилою і не буде діяти ні на особистий характер людини, ні на характер суспільства. Вона може готувати техніків; але ніколи не виховуватиме корисних і діяльних членів суспільства, і якщо вони з'являтимуться, то незалежно від виховання.

7. Пробудження громадської думки в справі виховання є єдино міцною основою всяких поліпшень у цій галузі: де нема громадської думки про виховання, там нема і громадського виховання, хоч може бути багато громадських навчальних закладів.

Наскільки ми довели кожне з цих положень, полишаємо на розсуд іншим; ми хотіли тільки поставити питання і будемо вважати себе щасливими, коли ці питання викличуть думки інших.

Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т.Т.1. Київ.: Радянська школа, 1983. С. 43 –104.

РУСОВА С. Ф.

(1856 -1940)

РОЛЬ ЖІНКИ У ДОШКІЛЬНОМУ ВИХОВАННІ

/Стаття/

Дошкільне виховання щодалі набирає великого значення в громадянстві і в справі виховання дитини. Психологія – наука про душу людини – визнає, що малий вік дитини має найбільший вплив на увесь розвиток тіла й розуму дитини, на виявлення всіх її здібностей. Негарні або добрі умови життя в ранні дитячі роки, гарне чи невдале керівництво малою дитиною міцно на ній відбиваються; під їх впливом з дитини виростає або дуже гарний здібний до праці громадянин, або шкідливий для громадянства недбайло.

Перш за все дитина мусить виростати в чистому, добре провітрюваному помешканні, мусить мати здорову страву. Там, де родина не може цього дати дітям, має допомогти їй громадянство. Другою умовою доброго розвитку дитини є виробка в неї добрих звичок до праці, до товариства, до совісного виконання своїх маленьких обов'язків, до пошани для Бога. І перші і другі умови для найкращого розвитку дитини дають дошкільні установи – добре організовані дитячі садки, захоронки, ясли, майдани. Усі вони дають добре, здорове виховання дітям і приносять матерям велику допомогу, даючи їм змогу ходити на заробітну працю, не залишаючи малих дітей без деякого догляду. Так у ясли жінка може занести свою дитину на цілий день і знає, що вона буде не лише нагодована, вмиyta та лікарськи плекана. У дитячих садках діти вже навчаються добре гратися, працювати й дечого

вчаться – співати, малювати, рахувати, оповідати, а пізніш (коло 6 років) читати та писати. Тут же їх годують і миють, бо чистота – головна умова здоров'я.

Усяка дошкільна установа має бути влаштована в чистому помешканні, оточеному чи городом, чи садком або коло лісу, Щоб діти могли бути якнайбільш на чистому повітрі, могли під керуванням учительки робити всякі спостереження в природі -" ^{як} Ростуть рослини, як живуть пташки, метелики, комашки, щоб могли працювати коло землі, робити прогульки в ліс, У поле. Коло помешкання дошкільної установи мусить бути чимало сонця, купи чистого пісочку, в якому дітям здорово гратися. Для розвитку дитячого розуму в дошкільній установі має бути зібраний різнорідний матеріал для діточих праць, для їх навчання; він не мусить бути коштовним, більш усього місцевий – глина, камінь, квітки для пізнавання кольорів, дерев'яні кубики для будівлі, які діти люблять будувати, папір, нитки, олівці і т. ін. В Італії дві сестри – Ацця – керівниці дитячих садків, щоб зробити улаштування: їх якнайдешевшим, вигадали при кожному дитячому садку заводити шкільний музей. Діти взагалі люблять збирати всякі дрібниці – камінчики, шворки, залізя, малюнки і т. ін. Завше мають повні кишені. Сестри Ацця промивають ці збірки і на цих проводять цілі лекції, з яких діти багато дечого навчаються. Це добрий приклад і для наших дитячих садків. Бажано також мати в дитячому садку який-небудь музичний інструмент – піаніно, скрипку, бандуру, грамофон, бо чи ж можна уявити собі українську дитину без співу, без нашої чудової пісні, без танцю, без нашої веселої коломийки. У дитячому садку мусять розвиватися всі здібності, всі нахили дитини до різної праці, мусять ріжноманітні рухи розвинути й тіло дитини.

За всі часи, як почало розвиватися дошкільне виховання, коло нього стояли жінки. По всіх країнах жінки керували дошкільними установами, жінки творили нові найкращі методи для виховання малих дітей – пані Монтессорі, сестри Ацця (в Італії). Жінки найбільш захоплювалися новими методами великих педагогів: Декролі, пані Гамаїд Дешам (у Бельгії), Пластед в Америці і ін. А скільки самовідданих учительок присвятило все своє життя вихованню вбогих малих дітей, утворило практично ту веселу, осяяну любов'ю, натхненну великою моральною

ідеєю обстановку дитячого садка, в якій дитина справді навчається пізнавати Бога і Його закон любови, розуміти своє оточення і ставати свідомою малою українкою, малим українцем. Кожний дитячий садок – це є перша найрідніша школа для дитини, національна школа, в якій пробуджується її національна і громадська свідомість. Кожна учителька дошкільної установи має це добре пам'ятати і вносити в своє виховання найбільш національно-патріотичного елементу. Перш за все в ньому лунає рідна мова, а спочатку навіть рідний місцевий діалект, лунає народна пісня, народна українська казка, легенда, козака душа, українське поетичне слово. Воно мусить захоплювати дітей своєю красою.

О Слово рідне! Шум дерев,
Музика зір блакитних,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев! (*Олесь*).

У грі дітей, в їх праці має бути внесений національний елемент, давні народні ігри і забави ("Воротар", "Ой ми пиво варили і др.), в працю – народний орнамент, у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.). Уся хата дитячого садка з її окрасою має казати, що ти українець, ти українка, навкруги тебе рідна твоя земля Україна, рідний тобі народ, ти мусиш знати свій край, знати, що твій народ утворив гарного, вічно прекрасного. Усі ці перші емоціональні враження під керуванням добре підготовленої учительки викличуть у чулих дитячих серцях перші моральні почуття, як шанувати і любити Бога і свій нарід, свій край, як високо ставити в своєму житті ідеал добра і правди і бути готовим завше героїчним подвигом служити цьому ідеалові. Учителька дитячого садка має закидати зерна героїчного натхнення в душі своїх вихованців так глибоко, щоб ніякі будяки майбутнього буденного матеріального життя не заглушили їх. Люди в наші часи придбали чимало матеріальних скарбів – опанували землею, водою, повітрям, але в своїх взаємних відносинах часто поводяться ще з жорстокістю первісних несвідомих дикунів, і щоб перемогти звірячі звичаї у взаєминах не лише окремих людей, а й цілих народів, потрібно ще чимало

морального героїства, якого діти й навчаються у своїй першій рідній школі від своєї учительки так словом, як і прикладом. А для цього учителька мусить виховати в кожній дитині мужність, тверду волю і працездатність, як каже наша поетка У. Кравченко:

Стань сильна і свідуща прав людини, До жнива стань і з нив снопи збирай. В твоїх руках твоє і всієї родини Добро і воля, і ясний щастя рай!

Це рай для дитини – рай веселої праці, товариського єднання, яке малих діток зве на труд для громадянства. Зве до свідомого життя –

Щоб став ти поміж сильне покоління, Що Україні дати зуміє і волю, і хліб. (У. Кравченко)

Морально-соціальна роль виховниці не обмежується внутрішньою працею з дітьми в стінках дитячої дошкільної установи; ні, вона має вести постійні зносини з батьками своїх вихованців, особливо по селах. Вона має викликати у селян інтерес до шкільного виховання, змагатися, щоб по селах була розкинута ціла мережа дошкільних установ, нахилити селян провадити їх спільними зусиллями. Вона має стати старшою сестрою для матерів своїх вихованців, давати їм поради для найкращого ведення родинного хатнього життя і морально, і гігієнічно. Вона мусить вносити в хати національну свідомість, освіту і тим якнайкраще виконувати своє національно-культурне післанництво. Для цього вона має бути добре підготованою науково, знати психологію, щоб добре розуміти своїх вихованців, їх нахили, їх поступінний розвиток, бути освіченою в педагогіці, в літературі, в природознавстві, добре знати українську мову, вміти співати, трохи розумітися в ручних працях, в малюванні, фізичних вправах і бути українською патріоткою, вміти дітям передати цей патріотизм, повний любови до свого народу і позбавлений усякої агресивности, якої-будь ненависти. Вона має утворити в дитячому садку веселу працюовиту атмосферу, і знову, кажучи словами У. Кравченко:

Сміх нас веде до боротьби, Де радість, там і чин іде. Лиш там, де сміх, зло пропаде. Нехай дзвенить, як шум Каскад, Сміх наших молодих громад, Не буде більш брехні і зрад!

Велике виховуюче значення дошкільних установ для здорового фізичного і морального розвитку наших дітей. Велика і роль жінки – виховниці садка для нашого національно-соціального життя. І дуже бажано, щоби ціла мережа дитячих садків була організована по всіх селах, щоб ці дитячі садки стояли якнайближче до народного життя і мовою, яка в них лунає, і тим матеріалом, який у нас вживається для ігор і праці дітей; щоб на чолі кожного дитячого садка стояла інтелігентна, добре до праці підготована виховниця, національне свідомо українка. Для підготовки дошкільних педагогів повинен бути організований інститут дошкільного виховання з 3-літнім теоретичним і практичним курсом.

*Софія Русова і Галичина. Збірник статей і матеріалів.
Івано-Франківськ: Вік, 1996. С. 21-25.*

ОГІЄНКО І. І.

(1882-1972)

НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОБОВ'ЗКИ

/Фрагменти/

Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У житті кожного народу, а особливо недержавного, рідна мова відіграє найголовнішу роль: рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчуйнішою опікою. Рідна мова глибоко пересікає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше і найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема нації, а без свідомої нації – нема державності як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення.

Кожний народ ділиться на багато племен, що говорить більш-менш відмінними говірками чи наріччями. Говіркова мова ніколи не може бути мовою

всенациональною, – для цього кожний народ утворює собі особливу соборну літературну мову, спільну й обов'язкову для всіх його племен. Літературна мова – це найцінніше й найважливіше оруддя духової культури та найміцніший цемент єдності народу, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою. У народів державних літературну мову береже й творить не тільки закон, але й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряди, театр, кіно, радіо і т. ін.; навпаки, у народу недержавного літературна мова зростає дуже нерівне й дуже поволі, – головне в залежності від національної свідомості й карності його інтелігенції, його церкви, преси.

Племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією літературною мовою, складають націю. Нація – це найсильніша всенародна природна організація, що найповніше приносить народові користі політичні й духовні. Свідома нація – звичайно народ державний, і тільки як виняток – недержавний. Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю – то соборна літературна мова. Ось через що народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідомо нація і щастя бути державним не знає; такий народ і політичне не сильний, чому легко попадає в залежність сильнішого сусіда.

Рідна й літературна мова – органи надзвичайно ніжні й чутливі, – навіть найменші недостачі і потрясіння життя приватного чи всенародного помітно відбиваються й на них. Через це кожний народ виробляє собі певну реальну практику, щоб найвірніше забезпечити своїй рідній літературній мові найкращий і найлегший розвиток, щоб принести їм найменшої шкоди і найкоротшої затримки в їхнім розвою.

IV. Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина

1. Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.
2. Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив свій народ.
3. Літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її.

4. Уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
5. Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією.
6. Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис.
7. Головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
8. Стан літературної мови – то ступінь культурного розвою народу.
9. Як про духовну зрілість окремі особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови.
10. Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

ХІІ. Школа й рідна мова

1. Рідна школа – то найсильніше джерело вивчення й консервації своєї рідної мови взагалі, а літературної зокрема.
2. Цілий народ мусить пильно дбати, щоб усі його школи були тільки рідномовними, бо тільки вони виховують свідому націю.
3. Ціле громадянство мусить пильнувати, щоб усі підручники по його школах були писані тільки соборною літературною мовою, і то такою зразковою мовою, щоб на ній мовно виховувалась молодь.
4. Ціле громадянство мусить пильнувати, щоб навчання в його школах проводилося не місцевою, а тільки соборною літературною мовою, бо тільки воно забезпечує народові всі користі від школи.
5. Ціле громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національне сильні одиниці й морально міцні характери.
6. Народ, позбавлений рідних шкіл, позбавляється тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне й національне каліцтво.
7. Кожна школа мусить закладати серед учнів "Гуртки плекання рідної мови".

8. Кожна школа мусить навчати своїх учнів і рідномовних обов'язків.

9. Кожна школа повинна подбати про зразковий добір книжок для шкільної бібліотеки, оминаючи все, що писане не чистою літературною мовою.

10. Кожна школа мусить конче мати підручну бібліотечку для вивчення рідної літературної мови з необхідними граматиками, словниками, довідковими книжками й мовними журналами.

11. Шкільне діловодство треба вести тільки літературною мовою.

12. Кожна рідна школа на еміграції або на національне загроженій території, мусить щороку уряджувати «Свято рідної мови».

ХІІІ. Учитель і рідна мова

1. Кожний учитель – якого б фаху не був він – мусить досконало знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис. Не вільно вчителеві оправдувати свого незнання рідної мови не фаховістю.

2. Як у школі, так і поза нею, учитель повинен говорити тільки взірцевою рідною соборною літературною мовою й вимовою, щоб власним прикладом впливати на учнів і на оточення.

3. Учитель, що навчає тільки місцевою мовою, приносить тим велику шкоду єдності свого народу й своєї літературної мови.

4. Кожний учитель, що навчає й мови, мусить конче працювати для наукового вивчення своєї рідної мови.

5. Кожний учитель, особливо з провінціальної школи, мусить конче збирати діалектологічний матеріал для вивчення своєї рідної мови.

6. Кожний учитель мусить найд складніше знати. Науку про рідномовні обов'язки.

7. Учитель рідної мови в школі мусить навчати тільки сучасної соборної літературної мови.

8. Учитель рідної мови в школі мусить конче навчати своїх учнів про найголовніші рідномовні обов'язки.

9. Учитель рідної мови мусить бути душею гуртка «Плекання рідної мови» в його школі. Він же уряджує «Свято рідної мови».

10. Учитель рідної мови мусить пильнувати, викликати в своїх учнів любов, пошану та зацікавлення до рідної мови, а це приведе їх до глибшого вивчення її.

11. Всі вчителі інших предметів мусять завжди звертати пильну увагу, щоб і на їхніх годинах панувала чиста літературна мова. Бо мало зробить сам учитель рідної мови, якщо його не підтримають і вчителі інших предметів.

Огієнко 1.1. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ: Факс. вид. 1994. С. 3–5; 11–12; 37–38; 43–44.

ВАЩЕНКО Г. Г.

(1878-1967)

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ

/фрагмент/

...Коли ми хочемо виховати в українській молоді міцну волю і суцільність характеру, треба перш за все прищепити їм прагнення до високої мети, що об'єднувала б увесь український нарід.

Такою метою є благо і щастя Батьківщини.

Як сказано вище, гаслом, під яким має провадитися виховання української молоді є:

Служба Богові й Батьківщині.

Перша абсолютна вартість для молоді є. Бог, друга – Батьківщина. Молодь мусить чітко уявляти собі, в чім благо Батьківщини.

Благо Батьківщини є:

1. Державна незалежність, можливість для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське й релігійне життя.

2. Об'єднання всіх українців, незалежно від їх територіального походження, церковної приналежності, соціального стану і т. ін. – в одну спільноту, що пройнята єдиними творчими прагненнями і високим патріотизмом.

3. Справедливий державний устрій, який би підтримував лад в суспільстві, в той же час забезпечував особисті права і волю кожного громадянина й сприяв розвиткові й прояву його здібностей, спрямованих в бік громадянського добра.

4. Справедливий соціальний устрій, при якому зникала б і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства.

5. Високий рівень народного господарства й справедлива організація його, що забезпечувала б матеріальний добробут всіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації.

6. Розквіт духовної культури українського народу: науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною в світі.

7. Високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізації в житті вчення Христа.

8. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких посеред нього хвороб і виродження.

Що означає служба Богові разом зі службою Батьківщині? Це означає, що добробут Батьківщини має бути заснований на засадах християнства. Так розуміли життя кращі люди Київської Русі, що мужньо боролись з кочівниками. Так розуміли їх запорожці, що своїми грудьми захищали «люди християнський» та клали за нього свої голови в завзятій боротьбі з бусурменами. Так розумів їх Хмельницький і маси українського селянства й козацтва, що під проводом великого Гетьмана повстали проти польського панування. Ця традиційна мета, як ясна зірка на небі, мусить сяяти і перед українською молоддю. Завдання служити Батьківщині мусить бути усвідомлене як особистий обов'язок перед нею. Отже, чітко уявляючи, чого потребує від нас Батьківщина, кожен має здати собі справу в тім, що він повинен зробити для неї особисто. Серед нашої інтелігенції часто можна зустрінути людей, що добре вміють розмовляти про службу Батьківщині, а на ділі служать лише своїм особистим інтересам. Виходить, що з погляду цих людей, Батьківщині має служити хтось інший, а не вони. Такі настанови суспільство має рішуче засудити. А виховуючи молодь, треба попередити саму можливість утворення таких настанов. Службу Батьківщині треба усвідомлювати не лише як свій особистий обов'язок, а як

сенс свого життя, без чого не варто жити. Прикладом для кожного українця в цьому мусять бути такі великі постаті, як Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Володимир Мономах, Богдан Хмельницький, Мазепа, а також ті численні невідомі герої, що протягом віків виставляло з-поміж себе українське козацтво, селянство й міщанство: що все своє життя віддавали в боротьбі за щастя й добробут України.

Джерелом натхнення в такій героїчній службі Батьківщині може бути лише свідомість обов'язків перед нею, сполучена з палкою любов'ю до неї, до свого народу. А любити свій народ можна лише при наявності високої національної свідомості. Треба уявляти собі український нарід як єдину спільноту, що об'єднує в собі покоління минулі, сучасні й майбутні, й відчувати свою єдність з цією спільнотою. Виховати таку свідомість і відповідне до неї почуття не так легко. Протягом віків поляки й москалі викорінювали таку свідомість, і це не могло не дати своїх наслідків. При цьому треба відзначити, що московська політика була значно хитріша, ніж польська, й тому національна свідомість населення Галичини вища, ніж свідомість населення Наддніпрянщини. Але, крім того, треба взяти до уваги й те, що наддніпрянці й галичани протягом віків жили під різними політичними режимами, під різними господарськими і культурними впливами. Звідси різниця у мові, побуті, психології. Особливо це треба сказати про інтелігенцію, яка більше підпадала під вплив чужинців, ніж селянство. Галицький інтелігент своєю мовою, психологією і поведінкою значно більше відрізняється від інтелігента-наддніпрянця, ніж, приміром, селянин зі Стрийщини від селянина з Поділля.

А це, безперечно, заважає українцям з різних областей щиро й глибоко відчувати себе як єдиний нарід. Доводять це численні спостереження над українцями під час еміграції. Цілком зрозуміло, наскільки шкідливе таке роз'єднання. Не переборюючи цього, не зможемо збудувати України.

Тому, будуючи систему виховання молоді, треба ретельно проаналізувати властивості мови, побуту й психології, характеристичні для українців різних областей. Властивості, запозичені в інших народів, треба виділити в одну групу, властивості, притаманні українському народові – в другу. Так, напр. мові слід

виявити широковживані полонізми, що засмічують мову галичан русизми, що засмічують мову придніпрянців. В поведінці треба виділити одного боку, властиве деяким наддніпрянцям нехтування своєю зовнішністю і вульгарність в манерах, що з'явилися внаслідок московських впливу з другого боку, занадто велику увагу зовнішності і неприродність у манера поведінці, що з'явилися внаслідок польської культури та її впливу. Така аналіза, при умові її ґрунтовності, дасть можливість розглянути відмінні властивості українців різних областей, як другорядні риси, що мають щезнути у найближчому майбутньому.

Крім того, українець мусить здати собі справу в тім, які риси української психіки, навіть властиві їй з давніх-давен, слід розглядати як позитивні, і негативні. Не все, що виробила у позитивну рису властивий багатьом українцям крайній індивідуалізм, про який ішла мова вище. Треба зробити мужню й тверезу оцінку й інших національних властивостей. Риси позитивні культивувати, а негативні – поборювати. Наявність в українського народу негативних рис не мусить зменшувати любов до нього, тим більше, що ін риси українців становлять їх високо в ряді інших народів.

Виховуючи у молоді любов до свого народу, треба разом з тим виховувала справедливе відношення до інших народів.

Є народи, що потягом довгого часу гнітили українців і не давали розвиватись. Є народи, що прикидались нашими друзями, а на ділі експлуатували й нищили нас. Є народи, як, напр., шведи, що допомагали нам у національній боротьбі й співчували нам. Є нарешті, народи, що терплять однакою з нами долю під гнітом якогось іншого народу.

До всіх тих народів відношення українців мусить бути різним. Треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати за неї своє життя. Але, виховуючи у молоді патріотизм, здоре національну гордість, свідомість своєї національної гідності, ні в якому р. не можна виховувати в неї безглуздої національної пихи й презирства інших народів лише на тій підставі, що вони не українці.

Через тяжкі історичні умови наш нарід відстав щодо культурного розвитку передових народів Європи. Щоб досягти їхнього рівня, нам треба багато вчитись у тих народів, а це можливо лише при пошані до них. Крім того треба пам'ятати, що на теренах України живуть і інші народи. З ними доведеться співпрацювати, а це можливо лише при умові справедливого відношення до них, при якому захищаються права українського народу, але раз з тим не порушується законних прав інших народів.

Служба Батьківщині наказує підкоряти свої інтереси потребам українського народу.

Чи означає це зректись особистого щастя й радощів життя? Ні, не означає. В житті людини діє парадоксальний закон: «Хто шукає лише особистого щастя і робить основним правилом свого життя власне це шукання, той ніколи не наводить щастя». Бо тоді життя людини робиться егоїстичним і дрібним, і це ніколи не задовольнить людського духа. Справжні радощі, що охоплюють всю істоту людини і підносять її на височінь, мають тільки ті, що служать великій ідеї. Гоголівський Тарас Бульба в той момент, коли він, прив'язаний до горючого дуба, показував козакам шлях до порятунку, – насправді щасливіший від Пацюка над мискою вареників. Підкоряючи особисті інтереси інтересам Батьківщини, будучи вірним лицарем її, українець мусить поступатися своїми особистим амбіціями, коли цього вимагають спільні справи.

Виховання такої риси є одною із найважливіших і найтрудніших завдань української педагогіки. Особисті чвари й амбіції занадто вже багато зробили шкоди Україні. Пора покінчити з ними. Борець за благо Батьківщини має йти твердим, рішучим і настирливим. Ніякі перепони не мають спинити його. В боротьбі з ними має гартуватися воля. Борець має бути мужнім і хоробрим, але разом з тим розсудливим. Ще Аристотель казав, що мужність і добродійність, що посідає середнє місце між лякливою та безрозсудною відчайдушністю.

Не треба боятись смерті за Батьківщину, але й не треба гратись з нею, не треба ризикувати своїм життям і життям своїх близьких, коли є можливість з цього досягти мети.

На виховання у нашої молоді духа єдності й братерства мусять звернути особливу увагу школа, церква, громадські організації і преса.

Велику роль в цьому має відіграти Церква. Найміцніше об'єднання, що вже існувати між людьми, – це об'єднання на ґрунті релігії, себто об'єднання на ґрунті вірувань, моралі, участі в службі Божій, під час якої віруючі переживають спільне релігійне піднесення.

Молодь треба виховувати так, щоб для неї на першому місті стояли обов'язки, а потім уже права; щоб кожна молода людина в першу чергу мала задоволення не з того, що вона посідає в суспільстві те чи інше керівне становище, а з того, що вона чесно виконала свої обов'язки. Таку свідомість слід виховувати в молоді ще з дитинства. Нерозумно роблять ті батьки, що задовольняють всі вимоги і навіть вереди дітей, не накладаючи на них аж ніяких обов'язків. Уже починаючи з 4 –5 років, дитина мусить по мірі своїх сил послуговувати себе і де в чому допомагати старшим. Уже в ці роки слід боротися з дитячим егоїзмом, тактовно виховуючи у неї думку, що крім неї а її потребами існують ще інші люди, що теж мають потреби і права.

Більші вимоги треба ставити до дітей шкільного віку. Вони мусять своїми вимогами найменше обтяжувати дорослих і без шкоди для навчання чим можуть допомагати їм. Зі свого боку школа мусить більше уваги звернути на громадське виховання молоді. Не досить озброїти учнів знаннями, навіть знаннями із історії нашого народу, не досить патріотичного виховання і лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виконувати свої громадські обов'язки й відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами. Це є передусім обов'язки чергового, до яких треба ставитися серйозніше, ніж до них ставиться сучасна українська школа на еміграції. А головне те, що треба так перебудувати навчально-виховний процес, щоб учні не були пасивним об'єктом його; щоб вони активну участь в ньому брали під керівництвом педагогів. Школа мусить стати для них маленькою батьківщиною, яку вони люблять і честю якої вони дорожать, яку вони разом з педагогами розбудовують. В першу чергу вони беруть активну участь в навчальному процесі, не тільки тим, що кожний учень зокрема ре-

тельно слухає виклади педагогів і виконує їхні завдання, а і в тому, що кожний учень дбає, щоб уся класа вчилася добре. Крім того, учні, допомагаючи педагогові, мають дбати про обладнання і добрий стан шкільних кабінетів і лабораторій.

Крім того, учні мусять брати активну участь в організації шкільних екскурсій, літературно-мистецьких ранків і вечірок та культурних розваг.

Життя учнів у школі мусить бути найповнішим, задовольняючи, по змозі, всі здорові потреби їх, при чому учні мусять бути не лише споживачами, а й продуцентами.

Але помимо цього, школа мусить застосовувати і спеціальні заходи громадського виховання учнів.

Школу слід розглядати не лише як установу, куди діти приходять на 4 – 6 годин, щоб тільки чогось навчитись, а як дитячу громаду, що має свої спільні інтереси, своє громадське життя. Вона мусить мати свої органи, що керують цим життям, мусить мати свої збори, загальні і групові. Шкільні громадські організації мусять працювати під тактовним і досвідченим керівництвом педагогів. Керівництво останніх мусить бути спрямоване на те, щоб активну участь в громадському житті школи брали всі учні, щоб у керівних органах школи не було засилля честолюбних учнів, щоби в учнів виховувалася думка, що нема прав без обов'язків і що на першому місці мають стояти обов'язки, а потім уже права. Так в учнів крок за кроком виховуються навички до громадської роботи і риси свідомого громадянина.

Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. С.174 – 181.

СУХОМЛИНСЬКИЙ В. О.

(1878-1970)

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СІМ'Ї

/Стаття/

Ідеал родинного щастя в українській народній педагогіці яскраво висловив великий наш поет І. П. Котляревський: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона...». Коли я вдумуюся в оце велике й багатогранне поняття – згода в сімействі, мені щоразу пригадується сім'я Олексія Матвійовича. Це наш колгоспник, шанована всіма земляками людина. Він і дружина його, Марія Михайлівна, вчилися колись у нас у школі; зараз ми виховуємо трьох їхніх дітей.

Нас, учителів, зворушувало, що в цій сім'ї між батьками і дітьми панують відносини щирості, відвертості, прямоти. І це вимагає особливої уваги кожного, хто хоче збагнути таємниці батьківської педагогіки – тонкої, інтелігентної, сердечної чутливості людини до людини. Марійка повертається зі школи; не встигла ще вона й двері відчинити, як по очах її мати відчуває: у дочки в школі не все гаразд. Розповідай, дочко, що там у тебе. Дочка розповідає, що сьогодні була контрольна робота з алгебри, задача дуже важка, мабуть, помилка трапилась у розв'язанні... Бабуся Марія зажурена, сидить мовчки біля вікна – і вже до неї одне по одному підходять стривожені діти, запитують: «Що у вас болить, бабусю? Може, вам дати ось те чи те?» – Після школи, відпочивши, Олеся, Петрик і Марійка сідають виконувати домашні завдання. До всього доходити тільки своїми силами – це стало в сім'ї одним із найважливіших правил.

Одного разу – ще тоді, коли Олесі сповнилось чотири роки і з сім'ї Олексія Матвійовича до школи ходило двоє школярів, – на батьківських зборах зайшла мова про цю тонку, ніжну сторону духовного життя дітей з цієї сім'ї – високорозвинене почуття честі, намагання все зробити своїми силами. «Розкажіть, шановна Маріє Михайлівно, – звернувся до матері класний керівник, – ...розкажіть, хай всі батьки послухають: як виховуєте ви своїх дітей? Як відточуєте в їхніх душах ось цю дорогоцінну рису, яка для багатьох сімей поки що, на жаль, є невловимим, фантастичним птахом?»

Мати усміхнулась і відповіла:

– Ніколи нам з чоловіком виховувати дітей. День у день ми на роботі: чоловік – на тваринницькій фермі, а я – і в полі, і на току, в саду, – де тільки треба, там і

працюю влітку, а взимку разом із чоловіком – теж на фермі. А вони з бабусями дома. А закон у сім'ї в нас такий: як тільки дитя на ноги зіп'ялося, – працуй. І не тільки для себе, а й для людей. І на людей дивися людськими очима... Це непорушний закон. А виховувати нам ніколи. Хай про виховання розповідає той, хто ніде не працює, сидить із дитиною, та ще й воює з нею за двійки, як чула я не раз...

І нам, учителям, і батькам стало ясно: те, про що мати говорить як про відсутність виховання, це і є справжнє виховання.

У чому ж він полягає – той непорушний закон, про який говорила мати?

У глибокому благородстві, красі людських взаємовідносин. Не один рік ми вдумуємося в ті духовні сили, що об'єднують людей у сім'ї Олексія Матвійовича, бачимо все нові й нові грані цих сил в інших сім'ях, – і для нас стає очевидним: найголовнішим моральним багатством, що має величезну виховну силу, є взаємовідносини турботи, взаємовідносини поваги. У сім'ї Олексія Матвійовича (і в багатьох інших чудових сім'ях) панує культ Людини, культ обов'язку перед Людиною.

Могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитися на світ очима батька, вчаться у батька поважати, шанувати матір, бабусю, жінку, Людину. Жінка, мати, бабуся в сім'ї є – можна сказати – емоційним і естетичним, моральним, духовним центром сім'ї, її главою. Батько прийшов з роботи – і перше, про що він запитує в дітей, що йому треба неодмінно знати, переступивши поріг, це – як здоров'я бабусь – його матері й матері дружини. Хоч би які невідкладні були:

Клопоти й турботи – перша турбота, перший клопіт, перший труд – для бабусь. Дочка Марія на все життя запам'ятала той урочистий день, коли батькові минуло тридцять років. Мали прийти гості, всі готувались до родинного свята. А тут занедужала бабуся Марія – мати матері. «Ні про яке свято не може бути й мови», – сказав батько і повіз бабусю в лікарню.

Ось що означає цей людський закон, про який говорила на батьківських зборах мати, – на людей дивитись людськими очима. Коли Олесі, найменшій в сім'ї Олексія Матвійовича, сповнилось чотири роки, померла мати матері. Це було в травні. Діти посадили на бабусиній могилі квіти. А вдома недалеко від хати посадили куш

троянди, назвали його «Троянда покійної бабусі». Щороку ясного травневого дня Марія, Петрик і Олеся несуть квіти троянди на бабусину могилу. Цей день так і зветься в сім'ї – бабусин день.

Може, декому з читачів здасться: чи треба тут говорити про це – про квіти на могилі, про трояндовий кущ, присвячений покійній, про родинний день – день покійної бабусі. Так, без цього немислиме справжнє виховання, без цього немає тих духовних сил, на яких держиться сім'я. Є старе французьке прислів'я: мертві мстять живим за те, що живі забувають про мертвих. Життя вчить, що мстять жорстоко: на хорошій, життєдайній землі зростає чортополох – люди з кам'яними серцями, бездушні, холодно-розсудливі. Повага й пошана до пам'яті покійних – великий капітал, проценти з якого йдуть живим. Це найтонші корінці, що несуть животворні соки землі до дерева, ім'я якому – людяність.

У сім'ї Олексія Матвійовича батько робить все для того, щоб діти дорожили матір'ю. Влітку й ранньої осені на тваринницькій фермі працювати легше, ніж у ланці, де мати вирощує цукрові буряки. І ось у дні напруженої, нелегкої праці Олексій Матвійович іде в поле, а дружина – на ферму. Діти звикли до того, що батько завжди бере на себе найважчу працю, і вчаться у нього дивитися на матір очима благородного чоловіка.

Мистецтво виховання в таких сім'ях, як сім'я Олексія Матвійовича, в тому й полягає, що моральне багатство твориться взаємовідносинами, де тісно переплітаються любов і добро з суворим обов'язком і працею, з особистим прикладом. Діти Олексія Матвійовича та Марії Михайлівни працюючі, правдиві, сердечні саме через те, що в образі найрідніших у світі людей – батька і матері – перед ними розкрилося благородне бачення людини й самих себе. Передаючи дітям найтонші духовні риси людського благородства, батько змалку пробуджував у них чутливу совість – уміння дорожити добром у самому собі, бути вимогливим до самого себе.

Якщо кількома словами викласти всю мудрість батьківської педагогіки, то полягає вона в тому, щоб діти наші були тверді й суворі у вимогах до самих себе, щоб – тут навмисне я вдаюся до перебільшення, – виряджаючи сина на весілля, де

всі гості – гіркі п'яниці, мати могла бути впевнена, що син її прийде додому тверезий... Вимогливість до самого себе, моральний закон у власному серці, чесність і правдивість наодинці з собою – для батьків це висока мрія, ідеал. І досягається він тоді, коли любов, доброта, ласка поєднуються із суворою вимогливістю, з обов'язком, з непримиренністю до зла, неправди, обману.

Марійка розповіла мені: «Я не пам'ятаю, коли, з якого віку я почала працювати. Скільки себе пам'ятаю, – завжди працювала. Це було дуже, дуже давно. Мабуть, тоді мені було років сім. Батько сказав мені: посади ось ці три саджанці винограду. Я добре вміла це робити. Викопала ямки, залила водою, посадила. А корінців не вмочила в глиняний розчин. Пам'ятаю, подумалось: вони ж будуть закриті землею, хто дізнається – мочені корінці в глиняному розчині чи ні. Посадила, полила. Батько ввечері питає: а корінці вмочила в глиняний розчин? Ніколи в житті – **ні** до цього, ні після цього – я не обманювала, а тоді сказала неправду. Звичайно, батько зразу ж побачив обман. Він не сказав ні слова, а тільки глянув мені **в очі** пильно-пильно. Зітхнув якось важко, немов хто на плечі поклав йому тяжку ношу. Відкопав мої саджанці, намочив у відрі глини... А я стояла й дивилась... І лице моє горіло від сорому. Закінчивши роботу, батько сказав: «Можна обманути когось, а себе ніколи не обманеш...»

Бував, батьки бідкаються: «Що нам робити з сином? Не розуміє доброго слова. Вчиш його – це добре, а це погано, це можна, а цього не можна – та він мов і не чує... Хоч кілок на голові теши». Байдужість до слова – велике лихо у вихованні. Втративши надію на те, що можна виховати словами, батьки пускають у хід штурхани і ремінець... Як же зарадити лиху? Як добитися того, щоб слово виховувало, щоб на скрипці дитячої душі були струни, а не мотузки? В ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин. Ці відносини – найголовніше моральне багатство сім'ї.

Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти томах. Т.5.

Київ: Радянська школа, 1977. С. 436 - 441.

СТЕЛЬМАХОВИЧ М.Г.

(1934-998)

УКРАЇНСЬКА РОДИННА ПЕДАГОГІКА

/Фрагмент/

1.4. Педагогічна сутність народних звичаїв і традицій

Кому не знайомі зачинні рядки з поезії Т.Шевченка «Розрита могила» (1843):

«Світе тихий, краю милий,

Моя Україно!

За що тебе сплюндровано,

За що, мамо, гинеш?

Чи ти рано до схід сонця

Богу не молилась?

Чи ти діточок непевних

Звичаю не вчила?

«Молилася, турбувалася,

День і ніч не спала,

Малих діток доглядала,

Звичаю навчала».

Великий український Кобзар з геніальною прозорливістю говорить тут про звичаї України як надійні обереги історичних досягнень минулого, могутній впливовий фактор формування самобутнього духовного світу народу, міжпоколінної передачі національної культури, характеру й психології батьків своїм дітям.

В українській етнопедагогіці побутує чимало крилатих народних висловів про звичаї та їх роль у духовному житті людини, оригінальність у кожного з народів, краю, як-от: «Що край, то звичай, що сторона, то новина», «Нема краю без звичаю», «Кожен край має свій обичай», «Інший край – інший звичай», «Що край, то інший звичай» тощо.

Вироблені й унаслідовані народом протягом віків національні звичаї мають вельми важливе значення. Без опори на українські народні звичаї виховати

справжнього українця неможливо. Тому їх збереження й збагачення та неухильне дотримання має доленосне значення як для нації в цілому, так і для кожного українця зокрема. Саме ця ідея, на мій погляд, втілена в українській народній думі «Отаман Матяш старий». Сюжет її простий, але вельми повчальний. На поля «самарській виїхало дванадцять молоденьких козаків бравославців-небувальців». Між ними був отаман Матяш-старенький. Не маючи зовсім військового досвіду, хизуючись своєю відвагою, юні козаки зігнорували правилами безпеки, закладеними в козацьких звичаях:

Стали козаки вечора дожидати,
Стали терновії огні розкладати, Стали по чистому полю коні козацькі пускати,
Стали козацькі сідла далеко од себе одкидати, Стали козацькі семип'ядні
пищалі кущами ховати.

На застереження бувалого козака Матяша-старого, що так робити не слід, бо це вкрай небезпечно, ті, зневажливо усміхаючись, відповіли:

«Десь ти, отамане, Матяшу старенький, Між козаками не бував, Десь ти козацької каші не їдав, Десь ти козацьких звичаїв не знав, Що ти нам, козакам-бравославцям, Великий страх задав.»

Насправді ж вийшло все навпаки: старий отаман неухильно дотримується давніх козацьких звичаїв, а молоді козаки зігнорували як ці звичаї, так і пересторогу бувалої досвідченої у військовій справі людини. І така зухвалість безвусих козаків їм обійшлася дорого:

Як турки-яничари з чистого поля в долину припали,
Дванадцять козаків Бравославців-небувальців В полон забрали.

І тоді: Отаман Матяш старенький на доброго коня сідає, Шість тисяч турок-яничар побіждає, Бравославців-небувальців із полону одбиває .

Зрозуміли молоді козаки свою прикру помилку («Біда розуму вчить») і щиро дякували старому отаману Матяшу за волю, за науку.

Як бачимо, людина, яка дотримується народних звичаїв, непереможна! Вона завжди здатна відстояти як свою людську, так і національну гідність. Дотримання звичаїв свого народу – суттєва ознака духовної культури особистості. Ось чому всіх

видатних діячів українського народу завжди хвилювало (і хвилює) стан дотримання підростаючими поколіннями своїх національних звичаїв. Будь-який відступ від народних звичаїв викликав занепокоєння серед вчених, української національної інтелігенції, в кожного свідомого українця. Так, характеризуючи польський період (1501 –1647), відомий український історик і культурний діяч Микола Аркас у своїй знаменитій книзі «Історія України-Русі» з боєм сповіщає: «З'єднана з Польщею і Литвою Україна позбулася стародавніх звичаїв своїх і прав і мусила до нового життя привикати. Сумна їй доля судилася».

Що таке звичай? У чому його педагогічна суть? Звичай – загальноприйнятий порядок, правило поведінки людей, що здавна склалося в процесі їхнього співжиття, увійшло в звичку, побут і свідомість певного народу, суспільної групи чи колективу. Звичаї виникли разом з появою людини та людського суспільства внаслідок повторювання однакових вчинків, які згодом набувають загального значення, стають нормою, якою керуються люди в своєму житті.

Зміст слова «звичай» у живому спілкуванні українців місткий і багатогранний. Воно може, крім зазначеного, відповідати поняттям: уклад суспільного життя нації, народу, сім'ї; традиційний порядок відзначення яких-небудь подій, свят, пов'язаний з виконанням певних дій і використанням відповідних предметів, атрибутів, символів тощо; усталений, звичний спосіб, манера дії, поведінки кого-небудь; ввічливість, пристойність у поведінці, манерах, дії; правила достойної поведінки, прийняті в певному середовищі. Тож і народний вислів «для звичаю» означає «заради ввічливості, пристойності», а «звичаю навчати» – значить, виховувати ввічливим, пристойним.

Вчені-лінгвісти, посилаючись на слово «звикати» (набувати знань, навичок, учитися), виводять етимологію (походження) поняття «звичай» від старослов'янського слова «наука», пов'язуючи процес виникнення з відповідним чергуванням голосних.

Як бачимо, у всіх своїх змістових значеннях і відтінках слово «звичай» втілює в собі яскраво виражений педагогічний зміст. Та й сам звичай належить до тих нічим не замінимих механізмів, завдяки яким якнайоптимальніше передаються думки,

почуття, звички попередніх поколінь наступним, тобто від батьків дітям. Інакше кажучи, через систему звичаїв кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях. Звичай уводить кожне нове покоління в те раціональне русло, по якому проходила діяльність попередніх поколінь. «Звичай – то другий закон», – кажуть у народі. На основі українських звичаїв склалось і діє народне звичаєве право – сукупність традиційних неписаних норм, якими регулювалися стосунки та поведінка людей в різних ділянках виробничого, громадського й родинного співжиття. Таке право передавалось усно з покоління в покоління. З давніх-давен в Україні найпоширенішими нормами народного звичаєвого права були категоричне визнання основним джерелом власності працю, трудові доходи; спадкове володіння земельними угіддями («дідижною»); негативне ставлення до спекуляції, шахрайства, злодійства, неробства; обов'язок допомагати вбогим, калікам, погорільцям, голодним, вдовам, сиротам, знедоленим; вилучення з громади, міста чи села за вчинення злочину, за негідний вчинок; безапеляційна віра присязі, яка не підлягала жодному перегляду, оскільки, за народним переконанням, винний у брехливій присязі негайно помирав, а його гріх лягав на нащадків аж до сьомого коліна; позичка «на заставу» (частину поля, луки, будівлі); купівля-продаж «по свідомості», тобто з гарантією, без жодного дефекту, чи «напропало» – без взаємних претензій (зрозуміло, що ціна за товар при купівлі-продажу «по свідомості» значно вища); незаперечний авторитет вічових, громадських, товариських судів; відшукування злодія «по сліду»; обов'язок скривдженого нетайно сповістити людей про заподіяні йому кривди; термінове повідомлення громади про виявлений злочин; безоплатна участь у толоці; вагомість межі земельної власності (незораної смуги землі, огорожі, живоплоту, річок тощо, що, крім утилітарних функцій, мали ще й правові наслідки, бо фактично засвідчували займанщину) та ін. Вельми багатим і цікавим є родинне звичаєве право нашого народу, яке висвітлюється далі – при розгляді народної фамілістики.

Своїм корінням звичаї українського народу сягають вглиб сивої давнини, ще до періоду заснування Київської держави. Вже тоді, як зазначає М. Грушевський,

далекі предки українців мали звичаї, які робили людей щирими й привітними, гостинними та доброзичливими.

Основна сфера дій звичаїв – родинний побут. А тому педагогічна суть і значення звичаю полягає в тому, що діти в його орбіту потрапляють змалку, як кажуть, з колиски, тобто тоді, коли вони найбільш сприйнятливі до виховного впливу. По-друге, важливо й те, що народні звичаї дитина переймає, зазвичай, в сім'ї, від наймиліших, найдорожчих і найавторитетніших людей, яким найбільше довіряє, – батька і матері, дідуся та бабусі, старших братів і сестер. По-третє, звичаєм не властиві сентенційність і моралізування, які не люблять не лише діти, а й дорослі. Звичай завжди конкретний, він ставить кожную людину в чітко окреслені рамки поведінки. Він завжди в своєму предметному прояві наче промовляє: «В даній ситуації роби так, а не інакше!» Коротше кажучи, звичай завжди докладно регламентує, що слід чи не слід робити в даній ситуації. Скажімо, перед тим, як увійти в чужу хату, треба подзвонити чи постукати в двері, попросити дозволу зайти у господаря, привітатися. По-четверте, і це, мабуть, найсуттєвіше, звичай прищеплює дітям моральні риси поступово. Дитина, включена в систему ustalених звичаїв, виховується відповідно до їх вимог непомітно для самої себе, природно й просто, без всякого насильства. Вона навіть не помічає, що її хтось виховує. Важливо ще й те, що дитина морально-етичні норми засвоює через набуття особистої практики моральної поведінки заздалегідь – далеко перед тим, як збагне їх значення теоретично. Звичай допомагає уникнути «ножиць» у вихованні – розбіжності між словами та вчинками того, кого виховують.

Мотивація дій за звичаєм дуже проста й переконлива: «Так треба», «Так роблять старші, мої батьки», «Так робили наші діди й прадіди».

Як вже зазначалося, українські народні звичаї вельми багатогранні. Своїми настановами вони охоплюють всі сторони як родинного, так і громадського життя. В цьому можна переконатись, навіть ознайомившись з простим переліком деяких з них. Це звичаї українців величати новонародженого, охрестити, колисати дитину, співати їй колискових пісень, пестити, пригортати й носити на руках; відзначати народні й релігійні свята; зустрічати гостей хлібом-сіллю на вишитому

українськими візерунками рушнику; колядувати, щедрувати, віншувати під час різдвяних і новорічних свят; співати гаївок (веснянок) на Великодні свята; білити стіни хат; у недільні та святкові дні відвідувати церкву; молитися двічі на день – вранці та перед сном – на ніч; не менше одного разу на рік (переважно перед Великоднем) сповідатися в церкві та причащатися; особам чоловічої статі, йдучи повз церкву, хрест, каплицю, знімати головний убір; дітям звертатись до своїх батька і матері через шанобливу форму «Ви»; говіти під час посту; давати кошти на «пожертву»; господиня в неділю повинна обов'язково приготувати вареники; проходячи вулицею чи стежкою поблизу людини, яка працює на полі чи на городі (грядці), обов'язково сказати їй «Боже, помагай!» (тобто побажати успіху в праці); в кімнаті на стінах мати вивішені ікони, портрети Шевченка і Франка, родинні фотографії, народні малюнки (наприклад, портрет козака Мамаю, про героїчне минуле українського народу), прикрашені вишитими рушниками; онуки при відвіданні дідуся й бабусі чемно вітаються з поцілунком стареньких у руку, а ті у відповідь гладять своїх онучат по голівках, цілують у щічки, щоб великі, здорові, чемні та розумненькі росли. Перелік цей можна було б продовжити. Та навіть по сказаному видно: кожен народний звичай несе щось добре, гуманне, демократичне, загальнолюдське, радісне, приємне, утверджує доброзичливі стосунки між людьми, прикрашає й одухотворює життя, вчить дивитися на світ радісними очима. Через це ми зовсім не схильні ділити народні звичаї на прогресивні й непрогресивні, адже те, що творить народ, завжди є прогресивним. Усе істинно народне прогресивне. Це ж стосується усталених і застосовуваних звичаїв, оскільки вони утверджують стабільне, вічне, завжди молоде. І справді, хіба, скажімо, звичай шанобливо-любовного ставлення дітей до своїх батьків може колись застаріти? Зрозуміло, прогрес життя може вносити у звичаї якість корективи, проте це відчувається рідко.

У 30 – 40-х роках ХХ ст. внаслідок офіційних висміювань і заборон зникли звичаї українських вечорниць і досвітків. Репресії над українськими кобзарями унеможливили додержання звичаїв кобзарювання. Під прес офіційних заборон потрапили звичаї відзначення релігійних і народних свят, церковні похорони, народні велелюдні ярмарки. Втручання у звичаї українського весілля, яке колись

своєю красою славилось на весь світ, спотворило його до невпізнання, перетворивши радість народного, національного свята об'єднання двох родин і утворення нової сім'ї (весілля – від слова «веселитися») у розгонисті багатоденні гульбища з величезними скупченням людей (до 500 –1000 чол.).

Народні звичаї в канцеляріях не вигадуються, а постають з конкретних умов життя народу. Тому й життєздатність їх особлива. Можна було б навести безліч прикладів всяких потуг винайти щось краще, ніж це зробив сам народ, але з таких витівок рідко що виходило.

Педагогічні функції народних звичаїв настільки могутні в своїх виховних діях, що можемо з повним правом називати родинну етнопедагогіку **звичаєвою педагогікою**.

Головна ж суть звичаєвої педагогіки полягає в тому, що вона виробляє таку надзвичайно важливу рису людини, як звичка.

З педагогічної точки зору звичка – це особлива форма поведінки, яка виявляється у схильності здійснювати ті чи інші дії, що закріпилися внаслідок багаторазового їх повторення. Тобто вона репрезентує собою певний спосіб дії, життя, манеру поведінки або висловлювання, схильність до чогось, що стало звичним, постійним для кого-небудь. Звідси й вислови: «узяти собі за звичку» – дотримуватися певного способу дії, манери поведінки; «увійти в звичку» – ставати повсякденним; «за звичкою» – як завжди, як звик; «проти звички» – не так, як завжди, не так, як звик; «за військовою звичкою» – як заведено у військових; «за старою звичкою» – як давно заведено, за традицією. Як наведені вислови, так і ціла низка однойменних понять типу звичайна, звичайне, звичайненький, звичайнісінький, звичайність, звичайно, звичний, звичність, звично засвідчують активну їх роль в українській етнопедагогіці. Не випадково кажуть, що «звичка» – друга натура».

Натура, у тлумаченні народної педагогіки, – це сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці. Коротше кажучи, це вдача, характер людини. Нерідко чуємо: «Така вже її (його) натура» (тобто вдача, характер). А звідси й прислів'я: «У нього натура, як у

тура» (тобто сильна, наполеглива), «Яка в кого натура, така й совість» чи характеристики: овеча натура; вовча натура; груба натура; весела натура, звіряча натура; вразлива натура; глибока натура; широка натура тощо. Як ілюстрацію викладеного наведемо таку народну усмішку:

Звичка – друга натура

- Рудольфе Хамке, ти знаєш, де ми тепер знаходимось?
- Так точно, пане обер-лейтенанте, – на території Німеччини.
- Чому ж ти, мерзотнику, забрав у фрау Мюллер курку й нафту, та ще й побив її?
- За звичкою, пане обер-лейтенанте.

Психологічною особливістю звичних дій є те, що вони відбуваються машинально, без якихось особливих роздумів і напруження (хоча і за участю свідомості). Таким чином, звички заощаджують психонервову енергію людини, полегшують і спрощують виконання часто повторюваних дій. Фізіологічну основу звички становить утворена в корі головного мозку стійка система тимчасових нервових зв'язків – динамічного стереотипу.

Звички можуть бути як корисними (наприклад, звичка бути пунктуальним, коректним, робити ранкову гімнастику), так і шкідливими (наприклад, звички вживати лайливі слова чи слова-паразити, курити, пиячити, красти, запізнюватися на роботу, пізно вставати, обманювати, хуліганити, єхидствувати). Формування в дітей і молоді корисних звичок і викорінення та запобігання шкідливим – одне з важливих завдань батьківської педагогіки.

Народні звичаї тісно переплітаються з народними традиціями, маючи як спільні, так і відмінні педагогічні риси.

Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління. Традиція забезпечує спадкоємність поколінь, без якої не може бути родинного виховання, яке, по суті, зводиться до передачі народного досвіду, національних звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління. Звичаї і традиції, як два крила одного птаха, забезпечують кожній людині злет до осягнення духовності. Одне без одного бути не може. Тому ці поняття переважно вживають разом: «звичаї і традиції». Однак вони не є

тотожними. Відмінність між ними полягає в тому, що вони неоднакові за обсягом вкладеного до них змісту. Поняття «традиція» значно ширше від поняття «звичай». До того ж звичай виступає невід'ємним компонентом традиції. Візьмемо, наприклад, традицію любовного ставлення до дітей; традицію пошани до батьків; традиції гордості і любові до України; трудові традиції; звичаї традиції (козацькі, стрілецькі); традицію збереження пам'яті родоvodu; хліборобські традиції тощо.

Зіставивши поняття «звичай» і «традиція» з педагогічної точки зору, побачимо істотну різницю між ними, головним чином щодо самого характеру цільового впливу на дитину. Звичай формує звички – стереотипно-механістичні вчинки, традиція виробляє складні звички – певну спрямованість поведінки, зумовленої певною духовно-моральною мотивацією дій. З огляду на це формула будь-якого звичаю не відображає зв'язку між діями та вироблюваними ними духовними якостями, тимчасом, як формула традиції відбиває такий зв'язок завжди. У цьому можна переконатися хоча б на прикладі народних традицій гостинності та милосердя. «Любити приймати і частувати гостей – значить бути гостинним». «Проявляти схильність і готовність до добрих вчинків – значить бути милосердним».

Завдання українських народних звичаїв і традицій спільне – це стабілізувати раціональні родинні та суспільні відносини, відтворювати їх у житті нових поколінь. Через це українську родинну педагогіку з повним правом називають і звичаєвою, і традиційною, або звичаєво-традиційною. Традиційна родинна педагогіка – це таке виховання дітей у сім'ї, яке ґрунтується на традиціях народу й закріплене нею, тобто звичне, таке, що відповідає усталеним виховним нормам, зразкам, звичаям. Це виховання, що відбувається за встановленою традицією, яке батьки та сім'я в цілому влаштовують за прийнятим звичаєм, на основі традиції, що узвичаїлась і стала обов'язковою. Тож цілісну сутність об'єкта нашого висвітлення можемо сформулювати так: українська родинна педагогіка – це система вироблених і прийнятих українським народом принципів, форм, методів і прийомів виховання дітей і молоді в сім'ї, які передаються від одного покоління до другого й засвоюються ними як певні духовно-моральні цінності та настанови, національні звичаї і

традиції, знання, вміння та навички, набуті українцями в процесі сімейного та громадського життя. Українська родинна педагогіка репрезентує передачу через домашнє та громадське виховання духовно-морального, культурно-побутового, соціального та виховного досвіду батьків, сімейних і громадських норм поведінки, національних звичаїв і традицій, народного світогляду.

Спільність завдань і виховних функцій звичаїв і традицій зовсім не означає нівелювання їх особливостей. Насамперед це стосується шляхів реалізації завдань. Адже функції звичаїв і традицій здійснюються по-різному. Звичаї – безпосередньо, шляхом детального репрезентування дій в конкретних ситуаціях; щодо традицій, то вони спрямовані на духовний світ особи, на формування її духовних якостей. Інакше кажучи, в центрі уваги звичаю стоїть правило поведінки – детальний припис вчинку в конкретній ситуації. Традиція ж дбає про неухильне дотримання народних морально-етичних норм або принципів поведінки. Якщо ж узяти до уваги етапність їх застосування у практиці родинного виховання, то дитина освоює спочатку звичай і звичку, а потім традицію. Тобто вона, скажімо, вчиться звичаю ще в колисці махати ручкою та казати «па-па» і лише згодом опановує традиційні норми мовленнєвого етикету.

Система звичаїв і традицій українського народу – результат його багатовікових виховних зусиль. Через неї наш народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх нащадках. Завдяки системі національних звичаїв і традицій була створена й реалізується українська фамілістика.

Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. Київ: Вища школа, 1996. С. 35 – 43.

СКУЛЬСЬКИЙ Р.П.

(1935-2004)

**ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЦІННОСТІ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ**

/Стаття/

У педагогічних колективах шкіл нерідко можна почути обурення вчителів з приводу того, що люди, котрі не мають педагогічної освіти і за родом своєї професійної діяльності ніяким чином не пов'язані з навчанням і вихованням дітей та молоді, дозволяють собі не тільки оцінювати роботу професійних педагогів, але й «підказувати», «поправляти», «повчати» їх, як потрібно працювати. Іншими словами, вчителі не задоволені поширеною на побутовому рівні думкою, що кожна доросла людина, незалежно від рівня здобутої нею освіти та професії, вважає себе педагогом.

Здебільшого для такого невдоволення та обурень існують підстави. Бо й справді, частенько вчителя беруться «поправляти» і «повчати» люди, далекі від педагогічної науки та навчально-виховної практики.

Але, з іншого боку, кожна нормально вихована особистість володіє певною педагогічною культурою хоч би тому, що сама була учасником педагогічного процесу в ролі учня чи вихованця і мала можливість бачити, осмислювати та засвоювати педагогічну культуру тих людей, котрі були її вчителями, вихователями, наставниками і т.п. Це, передусім, батьки або люди, котрі опікувалися нею, інші члени сім'ї чи родичі, сестри, брати, дідусі, тітки, дядьки, вихователі дитячих дошкільних установ, шкільні вчителі, вихователі та ін. Недарма деколи діти кажуть: «Хочу бути такою, як моя вчителька...» (або «...як моя мама»). До того ж трапляються люди, які від природи наділені великим даром чинити позитивні впливи на дітей і дорослих людей. Таких називають "педагогами від Бога" або «вродженими педагогами». Як правило, вони дуже привабливі у спілкуванні, з ними приємно розмовляти, ділитися думками, виконувати спільну роботу і т.п. Словом, кожна доросла людина, незалежно від своєї волі і бажань, у більшій чи меншій мірі є дійсно педагогом. У цьому переконуємось на численних прикладах молодих сімей, котрі без втручання старших (дідусів, бабусь чи інших родичів) досягають високих результатів у вихованні своїх дітей. Такі молоді люди, як правило, відрізняються від інших помітною етнопедагогічною культурою, основу якої складають успадковані від батьків та інших близьких людей народно-педагогічні знання, уміння та навички, а також любов до дітей і бажання навчати й виховувати їх.

Зазначимо, що переважна більшість освічених людей, передусім педагогів, володіє досить великим обсягом етнопедagogічних цінностей (знань, умінь, навичок тощо). Вони вміло користуються ними у певних конкретних виховних ситуаціях. Але коли звертаються до них із проханням поділитися досвідом отримання високих результатів навчання чи виховання, то вони виявляються безпорадними у намаганнях «показати» досвід, описати його. Таким людям деколи просто не вистачає етнопедagogічних знань, потрібних понять, якими слід користуватися для «означення тих чи інших педагогічних явищ або процесів, або ці знання» приведені у систему.

Цікаво відзначити, що таку безпорадність у «розкритті секретів Успіху у навчанні та вихованні школярів» часто виявляють професійні педагоги. Вони вміють вдало організувати навчально-виховну роботу і досягти високих результатів, але не можуть описати власного досвіду або зв'язно викласти його. Тому на запитання: «Чому Ви поступаєте у певній ситуації саме так, а не інакше?» – вони, як правило, відповідають:

«Не знаю, чому поступаю так» або «Мені підказує інтуїція, як поступати в кожному конкретному випадку».

Тому мимоволі замислюємось над сферою **підсвідомого**, тобто над **інтуїтивним мисленням**.

У довідковій літературі з психології дізнаємося про **інтуїцію**.

Явище виникнення знань без усвідомлення людиною умов і шляхів його отримання психологи називають **інтуїцією** (від латинського "intuen", що означає пильно вдивлятися). Її пояснюють як специфічну здатність і цілісне охоплення умов проблемної ситуації та як механізм творчої діяльності. Деякі дослідники трактують інтуїцію як приховану в глибинах позасвідомого першопричину творчого акту, як необхідний, внутрішньо зумовлений момент виходу за межі сформованих стереотипів поведінки, зокрема логічних програм пошуку шляхів розв'язку задач, як так зване «безпосереднє» інтуїтивне знання, переважно опосередковане досвідом практичної і духовної діяльності людини, що дає підставу говорити про професійну інтуїцію як необхідну складову професійної творчості.

Інтуїтивне мислення – одна з непересічних професійних цінностей учителя. Але слабкою його стороною є те, що його неможливо «передати» іншим, тобто навчити інших мислити інтуїтивно. Тому, не нехтуючи цією цінністю, не маємо жодних підстав недооцінювати систематизовані етнопедагогічні чи інші знання та засновані на них уміння і навички. Тож будемо виходити з того, що кожен, хто був чи є учасником педагогічного процесу (навчання, виховання), принаймні як учень чи вихованець, володіє досить масивним обсягом етнопедагогічних знань.

Проте ці знання мало чого варті, якщо вони відповідним чином не «впорядковані» або, точніше кажучи, не систематизовані. К.Д.Ушинський небезпідставно вважав, що тільки система дає нам владу над знаннями. На його думку, голова, набита уривчастими, не пов'язаними між собою знаннями, подібна на комору, де панує безладдя і все є, але навіть сам хазяїн не може тут нічого знайти. Водночас система без знань нагадує крамницю, в якій на всіх шухлядах є написи, але вони порожні. А це означає, що тільки приведені у систему знання, розміщені у певній послідовності, можуть бути легко використані на практиці.

На наш погляд, вдалу спробу систематизувати знання з української народної педагогіки свого часу здійснив академік АПН України, професор М.Г.Стельмахович. Маємо підстави вважати, що за основу систематизації він обрав типову структуру педагогічних знань, структурно сформованих згідно з навчальними програмами і відповідними підручниками з педагогіки для педагогічних навчальних закладів. Згаданий автор виходив з того, що зміст підручника з педагогіки складають основи цієї науки. Тому такий підручник можна розглядати як аналог системи науково-педагогічних знань. А з іншого боку, він вважав, що наукова педагогіка за структурою і змістом відповідає народній. З цього приводу М.Г.Стельмахович писав, коли замислюєшся над сутністю народної педагогіки, в пам'яті спливають слова великого композитора М.І. Глінки, про те що музику створює народ, а ми, композитори, лише аранжуємо її. Ці слова можна повною мірою віднести й до народної педагогіки. А в новому виданні книги, що вийшла в 1997 році, М.Г.Стельмахович пише, що усі видатні педагоги досягли високого наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на

засадах народної педагогіки. То й ніякого перебільшення не буде, коли скажемо, що **педагогіку творить народ, а професійні педагоги її тільки аранжують.**

Як бачимо, автор у народній педагогіці вбачав першооснову наукової педагогіки (педагогічної науки), а останню – першоосновою навчального курсу з педагогіки (навчальної програми, підручника, навчального посібника і т.п.). Це й послужило підставою для того, щоб систематизувати етнопедагогічні знання згідно з типовими навчальними програмами та підручниками з педагогіки. Особливо наочно це простежується у розділі «Теорія виховання», де в минулому у підручниках традиційно виділяли такі розділи, як розумове, моральне, трудове, естетичне та фізичне виховання. В цьому переконуємось, зіставляючи дані розділи з відповідними підрозділами книги М.Г.Стельмаховича, виданої в 1985 році. В ній знаходимо таку назву розділу: «Провідні напрями РОДИННОГО виховання» (у підручниках з педагогіки їх називали складовими частинами комуністичного виховання). А далі читаємо, практика морального виховання в сім'ї. Провідні ідеї і традиції трудового виховання. Шляхи і засоби розумового виховання. Піклування про здоров'я та фізичний розвиток дітей. Погляди на красу та прилучення дітей до прекрасного.

Аналогічну назву мають підрозділи інших частин книги.

За наявності такої структури приступають до змістового наповнення кожного з підрозділів. Так, наприклад, формуючи перший підрозділ осмислюють та відбирають будь-яку інформацію, що стосується морального виховання дітей: його завдання, сутність, засоби й методи виховання, способи вивчення рівня розвитку, орієнтовні критерії оцінювання і т.п. Сюди підбирають фольклорні твори (приказки, поговірки, казки, оповідання, анекдоти, пісні та інші твори про мораль і моральне виховання), а потім мислено чи письмово розміщують матеріал у певній логічній послідовності і таким чином отримують зміст першого підрозділу.

Аналогічно працюють над іншими складовими частинами цілісної системи знань.

Віддаючи належне академіку М.Г.Стельмаховичу і ніскільки не применшуючи значення здійсненої ним систематизації педагогічних знань, вироблених

українським народом у процесі його історичного розвитку, не можемо не відзначити деяких особливостей етнопедагогічних цінностей, які конче потрібно враховувати в сучасній практиці навчання та виховання.

Найпершу з них вбачаємо в тому, що, визнаючи «народну педагогіку золотим фондом педагогічної науки», згаданий дослідник у процесі систематизації етнопедагогічних знань намагався чітко розмежувати народні та наукові їх компоненти і, очевидно, не допускав думки про можливе збагачення перших (народних) за рахунок інших (наукових).

А між тим, у реальній практиці таке збагачення має місце. Іншими словами, народна етнопедагогічна культура збагачується та розвивається не тільки завдяки творчості народу, але й за рахунок розвитку наукової педагогіки. Так, скажімо, використання ігор у ролі засобу сімейного виховання дітей – це, безумовно, давній, як світ, винахід народної педагогіки. Однак, в сучасному сімейному вихованні дітей далеко не останнє місце посідають дитячі ігри, які проводяться з допомогою спеціальних приставок до телевізора, комп'ютерів та інших технічних засобів, що походять з наукової педагогіки.

Те саме можна сказати про дитячу пісню, казку та інші засоби виховання дітей. Отже, коли йдеться про етнопедагогічні й наукові компоненти у професійній культурі вчителя, то, по-перше, слід постійно пам'ятати про їх **умовний поділ** і розмежування і, по-друге, про їх взаємне **збагачення**. Тому в системі етнопедагогічних цінностей предметом розгляду та аналізу мають бути не тільки традиційні (архаїчні) засоби, але й новітні, сучасні.

Орієнтація на "осучаснення" етнопедагогічної складової професійної культури вчителя спонукає до пошуку нових основ систематизації відповідних цінностей. За нашим переконанням зміст типових підручників з педагогіки може використовуватись як основа систематизації етнопедагогічних знань лише у тих випадках, коли він **відповідає актуальним виховним завданням у їх повному обсязі**.

А взагалі навчально-виховні завдання конкретизують навчальну чи виховну **мету**, під якою розуміють ідеально виражений результат педагогічного процесу як

цілої педагогічної системи, до якої входять: 1) педагогічне цілепокладання; 2) зміст освіти чи виховання; 3) методи і форми навчання або виховання; 4) навчально-пізнавальна і творча діяльність учителя; 5) навчальна та навчально-трудова діяльність учнів.

Перевагу використання навчально-виховного процесу як цілісної педагогічної системи вбачаємо у тому, що вона охоплює не тільки змістовий компонент освіти чи виховання, але й процесуальний (діяльний), що уможливорює розгляд змісту навчання чи виховання у його органічному зв'язку з іншими елементами навчання й виховання (їх методами, засобами, формами тощо).

З позиції наукової та практичної новизни орієнтація на навчально-виховний процес як цілісну педагогічну систему ефективніша, ніж орієнтація на зміст освіти на рівні підручників. Це пояснюється тим, що навчальний і виховний процеси мобільніші від змісту освіти на рівні підручника. У них продуктивніше відбувається зміна навчально-виховних завдань і змісту освіти на рівні навчального матеріалу, методів і форм навчання та виховання, бо мета і завдання освіти та виховання органічно пов'язані з **виховним ідеалом**, який зазнає змін під впливом найрізноманітніших чинників суспільного характеру. Так, наприклад, останнім часом прогресивні педагоги глибоко усвідомили процеси глобалізації, європейської інтеграції держав у відповідний союз та інші подібні суспільні явища. Тому на порядок денний поставлено такі проблеми, як підготовка учнів до діалогу культур, збереження миру, запобігання небезпекам, виховання в них толерантності, континентального та планетарного мислення, словом, тих якостей, які потрібні громадянину для забезпечення нормальної життєдіяльності в умовах Європейського союзу. Отже, досвідчені вчителі вже тепер вирішують означені вище завдання. А зміст освіти на рівні підручників зовсім не відповідає їм, і невідомо, скільки часу ще пройде, поки ця непогодженість буде усунена.

Це дає підставу вважати, що в процесі систематизації етнопедагогічних цінностей (знань, умінь, навичок і т.п.) як методологічний орієнтир доцільно використовувати **виховний ідеал**, який є найважливішим джерелом процесу цілепокладання та визначення актуальних освітньо-виховних завдань.

Реалізація ідеї забезпечення органічного зв'язку етнопедагогічних цінностей із здобутками сучасної психолого-педагогічної науки сприятиме подальшому розвитку професійної культури вчителя, її постійному підвищенню.

*Вісник Прикарпатського університету імені В. Стефаника.
Серія: Педагогіка. Вип. X. Івано-Франківськ: Плай,
2004. С. 22 - 28.*

ЧЕПІЛЬ М.М.

(нар. 1961 р.)

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

/Стаття/

У контексті творення системи національної освіти й виховання особливе значення має науково обґрунтоване розв'язання виховних завдань засобами української народної педагогіки. Упродовж віків українські діти виховувались у національному середовищі, зміст та формні функціонування якого відображають культурно-історичний досвід рідного народу. З молоком матері діти вбирають той національний дух, який формує з них типових представників свого народу.

Національне виховання, яке гармонійно вписується в життєдіяльність рідного народу, поступово формує в підростаючих поколіннях усі компоненти духовності, а саме: національну психологію, національний характер і темперамент, національний світогляд, національну філософію й ідеологію, національну свідомість і самосвідомість. Без духовного багатства, сконденсованого в цих поняттях, неможливий повноцінний внутрішній світ людини і громадянина. Мета, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки знайшли свої відображення і втілення у рідній мові, фольклорі,

національних звичаях, традиціях, обрядах, різних видах народного мистецтва, родинно-побутовій культурі українського народу, а також у практиці сімейного і трудового виховання.

У науковий обіг термін «народна педагогія» («народна педагогіка») впровадили І К.Ушинський і О.Духнович. К.Ушинський з великою пошаною ставився до народної педагогіки, зробивши її вінцем своєї педагогічної теорії, наголошував на особливій ролі виховного досвіду народу. Діти і підлітки сприймають її природно і просто, не відчуваючи, що їх виховують. «Виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу. Проте, крім того, тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку», – зазначав К.Ушинський. За його словами, виховання не треба вигадувати, бо воно існує у народі стільки віків, скільки існує сам народ, з ним народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю історію і всі його якості. «Не педагогіка і не педагоги, але сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання і тільки йде цим шляхом і, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням».

Народна педагогіка завдяки соціально-пошуковій і навчально-виховній творчості має поступово поповнюватися різноманітними засобами впливу на особистість. Система виховних дій народної педагогіки на кожному з етапів її розвитку ставала дедалі цілеспрямованішою.

Помітний поступ української народної педагогіки відбувається у ХІХ ст. Період ХІХ-початку ХХ ст. характеризується відродженням української нації, пробудженням національної свідомості, зростанням активності прогресивної інтелігенції у змаганнях за освіту, науку, культуру України, активною теоретичною та практичною реалізацією ідеї національного у вихованні. Ідеї і погляди педагогів-просвітителів, чия спадщина є складовою національної педагогіки і ґрунтується на народних традиціях українського народу, викликають

підвищений інтерес у педагогів, наукових працівників сучасності. Насамперед, це стосується проблеми виховного ідеалу.

Яскравим зразком використання народної педагогіки в науковій є перший в Україні підручник педагогіки для сільських учителів – «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» О.Духновича, в якій він об'єднав елементи народної педагогіки з поглядами передових діячів просвітительства – Я.Коменського, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Г. Сковороди та ін.

У вступному слові до «Народної педагогії» О.Духнович писав: «Людину представляють:

натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання». Він першим серед українських педагогів теоретично і практично довів, що народна педагогіка є золотим фондом педагогіки наукової. Засоби української народної педагогіки знайшли повне відображення у його шкільних підручниках, букварях, книгах і календарях для народного читання. О.Духнович у систему виховання дітей включив народні рухливі ігри, танці, стрибки, біг, лазіння по деревах, риболовство, збирання ягід і грибів тощо, тобто такі види вправ, які близькі і рідні селянським дітям. Художні твори О.Духновича (зокрема, комедія «Доброчесність перевищує багатство», байка «Проти стидливців свого народу») сприяли популяризації української народної педагогіки.

Важливим засобом національного виховання були українські традиції, що будили свідомість «колишньої, частково самими змарнованої слави», а через пізнання славного минулого сприяли збереженню почуття власної гідності, запалювали надії на краще майбуття. Невідомий автор ще у 1865 р. вказував, що для поступу в народній просвіті потрібно обов'язково пізнати, як розвивалися наші предки, які були в них звичаї, міжлюдські і родинні установи. Це потрібно знати для того, щоби, не відступаючи по можливості від підстави історичної, стати на такий ступінь розвитку, на який вже давно стали народи європейські. Учитель також повинен добре знати свій народ, перейнятися його сучасним і минулим, яке відображене в історії, думках, прислів'ях тощо. Тому важливе

завдання вчителя – збирання фольклору для виявлення багатства народної мови, чим зміцняться підвалини літератури як першої умови для дальшого розвою українського народу.

Вивчення праць українських педагогів ХІХ - початку ХХ ст. дає підстави зробити висновок, про те, що у теорії виховання чітко було окреслено виховний ідеал, який ґрунтувався на загальнолюдських і національних цінностях, традиціях народу. Важливо, що ідея національного виховання виросла з органічної потреби українського народу, розвивалася на рідному ґрунті з використанням народних звичаїв, традицій, народного досвіду.

Наукова педагогіка, теоретично узагальнюючи народну, пропонує систему знань про виховання та навчання підростаючих поколінь. Творча спадщина українських педагогів, яка ґрунтується на життєдайних джерелах народної педагогіки, – К.Ушинського, С.Русової, І.Огієнка, Я.Чепіги, М.Галушинського, І.Ющишина та інших – дає підстави твердити, що діти від самого народження мають «купатися» в ріднородинному середовищі, у народній, національній стихії, прозрівати своєю мовою, культурою і на цій основі поступово чи паралельно простувати до пізнання загальнолюдського своєю мету виховання. Виховний ідеал залежить від суспільно-політичного укладу суспільства, його внутрішніх сил та зовнішніх потреб, державотворчих процесів, національних особливостей народу, його світогляду, рівня розвитку культури. Він відповідає психічним та природним властивостям народу, визначається національним характером народу.

У багатьох історично-культурних пам'ятках, фольклорі, художніх творах класиків, у практичній діяльності український народ виплекав й опоетизував ідеал людини-хлібороба, селянина-трударя, господаря, власника землі, яка належала дідам і прадідам. Коли чужоземні загарбники разом із соціальними поневолювачами позбавляли українського селянина-хлібороба свободи, права працювати на власній землі, пригнічували його, народ оспівував ідеал людини – козака, гайдамаки, бунтаря, повстанця, стрільця. Постійним ідеалом народної педагогіки є людина праці, шляхетна і свідомо своєї людської й національної гідності. Кожен народ, зазначав К.Ушинський, має свій особливий ідеал людини і

вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особах. Багатотомний усний підручник навчання і виховання – народна педагогіка – зберігається у пам'яті народу. Народ цим підручником постійно користується, систематично збагачуючи і вдосконалюючи.

Головне у вихованні, зазначав Я.Чепіга, – формування особистості з високими моральними якостями і національною свідомістю. Вершина моральності – гуманність, яка поєднує любов до людини з милосердям, добротою, вмінням співпереживати, готовністю подати допомогу, розумінням цінності й неповторності людини, недоторканості людського життя тощо. Мета національного виховання полягає в тому, щоб допомогти дітям зрозуміти і полюбити свою мову, літературу, культуру, «бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх одмін національного духа і вдачі... національне виховання є інстинктом самоохорони, котрий в широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації». Основою такого виховання, вважав Я.Чепіга, мусить бути, з одного боку, сім'я, а з другого – школа. Треба створити такі умови для виховання дітей, щоб можна було «вільно й легко розвиватися індивідуальним здібностям дитини, щоб нація, розвиваючись у своїй культурній поступовій творчості, могла б принести своє власне на вівар загальнолюдської культури».

Виховний ідеал обґрунтований і в педагогічній спадщині С.Русової. Аналізуючи гуманно-демократичні ідеї європейської та світової педагогічної думки, передової української інтелігенції про ідеал людини, Русова прогнозувала, якою в кінцевому підсумку повинна стати людина - патріот своєї Батьківщини. Ця мета виховання обумовлена самим життям, станом розвитку тогочасного суспільства, довготривалою виснажливою боротьбою багатьох поколінь українців за утвердження своєї державності.

Мета виховання, як зазначала С. Русова, полягає в тому, щоб «допомогти вільній еволюції духовних і фізичних сил дитини»; «високо поставити «культ особи, яка вільно виявляє усі свої творчі сили»; «виробити людину з широким

розумінням своїх громадських обов'язків, з незалежним, високо розвинутим розумом, братерським почуттям до усіх людей, людину здатну до роботи, таку людину, яка ніде, ні при яких обставинах, не загине морально і фізично й проведе в життя свою незалежну думку». Досягти цієї мети можна при умові зміни програми навчання «з тенденцією внести ті науки, які дають найбільш громадської свідомості, – історію і географію рідного краю і народне мистецтво – музика, співи, орнаментика...».

Визначення мети виховання підростаючого покоління було актуальною проблемою і для українських педагогів Галичини означеного періоду: П.Біланюка, І.Велигорського, Ю.Дзеровича, Б.Заклинського, Я.Кузьміва, В.Кузьмовича, В.Пачовського, Г.Терлецького, І.Ющишина та ін. Еволюція поглядів на мету виховання відбувалася під впливом національно-культурного відродження. У першій половині ХІХ ст. головною метою виховання було «затримання молоді при українській народності», виховання доброї, побожної, сумлінної людини.

Важливим висновком українських педагогів Галичини (Г.Врецьони, Г.Зарицького, В.Ільницького, О.Партицького, О.Барвінського та ін.) стало положення про те, що опору науковій педагогіці треба шукати в народній, у виховному досвіді і мудрості народу і на цій основі будувати теорію виховання. «Народність, – писав Г.Врецьона, – складається з двох «первісток», а саме із всього, що вирросло з природної основи фізичною конечністю, і з того, що на основі вродженого роздобуто при сприянні власної волі через обставини життя. З цих елементів вийде національне виховання, яке має на меті повний національний характер і всі національні чесноти плекати далі і їх утвердити. Щоб досягти цієї мети потрібно плекати національну свідомість і національний світогляд».

У публікаціях цього періоду вказувалось, що виховання має бути «природним, воно повинно розвивати всі задатки, т. є. здібності душі в гармонійному ладі так, як їх природа або радше Бог в людській душі утворив». Центральною ланкою системи виховання має бути сім'я, яка є «єдиним місцем плекання всіх чеснот і шляхетних почуттів в людині».

На початку ХХ ст. у працях українських педагогів (О.Барвінського, О.Іванчука, Д.Великановича, І.Копача, М.Лозинського, С.Томашівського, І.Ющишина та ін.) обґрунтовано ідеал національного виховання, визначено роль і значення народної педагогіки, положення якої мають стати основою системи виховання.

Зробивши перегляд поглядів Руссо, Ніцше, Гербарта та інших педагогів і філософів, І.Ющин обґрунтовує ідеал соціального виховання, враховуючи соціально-політичні умови. Він писав: «Нові часи вимагають нових людей з відповідно сформованим інтелектом, з душею, що дає інтелектові здоровий корм і міцну підставу існування...». Виховний ідеал, на його думку, має «виростати з ґрунту історичних умов, суспільних потреб і духовних струй епохи. Мусить бути в гармонії з тим, до чого прямує громадянство в нинішню добу, чого потребує і в що вірить».

На порозі нового століття, коли основним завданням було сформовано виховання молодшої генерації патріотів, І.Франко писав: «Тільки сіючи на власній ниві, черпаючи з джерел національної традиції, можна доробитися власного хліба, можна зробитися непохитною силою на перехресних шляхах Сход». Як засвідчують публікації педагогічних часописів, у перші роки нового віку національна школа повинна будуватися на традиціях, власній історії, виростати з «духу народу»,

Реалізація мети виховання привела до відновлення в Україні національної державності і проголошення Української Народної Республіки, а згодом і Західноукраїнської Народної Республіки, складний процес формування своєї державності спричинився, як відомо, до утворення Української Республіки Рад, а в 1922 р. – союзної республіки. Незважаючи на те, що упродовж віків йшло «планомірне, безоглядне, безсоромне, нахабне нищення української нації всякими способами, вщерть до стертя сліду її, щоб навіть імені її не лишилось», українська мова вижила, українці зуміли зберегти національну культуру від асиміляції, а себе і дітей своїх – від онімечення, полонізації, обрусіння, румунізації, мадяризації. До цього значною мірою спричинилися виховні дії української етнопедагогіки, яка є

власне національною системою, що сформувалася завдяки поєднанню народного, національного і загальнолюдського.

У середині 70-х рр. ХХ ст. відомий чуваський педагог Г.Волков увів в обіг термін «етнопедагогіка», який означає – науку про народну педагогіку. За його визначенням, «народна педагогіка» – це вироблені й застосовувані в середовищі людей праці знання, засоби і досвід виховання та навчання дітей і підлітків. Етнопедагогіка «з'ясовує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, досліджує способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення тих чи інших явищ народного життя і з'ясовує їх відповідність сучасним завданням виховання».

Національне в українській етнопедагогіці трактується як вияв соціально-психологічної детермінації, що репрезентує адекватність виховної етнопедагогічної системи буттю і свідомості українців, особливостям їх національної родинно-побутової і громадської культури. Національне зумовлюється життям нації, своєрідністю історичного шляху, нею пройденого.

Вагомий внесок у розв'язання виховних завдань засобами, української народної педагогіки зробив своєю подвижницькою працею на освітянській ниві М.Стельмахович. Упродовж кількох десятиліть він ґрунтовно досліджував складні питання виховання дітей і молоді. Незважаючи на суперечливі суспільно-політичні умови життя і праці, учений досягнув висоти наукового злету у першу чергу тому, що свою педагогічну діяльність завжди будував на засадах народної педагогіки.

Серед великого розмаїття наукових проблем, якими займався академік М.Стельмахович, є головна: формування особистості українця, української структури духу і високої національної свідомості, під якою він розумів «сукупність уявлень про соціальні вартості, норми, що є визначальними для віднесення особистості до національної спільноти українців, включає в себе ознаки відмінності українського «ми» від іншого «не ми». І фундамент її закладається в сім'ї через національне родинне виховання». Змістом його життя

було служіння українській справі, бо саме українське національне виховання «вселяє у вихованців почуття національної гордості й людської гідності, повноцінності, неповторності, утверджує життєвий оптимізм, патріотизм, безсмертя українства».

Українська система родинного виховання сприяє піднесенню національної самосвідомості учня, формуванню сукупності уявлень про українську націю, її самобутність, історичний шлях. «Традиційна українська родина – перша школа любовності, національного виховання, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця пошанівку рідної мови, народних звичаїв, традицій, свят, обрядів, символів, побутової й громадської культури».

На думку М.Стельмаховича, доцільно звернути увагу на реалізацію в сучасних умовах трансмісії родинних етнокультурних традицій в Україні, розвиток національної самосвідомості, збереження родоводу. Сім'я, позбавлена народних, національних рис, дисгармонійний покруч, вона безлика й аморфна. Справжнього розквіту досягає та родина, яка корінням сягає в етнос, а віття простягає до сонця, у світову родинно-творчу культуру.

Українське родинознавство віддавна вироблене й застосовується українським народом, нацією. Українці, як і інші культурні народи, творять сім'ю й родинно-побутову культуру відповідно до своєї подоби, душі, ментальності, національного характеру, психічних властивостей. На основі досліджень М.Грушевського, М.Аркаса, В.Винниченка, П.Житецького та ін. саме Стельмахович уперше в науковій літературі висвітлив набуті впродовж багатьох віків знання, досвід, традиції й звичаї українського народу щодо створення, збереження й розвитку міцної, здорової й щасливої сім'ї.

Найважливішою умовою успішного українотворення, тобто формування в дитині українця в родинному колі через українознавство, є передача дорослими членами родини (матір'ю, батьком, братами, сестрами та ін.) дітям відомостей про рідну мову, власний родовід, походження прізвища, історію оселі, рідного села (міста), краю, славетних краян, особливості місцевої флори та фауни тощо. Етнізація дитини розпочинається з раннього періоду її життя в сім'ї. Саме в сім'ї,

яка завжди визначається певними національними рисами, особливостями. дитина засвоює спосіб мислення свого народу, знайомиться з історією Батьківщини.

Палка любов до усього рідного, відданість у боротьбі за волю і добро свого народу, повага до інших народів – головні заповіді народної моралі. Народна педагогіка прищеплює дітям ці риси змалку через найзрозуміліше – любов до матері, сім'ї, домівки, де людина народилась, росте й мужніє. Чудовим засобом посилення цих патріотичних почуттів є українські народні казки і легенди на героїчні теми, славляться ті, хто відстоює честь і незалежність Батьківщини. Сили ж і натхнення у боротьбі з ворогом дає рідна земля. Куди б не мандрував головний герой багатьох казок у пошуках щастя, він врешті-решт повертається на рідну землю. Це відображає реальну українську традицію.

Важливе значення для дітей підліткового віку має етап національно-політичного самоусвідомлення, який передбачає усвідомлення себе часткою нації. Сім'я повинна заохочувати дітей до обміну знаннями про Україну як державу, її етнос, історичну долю, ментальність, місце в міжнародних відносинах, культуру, відомих українських учених, національних героїв, культурних та політичних діячів, історичних осіб, цікаві поточні події в Україні та в українській діаспорі тощо. У системі родинного виховання важливе значення має саме систематичний українотворчий виховний вплив родинної спільноти на дітей і молодь у напрямку запобігання внутрішньому малоросійству, національній соромливості й меншеартості. Дитина має засвоїти в сім'ї як національні, так і загальнолюдські цінності й інтереси.

В українській родині з давніх-давен культивувалась щира любов до батьків, землі, глибока пошана до всього українського й українства і до всього християнського світу. На формування національної свідомості дитини має вплив й сама атмосфера загального емоційного благополуччя сім'ї. Відсутність такої духовної аури заважає не тільки ґрунтовному засвоєнню зтсраїнознавства, а й успішному навчанню в школі, гальмує розвиток особистості дитини, травмує її психіку, сприяє появі негативних рис поведінки.

Традиційна українська родина дотримувалась в житті духовних і морально-етичних засад виховання. Це споконвічна любов батьків до дітей, збереження пам'яті предків, культ матері, доброзичливі стосунки між родичами й свояками, шанобливе ставлення до рідної мови, дотримання народних чеснот і норм християнської моралі. Завдяки українознавчим традиціям у сім'ях із покоління в покоління передаються такі людські якості, як любов до рідної землі, отчого краю і домівки, повага до батька-матері, до рідної мови, культури, відчуття належності до народу, прагнення пізнати, зберегти й передати його духовні надбання у спадок своїм дітям, внукам, правнукам.

У наш час традиції не тільки захищають національну самобутність українського народу, а й орієнтують людину на одухотворення й виробничої діяльності. Традиції зобов'язують молоде покоління жити відповідно до морально-етичних засад свого народу, тобто підпорядковувати своє життя благородній меті, вірі, добру тощо.

Як зазначав М. Стельмахович, «традиції – фундамент національного так же, як національне – фундамент культури. Тому відчуження людини від національної культури робить її безликою. А людина знеособлена, позбавлена власної індивідуальності, не здатна створювати духовні цінності, бо для духовних зусиль замало тільки бажання чи навіть таланту, а конче потрібне ще відмінне від інших світовідчуження, самобутнє сприймання навколишнього».

Особливий акцент зроблено на сприйнятті виховного ідеалу вчителями початкових класів. Утілення виховного ідеалу вчителями значною мірою залежить від тих взірців для наслідування, на які зорієнтовані учні початкової школи. Як правило, виховний ідеал втілюється в них через образ конкретних людей, улюблених героїв, позитивних персонажів із народних казок, легенд, оповідань, творів художньої літератури, кіно тощо. У молодшого школяра вибір ідеалу здебільшого нестійкий. Дитина легко й довільно обирає собі той чи інший ідеал, а згодом переорієнтовується на інший. Досить часто для учня основою вибору є несуттєві, цілком другорядні ознаки, здебільшого яскраві ефектні

зовнішні ознаки певного образу. Тому допомога вчителя у вдалому виборі школярем свого ідеалу вкрай необхідна.

Традиційний виховний ідеал українського родинного виховання – «це гармонійно і всебічно розвинена особа українця з багатогранними знаннями, духовно-моральними й естетичними якостями, патріотичними почуттями». Головною суттю сучасного виховного ідеалу є формування повновартісної, індивідуально вираженої, всебічно й гармонійно розвиненої особистості. М.Стельмахович дав всебічне теоретичне обґрунтування принципів національного виховання. Вони ґрунтуються на сучасній науковій педагогічній теорії та народній педагогіці, узагальненому досвіді виховної діяльності. У контексті нашого дослідження особливу увагу зосередимо на принципі національної свідомості й українського патріотизму, етнізації, історизму, народності. Розглянемо їх детальніше.

Принцип національної свідомості й українського патріотизму вимагає утвердження в учнів громадянських почуттів, національної гордості й людської гідності громадянина України, державницької ідеї вболівання за долю самостійної української держави, готовності стати на її захист, виявляти шанобливе ставлення до українських державних символів – тризуба, синьо-жовтого прапора, гімну «Ще не вмерла Україна». Цей принцип передбачає виховання в кожній дитини високого громадянського почуття приналежності до України, її народу. Сім'я і школа повинні зробити все для забезпечення реалізації цього принципу на практиці.

У понятті принципу етнізації лежить етнічна соціалізація дитини на основі родинного, освітнього, економічного й духовного життя й історичного досвіду свого етносу, народу, нації. належно поставленої виховної роботи вчителя. До основних засобів етнізації належать:

материнська мова, традиційна родинно-побутова культура, національна школа й освіта, національні звичаї, свята, традиції, обряди, посильна участь у трудовій та підприємницькій діяльності тощо. Дотримання принципу етнізації

сприяє збереженню етнічного на основі формування у дітей відчуття приналежності до свого народу, своєї нації.

Принцип історизму – «це плекання історичної пам'яті підрастаючих поколінь через прищеплення молодшим школярам шанобливого ставлення до рідної мови, своїх предків, національної віри, до світлих і трагічних сторінок історії України, до національних борців, які змагалися й погибали в битвах за щастя й волю українського народу». До чинників відновлення історичної пам'яті належить все, що відображає історичний шлях нашого народу, його боротьбу за волю, його злети й поневіряння у ярмі інших народів.

Реалізація цих принципів у виховній роботі забезпечить гармонійне формування національне свідомої, творчо ініціативної, культурної й освіченої людини кожен конкретний народ, через свою національну систему виховання й засвоєння народознавства органічно продовжує й далі розвиває себе в своїх дітях, генезує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя, наш народ вибудовує власну національну систему виховання, яка репрезентує автентичне педагогічне обличчя України.

*Наукові записки Тернопільського державного
педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2002. №9. С.10-16.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Львів: Світ, 2013. 272с.
2. Асташова Н. А. Концептуальні основи педагогічної аксіології. Педагогіка. 2012. №8. С.21-24.
3. Артемова Л.В. Вчися, граючись. Київ: Знання, 2013. 286 с.
4. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах : навч. посібник. Київ : Веселка, 2018. 246 с.
5. Барчук В.І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. Гуцульщина. 2004. № 34. С.18-20.
6. Батрун І.В. Етнопедагогіка в системі вітчизняного національного та патріотичного виховання ХХІ століття. 2020. № 73. Т.1. С.17-22.
7. Березюк О.С. Етнопедагогіка: навч.-метод.посіб. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 172 с.
8. Березюк О.С. Чинники етнопедагогіки: монографія. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. 205 с.
9. Бикова М.М. Засоби української народної педагогіки як елемент сучасної національної системи виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №8. С.308-315.
10. Богущ А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : навч. посібник Київ : Вища школа, 2013. 327 с.
11. Богущ А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2–ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 2012. 407 с.
12. Борейко В. Є., Пустовіт Н. А. Екологічна естетика : метод. посіб. Київ : Логос, 2012. 150 с.
13. Борисенко В. К. Українська етнологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2017. 400 с.
14. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі ХІХ –

- початку ХХ століття : монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
15. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків. Полтава, 2004. 208 с.
 16. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид. доп. Київ : Знання, 2018. 568 с.
 17. Віннічук А.П. Український фольклор: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Вінниця : Стило, 2018. 168 с.
 18. Вінок золочений / упоряд. І.Мисюк. Косів: Писаний камінь, 2002. 283 с.
 19. Вінценз С. На високій полонині. Львів: Червона калина, 2007. 450 с.
 20. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
 21. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 462 с.
 22. Гавриш Н. П. Національне виховання учнівської молоді. Київ : Шк. світ, 2011. 125 с.
 23. Гірська веселка / упоряд. І Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.
 24. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття: Гуцульщина в другій половині ХІХ–початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2010. 222 с.
 25. Гриців Т., Батрин В. Українська система виховання на засадах народної педагогіки: навч.-метод.посіб. Чернівці : «Факел Марії», 2013. 263 с.
 26. Грушевський М. Ф. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. 2011. Отримано з http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskyi_Marko/Dytyna_u_zvychayah_i_viruvannia_h_ukrainskoho_narodu/.
 27. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Основа, 2011.376 с.
 28. Горлова В. Кобзарі. Світова слава української пісні : елементи народознав. на уроках укр. мови : посібник. Тернопіль: 2011. 80 с.
 29. Данилюк Т. Усна народна творчість Прикарпаття як чинник національно-патріотичного виховання молодших школярів. Гірська школа Українських Карпат. 2019. № 21. С. 60–64.
 30. Дочинець М.І. Карби і скарби. Посвіт карпатського світу. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 282, с.

31. Етнопедагогіка – українознавство. Термінологічний словник: навч. посіб. / упоряд. Л. Мафтин. Чернівці: Технодрук, 2015. 276 с.
32. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. В десяти томах. Львів, 1993-1994.
33. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник- довідник. Київ : Довіра. 2016. 703 с.
34. Золота книга українських традицій та звичаїв / упоряд. І. Скрипник. Донець: ТОВ «Агентство Мультипрес», 2011. 288 с.
35. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О.Любар. Київ: Знання, 2003. 766 с.
36. Кайндль Р-Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: Молодий буковинець, 2000 р. 208 с.
37. о. Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Львів: Свічадо, 2018. 485 с.
38. Килимник С. Український рік у народних звичаях, в історичному освітленні. В 2-х книгах. Київ: Наукова думка, 2017.
39. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Вінниця: Едельвейс, 2018.
40. Климишин І. А. Календар і хронологія. 5-е вид., доп. Івано-Франківськ: Гостинець, 2002. 232 с.
41. Коваль Т.В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. Актуальні питання у сучасній науці. Педагогіка. 2022. № 2(2). С.547-554
42. Колоскіна О.А. Формування елементів національної свідомості та самосвідомості молодшого школяра на основі цінностей народного калндаря. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2015. №24. С. 321-236.
43. Кубай Н. О. Виховуємо традиціями українського козацтва : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 254 с.
44. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ.: Знання-Прес, 2015. 591 с.

45. Лаппо В.В. Педагогічні засади етнічної соціалізації старших дошкільників в закладах дошкільної освіти гуцульського етноregionу: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 400 с.
46. Лаппо В. В., Поясик О. І., Русакова О. В., Чепіль М. В. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.
47. Лаппо В.В. Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. Гірська школа Українських Карпат. 2010-2011. № 6-7. С.183-185.
48. Левківський М. В. Історія педагогіки : підручник. Київ : Центр навч. л-ри, 2013. 360 с.
49. Лисенко Н.В., Кононенко В.І. Етнопедагогічні засади українського дошкілля: навч.-метод. посібн. Івано-Франківськ: Плай, 2008. 304 с.
50. Лисенко Н.В. Традиції та звичаї як основа виховної системи етносу. Етнопедагогіка дитинства: навч.-метод. посіб. Київ: Слово, 2011. С.545-550.
51. Лозко Г. С. Українське народознавство : навч. посіб. 5-те вид., доп. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
52. Ломацький М.О. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.
53. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний камінь, 2001. 165 с.
54. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. Київ : Знання, 2016. 448 с.
55. Маєвська Л. М. Етнопедагогіка : навч. посібник. Херсон : ОЛДІ -ПЛЮС, 2019. 316 с.
56. Маковій Г. П. Затоптаний цвіт : народознавчі оповідки. Київ : Український письменник, 2013. 205 с.
57. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор, 2015. 670 с.
58. Матвєєва Н. М., Голобородько А.С. Святі і свята України. Київ: Орфей, 2015. 347 с.

59. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Стилос, 2019. 152 с.
60. Мафтин Л.В. Етнопедагогічні основи дидактичного процесу сучасної початкової школи. Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи: зб. наукових праць. Івано-Франківськ.: НАІР, 2021. С.195-198.
61. Методичні рекомендації щодо національно – патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : <http://dpl.in.ua/index.php/vykhovna-robota/natsionalno-patriotychne-vykhovannia/metodychni-rekomendatsiishchodo-natsionalno-patriotychnoho-vykhovannia-uzahalnoosvitnikh-navchalnykh-zakladakh>
62. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Суми : Унів. кн., 2013. 174 с.
63. Нагірний В., Русакова О. Народна мудрість Коломийщини. Коломия : видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 2020. 80 с.
64. Панамарьов А.М.Українська етнографія. Київ: Наукова думка, 2014. 487 с.
65. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). Освітні обрії. 2018. Т. 46. № 1. С. 122–126.
66. Руденко Ю. Педагогіка народного календаря. Основи сучасного українського
67. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4 кн. / упоряд. О. Таран. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008.
68. Сележан Й. Ю. Основи національного виховання. Українознавство: історичний, філософсько-релігієзнавчий аспекти: хрестоматія. Чернівці : Книги-XXI, 2016. 306 с.
69. Сіркізюк В. В. Основи національного виховання: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2014. 202 с.
70. Скарбниця народної мудрості / Упоряд. Т.М. Панасенко. Харків: Фоліо, 2004. 286 с.
71. Скільський Д. М. Історія української педагогіки : навч. посіб. Тернопіль :

- навч. кн. Богдан, 2012. 336 с.
72. Стельмахович М.Г. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Коломия : ВІК, 2011-2012.
73. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2021. 336 с.
74. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Київ: Радянська школа, 1976.
75. Творун С. О. Практична етнологія для ділових людей. Вінниця : Книга-Вега, 2019. 287 с.
76. Український дитячий фольклор / упоряд. В. Бойко. Київ: Веселка, 2015. 194 с.
77. Український народний календар / упоряд. С.Кажан. Суми: Унів. Книга, 2013. 568 с.
78. Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядн. Л. Орел. Київ, 2020. 424 с
79. Ушинський К.Д. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1983.
80. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: метод. рекомендації / упоряд. С. Стефанюк. Київ: Стилос, 2015. 216 с.
81. Хомич Л.О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. 2013. № 21. (274.) С.125-127.
82. Храплива-Щур. А. Українські народні звичаї в теперішньому побуті. Київ: Кондор, 2013. 192 с.

